

ISBN 978-86-7587-043-2

Милета Букумирић

ЖИВОТ СРБА У ГОРАЖДЕВЦУ

SERBIAN ACADEMY
OF SCIENCES AND ARTS

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

SPECIAL EDITIONS
Volume 61

Mileta Bukumirić

**LIFE OF SERBS IN
GORAŽDEVAC**

Editor
Dragana Radojičić

BELGRADE 2007

СРПСКА АКАДЕМИЈА
НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА
Књига 61

Милета Букумирић

ЖИВОТ СРБА У ГОРАЖДЕВЦУ

Уредник
Драгана Радојичић

БЕОГРАД 2007

Издавач:

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

Кнез Михајлова 36/IV, Београд, тел. 011 26 36 804

eisanu@sanu.ac.yu, www.etno-institut.co.yu

За издавача:

Драгана Радојичић

Рецензенти:

проф. др Слободан Реметић

проф. др Драги Маликовић

дописни члан САНУ Александар Лома

Секретар редакције:

Марија Ђокић

Лектор:

Марина Спасојевић

Коректор:

Марија Ђокић

Превод на енглески:

Јелена Чворовић

Корице и техничка припрема:

Љиљана Гавриловић

Штампа:

Академска издања

Београд

Тираж

500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава

Министарства науке Републике Србије и

Филозофског факултета у Косовској Митровици

Примљено на VII седници Одељења друштвених наука САНУ

одржаној 11. септембра 2007. године, на основу реферата
дописног члана САНУ Александра Ломе и професора Слободана
Реметића

УВОД

Последњих година Гораждевац се често помињао у средствима јавног информисања. О њему су писале новине, говорило се преко радија и телевизије, а поред свега тога многим читаоцима тих текстова и многим гледаоцима ТВ емисија у којима се Гораждевац помиње остала су непознате многе чињенице о селу, као што су неке непознате и многима који су у њему живели и неким од оних који су у њему остали. Зато се указала потреба да се подробније осветли прошлост, а детаљније представи садашњост.

Фолклорни садржаји, који су се годинама стварали, постојали и примењивали, а у последње време почели заобилазити, бледети и нестајати, били су значајна тема у структури овог рада. Са циљем да се сачувaju од заборава, којим су неки у потпуности захваћени, пописани су и описани обичаји, унети подаци који говоре о организовању и начину живота (колико се то могло учинити у време бележења грађе).

Можда су фолклорни елементи засенили неке историјске податке, на којима се није инсистирало, нарочито оним из периода Другог светског рата, али су наведени историјски подаци поткрепљени актуелним чињеницама о специфичном животу на почетку новог миленијума, и представљају незаобилазну коцкицу у мозаику актуелне слике села.

Иако фолклорни елементи доприносе да слика буде садржајнија и реалнија, представа о селу је непотпуна без описа говора. Зато је дат детаљнији опис фонетских и морфолошких особина говора, али језичке чињенице провеђавају и кроз текстове о обичајима, у којима су акцентовани и обележени поједини називи у вези са кућом и покућством, свадбарском лексиком и

терминологијом игара, па је рад првенствено лингвистичка творевина.

Краћим освртом на ономастику обухваћена је топонимија и антропонимија (опет подручје лингвистичке). Тиме се претендовало да се, што је могуће подробније, представе презимена, њихова структура и порекло породица. Колико се у томе успело, зависи од сигурности информатора.

Детаљ више о презименима, породицама и племенима пружају родослови. Тежило се томе да они одсликавају актуелну ситуацију, па су изостали родослови породица које су живеле у селу пре тридесет година, а у међувремену су потпуно исељене. Такође, пису рађени ни за привремено досељене породице, првенствено, зато што се у свакој од тих породица није могао наћи поуздан информатор.

Истини за вољу, родослови имају мањкавости, јер представљају само имена мушких предака и потомака, па изостају подаци о женама и кћерима, те не пружају потпуну прегледност о породицама. Међутим, и поред тога заслужују пажњу зато што садрже податке који ће бити драгоценi генерацијама за нама, које ће без њих тешко моћи да знају имена предака из петог или четвртог колена. Понегде се тешко долазило до података због tame у прошлости и изразите расељености, па су неки остали непотпуни. Упркос томе, верујем у то да су наведени подаци аутентични, јер су информатори, у суштини, били сигури у оно што су саопштавали (несигури се нису узимали у обзир), па су тамо где се осећала колебљивост информатора консултовани други из истог братства, и кад се показало да се местимично подаци не слажу, уношени су они који су били убедљивији.

Бележене су изворне песме и неке које се певају у пригодним приликама, али се није претендовало на иссрпност. Ноте за њих написала је наставница

музичке културе Тања Јовић из Пожаревца, и овом приликом јој искрено захваљујем. Тиме је слика о Гораждевцу постала рељефнија, а књига садржајнија.

ПОЛОЖАЈ И ЗНАМЕНИТОСТИ СЕЛА

Гораждевац је веће метохијско село, смештено у долини седам километара југоисточно од Пећи, недалеко од десне обале Пећке Бистрице. Кроз њега пролази асфалтни пут (асфалтиран 1974. године), који повезује Гораждевац и других седам села са градом Пећи.

Село има четири махале: Горњу, Доњу Брежанску и Кучанску махалу, и засеоке: Белинца, Насељење и Фираје.

Горња махала представља западни део села. Смештена је на незнатном избрешку, који настаје у суседном селу Брежанику, западно од Гораждевца. Готово паралелно се пружа правцем исток – запад са асфалтним путем и бива све изразитији до села Крстовца, где се завршава. Избрежак се не примећује док се не дође до његовог обода, Кучанске и Доње махале, према северу, или Белинаца – комплекса ливада смештених у долини према југу села. Горња махала се простире према истоку до центра села, одакле се протеже Брежанска махала, која се пружа према истоку до суседног села Почешћа и допира на југоисток до засеока Белинца. Кроз Горњу и Брежанску махалу пролази асфалтни пут од Пећи према селу Крстовцу.

Поред наведене две махале, са јужне стране села разбација је заселак Насељење. Формиран је између два светска рата досељавањем Црногораца, који су на том подручју добили шикару, претворили је у обрадиво земљиште и подигли куће, које су раштркане, а сем тога разликују се и по архитектури од кућа у старом

делу села (Горња, Брежанска, Доња и Кучанска махала).

Заселак Белинца је на крајњем југоистоку села, ближи суседним селима Милованицу и Добром Долу него центру Гораждевца, коме гравитира. Настало је насељавањем дела породице Манојловић из централног дела села. Куће су им груписане на присојној страни брежуљка, а припада му и неколико кућа досељеника из Црне Горе, груписаних на заравни.

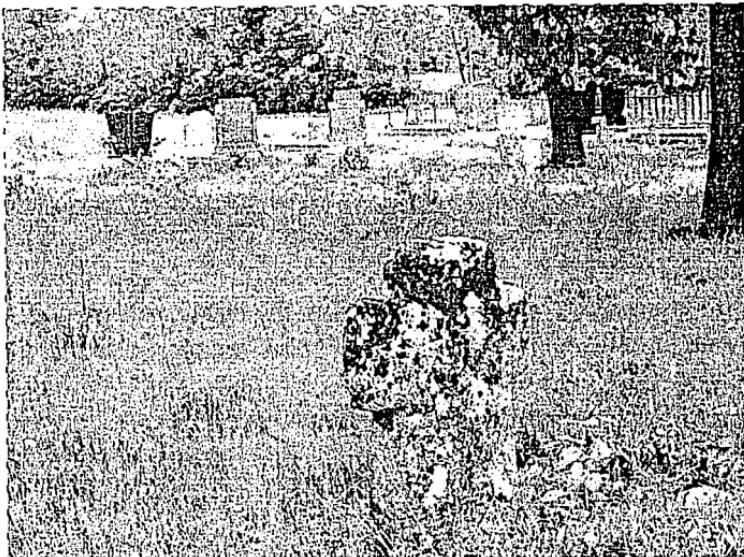
Кучанска махала скупила се испод избрешка северно од најужег центра села. Кроз њу протиче јаз, који се рагва више ње и гради речно острвце, на којем се налази десет кућа. Кракови се спајају надно ове, а више Доње махале и јаз тече према истоку кроз плодно поље. На њему се налазе две воденице на растојању од неколико стотина метара. У току читаве године јаз обезбеђује воду за прање рубља, одржавање хигијене и појење стоке, а у току лета и за заливање усева и ливада. Куће су тако распоређене како би укућани могли лако користити воду која извире нешто изнад села.

Доња махала је, наравно, на најнижој надморској висини. Куће су поређане источно од пута који води према северозападу, у правцу села Плављана, и с обе стране пута према североистоку, у правцу Бистрице наспрам Захаћа.

На југозападној периферији села скучио се заселак Фираје са тридесетак ромских породица.

До средине XX века све четири махале су користиле воду са јаза за одржавање хигијене, а пијаћом се водом снабдевале са два извора: Горњомаљског и Доњомаљског стубеница.

На улазу у Гораждевац поред асфалтног пута налази се Горњомаљско гробље, које се тако назива иако се у њему сахрањују и Дакићи и Портићи из Кучанске махале. У њему су четири липе, од којих једна доминира над осталим самониклим дрвећем и украсним садницама поред надгробних споменика. Неколико старих камених крстова од сиге, без натписа, разасутих по гробљу, упућују на закључак да је гробље старо више стотина година.

Слика 1: Детаљ са Горњомаљског гробља

Километар ниже од овог гробља, такође са леве стране пута, над падином избрешка налази се друго, веће гробље, а у њему црква брвнара.

На улазу у ово гробље, пред вратима цркве, два вишевековна храста одолевају муњама и годинама. Ово гробље је пространије и, рекло би се, старије од Горњомаљског гробља, јер има већи број старих камених крстова од сиге.

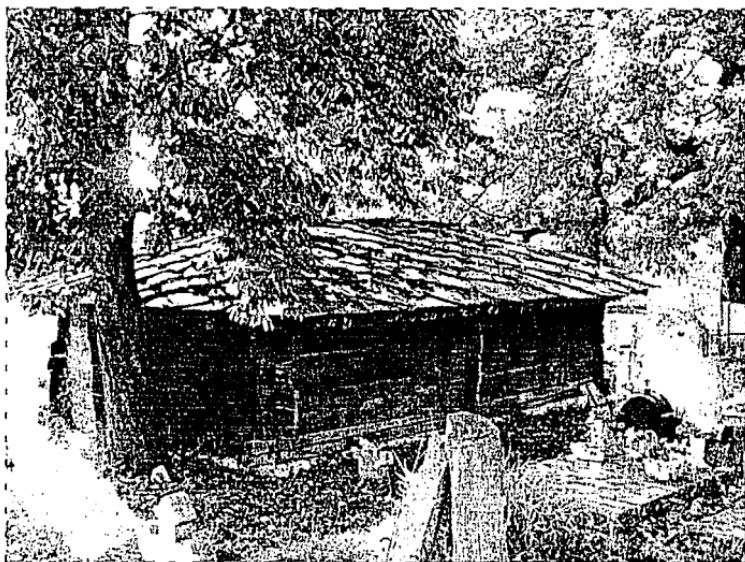
Слика 2: Детаљ са гробља код цркве

Топоним *Свјатовско гробље* опомиње о томе да је постојало и оно. Налази се поред пута за Плављане на северној периферији Кучанске махале. Сем назива и предања да су се ту срели сватови и да су ту у сукобу изгинули не препуштајући пут једни другима, других остатаака од њега нема.

На њиви *Мироваче*, која се налази источно од села, постојао је неки избрежак површине два-три ара. Прича се да је и ту било гробље. Обрадом земље око њега хумка се смањивала и временом несталла, тако да ни од њега нема никаквих трагова.

Црква брвнара посвећена је светом пророку Јеремији. Јединствен је примерак цркава те врсте у Метохији, „чије царске двери потичу из друге половине XVI века, па уколико је и црква из тога времена, онда је то најстарији примерак цркава брвнара код нас ... Врло је скромних димензија (3,70 x 8

м) и саграђена је од дрвених талпи, спојених међусобно усецањем без употребе ексера“.¹

Слика 3: Црква брвнара у гробљу

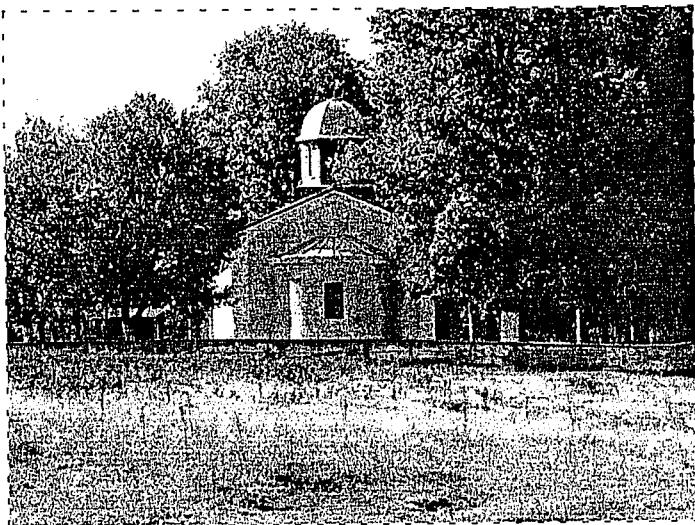
Прилично је ниска, тако да се при уласку у њу одрасли морају погнути, али је под нешто укопан, па се и људи високог раста могу нормално усправити у њој. Покривена је каменим плочама каквим се покривају куће у источном делу северне Метохије. До изградње нове цркве мештанима Гораждевца и суседних села служила је за обављање верских обреда, а од тада стоји као историјски споменик.

Пошто је због старости почела пропадати, указала се потреба за тим да се конзервира и заштити, што је и учињено 1968. године, када је стављена под заштиту државе.

¹ Фолић-Лукић, 255-256.

Милета Букумирић, ЖИВОТ СРБА У ГОРАЖДЕВЦУ

По конзервирању црква није донета у Гораждевац, већ је требало да се постави у дворишту Пећке патријаршије. Међутим, бурном реакцијом Гораждевчана осујећен је покушај и враћена је на старо место, где је и направљена пре пола миленијума, али нису враћене двери, које су биле у дуборезу, а на основу којих је старост цркве утврђена. Мештанима до данас није јасно како су нестале и где се налазе. Задовољени враћањем цркве на старо место, Гораждевчани су се помирili са губитком њеног највреднијег дела, тим пре што је стављена под заштиту државе као историјски споменик.

Слика 4: Нова црква посвећена Малој госпојини

С обзиром на то да је била тесна да прими вернике из Гораждевца, Почешћа, Бабића, Враговца, Крстовца, Пиштана, Милованца, Доброг Дола и Орашја, указала се потреба за тим да се изгради већа, пространија и савременија црква, што је и урађено у непосредној близини старе цркве. Изградња нове цркве започета је 1923, а завршена је октобра 1926. године. Тако се на

растојању од стотинак метара налазе две цркве: стара, брвнара посвећена светом пророку Јеремији, у гробљу, и нова, посвећена Малој госпојини, подигнута на пространој ледини преко пута гробља и старе цркве. Стара се доживљава као реткост, историјски споменик српске културе, а нова служи за потребе верника и све је посећенија у овом веку.

Архитектура

Пред крај XIX и почетком XX века куће су се претежно градиле од прућа. Те *плотњаче* биле су покривене сламом. Тако скромне куће биле су одраз стандарда и политичких прилика у селу пред крај турске владавине.² Непосредно по ослобођењу од Турака, а нарочито после Првог светског рата почеле су се градити куће према имовном и бројном стању породичне задруге – спратне зграде или приземне куће скромнијих димензија. И једне и друге зидане су непеченом циглом (ћерпичем), а покриване ћерамидом.

Зидови спратних зграда су дебели нешто више од пола метра. Као везивни материјал при зидању тих кућа коришћено је блато. Изнад темеља *двоспратница*, који је зидан каменом, а повезиван малтером са спољашње, а блатом са унутрашње стране, постављале су се *атуле*, четвртасте гредице од тесане храстовине, дебљине десетак центиметара. Оне имају функцију бетонског гвожђа и уградију се у спољашње и унутрашње ивице спољних зидова и повезују закованим пречкама пречника 7-8 см на размаку од око 2 метра. Други ред је изнад првог око 80 цм, и тако даље до завршетка зида.

² Турци нису дозвољавали Србима да куће од тврђег материјала да не би стекли право својине на двориште, в. Урошевић, Косово, 63.

Слика 5: Једна од старих двоспратница

Међуспратна конструкција је од тесане храстовине. Греде пречника тридесетак центиметара крајевима местимично допиру до спољашње ивице зида, а средином леже на ћуприји, дебљој и боље обрађеној греди, коју по средини држи дирек, стуб са јастуком у облику слова „Т“.

Кровови су обично на четири свода. Грађа за кров је од тесане храстовине. Косе греде (рđгови) повезане су хоризонталним гредама од ивице до слемена. Преок тих греда закивано је дебље пруће или су ређани већи комади иверја, на које се слагао коритasti цреп, ћеремиља. Обично се по средини дуже стране крова, при слемену остављао отвор (бâма), који је подешен тако да се кроз њега могао провући мајстор кад препокрива кућу.

Распоред просторија и величина прозора на њима зависили су од креативности мајстора. Прозори су, по

правилу, мали и засвођени, мањи од 1/2 квадратног метра, те не пропуштају довољну количину светлости. Ни врата нису стандардних димензија. Спљашња су шире од унутрашњих. За затварање спљашњих врата са унутрашње стране користила се дрвна, истесана талпа дуга до 2 м, смештена у сандучету, које је узидано у средини зида на висини средине отвора за врата.

Приземље се назива йзба. Она је пре, па и десетак година после Другог светског рата служила за смештај стоке првенствено из безбедносних разлога, и кроз њу се излазило на спрат. Стубе су биле непосредно поред улазних врата, кроз која су улазиле и домаће животиње и укућани.

Иако су биле на спрату, просторије нису имале под од дасака или другог квалитетног материјала, већ су се преко дебелих храстових греда (*подници*) постављале цепанице, храстове талпе, а преко њих је посипан, поравнат и добро сабијен слој влажне земље, који је представљао земљани под.

Мајстори су са посебном пажњом градили једну већу собу. То је била л'уцка соба, а служила је за боравак одраслих мушкараца и пријем гостију. Друге собе, као што је била жёнска соба, у којој су боравиле жене и деца, затим просторија у којој се спавало (*ћил'ер*) биле су од маргиналног значаја, а њихов ентеријер зависио је од способности домаћице, односно млађе жене да их уреди.

Љуцка соба, по правилу, била је таванисана, али и она је имала земљани под. У спљашњем зиду обавезно се градио ћука, поред којег је било правоугаоно удубљење у зиду (*долап*), у којем се држао прибор за кафу. Соба је била у потпуности, или бар већим делом застрта тањим слојем сламе, преко којег

се стављала чёрга, дебели застирач већих димензија, изаткан од предива од козје длаке. Уколико је соба била делимично застрта, остављан је простор за пролаз до оџака, оивичен обрађеним правоугаоним гредицама, које се називају сандрачи. Они су били делимично укопани у земљани под, а постављани су да се не би растурала слама испод черге. Поред зида преко черге поређани су јастуци, а при оџаку преко ње је простиран украсни прекривач од тканине (семада).

Пошто су такве куће грађене за породичне задруге, имале су већи број просторија за спавање. У њима су спавале породице: муж, жена и њихова деца, понегде и по седморо-осморо.

Веће куће на два нивоа имале су нүжник, који је местимично функционисао до краја Другог светског рата.

Двоспратница је обично имала коси отвор левкастог облика на спољашњем зиду (вđдоваљу), кроз који се са диване, где су водоваље постављане, избацивала употребљена вода.

Имућније породице имале су двоспратнице озидане каменом и малтером. Такве су две куће у селу: кула Јеремића и кула Крстовића, обе у Горњој махали.

У дворишту породичних задруга било је више помоћних просторија: ладник – за чување млечних прерађевина, послон – за смештај пљопривредних производа, кућа, у којој се спремала храна, боравило и обедовало све док, због хладноће, није било нужно прећи у топлију просторију, лјуцку, односно женску собу.

Кућа је обавезно морала имати огњиште, где се пекао хлеб и кувало јело. Оно је било поред зида кроз који је излазио ѳуџак изнад крова. Горњи део оџака био

је засвођен и десетак центиметара извучен напред па изнад свода заравњен, тако да је тај део, који се назива *ћемер*, више служио као украс, него што је имао практичну намену. Из оцака су се спуштале *вериге*, а испод њих на огњишту налазили се гвоздени предмети са две или три ножице, на које су се наслањала дрва док су горела (*преклад*). Поред огњишта су се држали други предмети који су се користили при спремању хране.

С обзиром на то да се у току лета кујна користила и за дневни боравак бар једног дела фамилије, у њој су се држали и судови неопходни за спремање и узимање хране: дрвени суд за воду (*буриљо*), или земљани (*конјата*), земљани суд из којег се једе (*чанак*), шерпе (*тёнцере*), метални тањири веће и мање запремине (*сân, санче*), кашике, виљушке, котл'ющићи и др.

Спаваћа соба назива се *ћил'ер*. У њој су се до средине XX века налазили дрвени кревети, а после тога краће време *федёрни*, које су за кратко време из употребе потиснули каучи, и *кбвчег*, у којем се држи постельина и одећа за свечаности.

У кревет се стављала пшенична слама, шевар, или шаша са кукурузног клипа (*шүжбина*), која је била квалитетнији материјал. Преко тога се простирао конопљани простирач, или су се тим пуниле сламарице, које су, такође, биле израђене од конопљаног платна. Јастуци су обично били од офарбане вунене тканине израђене у домаћој радиности, местимично извезени, на ивицама декорисани китама, напуњени *траљама*. Њихова је дужина била прилагођена ширини кревета, тако да је за кревет био довољан један јастук. За покривање се користио *јорган*, којем је с доње стране пришивана *постава*, како би се повремено могла скидати да се опере. По потреби, и по могућству, преко јоргана се се стављао губер (*повал'ак*).

У току дана кревети су намештени и покривени изvezеним чаршавима или *дёкиџама*, декоративним чаршавима од дебelog вуненог платна.

Ситније ствари чуване су у прегради ковчега, која се назива *чекмёжсе*, или на *рэфту*, водоравно постављеној дасци горњој зони зида.

Двориште и башта ограђивани су обавезно зидом или плотом. Имућније породице су оградни зид користиле за изградњу помоћне просторије тако што се кровна конструкција једном страном наслањала на зид, а другом, окренутом према дворишту, лежала на стубовима. Она се користила за смештај стоке, дрва, пољопривредних производа, а делミично је преграђивана за кухињу или *мусафирску* собу, а по потреби и за спаваћу собу.

Породице скромнијег имовног стања које нису имале средстава да ограде двориште зидом ограђивале су га високим плотом који је имао настрешницу при врху. Било да је ограда била зидна или од плota (*кофијја*), имала је отвор кроз који су пролазили укућани (*капиџик*) и већи пролаз (*вратнице*) кроз који су могла проћи и кола натоварена сеном или другим кабастим материјалом. Вратнице су биле од дасака или од плota са дрвеним рамом од греда, и функционалне, јер су штитиле фамилију од погледа са улице или упада нежељених гостију.

У мањим породичним задругама живело се оскудније, а сем тога није ни имало потребе да се подижу двоспратнице, те су се градиле приземне зграде од истог материјала као куће на два нивоа, а, наравно, и дворишта су била сразмерна величини куће.

Слика 6: Приземна кућа

У другој половини XX века Гораждевац постепено мења свој лик. Промене се нарочито испољавају и интензивирају под утицајем електронских средстава јавног информисања, нарочито после електрифицирања села 1963. године, кад су становници могли да виде преко телевизије како се ради и гради у другим, напреднијим крајевима Србије.

Нешто због сазнања, а нешто и због бољег имовног стања, село је почело да се мења убрзаним темпом, а промене се уочавају и у грађевинарству. Више се не подижу зграде од ћерпича, већ од тврдог материјала који се користи у урбаним срединама, па су цигла, цреп и бетон нашли широку примену.

Ни распоред, као ни намена просторија нису више онакви као што су били. Стока се гаји у шталама, а приземље је високо и планира се за стамбени простор. Земљани под је замењен савременим подовима, а моторне пумпе и хидрофори снабдевали су купатила

водом све до изградње водовода осамдесетих година прошлог века.

Те погодности узроковале су бољи и лакши живот мештана, па је нестао ред млађих жена и девојака које су у сумрак са извора носиле воду за пиће и кућну употребу. Сем тога и функционални прозори, простране терасе, као и дворишне ограде, које првенствено имају естетску функцију, битно утичу на општи утисак о стандарду и начину живота становника Гораждевца.

Назив села и сведочанства о њему

По народној етимологији Гораждевац је добио име по апелативу гđра. „Биле су велике шуме – гора и због тога што је била гора поред њега село је добило име Гораждевац“ – објашњавају мештани, мислећи на шуме које су биле јужно од села и после Првог светског рата, али тада нису биле горе, већ шикаре. Међутим, назив села нема у основи тај апелатив, већ је настао на други начин.

Може се чути и верзија да је Гораждевац добио име по бранама на главама јазова, које су се називале гражде. У гораждевачком атару на Бистрици их је било пет: Крстић, Ракоб јāз, Ратошница, Предић стүденац и Почељски јāз. Међутим, у говору месног становништва израз гражде се не употребљава, тако да ни та верзија о настанку имена села нема основе.

Ономастичари објашњавају назив на сасвим другачији начин, базирајући се на првим записима, који се јављају још у средњовековним повељама. Први писани подatak о селу налази се у Жичкој повељи, где је записано село Горажда вас. Сасвим је сигурно да се тај назив, који у преводу са старословенског језика на савремени српски језик значи Гораздово село, односи на данашњи Гораждевац.

Судећи по старости цркве брвнаре посвећене светом Јеремији, старим каменим крстовима без натписа у гробљима, намеће се закључак да је насеље Гораждевац постојало још у средњем веку. Ту претпоставку потврђују средњовековни тефтери и повеље.

Академик М. Лутовац истиче да се „у Жичкој хрисовуљи помињу села у Хвосну (Метохија) са чисто словенским називима и то одмах после припајања ове области старој Рашкој, што значи да су она много раније добила своја данашња имена. Та насеља су: Пећ (Пекъ), село Црни Врх (Црни Връхъ), Ступ (Стлпези), Требовићи (Требовитикъ), Гораждевац (Горажда вас), Накло (Накль вас) Челопек (Челпеки), Лабљане (Лабльане)³“.

У Тефтеру Скадарског санџака из 1485. године записано је село Гораждево са 25 српских кућа и једном муслиманском.⁴

Бура Даничић је под одредницом Горажде у Рјечнику из књижевних старина српских записао да је то „село у Хвосну, које је краљ Стефан Првовјенчани дао Жичи“⁵.

Данашњи облик имена села налазимо у Девичком катастигу, где се помињу људи из Гораждевца као дародавци манастиру Девич⁶ 1765. и 1772. године.

У неким документима с краја XIX века помиње се у нешто изменјеном гласовном лицу. У попису насиља над Србима из 1897. и 1898. године стоји записано да

³ Лутовац, Косово, 6.

⁴ Tefter, 213.

⁵ Даничић, Рјечник, 216.

⁶ Елезовић, Речник, 104.

„Бајрам син Исмајила Аџе, из Новог Села (пећске нахије) уби Вучу Јеремића из Горађевца ... у дућану Филипа Брандића, у главној улици вароши Пећи“.⁷

Опет се помиње под истим називом: „21 августа: Арнаути су убили Јована Брђанина из Горађевца, пећске нахије“,⁸ али то ће пре бити непрецизан изговор информатора, него уобичајени назив села, јер је у истом документу записан данашњи облик: „22. августа Арнаути су ранили Јоку Црногорца у његовој воденици која се налази у селу Гораждевцу ... Петка су ухватили и одвели до села Горађевца ту га убили и бацали у блато, где је нађен 19. ов. мес“.⁹

Жичка повеља недвосмислено потврђује да је Гораждевац постојао у XIII веку, али сем те, не пружа друге информације, па се не зна колико је имао кућа и каква је била етничка структура становништва. Опширеји податке о селу, о именима уписаних пореских обвезника и њиховом занимању налазимо у *Тефтеру Скадарског санџака из 1485. године*. Судећи по личним именима у њему: Пријезда Стар, Радко син Радоње, Петар син Оливера, Радосав син Степана, Божидар син Стојсава, Поп Никола, Радич син Вукосава, Радич брат Радоње, Тодор син Ивша, Вук син Рајка итд.,¹⁰ није тешко утврдити тадашњу националну структуру становништва.

⁷ Задужбине, 637.

⁸ Задужбине, 644.

⁹ Задужбине, 645.

¹⁰ Tefter, 213.

У другој половини XIX века М. Милојевић бележи да је Гораждевац село на „1 $\frac{1}{2}$ час од Патријаршије са 130 к. српских“.¹¹

Крајем XIX и почетком XX века Гораждевац имао 42 дома,¹² а према подацима од српског конзула В. Карића 1892. године село је имало више од 100 кућа.¹³

Ослобођење од Турака Гораждевац је дочекао са неизмењеном етничком структуром становништва, која се одржава и у првој половини XX века. Јован Џвиђић наводи да у њему има 47 српских кућа.¹⁴

Изучавајући сеобе са подручја Косова и Метохије, Томислав Секулић наводи податак о томе да је у Гораждевац од 1918. до 6. априла 1941. године насељено 40 породица.¹⁵ Колонисти су добили утрине, углавном обрасле ситногорицом, коју су крчили и претварали у обрадиво земљиште. На имању су подизали куће, приземне зграде од ћерпича, и формирали заселак Насељење. С обзиром на то да су куће биле раштркане и издвојене од старог дела села, за време Другог светског рата морали су избегти из села или се склонити код неке породице која је живела у старом делу села.

Пошто им је по завршетку рата повратак отежан, а многим и онемогућен, неке породице се нису ни враћале. Од оних које су се вратиле неке су убрзо схватиле да је живот несигуран и тешко подношљив, па су се иселиле првих послератних година. Зато је тешко

¹¹ Вероватно се овај број односи на шире подручје Гораждевца и на друга села источно од њега, в. Милојевић, Путопис, 182.

¹² Микић, Косовски Срби, 227.

¹³ Микић, Косовски Срби, 227 (в. напомену 2).

¹⁴ Позивајући се на податке учитеља Миловановића, аутор наводи да је Гораждевац село са 60 српских кућа, в. Џвиђић, Основе, 1189.

¹⁵ Секулић, Сеобе, 87.

Милета Букумирић, ЖИВОТ СРВА У ГОРАЖДЕВЦУ

наћи информатора који може навести презимена свих колонизованих породица које су до рата живеле у Гораждевцу. Старији се сећају да су у Гораждевцу између два светска рата живели: Милован Миличковић, Јован Радуновић, Радисав Радуновић, Мираш Радуновић, Иван Радуновић, Батрић Рачић, Спасоје Рачић, Бранко Рачић, Митра Вуковић, Павле Дашић, Ђорђе Аврамовић, Митар Ђуровић, Стеван Радовић, Митар Ђуровић (други), Шпиро Аврамовић, Мијат Влаховић, Васо Вукчевић, Васо Ђуровић, Петар Лаковић, Иван Бојчевић, Спасоје Стругар, Миливоје Јукић, Лакић Јукић, Богић Јукић и Илија Јукић, али није сигурно да их није било још.

Најпотпуније податке о Гораждевцу, броју кућа, националној структури и пореклу становништва пружа ономастичка грађа Светозара Стијовића, сакупљана за потребе Одбора за ономастику Српске академије наука и уметности у току 1976. године. Тада је у Гораждевцу било 188 православних, 6 мусиманских, десетак ромских и десетак албанских кућа. Преци 119 српских кућа доселили су се из Црне Горе. Процес досељавања трајао је доста дugo, па житељи 17 кућа знају само да су им се преци доселили из Црне Горе, а нису у могућности ближе да одреде место и време доласка. Приближно половина тих досељеника (54 куће) доселила се из Шекулара у XIX веку и раније, изузев једне, која је дошла после Другог светског рата. У XVIII и XIX веку, и раније, из Васојевића су досељене 22 куће. Отуда је дошла и једна кућа средином XX века. Петнаест кућа порекло везује за Куче и чувају предање о томе да су им се преци отуда доселили пре почетка XX века, осим једне куће, чији су преци дошли између два светска рата). Из Роваца се доселило 7 кућа, од којих је 6 дошло почетком XIX века, а једна 1922. године.

Новији досељеници су и 2 куће досељене из Братоножића и 1 из Пипера. Овом броју треба додати и 36 кућа чији су се преци доселили у Метохију из Црне Горе у току XVII, XVIII и XIX века, а који су пре доласка у Гораждевац неко време живели по оближњим селима: Сиги, Брестовику, Црном Врху, Требовићу и Захаћу: Од kraja XIX века до шездесетих година XX века, из 13 метохијских села доселило се 48 кућа, а припадници 21 куће нису сачували предање о преклу.

Свих 6 кућа Бошњака су новији досељеници из Црне Горе: 4 из околине Плава, 2 из околине Бијелог Поља, досељени између 1955. и 1959. године.¹⁶

Етници су *Горажданин* и *Горажданка*; ктетик је *горашики*.

Информатори Крсто Крстовић, 1918. и Милош Милићевић, 1913.

¹⁶ Мехмединић, три куће. Доселили се из околине Плава 1959. године. Информатор Муса Мехмедовић.

Мјусић, једна кућа. Доселили се из околине Плава 1959. године. Информатор Адем Мусић, 1936.

Фератовић, једна кућа. Доселили се из околине Плава 1957. године. Информатор Махмут Фератовић, 1913.

Хот, две куће. Доселили су се из околине Бијелог Поља 1955. године. Информатор Асима Хот, 1921.

ОНОМАСТИКА

ТОПОНИМИЈА

Ал'етина, њива у доњомалском пољу.
Ал'ићаковића, ливада у Белинцима.

Багђева бакча, башта купљена од Бага Радуловића.
Багђево њивче, њива у комплексу Мироваче, некадашња
својина Бага Радуловића.

Бакче, воћњак поред кућа у Горњој махали.

Бановача, њива у доњомалском пољу.

Бегова ливада, ливада у комплексу Гуџине.

Безваднице, њиве које се не наводињавају.

Белопол'ске ливаде, ливаде власника из Белог Поља
код Пећи.

Бел'инца, комплекс ливада у долини између
Гораждевца, Милованца, Грабовца, Ложана,
Доброг Дола и Пиштана, и заселак на југоисточију
периферији села.

Бинца, јаруга која тече између гораждевачког и
захаћког поља.

Бирка, њиве у горњомалском пољу поред истоименог
јаза за наводињавање.

Бистрица, река Пећка Бистрица која тече поред
Гораждевца.

Богданица, извор у Дашића шуми недалеко од цркве;
приписује му се исцелитељска моћ.

Бостаниште, њива у доњомалском пољу, (исти назив
има и њива у горњомалском пољу).

Брег, пањњак у страни у Белинцима.

Брег Манојловића, брег у Белинцима поред
Манојловића кућа.

Милета Букумирић, ЖИВОТ СРБА У ГОРАЖДЕВЦУ

Брёгови, пашњаци и њиве на јужној периферији старог дела села.

Брёза, њиве поред северне периферије села (нема брезе).

Вёл'ика л'ивада, ливада у Белинцима; веће је површине од Мале ливаде, која је у њеној непосредној близини.

Вёл'ике љиве, њиве према Бистрици у доњомалском пољу.

Горांшика бîнџа, речица која тече кроз Белинца са стране према Гораждевцу.

Горњомалски стûденац, извор у Горњој махали.

Грабûшка, њива поред које има граба.

Градâнска, ливада у горњомалском пољу недалеко од Бистрице према селу Тушка.

Грâђа, њива са две стране ограђена живом оградом.

Грковаче, њиве и ливаде према суседном Почешћу.

Гûчиће, комплекс ливада од око 20 хектара, налазе се с леве стране Бистрице, источно од села Плављана.

Дâкина љиве, њива у горњомалском пољу купљена од Даке Љашића.

Даноб лûг, луг поред Бистрице обрастао јовом, својина Дане Букумирића.

Дâшића чёшма, чесма у Дашића шуми.

Дол'ња бâкча, вртови у пределу Горње махале.

Доњомалски стûденац, извор у Кучанској махали.

Дошл'âчки лûгови, лугови с обе стране Бистрице, својина братства Милићевић, који имају породични надимак Дошљак.

Дрёнић, њива у доњомалском пољу.

Дугâчка, уска а дуга ливада у Крвочу.

Ђељ' ёво прло, прло поред Бистрице, својина Ђеља Максића.

Забео Дашића, шума недалеко од цркве, својина братства Дашић.

Закука, њива поред које Мртвица прави окуку.

Зарёвића лугови, лугови поред Бистрице обрасли ракитом, својина братства Букумирић, који имају секундарно презиме Заровић.

Здравковића лугови, лугови поред Бистрице, својина братства Здравковић.

Иваниће ледиће, ледина на јужној периферији села, поред некадашње куће Ивана Радуновића.

Јазбина, шума у комплексу Белинца, и ливада ниже шуме; (у шуми се местимично познају јазбине).

Јанићарица, ливада у доњем делу Белинаца.

Јаргован, њиве поред којих има јоргована у доњем делу гораждевачког поља.

Јаруѓа, јаруга која тече кроз Гуџине.

Јасен, њиве поред којих има један јасен.

Јова, њиве поред Бистрице.

Јаше, подбарљив луг обрастао јовом.

Калуђерска ливада, ливада у доњем делу Белинаца.

Калуша, ливада у Кровочу.

Каменице, њиве у којима има камена; једне се налазе у пределу доњомалског, а друге у пределу горњомалског поља.

Кастратовића луг, луг поред Бистрице, својина братства Кастратовића.

Кобилице, улегнуће иза цркве које асоцира на кобилицу.

Код јавора, део улице на којем је стари јавор, запис.

Милета Букумирић, ЖИВОТ СРБА У ГОРАЖДЕВЦУ

*Код л'ype, улица у којој се налази једна липа, између
Кучанске и Доње махале.*

*Колашински лӯгови, лугови поред Бистрице у
горњомалском пољу, својина братства Колашинац.*

Комп'ишиште, ливадица у Луту Симоновића.

*Крвоч, комплекс ливада у горњем делу Белинаца
према суседним селима Грабовац и Ложане.*

Крстић, јаз за наводњавање дела горњомалског поља.

Крстобачка ливада, ливада у доњем делу Белинаца.

*Крстовића лӯгови, лугови поред Бистрице ниже
Заровића лугова, својина братства Крстовић.*

*Крӯгови, њиве и ливаде у којима је највећа ливада
кружног облика, источно од села према Почешћу.*

Күн Пâловића, њива у којој је био кун.

*Күнови, њиве у којима су била два стабла куна из
једног корена, некадашњи запис.*

Күћиште, њиве поред села.

Күчанска, ливада на источној периферији села.

*Лажânска бîнџа, речица која тече кроз Белинца са
јужне стране поред села Ложана.*

Лâзови, њиве у пределу засеока Насељење.

Л'ёсковача, њива поред које има леске.

*Л'иваде Шүјёвића, ливаде, својина братства Дашић,
које има породични надимак Шујовић.*

Л'иђаковина, друга форма назива Ал'иђаковина.

*Л'ипа, њиве северно од села (нико не памти да је ту
била нека липа).*

*Л'исичина, ливада у Белинцима у непосредној близини
Јазбине.*

Л'оква, њива поред села.

*Л'уг Сим'оновића, луг према Плављану поред леве
обале Бистрице, својина братства Симоновић.*

Л'уга, њива у долини према суседном селу Грабовцу.

*Л'ука, ливада која се лучно савија у долини поред
брежуљка.*

Л'ушева л'ивада, ливада која је добила назив по неком Љушу из Доброг Дола.

Максића лугови, лугови поред Бистрице ниже Портића лугова, својина братства Максић.

Максића стједенац, извор у лугу Максића.

Мала ливада, ливада у Белинцима; мање је површине од Велике ливаде, која је у њеној непосредној близини.

Мал'ина, ливада у Белинцима.

Марл'ешка, њива.

Милованац, њиве и пашњаци према суседном селу Милованцу.

Мил'јановића стједенац, извор у имању Мильановића.

Мировача, њиве у доњомалском пољу и јаз којим се те њиве наводњавају.

Мртвјца, јаз који споро тече.

Њивче, њивица у горњомалском пољу.

Орашка, њиве и ливаде према суседном селу Орашју.

Орнице, ливаде у комплексу ливада Крвоч, (недавно су њиве заливађене).

Парцёл'е, њиве у потесу засеока Насељење.

Пашића, ливада у комплексу Белинца.

Пескёви, корито Пећке Бистрице, које се лети користи као пашњак.

Петровића лугови, лугови поред Бистрице обрасли јовом, својина братства Петровић.

Писача, њиве у горњомалском пољу.

Пиштанац, пут који иде од Ђерана до Милованца и кроз Насељење.

Планидите, ливада у Белинцима.

Плужавине, њиве у доњомалском пољу.

Под, део шуме у Белинцима на заравни.

Милета Букумирић, ЖИВОТ СРВА У ГОРАЖДЕВЦУ

Попов виноград, њива у којој је био виноград попа
Миливоја Милетића.

Портића лугови, лугови поред Бистрице обрасли јовом,
својина братства Портић.

Почељска, њива према суседном селу Почељићу.

Почељски јаз, јаз од Бистрице којим се наводњава део
гораждевачког и део поческог поља.

Пређани стједенац, јаз од Бистрице за наводњавање
дела поља.

Пржине, песковити пашњаци поред Бистрице.

Причёл'е, други назив за Парцеле.

Радчина, њива поред села.

Раков луг, луг поред Бистрице обрастао ракитом,
некадашња својина Рака Вуканића.

Рапушњана, њиве у горњомалском пољу.

Ратошица, јаз од Бистрице којим се наводњава део
доњомалског поља; налази се наспрам суседног
села Плављана.

Рашка, други назив за Орашке.

Рефт, ливада према Ложану ограђена живом оградом.

Рогатац, извор у горњомалском пољу.

Ружјино имање, сеоско домаћинство, некадашња својина
Руже Вукчевић.

Рустемовића, њива у доњомалском пољу, купљена од
братства Рустемовић из суседног села Почељића.

Сарде, њиве поред села у Доњој махали.

Селаште, њиве поред села; постоји Селиште Максића
и Селиште Петровића у Доњој, као и Селиште
Крстовића у Горњој махали.

Спасојев луг, луг поред Бистрице обрастао јовом,
својина Спасоја Срблјака.

Срблјачка, ливада и пашњак у Белинцима, некадашња
својина породице Срблјак

Стакина, њива купљена од Стаке Влаховић.

Стâри мôс, мост преко јаза и њиве поред њега у горњомалском пољу.

Тîмîн стûденац, извор у комплексу Мироваче поред њиве Тиме Милићевић.

Тîмîно лûкче, јаруга обрасла јовом ниже Тиминог студенца.

Тôмôвица, њива.

Трёшња, њива поред које је била дивља вишња.

Трсови, њиве око Бистрице у којима је земља пескуша; постоје Трсови у горњомалском пољу, други су у доњомалском пољу, а тако се називају и њиве преко Бистрице према селу Захаћу.

Тришëвина, ливада према селу Ложану.

Ћâйна, њива у горњомалском пољу.

Фирâје, ромски заселак северозападно од села.

Цекôв лûг, луг поред Бистрице обрастао ракитом, својина Цека Максића.

Ценôва, њива купљена од Албанца Цена Команија.

Шайна, њива купљена од Ромкиње Шахе.

Шûме, шуме на брежуљку јужно од села поред белиначких ливада.

Семантика и творбени модели топонима

Од 134 топонима колико је забележено у атару села Гораждевца, приближно половина су једночлани називи. Они би се могли сврстати у следеће категорије:

- топоними географског порекла: *Бîнца, Брêг, Јарûга, Лâзови, Пôд;*
- топоними мотивисани положајем: *Сарâе, Сёл'иште, Л'уга, Лûка;*

- топоними мотивисани обликом, величином или неком другом особином: *Безваднице, Дугачка, Закука, Трсови,¹⁷ Мртвјца, Пржине; Њивче, Каменице, Кругови;*
- топоними изведени од ојконима: *Орашица, Пиштанац, Поческа;*
- топоними са фитонимом у основи: *Бостаниште, Брёза, Грабушка, Дренић, Јаргован, Јасен, Јова, Јоше, Компирниште, Кунови, Лесковача, Липа, Мал'ина, Рапушница,¹⁸ Трешња;*
- топоними са зоонимом у основи: *Јазбина, Лисичина;*
- топоними мотивисани делом тела домаће животиње *Кобилице, Рогатац, или понашањем животиња на пашињаку: Планиште;*
- топоними мотивисани људском делатношћу: *Бакче, Грађа, Градинска, Күтиште, Орниће, Парцел'е, Рეфт,¹⁹ Трошевина;*
- топоними од термина који означавају титуле: *Бановача, Пашића, Ђакина,²⁰*
- топоними са антропонимом у основи: *Ал'етина, Мировача, Радчина, Срблачка, Стакина, Томовића; Рустемовића, Ценова, Шаћина.*
- апелативи у функцији топонима: *Богданац,²¹ Крстић, Шуме.²²*

¹⁷ Трсова су њиве у којима је земља пескуша.

¹⁸ Могуће по биљци *rapunculus* (бот. Companula rapunculus).

¹⁹ На албанском језику *reth* значи 'ограђен'.

²⁰ *Ћехаја, ћаја* је заступник паше.

²¹ Извор којем се приписује исцелитељска моћ.

²² Терен обрастао шиљем, ситногорицом, храстом и другим дрвећем које не захтева влажна земљишта.

Неколико топонима не би се могло сврстати ни у једну од наведених категорија, па су издвојене у посебну групу, која би се могла назвати топоними потенцијалне мотивације.

Топоним *Бел'инца* вероватно је мотивисан придевом *бео*, пошто се назив односи на водоплавне ливаде у долини, које повремено, када дуже време пада обилна киша, „побёл'û ка jáјце“.

Мало је вероватно да је назив *Бйорка* настао по врсти јабуке *бихорка*,²³ јер је та сорта јабука у селу непозната.

Могуће је да је етноним у основама топонима *Грковаче* и *Кӯчанска*.

Топоним *Гӯциїне* у основи има апелатив гуџа,²⁴ па се не искључује могућност да је тај апелатив послужио за именовање.

Судећи по типу земљишта, у основи топонима *Калӯше*, јесте именница *кал*, којом се означава 'расквашена земља, блато, глиб'.²⁵

Назив *Плӯжавине* за комплекс веома плодних њива може се повезати са значењем речи *плужисти*, 'обрађивати земљу плугом, орати'.²⁶

Неколико назива сврстани су у групу топонима нејасне мотивације: *Ал'иђаковина*, *Крвоч*, *Марл'ешка*, *Писаћа*, *Ратошиница*.

²³ РСАНУ

²⁴ Гӯџа је комад дрвета лоптастог облика, тако се зову и израслине лоптастог облика обично на стаблима старијих јова, а тако се назива и пастирска игра.

²⁵ РСАНУ

²⁶ РМС

Сложени називи су двочлане синтагме, које се могу сврстати у шест категорија.

1. Синтагме у чији састав улазе лична имена или презимена. У првом делу синтагме је антропоним, а другом апелатив: *Баѓда бâкча, Баѓдо њињче, Ђакина љињва, Ђел'ёво прло, Ђанђов лûг, Ивâнове ледиње, Ракђе лûг, Ружињно имање, Спâсојев лûг, Тимiн стûденац, Тимiно лûкче, Цекđов лûг, Прeдiн стûденац, Л'ушева л'ивâда, Ђашића чeшма, Дош-л'âчки лûгови, Зарđовића лûгови, Здрâвковића лûгови, Крстовића лûгови, Мâксимовића лûгови, Мâксимовића стûденац, Мил'ановића стûденац, Пeтровића лûгови, Пôртића лûгови.*
2. Зависни део синтагме у постпозицији забележен је у топонимима: *Забеo Ђашића, Кун Павловића, Лûг Симđновића, Л'ивâде Шујđовића.*
3. Топоними са придевом у зависном и апелативом у главном делу синтагме нешто су ређе заступљени: *Вeл'ика л'ивâда, Вeл'ике љињве, Дбл'ња бâкча, Мâла л'ивâда, Стари мôс.*
4. Топоними од ктетика и апелатива, такође нису фреквентна категорија: *Белопôл'sке л'ивâде, Горашка бînца, Крстđвачка ливâда, Лажањска бînца, Почeски јаз.*
5. У зависном делу синтагме термин црквене или друге хијерархије нашао се у следећим топонимима: *Калиђерска ливâда, Попđов вîноград, Бeгова л'ивâда.*
6. У два топонима потврђене су генитивне синтагме које чини предлог са апелативом: *Код јавора, Код л'йне.*

На основу анализе може се извести закључак да је топонимија словенског порекла, изузев неколико топонима са турцизмима у детерминативном делу

(Бёгова, Пашйна, Ђайна, Фираје), затим неколико назива са муслиманским именом (*Рустемовића, Џенђова, Шайна*) и један назив из албанског језика (*Рефт*). Ови несловенски називи не ремете општу слику о топонимији, те и она потврђује старину села и континуитет националне структуре становништва.

АНТРОПОНИМИЈА

Презимена*

Анђел'ић, секундарно презиме седам кућа Србљака. Информатор Милован Србљак.

Армүши, раније презиме Милићевића. Информатор Милош Милићевић.

Богићевић,²⁷ једна кућа. Доселили се из Црне Горе у Гораждевац, из Гораждевца у Добри До средином XIX века, а из Доброг Дола поново у Гораждевац 1966. године. Слава им је Свети Никола, а мала слава летњи Свети Никола. Информатор Драган Богићевић, 1953.

Букумирић, девет кућа. Чува се предање о томе да су им се преци доселили из Куче, пре почетка XIX века, али је тешко лоцирати место из којег су дошли.

У вези са становништвом у Кучима, Ердељановић је записао да „је одржана успомена на два стара 'народа', који су се звали Букумири и Матагужи“,²⁸ али

* Масним словима су означена презимена породица које данас живе у Гораждевцу, а курсивом секундарна и ранија презимена.

²⁷ О Богићевићима су написане две монографије, в. Богићевић, Добри До, 119 и Богићевић, Братство, 153, те за њих овде није дат родослов, јер би било сувишно понављати оно што је тамо веома солидно урађено.

²⁸ Ердељановић, Кучи, 111.

су „и Букумире и Матагуже нешто побили, а нешто растерали стари кучки Срби, да би задобили њихне испаше и планине“.²⁹

Судећи по хидрониму *Букумирско језеро*, које се налази на северу Куче, намеће се закључак о томе да су Букумири ту живели. Међутим, постоји вероватноћа да су они ту имали своје катуне „и да им је право племенско седиште било негде западније, по свој прилици у данашњим Братоножићима“.³⁰ Сем тога, Букумира има и у Васојевићима, а ту су „дошли из Братоножића и растурили се по Будимљи, Петњику, Ржаници, и Лушцу. Доцније су злостављани од стране Васојевића ... те они утекну Сјеници и Србији ...“ Ово је отприлике било у другој половини XVIII века,³¹ на основу чега би се могло претпоставити да су у Гораждевац дошли из Васојевића.

Ипак, Букумирићи порекло везују за Брскут, „предио у Црној Гори на тромеђи Куче, Васојевића и Братоножића“,³² што није без основа, јер по неким подацима „први становници Брскута били су Букумири“.³³

Етимологија презимена доводи се у везу са богумилима (припадницима хришћанске верске заједнице распрострањене у Босни). Међутим, Ердељановић је оповргао такво тумачење порекла Букумира и у вези са тим каже: „народ у Братоножићима не зна ништа о богумилима, а становнике села Јаблана не зове бокумирима него Букумирима ... они су остатак од најстаријег познатог братоношког становништва, и

²⁹ Исто, 163.

³⁰ Исто, 161.

³¹ Лалевић – Протић, Вас., 84.

³² Предојевић, Брскут, 13.

³³ Исто, 172.

њихов се назив Букумири не може доводити у везу са речју богоимили³⁴.

По другој верзији назив Букумири потиче од албанске речи *bukë mirë* у значењу 'дobar хлеб', што би значило да су Букумири били имућно братство. И ово тумачење је тешко прихватљиво, јер је мало вероватно да су само они били имућни, а да се само они тако презивају.

Три породице Букумирића живе у Горњој махали. Од њих – две куће имају секундарно презиме Зарђвић, по претку Зарији, а једна једна кућа Мул'јукић, по претку Лазару, који је имао надимак Мјул'а, и нешто су у даљем сродству са осталим Букумирићима, од којих две породице живе у Кучанској, а четири у Доњој махали. Нико не памти да су некада живели заједно са њима³⁵ и не сахрањују се са њима на истом гробљу, али се не узимају, јер се осећају сродницима. И једни и други славе Светог Николу, зимског и летњег и не памте да су некада славили другу славу.

Живко Заровић је као ратни заробљеник из Немачке отишао у Јужноафричку Републику, а одатле у Аустралију. Оженио се Немицом и са њом је имао синове Драгослава и Михаила. После Другог светског рата, у потрази за послом из Гораждевца је отишао већи број радно способних људи: Коле у Београд око 1950.³⁶ Зака, такође, у Београд око 1960, као и Трајко,

³⁴ Ердељановић, Кучи, 462.

³⁵ Сматра се да су Букумирићи из Доње махале близки по крви Букумирићима из Пећи и Истока него Букумирићима у Горњој махали.

³⁶ Година одласка из села није свуда прецизна, јер понекад информатори нису били сигурни, па је година оријентационо узимана и бележена синтагмом са предлогом око уз годину која се информатору чинила највероватнијом. Са повећањем временен ског размака повећавала се и несигурност информатора.

Милета Букумирић, ЖИВОТ СРБА У ГОРАЖДЕВЦУ

Раде у Адране код Краљева око 1970, Јошо у Зрењанин око 1970, Владо у Краљево око 1975, Драгомир (Мано) Ђеков у Обилић око 1975, Слободан (Ђобо) у Приштину око 1985, кад и брат му Момо у Краљево, Ранко у Пећ, Бранко у Прибој, Ранко (Златин) у околину Крушевца, Мија у Крагујевац, Чедо Раков у Београд око 1985. године. Неколицина су отишли за послом у иностранство: Радован (Рашо) и брат му Радоје у Немачку, Драги и братанац му Саво 1968, а Ђорђе (Ђоша) око 1970. године.

Доласком међународне мисије на Косово и Метохију средином 1999. године, неколицина су морали напустити Гораждевац и склонити се негде изван покрајине: Предраг (Буцко) у Београд, као и Тања (Адуљева удовица) са децом, а Часлав у Велику Плану. Информатори Живко Букумирић, 1923. и Ненад Букумирић, 1967.

Булатовић, раније презиме Колашинаца, Вучетића и једне куће Јовановић. Информатор Србољуб Колашинац.

Вајмеш породични надимак: Костића, Манојловића, Миловановића и Петровића. Помињу се као племе у Шекулару.³⁷ Информатор Милисав Петровић, 1961.

Вуканић, две куће. У сродству су са Тодоровићима,³⁸ те и они чувају предање да су им се преци доселили из Шекулара средином XIX века, и да су се некада називали Микарић. Слава им је Свети Јован, а мала слава Свети Сава. Део братства живео је удаљен од села у горњомалском пољу, ближе суседном Плављану него селу којем припада. Услови живота

³⁷ Лалевић – Протић, Вас., 64.

³⁸ В. родослове.

били су им гори него другим мештанима из централног дела села, и бивали су све тежи погоршавањем српско-албанских односа, па се део породице иселио у Врањеше код Краљева око 1975. године, а три-четири године касније принуђен је био да оде и други део породице. Информатор Чедомир Вуканић, 1963.

Вуканчић, раније презиме Тодоровића. Информатор Милић Тодоровић.

Вуксановић, две куће. Чувају предање о томе да су им се преци доселили из Црне Горе, али им је нејасно место из којег су се доселили, као и време доласка. Имају породични надимак Рेशнић. Слава им је Свети Никола, а мала слава летњи Свети Никола. За послом су отишли у Београд: Обрад, Ратко и Саво око 1970, Радоје (Раде) око 1972, Пађо и брат му Милан (Манџо) око 1980, Мильан у Приштину око 1985, Момир у Аустралију око 1980. године. Средином 1999. године отишли су: Звездан и Драгомир у Краљево, Милутин и Љубиша у Пожаревац, а Десимир у Београд. Информатор Радојко Вуксановић, 1940.

Вучетић, две породице из братства Колашинац. Презиме су узели око 1960, а славу нису мењали. Љубиша је отишао у Београд око 1990. године, Горан у Обилић од 1991, а од 1999. године живи и ради у Параћину. Информатор Србољуб Колашинац.

Дагдевић, секундарно презиме две куће Здравковића. Информатор Милосав Здравковић.

Дакић, једанаест кућа. Чувају предање о томе да су три брата од братства Микарић: Дака, Петар и Лазо из Мезгальја (Шекулар) дошли у Метохију око 1820. године због крвне освете. Петар је отишао у Бело Поље код Пећи, Лазо у Црни Врх, а Дака у Гораждевац. По претку Николи имају секундарно презиме Николић, а делу породице неко време је то било и званично

Милета Букумирић, ЖИВОТ СРБА У ГОРАЖДЕВЦУ

презиме. У даљем сродству су са Вуканићима, Радуловићима и Тодоровићима из села. Слава им је Свети Јован, а мала слава Свети Сава. Живан је отишао у Пећ око 1960, Цека око 1967, Бого нешто касније, Јован око 1980. године; Бага у Ђићевац око 1975, кад и Гил'е у околину Параћина; Бошко у Немачку 1967, Голуб у Крагујевац око 1980, кад и Милета у Приштину, а Боро и Бањо у Смедерево. Средином 1999. отишли су: Дејан и Бећо у Крагујевац, Веско и Свето у Краљево, а Ацко у Јагодину. Информатор Ђорђе Дакић, 1925.

Дашић, десет кућа. Предак седам кућа дошао је из Шекулара око 1880. године у Брестовик код Пећи, а одатле у Гораждевац десетак година касније. Дашићи потичу од братства Шекулараца, које се у Шекулар „населило још пре Косова“³⁹ (од њега су и Вајмеши). Слава им је Свети Јован, а мала слава Свети Илија.

Здравко је отишао за послом у Скопље око 1960, Милован у Немачку око 1970, Гојко у Београд око 1975, Драган у Београд око 1980, а пет-шест година касније и брат му Борислав; Драган (Митин) такође у Београд око 1985, а нешто касније и брат му Момир; Раде и Мирко у Драгоцвет код Јагодине око 1980. Средином 1999. отишли су: Мита, Чедо и Ранђо у Београд, Златко у Аранђеловац, Мишко и брат му Рајо у Горњи Милановац, Бранко у Краљево, Владо у Параћин. Информатор Ранко Дашић, 1959.

Преци две куће Дашића доселили су се из Шекулара у Црни Врх одмах по ослобођењу од Турака 1913. године, али су се за време Првог светског рата морали вратити у Шекулар. Отуда су у Гораждевац дошли 1918. године. Они имају породични надимак Шујовић по претку Мату, који је имао надимак Шујо.

³⁹ Лалевић – Протић, Вас., 64.

Део Шујових потомака живео је у Крвочу. Овај огранак Дашића рано је почeo да миграира. Милови потомци прешли су у оближњи Враговац после Другог светског рата. Одатле је неколико година касније део отишао у Јагодину, а део у Косовску Митровицу око 1960. године. Миљко је отишао у Призрен око 1970, Веско у Горњи Милановац око 1983, Банов син у Подгодицу око 1970. године. Средином 1999. отишли су у Горњи Милановац Драго и Мишко са синовима Зораном и Гораном, а Дејан у Италију 2001. године.

У Крвочу су биле још две куће, потомци Панта Дашића, породице Душана Дашића и Павла Дашића, који је погинуо у Албанији (они нису Шујовићи). И део тог братства рано је изашао из Гораждевца: Славко у Ниш после ослобођења, Божо у Пећ око 1965, Драги у Немачку око 1970, брат му Мишо у Краљево око 1980, док је Мирко отишао у Будву средином 1999. године. Тако од њих није остао нико у Гораждевцу. Информатор Илија Дашић, 1940.

Дедовић, две куће. Доселили су се из Божића код Андријевице 1870. године. Имају секундарно презиме Пајёвић по претку Пају. Славе Светог Александрија. Драшко је отишао у Пећ 1987, Славољуб у Пећ 1982, Радован и Милисав у околину Андријевице 1999. године. Информатор Славољуб Дедовић, 1963.

Димитријевић, три куће. Информаторов отац Спасоје доводен је из Црног Врха код Пећи 1925. године. Њега и брата му Љубомира (умро у деветој години живота) довела је мајка Спаса кад се преудала за Ива Колашинца. Презиме су добили по информаторовом деди Димитрију. Слава им је Свети Јован, а мала слава Свети Сава. Једна породица је отишла у околину Зрењанина за послом 1988. године. Информатор Живко Димитријевић, 1932.

Милета Букумирић, ЖИВОТ СРБА У ГОРАЖДЕВЦУ

Доганцић, четири куће. Доселили се из села Сврке (код Пећи) 1948. године. Славе Светог Стевана. Једна породица отишла је у Обреновац за послом 1985. године. Информатор Славиша Доганцић, 1957.

Дошил'ак, породични надимак Милићевића. Информатор Милош Милићевић.

Дуњић, две куће из породице Стевановић. Презиме су добили по пррабаби Радунки, која је имала надимак Дуна (била је сестра Јована Продовића, деде Живка Јовановића). Информатор Богольуб Стевановић, 1949.

Ђурђчанин, раније презиме Милетића. Информатор Миливоје Милетић.

Ђурђевић, раније презиме једне куће Радуловића. Информатор Божидар Радуловић.

Зарђевић, секундарно презиме две куће Букумирића. Информатор Ненад Букумирић.

Заћајин, породични надимак Јововића. Информатор Слободан Јововић.

Златићанин, једна кућа. Доселили се из Пећи 1988, у Пећ из Доманека код Ораховца 1950, а у Доманек из Враке 1933. године. Даље порекло везују за Златицу код Подгорице. Славе Светог Николу. Информатор Јован Златићанин, 1978.

Здравковић, седам кућа. Порекло везују за Ибарски Колашин, одакле су им се преци, по предању, доселили око 1880. године. Од њих, пет кућа има секундарно презиме Ђагђовић по претку Драгоју, кога су звали Даго, а две куће секундарно презиме Рал'ёвић по информаторовом прадеди. Слава им је Свети Алимпије, а мала слава Ђурђевдан. За послом су отишли из Гораждевца: Радоје (Љаље) у Немачку 1971, Милорад

(Тјапо) у Београд 1973, Бранко у Београд 1975, Милош у Београд 1980, Здравко у Крагујевац 1978, Ненад у Немачку 1999. године., Информатор Милосав Здравковић, 1956.

Јанчијковић, четири куће. Чувају предање да им се прадеда Милосав доселио из Лијеве Ријеке крајем XIX века. Рођаци су са Арсићима из Белице код Истока. Слава им је Свети Ђорђе (16. XI), а мала слава Ђурђевдан. Једна породица је отишла за послом у Горњи Милановац 1989. године. Информатор Радоје Јанчијковић, 1956.

Јашћовић, раније презиме Павловића. Информатор Милован Павловић.

Јеремић, осам кућа. Не чувају предање о пореклу. Слава им је Свети Ђорђе (16. XI), а мала слава Ђурђевдан. За послом су отишли: Слобо у Београд 1967, Бошко у Немачку 1969, Бого, Боро и Лико, такође, у Немачку око 1970, Небојша и Звонко у Крагујевац око 1980, када и Бранко у Бачку Паланку, Ранко у Добој од 1983. године (од 1992. је у Шапцу), Зоран у Подгорицу око 1985, Мијова деца у Батајници: Предраг и Ненад отишли око 1990, а Војан, Јеремија и Сретен 1999. године, кад и Вуко у Крагујевац, а Милета Сандин у Крушевицац. Информатори Вуко Јеремић, 1953. и Славољуб Јеремић, 1963.

Јеремић, једна кућа. Удовица Мира (родом од братства Башић из Доца код Клине, која је била удата у Дреновац код Клине за Јеремију. Савића), после мужевљеве смрти преудала се око Првог светског рата за Митра Степанца из Гораждевца и довела синове Станоја и Цветка и ћерку Наталију (мајку Тоза Јашовића из Сиге) Станоје је узео очухову славу Светог Ђорђа Алимпија, а брат му Цветко задржао славу свога оца, те тај крај слави Светог Ђорђа (16. XI)

Милета Букумирић, ЖИВОТ СРВА У ГОРАЖДЕВЦУ

и прислужује Ђурђевдан. Станоје није имао синова, а кћери су се удале, тако да од тог краја нема наставка породице, али је у његову кућу дошао зет му Ивко Бичанин из Великог Крушева код Клине средином 1999. године, када су Срби прогнани из Метохије. Информатор Милош Јеремић, 1939.

Јовановић, две куће. Информаторов прадеда Јован доселио се из околине Берана у Сигу код Пећи крајем XIX века, а брат му у Видање код Клине (они се презивају Продљовић). У Сиги се нису дugo задржали, већ су се преселили у суседно село Грабовац. До 1919. године презивали су се Продљовић. У Грабовцу су погинули и предак Јован, по коме су узели презиме, и син му Величко, због чега су се доселили у Гораждевац 1950. године. Слава им је Свети Никола, а мала слава летњи Свети Никола. Средином 1999. године једна породица отишла је у Гоњи Милановац, једна у Италију, а једна у Краљево 2003. године. Информатор Игор Јовановић, 1981.

Јовановић, две куће из братства Колашинац. Део братства, Богосављеви потомци узели презиме по претку Јовану око 1920. године, а славу нису мењали. Већи део њих је отишао за послом: Милан у Београд око 1950, Мића у Нови Сад око 1960, Радоје са синовима: Душаном, Чедомиром и Драганом у Бању код Аранђеловца око 1970, кад и Миливоје у Батајници, Милован (Нино) у Земун 1980, Десимир у Нови Сад 1985, Добрица у Нови Сад 1988, Момир у Јагодину, а Дамњан у Аранђеловац 1999. године. Информатор Дејан Јовановић.

Јововић, пет кућа. Чувају предање о томе да им се предак Јован (прадеда информатора) доселио у Захаћ око 1880. године из околине Берана, а из Захаћа у Гораждевац око 1900. године, због чега имају породични надимак Захаћанин. Слава им је Свети

Никола, а мала слава летњи Свети Никола. За послом је отишао Љубомир у Београд око 1967, брат му Ратомир у Немачку око 1970, Мирослав у Београд око 1980, Саша у Лепосавић 1999, Миомир у Чачак 2004. године. Информатор Слободан Јововић, 1944.

Јђл'ёвић, секундарно презиме четири куће Србљака. Информатор Милован Србљак.

Кастратовић, две куће. Доселили се из Трешњева⁴⁰ (Васојевићи) у суседни Захаћ око 1880. године. Одатле су нешто касније прешли у суседно Орашje, а из Орашја у Гораждевац почетком XX века. Потичу од Ковачевића,⁴¹ који су од Рајевића, а они од Васојевића. Слава им је Свети Александрије, а мала слава Аранђеловдан. Владо је отишао у Краљево око 1970, Леко у Београд око 1985, Љубиша и Ђуро у Краљево 1999, а Милан у Београд 2003. године. Информатор Душан Кастратовић, 1933.

Колашинијац, шест кућа. Преци су им се доселили из Роваца почетком XIX века (припадају братству Булатовић). Побегли су због крвне освете и променили славу (Светог Луку) и презиме. Сада славе Митровдан. Део братства се презива Вучетић (најстарији брат и његова деца, а, остала браћа су задржала презиме Колашинац), док се део презива Јовановић по претку Јовану. Од Колашинца су исељени: Радоња (Доња) у Бачку Паланку око 1970, кад и Петар (Перо) у Лазаревац, Мико (Даги) у Аустралију и Филип у Горњи Милановац, а тамо је пет-шест година касније

⁴⁰ У Трешњеву их нема, али се помињу Кастратовићи, од Васојевића у селима Коњухе, Пеовац, Присој, Чоеча Глава, Полимље, Шекулар, Доња Ржаница, Загорје, Доњи Луг, Полица, в. Лалевић – Протић, Вас., 49, 54, 56, 59, 62, 64, 89, 92, 93, 96.

⁴¹ Том братству припадају и Ђуришићи, Дедовићи, Обрадовићи и Биновићи, в. Лалевић – Протић, Вас., 20.

Милета Букумирић, ЖИВОТ СРБА У ГОРАЖДЕВЦУ

отишао и брат му Мишко, Момир у Аустрију око 1985. године. Јуна 1999. године отишли су: Ранко у Београд (у колективни смештај), Борко у Горњи Милановац, Звонко у Крагујевац, а Иво у Београд 2002. године. Информатор Србољуб Колашинац, 1969.

Крстић, шест кућа. Преци су им се некада давно доселили из Дробњака у Шекулар, а из Шекулара у Сигу код Пећи крајем XVIII века. Из Сиге су се доселили у Гораждевац 1880. године. Припадају братству Вајмеш, а због тога што су се доселили из Сиге, имају породични надимак Сижани. Две куће су промениле презиме и презивају се Милованићи. Слава им је Ђурђевдан, а мала слава Свети Илија. За послом су отишли: Владимир у Ниш после завршетка Другог светског рата, Цветко у Пећ 1954, Војислав у Подгорицу 1955, Ђорђе (Боле) у Краљево око 1970, Вуксан (Вуља) у Немачку 1971, а брат му Чедомир у Немачку 1979, Ратко, такође, у Немачку 1977, Милош (Мишко) у Пећ око 1980, Велимир (Миља) у Јагодину, а Златко у Пожаревац 1999. године. Информатор Светозар Крстић, 1963.

Крстовић, две куће. Преци су им се доселили из Коњуха код Андријевице у суседно село Почешће средином XIX века, а из Почешћа у Гораждевац око 1880. године. У Васојевићима су славили Аранђеловдан, а после победе на дан Светог Алесандрија Невског, узели су тог свеца за славу, а Светог Архангела славе као малу славу. Од њих су из Гораждевца отишли: Драгомир (Драган) у Сарајево 1979, Милутин (Тина) у Пећ око 1970, Анђелко (Беко) у Пећ око 1975, (обе породице у Београд после 1999), Миле у Горњи Милановац око 1980, Миомир (Мијо) у Параћин око 1985, Красо у Дервенту око 1980, (у Деспотовац после 1992), Момчило у Деспотовац око 1980, Бошко у

Београд 1999. године, Брано у Београд исте године.
Информатор Драгомир Крстовић, 1956.

Максић, шест кућа. Чувају предање о томе да су се четири брата иселила из Мурина код Плава око 1840. године: Максо предак Максића у Плављане, други брат се доселио у суседно Почешће (убрзо су му украдли волове, због чега се разочаран вратио у Мурино), трећи брат је отишao у Бело Поље код Пећи, а четврти у Росуље (Пећ). Припадају братству Мијовић. Са Максићима је дошао и ујак претка им Макса са сином јединцем, који се утопио у извору у Плављану, због чега су се око 1850. године доселили у Гораждевац. Неки чланови породице презивали су се Мијовић до после Другог светског рата. У Васојевићима су славили Светог Архангела, а сада славе Алесандровдан, а Светог Архангела прислужују. Из Гораждевца су отишли: Мико у Пећ око 1965, Голуб у Бањалуку 1969, Миливоје у Тиват око 1970, Илија у Пећ пре 1980, Драган у Зајечар око 1981, Бошко у Краљево око 1982, Иван у Параћим средином 1999. године, кад су отишли и Кика у Херцег-Нови, Радоје у Русију, а Бранко у Врање. Информатор Миодраг Максић, 1939.

Манојловић, дванаест кућа. Доселили се из Шекулара средином XIX века. Даље порекло везују за Херцеговину. Принадају братству Вајмеш. Део братства живео је у засеоку Белинца до средине 1999. године. Неки од њих потичу од претка који је доводак у Манојловиће из црногорског братства Ђетковић. Огранак Манојловића који су живели у Белинцима били су заједници до Другог светског рата. Славе Ђурђевдан, а мала слава им је Свети Илија.

Манојловићи су постепено одлазили за послом и бољим условима живота: Мита у Крагујевац, а Боро у Немачку око 1970. године. Џека у Немачку око 1975, кад и Бранко у Подгорицу, Благоје у Краљево, Крсто у

Милета Букумирић, ЖИВОТ СРБА У ГОРАЖДЕВЦУ

Трстеник, Бојша у Крагујевац, Анто. у Пећку Бању (из Бање у околину Чачка јуна 1999), Миленко у Сјеницу око 1980, кад и Мица са децом у Горњи Милановац и Родо у Краљево, Илија у Горњи Милановац око 1985, Славко у Београд 1990, кад и Златко у Крагујевац, Борис у Пећ око 1995, Драги у Краљево 1999. године.

Одлазили су и Манојловићи који су живели у центру села: Дика Манојлов у Главичицу по завршетку Другог светског рата, Мишо (Миланов) у Варварин око 1960, Мира и Чедо у Немачку око 1970, кад и Леко у Суву Реку, Миле у Крагујевац 1999. године. Информатор Драгутин Манојловић, 1938.

Мијёвић, раније презиме Максића. Информатор. Миодраг Максић.

Мікарић, раније презиме Вуканића, Тодоровића и једне куће Радуловића. Информатор Божидар Радуловић.

Міл'єтић, једна кућа. Информаторов деда Миливоје као дете је дошао са стричевима (највероватније у збегу) 1885. године из Ђуричке Ријеке код Плава у Пећ, где је у метежу залутао и остао сам на улици. Грађани који су га пронашли одвели су га у манастир Дечане, где се описменио, затим завршио богословску школу у Призрену, запопио и дошао у Гораждевац 1904. године. Неко време је радио као учитељ, а потом као парох до смрти. Тамо се презивао Ђурђчанин, а ново презиме је добио по оцу Милети. Милетићи славе Светог Алимпија, а као малу славу славе Ђурђевдан. Најстарији његов син Јеремија неколико година по доласку из ропства прешао је у Пећ, где је радио и живео до смрти. Слободан, трећи син попа Миливоја отишао је за послом у Гњилане 1955. године, а касније, 1961. године, прешао је у Кладово, где су му и сада синови: Југослав, Властимир и Звонимир са породицама. Мита, средњи син попа Миливоја, живео је

у Гораждевцу до смрти, али су му двојица синова отишла за послом: Часлав у Јагодину око 1975. године, а Славко у Доњи Михољац, где је остао до 1992. године, кад се вратио у Пећ, а из Пећи у Београд 1999. године. Информатор Миливоје Милетић, 1960.

Мил'йевић, две куће. Доселили се из Шекулара крајем XVII века у Црни Врх код Пећи, а одатле у Гораждевац око 1880. године. У Шекулару су се презивали Армуш. Ново презиме су узели по информаторовом деди. Чувају предање о томе да су у сродству са Дашићима. Имају породични надимак Дошл'ак. Слава им је Свети Јован, а мала слава Свети Илија. Зоран је отишао за послом у Љубљану 1976, а три породице су избегле 1999, од којих две (Јовица и Петар) у Београд, а трећа (Мираш) у Беране. Информатор Милош Милићевић, 1913.

Милованић, две куће из братства Крстић. Презиме су узели по претку Миловану (Крстовом брату, по коме су носили презиме Крстић). Славу нису мењали. За послом су отишли из Гораждевца: Станко у Пулу око 1960, Богольуб у Бачку Паланку око 1965, Зарија у Пећ око 1970, Трифун у Јужноафричку Републику око 1970, кад и Илија у Немачку, Јово у Пулу, а Милан у Бачку Паланку око 1980, Перо у Беочин око 1985, Славко у Кикинду неку годину пре 1990, Бранко у Русију око 1998, Владан у Крагујевац 1999. године. Информатор Светозар Крстић, 1963.

Милановић, једна кућа. Прадеда информатора Миљан доселио се из Куче око 1870. године. Имају породични надимак Муковић. Слава им је Свети Никола, а мала слава летњи Свети Никола. Из села су отишли: Добривоје у Пећ око 1955, Вукоје у Немачку око 1970, Вукота у Нову Пазову око 1984, Данијел у Немачку око 1995, Драгиша у Нову Пазову 1989. године. Информатор Благоје Миљановић, 1947.

Милета Букумирић, ЖИВОТ СРБА У ГОРАЖДЕВЦУ

Мул'јукчић, секундарно презиме једне куће Букумирића. Информатор Ненад Букумирић.

Нел'ёвић, раније презиме једне куће Радуловић. Информатор Радован Радуловић.

Никол'ић, секундарно презиме Дакића. Информатор Ђорђе Дакић.

Ојданић, раније презиме Симоновића. Информатор Ранко Симоновић.

Павловић, једна кућа. Информаторов прадеда Павле доселио се из Шекулара око 1880. године. До доласка у Гораждевац презивали су се Јашовић. Слава им је Свети Јован, а мала слава летњи Свети Јован. Милутин је отишао за послом у Словенију око 1950, Слободан у Немачку око 1970, Милосав такође, у Немачку око 1975, Драгиша у Плоче око 1975, Драги у Словенију око 1980, Срђан у околину Чачка 1999. године. Информатор Милован Павловић, 1961.

Пајёвић, секундарно презиме Дедовића. Информатор Славољуб Дедовић.

Петковић, секундарно презиме једне куће Србљака. Информатор Милорад Србљак, 1963.

Петровић, четрнаест кућа. Преци су им се доселили из Мезгаља (Шекулар) крајем XVIII века због крвне освете. Имају породични надимак Вајмеш. Презивали су се Џеровић и рођаци су са Џеровићима из Белог Поља код Пећи, Бабићима из Осоја (Пећ), Поповићима из оближњег Накла, Крстићима и Манојловићима из Гораждевца. Даље порекло везују за Дробњаке. Слава им је Ђурђевдан, а мала слава Свети Илија. Из Гораждевца су отишли за послом: Миле у Пећ око 1955, Свето у Сарајево око 1965, Вешто у Београд 1968, Томо у Београд око 1970, кад и Часлав у

Приштину, Војкан у Београд 1999, Југо у Крагујевац 2005. године. Информатор Милисав Петровић, 1961.

Портић, петнаест кућа. Порекло везују за Херцеговину, одакле су им се преци доселили у Брезојевиће код Плава. Припадају братству Рајковић. Одатле су побегли у Мезгаље због крвне освете, где су нашли заштиту код Даше Шекуларца. Пошто су дошли са подручја које је било под турском влашћу, добили су презиме Портић.⁴² Средином XIX века морали су и одатле бежати због крвне освете. Чувају предање о томе да им је извесни Пер-Ћора, који је био у друштву са Лијеворечанима, убио дете које је чувало стоку. Портићи нису одмах објавили погибију члана породице, већ су тајили, а ове намамили у кућу, као да се ништа није десило, и побили их, после чега су морали да се селе и из Мезгаља. Дошли су у Гораждевац око 1860. године.⁴³ Избегли су сви, изузев једне жене, која је тада са децом била у роду. Она се касније са синовима вратила у Мезгаље, а од њих потиче део братства који и сада живи у Шекулару. По предању, у Гораждевац им се доселио предак Спасоје, његов брат је отишao у Сјеницу (презивају се Сјеничани), а трећи у Злокућане код Клине, где је неко време радио као воденичар. Славе Свете Враче, а као малу славу летње Свете Враче.

Део братства преселио се у Љутоглаве 1934. године, где су живели до 1960, кад су почели да их напуштају. Божо је отишao у Пећ те године, Славко у Пожаревац око 1975, а Крсто у Орашje 1981. године.

Већи број је отишao из Гораждевца за послом: Илија у Немачку око 1970, кад и Добривоје и Велимир (Дида), а Вуксан (Вуља) око 1975, Радован у Ужице око

⁴² Портa значи двор турскога султана; турска влада, в. RJAŽU.

⁴³ Причу о Пер-Ћору записао сам и у кући Петровића, који су је повезивали са својим братством.

1970, кад и Владо у Африку и Колье у Скопље, Него и Бранко у Црну Гору око 1975, Милијанко у Београд у исто време и Чедо у Бор, Драган у Крагујевац око 1980, кад и Мирко у околину Блаца, Јерова деца постепено после 1980. у Крагујевац, Рака у иностранство око 1980, Вукмир у Београд око 1985. године. У току лета 1999. године отишли су: Вукоје у Ниш, Власто у Београд, Рашо у Крагујевац, Милисав у Београд. Информатори Данило Портић, 1923. и Војкан Портић, 1972.

Продобвић, раније презиме две куће Јовановића. Информатор Игор Јовановић.

Радуловић, једна кућа. Преци су им се доселили из Шекулара (засек Мезгаље) око 1870. године. Тамо су се презивали Микарић по претку Мики, касније Ђурковић, по Ђуру, информаторовом чукундеди, а садашње презиме узели по прадеди Радулу по доласку у Гораждевац. Слава им је Свети Јован, а мала слава Свети Сава. Једна породица је отишла за послом у Параћин око 1960, једна у Аустралију 1968, једна у Подујево 1996, а једна у Велику Плану 1999. године. Информатор Божидар Радуловић, 1935.

Предак једне куће (Митар) био је доводак у кућу Радуловића. Дошао је са мајком Петром, која се преудала из оближњег Накла. Потиче од братства Нел'ёвић, који чувају предање о томе да су им се преци иселили из Куче средином XIX века и кренули у три правца: један за Гусиње, један за Чачак, а трећи за Накло (код Пећи). Знају да имају рођаке у Ублима. Слава им је Свети Никола, а мала слава летњи Свети Никола. Једна породица је отишла у Приштину за послом 1982, а једна у Немачку 1990. године. Информатор Радован Радуловић, 1963.

Радјковић, раније презиме Портића. Информатор Данило Портић.

Раљ’ёвић, секундарно презиме две куће Здравковића. Информатор Милосав Здравковић.

Решнић, породични надимак Вуксановића. Информатор Радојко Вуксановић.

Савић, раније презиме две куће Јеремића. Информатор Милош Јеремић.

Сижани, породични надимак Крстића. Информатор Светозар Крстић.

Симоновић, осам кућа. Информаторов прадеда Живко доселио се из суседног села Почешћа око 1850. године (рођаци су са Ристовићима из тог села). У Почешће су им се преци доселили из села Лубница код Берана 20 година раније, због крвне освете, а ту из Шаранца у Херцеговини, одакле су побегли „због племенских зајевица“.⁴⁴ До доласка у Почешће презивали су се Ојданић. Слава им је Света Петка, а мала слава летња Света Петка. Већи број је отишао за послом у централну Србију и Војводину. Четири породице отишли су у Меленце код Зрењанина (једна 1973, друга 1975, трећа 1977, а четврта 1999. године), две у Крагујевац (прва око 1980, друга 1999), једна у Врање 1999, а једна у Трстеник исте године, једна у Пирот 2003, и по један самац у Нови Сад 1985. и Краљево 1999. године. Информатор Ранко Симоновић, 1957.

Србл’ак, дванаест кућа. Чувају предање о томе да су најстарији насељеници села Гораждевца. Порекло везују за Горажде, одакле су им се преци доселили у Полимље, а из Полимља дошли у Гораждевац крајем XVI века. По прецима седам кућа имају секундарно презиме Анђел’ић, четири Јол’ёвић, а једна Пётковић. Слава им је Свети Ђорђе, (16. XI), а мала слава

⁴⁴ Лалевић-Протић, Вас., 102.

Бурђевдан.⁴⁵ Од њих је Божо отишао у Косовску Митровицу, Драгутин у Звечан, Момо у Ниш, Миљко у Пећ око 1965. године (а десетак година касније отишао је у Краљево), Милош у Краљево 1974, Милибор и Веско у Неготин, а Свето у Свилајнац 1999. године. Информатор Милован Србљак, 1934.

Стевановић, четири куће. Порекло везују за Херцеговину. Чувају предање о томе да им се отуда доселио предак Јаков средином XIX века (брат му је отишао у Прокупље). Презивали су се Нушић, а по информаторовом прадеди узели ново презиме Стевановић. Три куће имају презиме Дунисић, по баби Радунки (Дуни, Стевановој жени). Слава им је Свети Алијпие, а мала слава Ђурђевдан. Већи број је отишао за послом: Ратко у Београд око 1960, Србо у Приштину око 1970, као и брат му Раде око 1975, кад и Бранислав у Младеновац, док је Мирко у отишао у Енглеску око 1995. године. Већи број млађих отишао је 1999. године: Зоран у Ниш, а Петар, Младен, Бошко и Борко у Краљево. Информатор Богољуб Стевановић, 1949.

Тодоровић, четири куће. Доселили су се из Мезгаља (Шекулар) средином XIX века. У Шекулару су се презивали Микићић, а по доласку у Гораждевац до завршетка Другог светског рата – Вуканић. Ближи су рођаци са Вуканићима, Радуловићима и Дакићима, из села, а даљи са Лазовићима из Црног Врха,

⁴⁵ у брошури професора Миодрага Србљака, према информацијама добијеним од свог оца Милоша, који је био веома добар познавалац прошlostи и до последњег часа живота имао веома добро памћење, обухваћен је сваки члан овог бројног племена (девет пасова) и породица које су из Гораждевца исељене. Предање у вези са пореклом досеже до Косовске битке, после које су настале миграције, кад је пропашћу царства постало неподношљиво стање за Србе на простору Србије.

Петровићима из Белог Поља и Ђошовићима из Пашиног Села (в. родослове). Слава им је Свети Јован, а мала слава Свети Сава. Веско је отишао за послом у Смедерево око 1990, а Блашко у Врњачку Бању 1999. године. Информатор Милић Тодоровић, 1935.

Томић, једна кућа. Доселила се из Дугоњева код Клине 1969. године. Слава им је Свети Ђорђе (16. XI), а малу славу немају. Део породице је у Великој Плани од 1999. године. Информатор Рако Томић, 1934.

Угреновић, две куће. Доселили су се из Шекулара средином XIX века. Слава им је Свети Јован, а мала слава Свети Сава. Две породице су у окolini Подгорице, а једна у Косовској Митровици од 1999. године. Информатор Димитрије Угреновић, 1939.

Церовић, раније презиме Петровића. Информатор Милисав Петровић.

Шујовић, породични надимак две куће Дашића. Информатор Илија Дашић, 1940.

Презимена породица исељених после 1976. године

Бешовић, две куће. Доселили су се из Братоножића 1924. године. Славе Светог Николу. Информатор Димитрије Бешовић, 1896.⁴⁶ Једна породица отишла је у Београд за послом око 1965, једна Крушевач око 1980, једна у Пећ у исто време, једна у Косовску Митровицу 1999. године.

Видић, три куће. Доселили су се из Братоножића 1922. године. Славе Светог Николу. Најстарији Раде, са

⁴⁶ Подаци о пореклу породица исељених после 1975. године узети су из ономастичке грађе коју је те године скупљао Светозар Стијовић за потребе Одбора за ономастику САНУ.

Милета Букумирић, ЖИВОТ СРБА У ГОРАЖДЕВЦУ

својом породицом и средњим братом Мијом отишао је у Црну Гору, а најмлађи Велимир у Београд. Информатор Љубица Видић, 1926.

Влаховић, једна кућа. Доселили се из Роваца 1922. године. Славе Светог Луку. Иселили се у Десимировац код Крагујевца 1999. године. Информатор Тодорица Влаховић, 1911.

Вјикић, једна кућа. Доселили су се из Радоњића код Ђаковице 1966, а ту из Слатине код Андријевице 1934. године. Славе Светог Архангела. Средином 1999. године прешли су у Београд. Информатор Радосав Вукић, 1924.

Губеринић, једна кућа. Доселили су се за послом из Сеоца код Андријевице 1958. године. Славе Светог Архангела. Од 1999. године живе у у околини Горњег Милановца. Информатор Чедомир Губеринић, 1939.

Дабијкл'евић, једна кућа. Доселили су се из Дрсника код Клине 1955. године. Слава им је Свети Јован, а мала слава летњи Свети Јован. Иселили су се из Гораждевца и насељили се код Горњег Милановца око 1990. године. Информатор Андрија Дабијљевић, 1926.

Ђурђевић, једна кућа. Доселили су се 1922. године из Пјешиваца. Славе Зачеће Светога Јована Крститеља. Део породице отишао је за послом у Војводину, део избегао 1999. године такође у Војводину, а део у Београд. Информатор Мијушко Ђуровић, 1903.

Јанићијевић, једна кућа. Доселили су се из оближњег Требовића 1950. године, а ту из Бјелопавлића 1912. године. Слава им је Света Петка, а мала слава летња Света Петка. Иселили су се у околину Зрењанина 1979. године. Информатор Јанко Јанићијевић, 1899.

Јўкић, једна кућа. Доселили су се 1933. године из Божића код Андријевице у Радоњић код Ђаковице, а одатле у Гораждевац 1966. године. Слава им је Свети Архангел, а мала слава Свети Александрије Невски. Избегли су у Лепосавић 1999. године. Информатор Вукосава Јукић, 1915.

Кўзић, једна кућа. Доселили су се из Доњег Петрича код Пећи 1966. године. Даље порекло везују за Буђане код Дечана. Раније су се презивали Стојковић. Чувају предање о томе да су им тамо преци прешли у ислам због крвне освете, јер су убили агу и још два Турчина. После тога нису имали времена да побегну, ни снаге да се супротставе властима, па су били принуђени да се потурче. Међутим, једна жена од њих тада је била са синчићем у роду у Захаћу, где је остала да га негује. Из Захаћа су се преселили у Обилић код Србице, па у Чабић код Клине, а из Чабића у Доњи Петрич (нејасно време селидбе). Син се вратио у Петрич око 1990. године. Слава им је Свети Ђорђе (16. XI). Податке саопштио пре коначног одласка из Гораждевца информатор Раденко Кизић, 1921.

Матўновић, једна кућа. Доселили су се из околине Даниловграда у оближњи Дубовик 1928. године, а одатле за послом у Гораждевац после Другог светског рата. Славе Свету Петку. Део породице је отишао за послом у Бар око 1980, а други део избегао у Чачак 1999. године. Информатори Милош Матуновић, 1933. и Велимир Бабић, 1954.

Презимена привремено досељених

Армўш, једна кућа избегла из суседног Накла 1999. године. Даље порекло везују за Шекулар. Живе у кући Милорада Р. Портића. Славе Светог Јована и Светог Илију. Информатор Миливоје Армуш, 1936.

Милета Букумирић, ЖИВОТ СРБА У ГОРАЖДЕВЦУ

Āшанин, једна кућа. Доселили су се из Пећи за послом 1999. године, а ту из Јевоше око 1975. године.⁴⁷

Бабић, једна кућа досељена из суседног Бабића 1999. године. У Бабиће су им се преци доселили после Првог светског рата из Шекулара. Даље порекло везују за Тушиње (Херцеговина). Припадају братству Церовић. Презиме су добили по баби, која је у Шекулар дошла са дететом са намером да се склони и ту се преудала за удовца Дашу Шекуларца. Славе Тубрђевдан. Информатор Велимир Бабић, 1954.

Бањац, презиме девојке која је дошла за послом из Велике Плане 1999. године. Исте године јуна месеца девојка је са својима избегла у Велику Плану из Беркова код Клине. Славе Свете Враче, а мала слава су им летњи Свети Врачи. Информатор Винка Бањац, 1967.

Бичанин, једна кућа. Избегли су из Великог Крушева код Клине 1999. године и настанили се у кући информаторовог таста. Слава им је Свети Андреја (13. XII), малу славу немају. Информатор Ивко Бичанин, 1937.

Булатовић, једна кућа. Доселили су се из Пећи 1999. године, а у Пећ из Роваца. Славе Светог Луку, а малу славу немају. Информатор Момир Булатовић, 1990.

Гарић, једна кућа. Дошли су за послом 1999. године из Велике Плане, где су избегли из Клине јуна месеца исте године. У Клину су, такође, дошли за послом из оближњег Долова. Слава им је Света Петка, а мала слава летња Света Петка. Информатор Видосав Гарић, 1953.

⁴⁷ Даље о њима в. Стијовић, Оном., 201.

Груђић, једна кућа. Доселили су се за послом 1999. године из Пећи, у Пећ из Брестовика 1984, а у Брестовик из Шекулара крајем XIX века. Рођаци су са Лазовићима из Црног Врха. Слава им је Свети Јован, а мала слава Свети Сава. Информатор Иван Груђић, 1974.

Јованић, једна кућа. Доселили су се из Кориља код Звечана у Пећ за послом 1995. године, а у Гораждевац, такође за послом, 2001. године. Славе Светог Алесандрија Невског, а малу славу немају. Информатор Срећко Јовановић, 1966.

Јованић, презиме самца, који је дошао из Пећи 1999. године. У Пећ су његови прешли из суседног Орашја око 1975. године. Порекло везују за Лијеву Ријеку и чувају предање о томе да су им се преци отуда доселили у Брестовик код Пећи око 1875. године. Неколико година касније прешли су у оближње Почешће, а из Почешћа у Орашје 1902. године. Средином 1999. године преселили су се у Београд. Славе Светог Алесандрија Невског, а малу славу немају. Информатор Милорад (Бањо) Јовановић, 1939.

Корићанин, једна кућа. Доселили су се из суседног Накла 1999. године. Чувају предање о томе да су им се преци у Накло доселили из Корита код Бијелог Поља 1880. године због крвне освете и да припадају братству Ђаловић. Слава им је Свети Јован (20. I), а у Коритима су славили и летњег Светог Јована. У Орланима код Подујева имају рођаке који се презивају Милић, а у Богуновцима – Ристиће.⁴⁸ Информатор Чедомир Корићанин, 1959.

Красић, једна кућа. Доселили су се из Гребника код Клине 1999. године. Слава им је Свети Никола, а

⁴⁸ О Корићанима в. Стијовић, С. *Мем.*, 224.

Милета Букумирић, ЖИВОТ СРБА У ГОРАЖДЕВЦУ

мала слава летњи Свети Никола. Информатор Грана Красић, 1952.

Марковић, једна кућа. Избегли из Накла у Краљево 1999, а у Гораждевац дошли за послом 2000. године. Преци су им се у Накло доселили из Улотине код Плава средином XIX века. Порекло везују за братство Шошкић. Слава им је Свети Никола, а мала слава летњи Свети Никола.⁴⁹ Информатор Петар Марковић, 1971.

Микић, једна кућа. Склонили су се у Гораждевац избегавши из Видања 1999. године. Даље порекло везују за Црну Гору. Слава им је Свети Ђорђе (16. XI), а мала слава Ђурђевдан. Информатор Голуб Микић, 1965.

Радосављевић, презиме жене која је дошла из Врачева код Лешка за послом 2003. године. Славе Светог Луку. Информатор Ружка Радосављевић, 1957.

Рашковић, презиме самца, који је у Гораждевцу од 1999. године. Дошао је из Пећи, а у Пећ су се његови доселили из Доманека код Малишева 1964. године. У Доманек су се доселили из Враке 1928. године. Слави Петрове верите, а малу славу нема. Информатор Живко Рашковић, 1960.

Симоновић, једна кућа. Доселили су се из Пећи 1999. године, у Пећ из Велике код Плава 1970, а даље порекло везују за Албанију. Славе Светог Николу, а мала слава им је летњи Свети Никола. Информатор Милијана Симоновић, 1949.

⁴⁹ О Марковићима в. Стијовић, С. Мемохија, 224.

Табеларни преглед миграције становништва⁵⁰

Презиме	Број кућа	Исељени		Стане 2006.	
		ни	после	године	број
		1956 - 1999. 1976.	пород. у ју	пород. у	кућа
Бешёвић	2	1	Кш 1 Пе Бг	1 -	КМ -
Богићевић	1	-	-	1	Кг 1 5
Букумирић	14	3	Бг 2 Кш 1	Бг 9 ВП	Бг 9 26

⁵⁰ Скраћенице места у која су се Гораждевчани одселили: А – Аустрија, Ан – Андријевица, Ар – Аранђеловац, Au – Аустралија, Af – Африка, Бг – Београд, Be – Беране, Bl – Бањалука, Bo – Бор, БП – Бачка Паланка, Br – Бар, Бц – Блаце, Bv – Варварин, BВ – Врњачка Бања, Bj – Војводина, BП – Велика Плана, Br – Брање, Гл – Гњилане, ГМ – Горњи Милановац, До – Добој, Dr – Дервента, ДМ – Доњи Михољац, Dс – Деспотовац, GB – Енглеска, За – Зајечар, Зв – Звечан, Зр – Зрењанин, I – Италија, Ja – Јагодина, Кв – Краљево, Kr – Крагујевац, Kl – Клина, KM – Косовска Митровица, Кш – Крушевац, Lз – Лазаревац, Lп – Лепосавић, Љу – Љубљана, Mл – Младеновац, D – Немачка, Hг – Неготин, Ни – Ниш, НП – Нова Пазова, НС – Нови Сад, Ob – Обреновац, Ol – Обилић, Pa – Параћин, Pe – Пећ, Pi – Пирот, Pl – Плоче, Po – Пожаревац, Pg – Подгорица, Пд – Подујево, Pз – Призрен, Pr – Приштина, Pu – Пула, Р – Русија, Rш – Рашка, Ca – Сарајево, Cв – Свилајнац, Сд – Смедерево, Ce – Сејдана, Cj – Сјеница, Ск – Скопље, CR – Сува Река, Ti – Тиват, Tс – Трстеник, Ђћ – Ђаковица, Уе – Ужице, XН – Херцег Нови, ЦГ – Црна Гора, Ча – Чачак

Милета Букумирић, ЖИВОТ СРБА У ГОРАЖДЕВЦУ

		4	D	3	Кв		
		1	Ол	1	Кг		
		1	Зр				
		1	Кв				
		1	Кг				
		1	Пе				
		1	Пр				
Видић	1			2	ЦГ		
				1	Бг		
Влаховић	1			1	Кг		
Вуканић	3	2	Кв			2	7
Вукић	1			1	Бг		
Вуксановић	2	4	Бг	2	По	2	4
				1	Пр	1	Бг
Вучетић	1	1	Ол	1	Па	2	7
				1	БГ		
Губерјанић	1			1	ГМ		
Дабижл'евић	1		ГМ				
Дакић	16	1	Ћћ	2	Кв	11	60
		1	Па	2	Кг		
		1	Кг	1	Ja		
		1	D				
		3	Пе				
		1	Пр				
		2	Сд				
		1	Бг				
Дашић	10	4	Бг	2	Бг	11	38
		3	Ja	1	Ja		
		1	D	1	Ap		
		1	Пз	5	ГМ		
		1	Пг	1	Кв		

	1	ГМ	1	Па		
			1	I		
Дёдёвич	2	2	Пе	2	Ан	1 3
Димитријевич	1	1	Зр		3	10
Доганцић	3	1	Об		4	16
Дуњић	1				1	3
Ђурђевић	1	1	Вј	1	Вј	
			1	Пе		
Здравковић	6	3	Бг	2	D	7 36
			1	Кг		
Јанићијевић	1	1	Зр			
Јанчијковић	1	1	ГМ		4	19
Јеремић	11	1	Пе	1	Бг	8 18
		5	D	1	Kr	
		3	Бг			
		1	До			
		2	Кг			
		1	Пг			
		1	Кш			
		1	БП			
Јеремић	2				1	3
Јованић	2			1	ГМ	2 7
				1	Кв	
				1	I	
Јованић	1	5	HC	1	Ja	2 4
		2	Бг			
		3	Ар			
Јовђић	3	2	Бг	1	Kr	5 18
		1	D	1	Ча	

Милета Букумирић, ЖИВОТ СРВА У ГОРАЖДЕВЦУ

			1	Лп			
Јўкић	1		1	Рш			
Кастратовић	2	1	Кв	2	Кв	2	8
		1	Бг	1	Бг		
Кýзић	1	1	Кл				
Колашинијац	5	1	БП	2	Бг	6	24
		1	Лз	1	ГМ		
		1	Ау	1	Кр		
		1	А				
		2	ГМ				
Крстић	8	2	Пе	1	Ja	6	28
		1	Пг	1	По		
		1	Кв				
		3	D				
		1	Ни				
Крстòвић	2	1	Са	2	Бг	2	7
		2	Пе				
		1	ГМ				
		1	Па				
		1	Др				
		1	Дс				
Мáксимић	8	1	БЛ	1	Па	6	40
		2	Пе	1	XH		
		1	За				
		1	Ти				
		1	P				
		2	Кв				
Манојловић	10	4	D	1	Кр	12	42
		1	Бг	1	Кв		
		1	Пг	1	Лз		
		1	ГМ				
		1	Cj				

		1	Пе			
		2	Кв			
		1	СР			
		1	Вв			
		1	Тс			
		3	Кг			
Мат'юновић	1	1	Бар	1	Ча	
Миловановић	2	2	Пу	1	Кр	2
		1	Пе			9
		1	АФ			
		4	БП			
		1	D			
		1	P			
Мил'јановић	3	1	Пе		1	3
		2	D			
		2	НП			
Мил'јетић	1	1	Пе		1	4
		1	ДМ			
		1	Ja			
		1	Гл			
Мил'јевић	4	1	Љу	2	Бг	2
				1	Бе	11
Павловић	4	1	Пл	2	Ча	1
		2	D			5
		1	Се			
Пётровић	6	2	Бг	1	Бг	14
		1	Са	1	Кр	53
		1	Сд			
		1	Пе			
Портић	18	3	Бг	1	Ни	15
		1	Уе	1	Кр	58
		2	ЦГ			

Милета Букумирић, ЖИВОТ СРБА У ГОРАЖДЕВЦУ

		5	D				
		1	Аф				
		1	Ск				
		1	Бл				
		2	Кг				
		1	Бо				
Рад ѫловић	3	1	Па	1	ВП	2	11
		1	А				
		1	По				
Сим ѫновић	8	4	Зр	1	Кг	10	38
		1	Кг	1	Вр		
				1	Пи		
				1	Тс		
				1	НС		
Србл'ак	5	1	Зв	2	Нг	12	51
		1	КМ	1	Св		
		1	Ни				
		2	Кв				
Стев ѫновић	2	1	Бг	1	Ни	4	10
		1	Пр	2	Кв		
		1	Мл				
		1	ГВ				
Тод ѫровић	4	1	СД	1	ВБ	4	17
Томић	1			1	ВП	1	2
Угр ѫновић	1			2	Тг	2	8
				1	КМ		

Анализе показују да се у периоду од 1956. до 1999. године иселило нешто више од 200 породица. Претежно су се исељавали новији досељеници, а миграли су према централној Србији, у Шумадију, Војводину, Поморавље, околину Београда где се лакше долазило до посла. Источна, као и западна Србија и

Санџак, били су мање атрактивни, па је тамо отишао незнатајан број породица. За послом су одлазили и у иностранство, највише у Немачку, а од република некадашње Југославије претежно у Црну Гору. Неки војни питомци који су се школовали у Сарајеву и Загребу распоређени су на подручју Босне или Хрватске, други случајеви одласка у те републике представљају реткост. Мада се у Словенији лакше долазило до посла, одлазак у ту републику, као и у Македонију био је од маргиналног значаја.

Миграције на релацији село – град узроковала је потрага за послом, те је близу двадесет кућа напустило Гораждевац и настанило се у Пећи, а још толико у друга места покрајине.

После 1999. годене највише их је нашло склониште на подручју Шумадије, већина у Крагујевцу и Краљеву; затим у околини Београда и Поморављу. Мањи број се склонио по другим крајевима Србије и у Црној Гори, једна породица је отишла у Војводину, а једна је остала на подручју Косова и Метохије.

Структурна и творбена анализа презимена

У грађи се нашло 61 презиме, од тога су 42 патроними и једно матроним.

Патроними са личним именом у основи су најбројнија категорија, а од њих презимена са народним именом, која су заступљена са нешто више од 26% од укупног броја. То су патроними: Богићевић, Вуканић, Вјекић, Вуксанoviћ, Вјечетић, Грујић, Здравковић, Красић, Микић, Милованoviћ, Мил'јановић, Мил'етић, Мил'ићевић, Радосављевић, Рашковић, Радуловић.

Патроними од имена хебрејског порекла представљају 15% од укупног броја. То су презимена: Гàрић,⁵¹ Дáкић, Дáшић,⁵² Јеремић, Јованић, Јововић, Манđловић, Симđновић, Томић.

Патроними са именом грчког порекла су заступљени су са 10% од укупног броја: Димитријевић, Крстич, Крстовић, Петровић, Стевановић, Тодоровић.

Од имена латинског порекла потврђени су патроними: Видић, Максић, Марковић и Павловић, што представља нешто више од 6,6% од укупног броја патронима.

Презиме Угреновић у основи има лично име Угрин, настало „од турске синтагме опо (десет) + *gur* (стрелац)“.⁵³

Имајући у виду култ мушкарца и положај жене у породичној задрузи, логично је да су у структури презимена изведених од личних имена женска имена реткост. Од матронима забележено је једино презиме Дјунић (изведено од хипокористика Дуна, а хипокористик од личног имена Радунка).

Другу групу чине презимена која у основи имају географски назив, као што су презимена: Бањац, Бићанин, Колашинић, Корићанин.

Од презимена са етнонимом у основи забележено је презиме Србљак.

⁵¹ Ако није посреди надимак по тамној кожи, презиме је изведенено од имена Гаврило, које је хебрејског порекла.

⁵² Презимена Дакић и Дашић у основи имају хипокористике имена Дака, односно Даша која су изведена од личних имена хебрејског порекла Давид или Данило, в. Грковић, Речник.

⁵³ Грковић, Речник.

Презимена од сродничких термина су малобројна. У ту категорију спадају презимена Бабић и Ђеббвић.

Нешто запаженији удео имају презимена од апелатива страног порекла. Таква су презимена Доганчић, које у основи има апелатив доганџија, позајмљеницу из турског језика, којом се означава човек који обучава соколове за лов, соколар, или апелатив дићанџија. Презиме Јанџиковић је настало од именице турског порекла јанџик,⁵⁴ која се у Гораждевцу не употребљава, али се може чути у говору старинаца у источном делу северне Метохије. У ову скупину спада и презиме Портић, настало према позајмљеници порта. Тим романизмом означава се капија, авлија, али је тај облик познат и у германском језику и означава златан гајтан на оковратнику или касиш на војној униформи.⁵⁵ Међутим, информатор презиме везује за синтагму Висока порта, бивша султанова влада у Цариграду,⁵⁶ објашњавајући тврђњу предањем о томе да им се предак доселио са подручја које је било под турском влашћу, под управом Порте, у Шекулар, који је био нека врста слободне територије. Зато што је дошао са подручја које је контролисала Порта, добио је тај надимак по коме су му потомци добили презиме Портић. Презиме Булатовић је настало од личног имена Булат, које потиче од персијске речи *pulad*, што значи 'челик',⁵⁷ а презиме Кастратовић од именице *кастрат*, којом се означава припадник албанског племена јужно од Скадарског језера.

⁵⁴ Јанџик 'сељачка кожна торба', в. Škaljić, Turcizmi, 361.

⁵⁵ В. РМС.

⁵⁶ В. Klačić, Rječnik.

⁵⁷ В. Грковић, Речник.

Мада постоје тумачења етимологије презимена *Букумирић*,⁵⁸ она нису одржива, па је и оно нејасне мотивације, као што су и презимена *Армӯш* и *Кýзић*.

Презимена су најчешће извођена суфиксом *-овић/-евић* и суфиксом *-ић*:

Вуксановић, *Дедовић*, *Здравковић*, *Јанчијковић*,
Јованић, *Јовановић*, *Кастратовић*, *Крстовић*,
Мандловић, *Марковић*, *Миловановић*, *Милановић*,
Павловић, *Петровић*, *Рашковић*, *Радуловић*,
Симоновић, *Стевановић*, *Тодоровић*, *Угреновић*;

Богићевић, *Милановић*, *Радосављевић*,
Димитријевић;

Бабић, *Букумирић*, *Вукановић*, *Вукић*, *Вучетић*,
Гарић, *Грујић*, *Дакић*, *Дашић*, *Дунић*, *Доганџић*,
Јеремић, *Кизић*, *Красић*, *Микић*, *Милетић*, *Крстић*,
Максић, *Портнић*, *Томић*.

Од осталих у творби су потврђени суфикси *-ац*,
-ин, *-ак*: *Бањац*, *Колашинец*, *Бичанин*, *Корићанин*,
Срблјак.

⁵⁸ В. горе под том одредницом.

Мушки имена

Ал'ёкса (x 2)	Вукापин
Ал'ександар (x 8)	Вýко
Андрýја	Вýкоје
Анђéлко	Вýчета
Арсéније	Гóлуб
Блáгоје	Гóран (x 4)
Бóбан (1986)	Дáвид
Бóгдан (x 2)	Дáл'ибор (x 2; 1987)
Бóгол'уб (x 2)	Дáмњан
Богóсав	Данило (x 3)
Божíйдар (x 4)	Дáрко (x 5; 1966)
Бóјан (x 3)	Дéјан (x 6; 1966)
Бранíмир	Десíмир
Бранíслав	Димитрије (x 2)
Бráнко	Дráган (x 6)
Братíмир	Драгиша
Будíмир	Дráгол'уб (x 4)
Васíл'ије	Дráгомир (x 2)
Вéл'ко (x 2)	Дréнко (1976)
Вéско (x 4; 1966)	Душáн (x 9)
Вláдан (x 2)	Ђбрђе (x 3)
Владíмир (x 4)	
Вláдо	Жáрко (x 2)
Властимир	Жéл'ко
Вóјкан (1972)	Жíвко (x 4)
Вујáдин	
Вýк	Звéздан (1966)
Вукáдин	

Милета Букумирић, ЖИВОТ СРБА У ГОРАЖДЕВЦУ

Звонјимир	Мїлован (x 6)
Звонко (x 3; 1973)	Мїлоје (x 2)
Злјатко (x 3)	Мїломир (x 3)
Зборан (x 4; 1959)	Мїлорад (x 6)
Јован (x 5)	Мїлосав (x 7)
Јвко	Мїлош (x 10)
Јгор (x 4; 1974)	Милјутин (x 3)
Ил'ја (x 4)	Мїл'ко (x 2)
Јанко	Мїодраг (x 7)
Јеремија	Мїомир (x 5)
Јован (x 7)	Мїрослав (x 4)
Југомир	Михаило (x 2)
Југослав (x 3)	Момчило (x 2)
Лазар	Нєбојша (x 2; 1982)
Лука (x 4)	Недел'ко
Лубиша (x 2)	Немања (x 6)
Лубомир (x 2)	Ненад (x 3)
Марко (x 6)	Никола (x 2)
Мартин (1980)	Нинослав (x 2)
Миладин (x 3)	Ндак
Милан (x 6)	Новица
Милан (x 3)	Обрад (x 2)
Миленко (x 2)	Павл'е
Милета (x 5 и једном као секундарно име од Владимира)	Перо
Миловоје (x 4)	Пётар (x 2)
Мил'ја (x 3)	Прёдраг
Мил'јанко (x 2)	Раде (x 3)
Мил'јасав (x 2)	Радивоје (x 2)
Мил'ић (x 7)	Радисав
Мило	Радован (x 2)
	Радоје (x 3)
	Радојко (x 3)

Рàдомир (x 3)	Слàвко (x 2)
Рàдосав	Слàвол'уб (x 5)
Рàдослав	Слобòдан (x 3)
Рàдош	Спàсоје (x 4)
Рàјко	Срòбол'уб (x 2)
Рàнко (x 3)	Срòјан (x 4)
Растiйслав	Срèхко
Ристо	Стёван (x 3)
Рùсомир	Стёфан (x 7)
Сáво (x 3)	Тiхомир
Сàша (x 4; 1971)	Томiйслав (x 4)
Светiйслав (x 2)	Ўрош
Свётоzар	Фiл'ип (x 2)
Свётол'ик	Чёдомир (x 2)
Сíмо (x 2)	
Синiйша (x 2)	
Славiйша (x 6)	

Женска имена

Ал'екsांдра (x 4), Áна	Бránка (x 4), Бránкица
Анастàсија (x 3; 2002), Ангел'йна (x 2), Андријáна (1980), Áнђела (x 3; 1991), Áнка (x 2) Áња (2003)	Вања (1993), Вел'йка Вёрица (x 3) Весел'йнка Вёсна (x 2; 1966), Вёрка Вйнка (x 2), Виол'ёта (x 2; 1974)
Бил'áна (x 6; 1984) Бйсерка, Божидárка	
Бојáна (x 5)	Гмýтра
Ббрка	Гордáна (x 6; 1964)
Босiйл'ка (x 2)	

Гёрлица	Јул'ијана
Гráна	Катарíна (1958)
Гроздáна (x 3)	Кристíна (x 2; 1984)
Данијéла (x 3; 1989)	Крстíња
Данийца (x 2)	Ксéнија (2006)
Даринка	
Десáнка (x 5)	Л'éна (1987)
Дијáна (x 9; 1977)	Л'ёпосава (x 2)
Добрила	Л'йдија (1963)
Достáна (x 2)	Л'ил'áна (x 6; 1936)
Драгáна (x 8; 1965)	Л'յбавка
Драгиња (x 3)	Л'убинка (x 3 и једном као секундарно име од Грана)
Драѓица (x 3)	
Душáнка	
Дùшица (x 3)	Л'убица (x 3)
Дùшка	
Ђурђа (x 4)	Магдал'éна
Емíл'ија (2005)	Mája (x 3; 1983)
Златáна (x 5; 1954)	Мал'íна (x 2; 1952)
Йвáна (x 6; 1977)	Марија (x 12)
Йка (Врачанка)	Маријáна (1971)
Ил'йнка (x 2)	Марина (x 3; 1968)
Иréна (1994)	Мýлка
Јàворка	Мýкица (1966)
Јàгода	Мýlla (x 2; 1951)
Јáна	Милáнка (x 8)
Јел'ёна (x 8)	Мýлка (x 4)
Јёл'ица	Милýнка (x 4)
Јёлка	Мил'ёва (x 2)
Јовáна (x 3)	Мил'ёна (x 7)
Јовáнка	Мил'ијáна (x 4)
	Мил'ијáнка (1990)
	Мýл'ица (x 9)
	Мил'áна (x 3)
	Мирjáна (x 5)

Мирославка	Светлана (х 3; 1959)
Младёна	Сенка
Модмира (х 2)	Сёмка (х 2)
Нада	Синђа (1932)
Надежда (х 2)	Славица (х 4; 1956)
Надица	Славомирка
Наталья	Слађана (х 7; 1969)
Наташа (х 4)	Слободанка (х 3)
Невена (х 3)	Снежана (х 6; 1963)
Невенка	Соня
Неда	Спасенија
Нераница	Спасенка
Никол'ёта (2001)	Сребра
Ольга	Стамена
Оливёра (х 2)	Стана (х 3)
Рада (х 2)	Станимирка
Радица	Станица (х 3)
Радмила (х 4)	Станка
Радосава	Стефанија
Радунка (х 2)	Стојана
Райка	Стојанка (х 2)
Рисима	Сузана (1988)
Росанда	Тамара (х 4; 1971)
Ружица (х 2)	Таня (х 3; 1981)
Руска (1957)	Татијана (1959)
Савка	Тёа (2005)
Саша (х 2; 1972)	Теодора (1999), Тодбрка
	Цвета (х 2), Цмил'яна

Осврт на лична имена

За 381 мушкарца дато је 147 имена, а за 340 особа женског пола употребљено је 144 имена.

Имена су претежно словенског порекла и према етимологији основе могла би се сврстати у неколико категорија.

Имена по називима животиња и биљака:

*Вујјдин, Вұк, Вукадин, Вукашин, Вұко, Вұкоje,
Вұчета, Гұлуб;
Гóран, Дрénко;*
*Бóрка, Гроздáна, Јáворка, Јáгода, Мал'ýна, Невéна,
Невéнка, Нерáнца, Рұжсица, Цвéта, Цмил'áна;
Гóрица, Гráна.*

Профилактична имена са основом *жив-* потврђена су једним именом: *Жíвко*, а са основом *стан-* именима: *Стáна, Станíмирка, Стáница, Стánка*.⁵⁹

Теофорна имена фреквентнија су код мушкараца него код жена: *Бóгол'уб, Богóсав, Божидар*, а само *Божидárка*.

Имена са називима небеских тела и природних појава дају се деци мушких и женских пола: *Звёздан, Зёрлан, Данíйца, Зорáна, Зðрица*.

Од имена са називом неког метала забележено је једно мушки и два женска имена: *Злáтко; Златáна, Сréбра*.

Јаснији увид у структуру имена словенског порекла пружиће основе од којих су изведена.

благ- *Блáгоje;*

бог- *Бóгдан;*

бој- *Бóјан, Бојáна;*

⁵⁹ Запажа се да се женска имена са основом *стан-* дају девојчицама у породицама у којима се рађају само женска деца, како би то престало и почели се рађати дечаци, в. поглавље Избор имена.

бор- Бôрка;
 бран- Бранîмîр, Бранîслав, Бräнко, Бräнка,
 Бräнкица;
 брат- Братîмîр;
 вел- Вêл'ко, Вел'йка;
 весел- Вёско, Весел'йнка;
 влад- Владан, Владîмîр, Владо;
 власт- Властîмîр;
 вук- Вујâдин, Вûк, Вукâдин, Вукашин, Вûко, Вûкоје,
 Вûчета;
 дар- Дäрко, Дарйнка;
 дес- Десîмîр;
 добр- Добрила;
 дост- Достаңа, Душаңка;
 драг- Дräган, Драгиша, Дräгол'уб, Дräгомир, Прëдраг,
 Драгаңа, Драгиња, Дräгица;
 душ- Душаң, Дүшица, Дүшка;
 жар- Жäрко;
 жель- Жêл'ко;
 звон- Звонîмîр, Зебнко;
 злат- Злâtко, Златаңа;
 зор- Зорâна, Зöрица;
 леп- Л'ёпосава;
 љуб- Л'убиша, Лüбомир, Срболов'уб, Лüбавка, Л'убайнка,
 Л'убица;
 мил- Милâдин, Милâн, Мîл'ан, Мил'енко, Мîл'ета,
 Мил'ивоје, Мил'йя, Мил'ијânко, Мил'исав,
 Мîл'ић, Мîло, Мîлован, Мîлоје, Мîломир,
 Мîлорад, Мîлосав, Мîлош, Милутин, Мîл'ко,
 Мîодраг, Мîомир, Мîла, Милâнка, Мîлка,
 Милûнка, Мил'ёва, Мил'ёна, Мил'ијана,
 Мил'ијânка, Мîл'ица;
 мир- Мîрослав, Јüгомир, Чёдомир, Мîрославка;
 млад- Младёна;
 мом- Мôмир, Момчîло;
 над- Нёнаđ, Нáда, Нâдејкда, Нâдица;
 нов- Нôвак, Нôвица;

рад- Рáде, Радѝвоје, Радѝсав, Рàдован, Рàдоје, Радôјко,
Рàдомир, Рàдосав, Рàдослав, Рàдош, Рâјко,
Обрад, Рáда, Рàдича, Рàдмила, Рàдосава,
Радûнка, Рâјка;

ран- Рânко;

рус- Рûсомир, Рûска;

свет- Светîслав, Свèтозар;

син- Синîша;

слав- Славîша, Слâвко, Слâвол'уб, Јûгослав, Нîнослав,
Растîслав, Томîслав, Слâвица, Слâвомирка;

слад- Слађâна;

срећ- Срећко;

стој- Стојâна, Стојâнка;

тих- Тîхомир;

Имена страног порекла

Од личних имена која су у наш ономастикон ушла из језика дугих народа најфrekвентнија су имена грчког порекла: Ал'êкса, Ал'ексânдар, Андрîја, Аñђелко, Арсéније, Васîл'ије, Дамњан, Димîтрије, Ђôрђе, Никòла, Пéро, Пëтар, Слобôдан, Стëван, Стëфан, Фîл'ип;

Ал'ексânдра, Анастâсија, Ангел'йна, Андријáна, Аñђела, Босîл'ка, Вेрица, Вêрка, Гмýтра, Гордâна, Ђûрђа, Ирéна, Јел'ёна, Катарýна, Кристýна, Крстýња, Ксéнија, Л'їдија, Марýна, Сýнђа, Стефâнија, Татијâна.

Удео имена хебрејског порекла знатно је нижи од ћудела имена грчког порекла, али их је више од осталих појединачно узетих: Дáвид, Данîло, Йван, Йвко, Ил'ја, Јânко, Јеремîја, Јôван, Лâзар, Михâило;

Áна, Áнка, Данијéла, Йвана, Ил'йнка, Јовâна, Јовânка, Марîја, Маријáна, Мирјâна, Тâмнара.

Двоструко је већи број женских од мушких имена латинског порекла: *Лука, Марко, Мартин, Павел'е, Срђан;*

Виол'ета, Дијана, Емилија, Јул'ијана, Лилијана, Натаљија, Оливера.

Од руских имена забележена су: *Игор, Саша, Наташа, Сњана.*

Избор имена

Жеља за породом испољава се још за време свадбе, па кад се невеста уводи у собу, уводи се у присуству деце. Да би млада рађала мушку децу, покупе се капе са присутних дечака и ставе на кревет да млада седне на њих.

Наравно, новорођенчуку кум даје име, али је он уважавао жељу родитеља и других укућана новорођенчета, те је у складу с тим предлагао име.

У породицама у којима су умирала деца, новорођенчуку се давало профилактично име са основом *вук-*: *Вук, Вукадин, Вукашин, Вуко, Вукоје, Вучета, Вукица, Вучица.*⁶⁰

На избор женског имена утицало је и веровање које се односило на заштиту од рађања деце женског пола.⁶¹ Пошто се веровало у то да и име може утицати на пол будућег новорођенчета, кум би при одређивању женског имена новорођенчуку поступао у складу с тим.

⁶⁰ Не налазе се у списку женских имена, јер су се удале ван села.

⁶¹ Верује се у то да ће се у кући коју за време Бадњег дана и Божића посете особе женског пола те године родити девојчица, па се избегава да жене и девојке тих дана иду у куће у којима има жена које рађају.

По веровању, мајка ће престати да рађа девојчице ако се девојчици на крштењу да име са кореном стапи: *Станица, Станка, Стanoјка, Станимирка...* и сл., а кад се то покаже као празноверица, те се опет роди девојчица, поступа се по другом веровању и даје јој се мајчино име. Постоје примери да мајка и ћерка имају исто име (у братству Букумирић девојчица је због тога добила мајчино име Милица, а то није јединствен случај).

На избор мушких имена утицала је жеља да се из поштовања према неком од предака обнови његово име. Није мали број особа које носе, по правилу, прадедино име, а у последње време смањена је временска дистанца између претка и потомка коме се бира име, те има примера да се обнавља и дедино име, и то још за његова живота, што ће се видети из табеларног прегледа који следи.⁶²

Табеларни преглед обновљених имена

Мушки имена

Прадеда	Деда	Потомак			
Име	Хипок.	Име	Хипок.	Име	Хипок.
Милета				Милета	
Милош				Милош	
Миљан				Миљан	
Панто				Панто	
Перо				Перо	
Саво				Саво	

⁶² Имена поновљена за живота деде/бабе обележена су звездичком.

Сýмо		Сýмо	
Фýлип		Фýлип	
	Жýвко	Жýвко	
	Милýвоје	Милýвоје	
	Рýсто	Рýсто	
	Сáво	Сáво	
	Сýмо	Сýмо	
Милýја		Мил'ýја	Мýки
Мýлић		Мýл'ић	Мýћо
Мýлош		Мýлош	Мýко
Öбрад		Öбрад	Бáдо
Пётар		Пётар	Пéро
Алексáндар	Лéко	Алексáндар	Áцо
Вўчeta	Вўле	Вўчeta	Лáле
Илија	Нýно	Ил'ýја	Íцо
Јöван	Јóле	Јöван	Јóцо
Мýлосав	Мýха	Мýлосав	Мýки
Пáвле	Пáко	Пáвле	Пáјо
Рáдосав	Рáко	Рáдосав	Рáшо
Јеремýја	Jépo	Јеремýја	Jéро
Мýлосав	Мýко	Мýлосав	Мýко
	Богðсав	Богðсав	Бóго
	Душáн	Душáн	Дúле
	Илија	Илија	Ицо
	Мýлован	Мýлован	Мýјо

Мїлош	Мїлош	Мýмо
Пётар	Пётар	Пéро
Стёван*	Стéво	Стёван
Анђелко	Бéко	Анђелко
Данијло*	Дáно	Данијло
Јòван*	Јóво	Јòван
Милутин	Тýна	Милутин
Милић	Мýћа	Мýл'ић
Михајло	Кýље	Михајло
Спàсоје	Пáћо	Спàсоје
Мйлорад	Мýље	Мйлорад
Мирослав	Мýро	Мирослав
Томијлав	Тóмо	Томијлав

Женска имена

Прабаба	Баба	Потомак
Име	Хипок.	Име
Мйлица	Хипок.	Мйлица
Рáда		Рáда
Јованка	Вáка	Јованка
Марийа	Мáпа	Марийа
Рўжица	Рўжа	Рўжица
	Нéда	Нéда
	Ђўрђа	Ђўка
		Ђўрђа

Јовáнка	Вáна	Јовáнка	
Љёбица	Љéба	Љёбица	
Марýја	Мáра	Марýја	
Јелёна*		Јелёна	Јéца
Милёна*		Милёна	Мáја
Младёна		Младёна	Мáја
Босилька	Бóса	Босилька	Бóса
Рўжица	Рўжа	Рўжица	Рўжа
Добрила	Дóбра	Добрила	Дáца
Радунка	Дúна	Радунка	Дўда

Забележена су и мање обична обнављања, која су карактеристична за специфичне ситуације. Обновљено је име даљег претка који није имао порода или је преминуо млад, а у једном случају и име оца који се упокојио пре синовљевог рођења. Обновљена имена се не употребљавају у комуникацији, већ су у оптицају хипокористици: *Обрад > Бáне, Томи́слав > Томи́ца, Божидар > Бóки*. Они су обавезно другачији од хипокористика претка чије је име обновљено (*Бадо, Томо, Бошко*).

Грађа изложена у табелама омогућава да се изведе неколико закључака:

1. Мушка имена се чешће обнављају од женских, а женска, и кад се обнове, обнављају се по очевим прецима.
2. Уобичајено је и обнављање имена *деде/бабе*, а бележе се и обнављања имена живих сродника (у табели су означена звездицом): *Данило, Јован,*

Стеван, Јелена (сви из једног братства, а ова појава забележена је и у другим породицама, мада није тако учестала).

3. За праунука и унука са обновљеним именом који се родио више година после преткове смрти хипокористик није био неминован. Међутим, ако је краћи период између смрти претка и рођења потомка – хипокористик је обавезан, и то увек другачији за носиоца обновљеног имена од онога хипокористика који је имао деда.

Мушки хипокористици

Áцо (х 7 Ал'ександар, х 1 Анђелко)

Бáдо (Обрад)

Бáне (Бранíмир, Обрад)

Бáто (Братíмир)

Бóго (х 2 Бёгол'уб, Богосав)

Бóжо (х 2 Божидар)

Бóјшá (Нёбојша)

Бёки (Бёгдан, Божидар, Нёбојша)

Бóћо (Дрàгол'уб)

Бёшко (Божидар)

Брáнко (Бранислав, Слàвол'уб)

Бёшко (Будимир)

Вáсо (Васил'ије)

Вláдо (Владан, х 3 Владíмир)

Вláсто (Властимир)

Вýjo (Вујадин)

Вýко (Вёкоје)

Гàги (Дрàгомир)

Гàнће (Дрàган)

Гýл'e (Дрàгомир)

Гйша (Драгийша)
Гóго (х 2 Гóран)

Дáгул'е (Мйодраг)
Дáки (х 2 Дáл'ибор, Дáмњан)
Дáно (х 2 Данйло)
Дéско (Десймир)
Дýне (Вукáдин, Милáдин)
Дráги (Мйодраг)
Дräшко (Дräгол'уб)
Дýјо (Душáн)
Дýл'е (х 2 Душáн)
Дýшко (х 5 Душáн)

Ђóка (Ђóрђе)
Ђóко (Ђóрђе, Звóнко)
Ђòл'е (Ђóрђе)

Жёки (Жёл'ко)

Звóнко (Звонймир)

Йво (Йван)
Йцо (Ил'ја)
Йцо (х 2 Ил'ја)

Јéро (Јеремија)
Јóл'е (Јёван)
Јóцо (х 3 Јёван)
Јýто (х 3 Јўгослав)

Лáзо (Лáзар)
Лáле (Вўчета)
Л'еко (Ал'ёкса)
Л'ико (Ил'ја)

Л'ян (Јован)

Л'јл'а (Мил'јсав)

Л'убо (Л'убомир)

Манцо (Милан)

Мено (Мил'енко)

Мијо (х 2 Мјодраг, Мјолован, х 5 и Мјомир)

Мијки (Мјолован, х 2 Мјлорад, Мјолосав, х 2

Милјутин, Мил'ја, Мјрослав, Михајло)

Мико (Мјолосав)

Мило (х 2 Мјломир)

Мил'е (х 3 Мјолосав, Милјутин, Мјлош,

Мил'јовоје, Мил'ја, Мјодраг, Недел'ко,

Радомир)

Мина (Мјолован)

Мирко (х 2 Мјлорад)

Мита (Димитрије, Мил'ета)

Мито (Димитрије)

Мића (х 3 Мил'ић)

Мићо (х 2 Мјлош, х 4 Мил'јсав, Мил'ић)

Миша (Михајло)

Мишко (Божидар, Мјолован, Мјлорад, Мил'јовоје,

Мил'ко)

Мишио (х 2 Мјлорад)

Момо (х 2 Момчило)

Мошо (Момир)

Нено (х 2 Немања, Ненад)

Нино (х 2 Нинослав)

Ницио (х 3 Никола)

Ново (Новак)

Пајо (Павл'е, х 2 Спасоје)

Пађо (х 2 Спасоје)

Пеђа (Преđраг)

Перо (х 2 Пётар)

Рáде (х 3 Рáдоје, Радíсав, Радóјко, Рáдомир)
 Рáјко (Рáдомир)
 Рáнко (Рáдослав)
 Рáтко (Растíйслав)
 Рáшо (Рáдован, Рáдосав)
 Рóђко (Рўсомир)

Свéто (Светíйслав, Свётузар, Свётол'ик)
 Сíки (х 2 Синíша)
 Слáвко (х 3 Славíша, х 2 Слàвол'уб)
 Слóбо (Слобóдан)
 Срóбо (х 2 Србóл'уб)
 Сtéво (х 2 Стёван)

Тýта (Светíйслав)
 Тýхо (Тýхомир)
 Тóмица (х 2 Томíйслав)
 Тóмо (х 2 Томíйслав)

Тáки (Слàвол'уб)
 Тóби (Слобóдан)
 Тóбо (Слобóдан)

Цáки (Данијло)

Чéдо (х 2 Чёдомир).

Женски хипокористици

Áна (х 2 Анастáсија)
 Áнђја (Анђела)

Бíл'a (х 6 Бил'áна)
 Бýса (Бёсерка)
 Бóја (Бојáна)
 Бóка (Бојáна)

Бóса (Босайл'ка)
Бранка (Бранкица)
Бўба (Божидárка)

Вёра (Вёрица)
Вéра (x 2 Вёрица, Вёрка)
Вёсна (Весел'йнка)

Гáга (x 2 Дрѓана)
Гýна (x 2 Ангел'йна, Драгиња)
Гóца (x 4 Гордáна, Гроздáна)
Грóзда (x 2 Гроздáна)

Дáна (x 2 Данíца, Слободáнка)
Днче (Данијéла)
Дáца (Данијéла, Дијáна, Добрýла)
Дáра (Даринка)
Дéса (x 5 Десáнка)
Дóста (x 2 Достна)
Дráга (x 2 Драгиња)
Дўда (Радунка)
Дшка (Душнка)

Ђка (x 2 Ђрђа)

ма (Емл'ија)

Зата (Златна)
Зра (x 2 Зрица)

Јла x 2 Јел'на, Јлка)
Јца (x 2 Јел'на)
Јлка (Јул'ијана)

Кта (Катарна)
Кха (Катарна)

Л'ál'a (Рада)
 Л'áна (Мил'ијáна)
 Лéла (Данијéла)
 Л'ëна (Мил'ëна)
 Л'ëпа (Л'ëпосава)
 Л'íда (Л'íдија)
 Л'íл'a (Л'ил'àна, Мил'éва, Мѝл'ица)
 Л'íна (Ил'íнка)
 Л'úба (Л'убíнка)
 Л'úна (Милúнка)
 Л'ùпка (Л'ùбица)

Мáга (Магдал'éна)
 Мáја (Марíја, Младёна, Мил'ëна)
 Мánка (Мил'ијánка)
 Máра (х 3 Марíја)
 Máца (Маријáна, Марíна)
 Míка (Милúнка, Милка)
 Mѝла (Мил'ијáна, Мѝл'ица)
 Mѝл'ка (Мил'àна, Мѝл'ица)
 Míнка (Славомíрка)
 Míра (х 5 Мирјàна)
 Míца (Л'ëпосава, х 3 Мѝл'ица, Цмил'àна)
 Míка (Míлка)

Háда (х 2 Нàдежда)
 Héва (Невёна)
 Héна (Невёна, Јёл'ица, Невёнка)
 Héра (Нерáнца)
 Híна (Никòл'ета)
 Hóка (Станóјка)
 Hùна (Милúнка)

Ӯл'a (х 2 Ол'ивёра)

Рáда (х 4 Рáдмила, Рáдосава)

Рýска (Рýсима)

Рóса (Росáнда)

Рýжа (х 2 Рýжица)

Сáндра (х 3 Ал'ексáндра)

Сáшка (Ал'ексáндра)

Сéнка (Спасéнија, Спасéнка)

Сláвка (Сláвица)

Сláђа (х 6 Сláђана)

Сlóба (Сlободáнка)

Сnéжа (х 6 Сnéжáна)

Сtéвка (Сteфáнија)

Сtóјна (Сtoјáнка)

Сýза (Сузáна)

Тáна (Светлáна)

Тáна (Стáница)

Тáња (Стáница, х 2 Татијáна)

Тéа (Теодóра)

Тíна (Кристíна, Крестíна)

Тóда (Тодбрка)

Цíл'a (Босíл'ка)

Цmíл'ка (Л'ил'áна)

Творба хипокористика

Мушки хипокористици

Најфреkвентнији мушки хипокористици су двосложни са узлазним акцентом који се завршавају се на -о: *Áцо* (Ал'ексáндар), *Вláсто* (Властијмир), *Дáно* (Данијло), *Ђóко* (Ђорђе), *Мýко* (Мýлосав), *Нéно* (Нёнад), *Пáјо* (Спáсоје), *Рáшио* (Рáдосав), *Тóмо* (Томијслав). Њих

има нешто више од 80 потврда, и то 49 хипокористика од 57 имена.

Облици хипокористика на -a, типа *Влáста*, у Гораждевцу су непознати, мада су у употреби у Метохији изван непосредне околине Пећи. Међутим, сасвим су обични са силазним акцентом: *Mýta* (Димитрије, Мил'ета), *Mýna* (Милован), *Mýha* (Мил'ић).

Најзаступљенији је хипокористик *Mýl'e*, изведен од осам имена, од којих нека немају морфему *мил-* у основи: *Mýlosav*, *Milýtin*, *Mýloš*, *Mil'yvoje*, *Mil'ýja*, *Mýodrag*, *Rádomir* и *Nedéł'ko*.

Суфиксом -ко граде се двосложни хипокористици са силазним акцентом: *Bóško* (Божидар), *Déško* (Десимиран), *Póžko* (Ружомир), *Zvónko* (Звонимир), *Mýrko* (Милорад), *Sláveko* (Славиша).

Хипокористици изведени суфиксом -ки претежно се односе на млађе особе као на ширем подручју северне Метохије.⁶³ Јављају се искључиво у тежњи да се нагласи хипокористичност: *Bóki* (Богдан, Божидар, Небојша), *Dáki* (Даљибор, Дамњан), *Жéki* (Жел'ко), *Mýki* (Милован, Милорад, Милосав, Милутин, Мил'ија, Миррослав, Михајло).

Нешто запаженији удео има и суфикс -ле: *Gýl'e* (Драгомир), *Ból'e* (Борђе), *Jól'e* (Јован), *Mýl'e* (Милосав, Милутин, Милош, Мил'ијоје, Мил'ија, Милодраг, Недел'ко, Радомир).

Од осталих облика забележени су хипокористици на -e: *Báne* (Бранимир, Обрад), *Dýne* (Вукадин, Миладин), *Ráde* (Радоје, Радисав, Радојко, Радомир); -i: *Gági* (Драгомир), *Drági* (Милодраг).

⁶³ Стијовић, *Мет. подгор.*, 255–263.

Неки суфикси се нису понављали у творби других облика:

- ка: Ђо́ка (Ђорђе),
- цо: Мáнцио (Милан),
- че:⁶⁴ Гáнче (Драган),
- ша: Мíша (Михаило).

Хипокористици су скраћена имена, што се најбоље види из следећих примера: Бóјша (Нéбојша), Гíша (Драгиша).

Женски хипокористици

Женски хипокористици су претежно скраћена имена, тако да се хипокористик састоји од прва два слога, где је поред промене броја слогова дошло и до промене акцента: Áна (Анастасија), Бýл'a (Бил'ана), Бóја (Бојана), Грóзда (Гроздана), Дéса (Десанка), Дóста (Достана), Кáта (Катарина), Л'ýл'a (Л'ил'ана), Нéра (Нерана), Рóса (Росанда), Сláђа (Слађана), Снéжса (Снежана), Сýза (Сузана).

За разлику од претходних, двосложни хипокористици од последњих слогова личног имена могу задржати акценат имена: Л'ёна (Мил'ёна), Сéнка (Спасенка), Тýна (Кристина, Крстина), што није обавезно, јер се скраћивањем имена скраћује и акценат: Сáндра (х 3 Ал'ександра).

Скраћења су вршена и тако што се изостављају неки делови слогова имена: Áнђа (Анђела), Дáна (Даница), Л'ёна (Л'епосава).

⁶⁴ Ту долази до умекшавања тврде африката, што представља изузетак, јер је та појава непозната у другим случајевима.

У творби женских хипокористика продуктивност се уочава код суфикса *-ка* и *-ца*: *Бóка* (Бојана), *Ђўка* (Ђурђа), *Лўлка* (Јул'ијана), *Л'ўтка* (Л'убица), *Рїска* (Рїсима), *Слека* (Слвица); *Гóца* (Гордна, Гроздна), *Дца* (Данијла), *Јца* (Јел'на), *Мца* (Маријана, Марна); док се суфикси *-на* и *-че* нису поновили: *Нна* (Никол'ета), *Днче* (Данијла).

Мушки надимци

Бко (Модраг)
 Бл'и (Радјко)
 Бзи (Момир)
 Бки (Ал'екндар)

Дл'ко (Славша)

Ђја (Л'убомир)
 Ђро (Млосав)

Рки (Дрган)
 Рза (Драган)
 Тнко (Мломир)
 Ђло (Славша)

Женски надимци

Бба (Мрославка)
 Бћа (Крстиња)
 Чча (Станимирка).

Мотивација за надимке

Надимци нису продуктивна категорија као хипокористици, мада нису сви пописани, нарочито они

непријатни који се употребљавају у ретким приликама, и то само у одсуству носиоца.

Постоје надимци чију етимологију није лако уочити. Обично је то резултат дечијег говора или понашања. Надимак *Бўки* (Ал'ександар) настао је тако што старија сестра није умела да изговори хипокористик *Бато*, већ јој је било лакше да га ословљава именом *Бўки*, које су временом прихватали и други чланови породице, а касније другови и остали познаници. На исти начин настало је надимак *Рўза* (Дрѓан), јер дечак није умео да изговара име Ружа кад је почeo да говори, него је уместо тог облика изговарао Руза. *Чйча* (Станимирка), док је била мала, имала је обичај да држи руке на крстима као старац, те је та њена маркантна особина мотивисала родитеља да јој надену надимак.

Неки су тако укорењени да су у потпуности заменили име у локалној комуникацији, тако да је званично име многима непознато: *Бéко* (Мјодраг), *Бел'и* (Радојко), *Брзи* (Мјомир), *Дул'ко* (Славиша), *Бўја* (Л'убомир), *Буро* (Мјлосав), *Танко* (Мјломир); *Беба* (Мјрославка), *Бућа* (Крстиња).

ДРУШТВЕНИ ЖИВОТ

Школа

Од отварања школе у Пећи 1854. године требало је да прође скоро пола века да се отвори школа и у Гораждевцу. Вероватно је тада Гораждевац био једно од највећих села у околини, пошто је у њему школа отворена 1898. године, осам година раније него у данашњој варошици Истоку и селима Белом Пољу код Пећи, Будисавцима и Доцу код Клине.

У Гораждевцу тада није било државне зграде намењене за те потребе, па су деца учила у приватној кући. Касније је на земљишту Веља Радуловића изграђена зградица у којој се изводила настава до 1912. године. У њој није имало клупа, па су деца доносила столице троношке, на којима су седела док су учила, а зими и дрва, којима су загревала ту учionицу.

С обзиром на то да зграда у којој су деца учила није задовољавала ни минималне услове за рад, од турских власти тражена је друга – пространија и сврсисходнија. Добијена је бегова кула, која је била на имању Милије Манојловића у Доњој махали. У њој су деца учила до 1920. године, када је купљена кућа од Арсенија Портића на плацу површине од око 0,80 хектара у центру села, где се школа и данас налази. Непосредно по куповини, спратна зграда је преуређена у школу са две учionице у приземљу, с обе стране ходника, а оне су касније око 1950. године преграђене и од две велике направљене четири мање, довољно простране за ученике једног, понекад, у нижим разредима – и два разреда. У њој се учило до краја

1964. године, до завршетка школске зграде у којој се сада изводи настава.

Први учитељ био је Мирко Миловановић из Пећи, који је завршио богословско-учитељску школу у Призрену.⁶⁵ Имао је 18 ћака – дечака, јер тада девојчицама родитељи нису дозвољавали да се школују. У првој генерацији ћака били су дечаци Димо Симоновић, Јоље Јеремић, Стево Угреновић, Милосав Крстић, Рако Дашић, Мића Максић и др. Имена осталих ученика прве генерације нисмо успели да сазнамо са сигурношћу, па их не наводимо.

После Мирка Миловановића у школи су службовали учитељи: Рајко Призренач, Вуксан Гојковић, Милић Шћекић, Милева Војводић, а од 1904. до 1915. године гораждевачки свештеник Миливоје Милетић.

По ослобођењу од Турака повећао се број ученика, па је школске 1914/15. године поред Миливоја Милетића учитељевао и Миро Пајковић. Из извештаја Окружног школског надзорника произилази да је школске 1918/19. године школу похађало 55 дечака и 5 девојчица.

Између два светска рата децу су учили Стево и Зора Поповић. За време њиховог деветогодишњег службовања број ученика се повећавао, тако да је априла 1930. године било 62 ученика и 33 ученице. Стевова делатност у овој средини није се завршавала у учионици, већ је своје знање на друге преносио и у другим сферама живота, са жељом да препороди село у привредном и културном погледу. Радио је на оснивању земљорадничке задруге, ћачког позоришта и фолклор-

⁶⁵ Билас, Српске школе, 143.

ног друштва. Био је учитељ у сваком погледу – и у школи и у селу.

До оснивања друге Југославије у школи су радили и: Миладин и Јелисавета Шаљић, Делета и Надежда Делетић, Богдан Радевић, Стојан Девић.

Нагле промене у раду гораждевачке школе настале су после Другог светског рата. Дотадашња четврогодишња школа прерасла је у осмогодишњу 1950. године. Порастао је број ученика, а самим тим јавила се потреба за већим бројем наставника. Организована је настава у осмогодишњем трајању и на албанском језику за децу из суседних села. Због пораста броја ученика, указивала се потреба за већим бројем ученицица, па је 1954. године започета изградња нове школске зграде у дворишту старе. Изградња је трајала пуних десет година.

Деца албанске националности школовала су се у Гораждевцу до 1990. године, када су се повукла и наставила да похађају школу у својим, односно ближим селима: Почешћу, Ложанима, Добром Долу, где су постојале зграде у којима се изводила настава, а у Брежанику су импровизовали школу у приватној кући.

Културно-уметнички рад

Почеци културне делатности везују се за прославу поводом отварања новосаграђене цркве, на Малу госпојину 1929. године, када је учитељ Стево Поповић са основцима драматизовао и приредио *Пепељугу* (у представи су учествовали: Станица Крстовић, Данило Букумирић, Марко Крстић и др.). Касније се културно-забавни живот углавном сводио на делатност просветних радника и зависио од ентузијазма појединача.

У циљу побољшања културно-забавног живота, на иницијативу општинских власти формирano је 1968. године културно-уметничко друштво, које је припремало пригодан програм и мање-више задовољавало потребе месног становништва. Седамдесетих година прошлог века уз симболичну помоћ Општинске заједнице за културу друштво је постизало солидне резултате.

Чланови друштва су редовно припремали фолклорно-музички програм за пригодне свечаности, бар једном годишње, а повремено и драмске представе. Приказивали су премијере и репризе и гостовали у Грачаници и другим местима у околини Клине и Истока. Друштво је учествовало са програмом на Сеоским свечаностима у Клини, на Смотри фолклора Косова у Глоговцу, на Смотри драмских аматера у Пећи, тако да је неко време око 1980. године представљало српски национални фолклор на подручју пећке општине и стекло завидну репутацију.

Драмски аматеризам је био врло актуелан. Са основцима су припремљене и приказане комедије: *Заједнички стан* Драгутина Добричанина и *Ожaloшћена породица* Бранислава Нушића, а са старијим ученицима, средњошколцима, касније су приказиване Нушићеве једночинке, тако да је двадесетак година рад био запажен, а резултати импресивни.

Поправљени дом културе од 1976. године пружао је скромне услове за рад друштва, те је оно имало и скромну библиотеку, из које су користили књиге не само средњошколци из Гораждевца већ, преко њих, и њихови другови из других места.

Око 1999. године, а нарочито после ње нестали су и минимални услови за рад друштва, тако да је културно-забавни живот потпуно замро.

Сродство и односи у њему

Припадници једног племена,⁶⁶ потомци истог претка по мушкијој линији, без обзира на то да ли су сви са истим презименом или су га неки временом променили, називају се *рођаци*. Они се међусобно не узимају и не ступају у брак. Ближим рођацима сматрају се куће или породице истог братства за које се зна да су некада биле у једнини (породичној задрузи), а временом су се оделили и постали једни другим *одељаци*. Даљим рођацима сматрају се припадници различитих племена из села или непосредне околине који славе исту славу. Обично се ословљавају хипокористиком *рођо*, понеки позивају на свадбе и обавештавају за даће.

Родбинске везе по женској линији означавају се речју *својта* и оне су за нијансу лабавије од рођачких. У својту спадају деца брата и сестре и њихови потомци, као и деца двеју сетара и њихова деца.

Удата жена је *одива* племену у ком је рођена, а племе јој је *рђд*. Кућа, племе у ком је удата за њу је *дом*, *домовина*. Кад се фамилије опријатеље, припадници једног племена другом постају *пријател'и*. Пријатељство се поштује и нема накнадног узимања из тог племена, нити давања у то племе.

⁶⁶ Под појмом *фалилија* у Гораждевцу се подразумева породица, те реч има исто значење како је протумачено у РМС, а под појмом *племе* подразумевају се потомци некадашње кућне једнине, те овде нема значење које наводи Вук у Српском речнику, в. Вук, Рјечник.

Млада кући у коју је доведена постаје снā, те друге укућане прихвата као да је у њој рођена. Свекра назива тата, свекрву – мама, мужевљеву браћу ословљава са девере, а сестре неким хипокористиком, најчешће – секо. Муж и жена се нису ословљавали и помињали по имениу, а кад су били принуђени, једно другом су се обраћали са енē или чӯјеш л'и.

Ако се човек разведе или постане удовац, па се по други пут ожени, та друга жена је мāчија деци коју је затекла, негује их и не одваја од своје. Дешавало се да су пасторчићи по добру боље запамтили маћеху него оца. Ако је жена преудајом довела дете из првог брака – довоче, тај доводак, кад одрасте, стиче право на део као и друга деца из тог брака. Уколико жена нема деце, или је рађала само девојчице, није било необично да се муж женио други пут да би добио наследника. Венчана жена није напуштала породичну заједницу, већ је у њој остајала да живи са пôдругом.

Кумство

Кумство се поштује, одржава и наслеђује.

Ново кумство се стиче кад старо изумре, јер нема нико из те породице да кумује. У том случају бира се кућа која ће се покумити и то кумство траје годинама и преноси се на млађе.

Кумство се мења из нужде. Ако не живе деца породици којој се кумује, тражиће се ôпроштај од кума и дозвола да се нађе други кум, али ће пре крштени кум предложити да се кумство раскине и да породица којој је кумовао нађе другог кума.

Међутим, постоји и кумство из нужде. Ако је неки члан из једне породице убио неког члана из друге породице и „пао на крв“, одговоран је пред законом

Дешава се да породица убијеног не признаје законску казну, већ настоји да освети свог члана. Да не би дошло до освете, (ако су убица и убијени православне вере) братство из којег је убица настоји да се покуме, што би био доказ да су „опростили крв“. За то се ангажују угледнији људи из племена, а они ангажују утицајне људе из племена из којег је погинули. Жена из породице убице доноси колевку, у којој је повијено дете, преврће је пред капију убијеног и чека да је неко од те родбине исправи, а исправиће је ако опраштају крв и прихватају кумство. Такво кумство, иако није настало по вољи, поштује се и наслеђује.

Кумство се стиче и на трећи начин. Дешава се да мајка којој не живе деца повијено новорођенче у колевци изнесе на пут, преврне колевку и чека да је неко од пролазника исправи. Тада који то учини постаје кум том детету, без обзира на то да ли су припадници исте или различитих вероисповести.

Култ мушкарца

Рођење сина било је и остало свечани чин у породици. На вест о рођењу сина укућани су се оглашавали пуцњем из пушке или пиштола, и све је то пропраћено гозбом и весељем.

Родитељи са претежно мушким породом одавали су утисак да су пуни себе, што није тешко разумети у условима кад се од синова очекивала одбрана од потенцијалних нападача и одмена у напорним пољским пословима. Посебно задовољство је чињеница да се наставља породична лоза, што не осећају родитељи искључиво женског порода, јер су женска деца „туђа кућа“.

Рођење девојчице, ако је била трећа по реду или је имала више старијих сестара, доживљавало се као

непријатност, непогода, а у породицама у којима нема дечака чак је изазивало осећање несреће, те није чудо да је у таквим ситуацијама мајка постиђена осећајем сопствене кривице. Зато је рођење кћери често бивало пропраћено сузама, па је још актуелна народна пословица: „Женскоме се ни Бог не обрадује“, поред осталог и због тога што се показало да је „мушки брука краћа но женска“.

У последње време доживљај рођења сина и доживљај рођења кћери делимично се променио, али родитељима ни сада није свеједно да ли су добили кћер или сина. Такав однос према деци женског пола свакако је резултат ниског стандарда, сирових услова живота и рада, као и утицај Албанаца, који се пренео и на Србе.⁶⁷

Породичне задруге

За Метохију Бојовић каже да „представља најмаркантнију област заједничког, породичног живота у нашој земљи“. ⁶⁸ Та констатација за Гораждевац могла би се односити за период до завршетка Другог светског рата, јер су се породичне задруге постепено распадале и нестале за кратко време, што се види из VII колоне, где је дат број кућа братства и VIII колоне где је дат укупан број чланова братства.

Породична задруга назива се *заједница*. Живот у заједници био је сигурнији, те до Другог светског рата оне у Гораждевцу нису биле реткост. У заједници су живела браћа, њихове породице и породице њихове

⁶⁷ Исти однос према детету мушких пола негују Албанци. „Роди ли се мушки дијете, пуца се из ватреног оружја и приређује весеље. Особито ће бити велико весеље ако се човјеку који задуго није имао дјеце роди син, или ако је и сам јединица.“ Барјактаревић, Ругова, 220.

⁶⁸ Бојовић, Метохија, 67.

деце. Људи су боравили у посебној соби, а жене и деца у посебној. Жене су спремале храну, тако што су хлеб месиле *мешаје* на обред по недељу дана, а кувала је и бринула о намирницама старија, искусна и способна жена, која се звала *бачица*. Бачици и мешаји помагале су у припремању хране и одржавању хигијене млађе жене и девојке.

Непознати су случајеви да се неко призетио, чак и у породицу у којој су само женска деца, јер се то сматра срамотом.

У задрузи сви пунолетни раде послове према здравственом стању и способности. Њом управља *домаћин*, обично најстарији члан породичне задруге. Он одређује шта ће ко радити, шта ће се продати, односно купити. Слушају га и поштују сви укућани и без његовог знања не раде се никакви послови ван куће, па и за одлазак невесте у род, кад ће отићи и колико ће у њему боравити, не одлучује муж него домаћин куће. Он се поштовао у свему, а поштовање се изражавало на разне начине: да се испрати кад оде од куће, да се дочека кад дође, да се пази шта се говори у његовом присуству, а његова наређења су се извршавала без поговора.

Домаћин је бринуо за одећу и обућу, па је делио вуну женама према броју чланова породице, да би оне од ње израђивале одевне предмете. Оне су *работале* (преле, плеле, ткале) увек кад их нису обавезивали други послови везани за кућну заједницу.

Све што се заради постаје заједничка имовина, па су и људи из задруге, ако су радили у некој фирми, били дужни да зараду дају домаћину куће. Допуштено је, међутим, да нека жена користи нешто што је лично њено, што је добила од рода (шиваћа машина или

нешто од стоке). То је њена сēрмijа и то не улази у заједнички кућни фонд.

Породична задруга ужива велики углед у селу и околини, па и кад се поремете односи у њој, тешко се неко од старијих чланова усуђивао да помене деобу, јер се то сматрало срамотом.

До деобе долази кад због поремећених односа заједнички живот постаје немогућ. Свака страна има свога представника. И они покушавају да убеде браћу да остану у заједници, па кад не успеју, приступају деоби. Земља се дели на крајеве, без обзира на број чланова, а на купљену земљу имају право они који су били пунолетни у време куповине.

Сеоски службеници

Старешина села био је *кмёт*. Кметовао је све док су сељани били задовољни његовим радом. Свака кућа била је обавезна да му дâ по радника на име надокнаде за изгубљено време у вези са селом.

Село је бирало человека који је пазио поље да га не хара стока непажљивих пастира или неко грло које би се из стада издвојило. Чувар поља се звао *пол'âk*. Редовно је обилазио поље, а ухваћену стоку терао кући власнику или пастиру који је чувао, а увече би обавестио домаћина, који је био обавезан да у одређеном року плати по грлу стоке колико је утврђено. Пољак се плаћао у житу, колико се погоди за годину дана, а припадала му је новчана награда од новца који су плаћали власници стоке ухваћене у штети.

Сем пољака у селу је био и *претoђeр*, лице које је задужено да обавештава за састанке, заједничке послове, смртне случајеве и друге потребе.

Породице које су имале већу површину обрадиве земље, па нису стизале саме да је обрађују, погађале су радника за период од Ђурђевдана до Митровдана. Обично су то били локални Роми, а местимично и Срби слабог имућног стања. Тада радник назива се пристав и дужан је да ради све пољске и кућне послове које раде мушкирци око обраде имања, заграђивања њива, ако су поред пута, гајења животиња, или спремања дрва за зиму и сличне послове.

У надокнаду за рад, пристав по погодби добија одређену количину новца, уз то и пар опанака, храну, а ако му је кућа далеко од куће у којој служи, има обезбеђено и спавање. Најчешће ради са људима из куће, а повремено поједине послове и сам, кад се за то укаже потреба. Дешавало се да понекде поједини пристави започну служити код газде још у детињству као говедари или овчари, остану ту да живе дуго година, а кад одрасту и осамостале се, у надокнаду за рад добију по комад земље, ожене се и самостално наставе да живе.

Пристава је у селу било до седамдесетих година XX века.

Моба

Раније су мобе организоване по потреби – кад неку породицу задеси несрећа, кад има смртни случај у кући, или кад инокосне породице, нарочито удовице са ситном децом нису биле у стању саме да обраде поље. На мобама се ради недељом или празником, кад се не ради у нормалним условима. Ту се обично окупи већи број радника него што је потребно да се посао заврши у току дана, те покосе, окопају или пожњу за краће време и заврше пре него што Сунце зађе. Али, ако се

не сакупи потребан број радника да тај посао обаве пре заласка Сунца, они ће остати да раде све док се види.

Мобе су временом постала све ређе, тако да су крајем XX организоване само при изградњи куће, кад се излива темељ и плоча или поставља кров.

Народне мере

Уобичајене мере које су познате на европском подручју: *килограм, метар, хектар* познате су и у Гораждевцу, а поред њих је употребљавана и стара мера *đka*. Сем њих употребљавале су се и мере познате само на локалном подручју.

За означавање мање дужине употребљавају се делови тела – у домаћој радиности при ткању и плетењу *шâка* и *pêd*, а за дужину сенке да би се добила оријентација у времену употребљавала се *нôга* (дужина стопала) и *прéка* (ширина стопала).

За дужину плетива употребљавала се мера *râstegl'aj*, који је износио дужину при максималном распону руку. На тај начин мерила се и ширина стога сена, али се та мера не назива растегљај него *nâš*.

Поред званичних мера за површину још су у оптицају локалне, као што је *косâč* за ливаду (површина коју косач може за дан покосити), а *râlo* за њиву (која се може за дан поорати).⁶⁹

⁶⁹ Рало има 5754 метара квадратна, в. РМС, књ. 5, стр 399.

ПРИВРЕДА

Ратарство

Географски положај села омогућава оптималне услове за пољопривредну производњу. Земљиште је равничарско, али различитог типа. Већи део је алувијалног порекла, на многим местима шљунковито, а мањи део тла чини гајњача. Осим тога текућа вода, које има у изобиљу,⁷⁰ као важан фактор у ратарству обезбеђује бољи принос гајених биљака. Зато је разумљиво то што су Гораждевчани, бавећи се пољопривредом, још у XV веку гајили пшеницу, раж, јечам, овац, просо и поврће⁷¹ и на њој заснивали егзистенцију, тако да су до Другог светског рата запослени ван пољопривреде били само поп, учитељ, председник општине, деловођа, ћата и два пандура. Мада је главно занимање Гораждевчанима била земљорадња (бар до краја XX века), земља се није искоришћавала у оној мери у којој је постојала могућност.

Већи део гораждевачког поља је под житарицама, од којих се највише гаје пшеница и кукуруз.

Има више разлога за гајење кукуруза, јер се употребљавао у исхрани становништва, где је као хлебно жито играо важну улогу све до шездесетих година XX века. Осим тога уз кукуруз се гаји и пасуљ – чувени тетовац, најквалитетнија сорта пасуља. Уз то с

⁷⁰ За Метохију Цвијић каже да је то једна од најбогатијих регија водом на Балкану, в. Цвијић, *Основе*, 1134).

⁷¹ Teftet, 213.

кукурузом се сејала и тиква, која је била значајна у исхрани свиња, а тала је коришћена за исхрану говеда као квалитетнија храна од сламе.

Слика 7: Трактори су у потпуности заменили запрегу

Сејао се домаћи кукуруз – бели, који је био укуснији за исхрану, и жути, који давао бољи принос. Гајене су сорте: *албáнац*, *вракал'ја*, *морáвац*, *осмák*, а *хибрíт* од шездесетих година прошлог века. Семе се бацало *ðмашке*, из руке, помешано са семеном пасуља и тикве. Од пасуља највише се сејао *тëтовац*, а местимично и *бугарáш*, који се одликовао крупноћом зrna. Да би се уштедело у семену, по потреби се зrnкало, тако што је за ралом ишао радник и испуштао семе из руке у бразду зrno по зrno (опет помешано са семеном пасуља и тикве).

За кукуруз се *гāрйло* (по могућству с јесени), а с пролећа *мēшāло* (по други пут орало) и по трећи пут орало да би се заорало семе.⁷²

Кукуруз се ђвапут окопавао. Први пут у *пrা�шег*, да би се разредио и очистио од корова,⁷³ а други пут у *препrाशег*, *нагрт* или *пūњејж*, када се ограо сваки струк да би се боље сачувала влага.

У току вегетације наводњавао се по потреби, обично два до три пута, а изузетно и више. Веровало се у то да му наводњавање убрзава сазревање, влага утиче да налије зрно, па се за време сушних лета, по могућству, ако не би јаз пресушио, наводњавао и четврти пут.

Жњело се, везивало у снопове и вукло кући да се *л'үшти*, како би се што пре ослободила њива за сетву пшенице. Стабљика домаћег кукуруза није бујна, а ни род није био обилан. Њему је краћа вегетација, па би добро сазрео. Зато снопови нису били тешки да се товаре и растоварају са кола, као што су код хибридних сорти кукуруза. Међутим, како се хибрид почео гајити, љуштило се у њиви, а тала се жњела и врло тешко срећивала, пошто је садржала висок проценат влаге.

⁷² Крајем XX века запреге су у селу постале реткост, јер су их заменили бројни трајтори (претежно марке „фергусон“) са пратећом опремом, што је олакшало обраду имања, а повећана употреба вештачког ђубрива, као и примена квалитетног семена резултирали су знатно већим родом.

⁷³ Најчешћи корови у кукурузу су: *острика* (бот. *Calamagrostis epigeios*), *непел'уга* (бот. *Chenopodium album*), *пирđвина* (бот. *Agropyrum repens*), *штијр* (бот. *Amaranthus retroflexus*), *паламида* (бот. *Cirsium arvense*).

Крајем августа и почетком септембра стизао је пасуљ за брање. Брао се тако што се кидала махуна по махуна. С обзиром на то да се кукуруз наводњавао, пасуљ је добро рађао, па се морао брати у два-три наврата. Док су неке махуне сазревале, друге су биле тек у фази цветања. Пракса је показала да ће стасати махуна која веже до Госпођиндана (28. VIII). Пасуљ се држао у помоћним просторијама, а затим по сунчаном времену млатио *млатачем*, грабуљом се одвајала *пасул'ёвина*, а затим се на поветарцу или тријеру вејао да се очисти од триње и прашине.

Од стрних жита пшеница је најзаступљенија, али се сејала раж због сламе, којом су се покривале помоћне просторије, а местимично и куће. Такође се сејао јечам, јер је раније стизао и био добродошао кад нестане хлебног жита, а сејао се и овас који се користио као додатак храни за коње.

Искусни земљорадници су водили са рачуна о плодореду, те се пшеница сејала на *тѣл'иште*, пошто се пожање кукуруз. Ретко се стизало посејати до краја октобра, али се веровало у то да пшеница посејана у *никол'ски мѣсец* (децембар) може да буде боља од оне која је посејана новембра. До седамдесетих година прошлога века и жита су се сејала ручно и жњела спром, а после Другог светског рата врхла вршалицама до употребе комбајна око 1960. године.

До шездесетих година прошлога века сејала се домаћа пшеница која је имала клас са осјем. Тада се почела употребљавати семенска роба разних сорти. У почетку је била сорта пшенице *аутономија*, популарно називана *тал'ијанка*, која је била знатно роднија и квалитетнија од домаће. Касније, опет талијанског порекла, сорта *сампастдре*, која се због ниског раста

није одомаћила. Од сорти пореклом из Русије добрим су се показале беъостаја и кавкâз, и у погледу отпорности, и у погледу рода, као и квалитетом брашна, а од наших – новосадске сорте. Нарочито се дуго сејала сорта безостаја, због квалитета брашна и тврдоће зрна (толико је тврдо да су га врапци избегавали, па није постојала могућност да долази до губитака приликом жетве или временских непогода).

Хербициди нису коришћени нити се користе у последње време, иако је у стрним житима било корова, од којих је био најопаснији врâт (бот. *Lolium temulentum*) због отровних састојака; од осталих: божурјак (бот. *Papaver rhoeas*), вук (бот. *Melampyrum arvense*), грâорица (бот. *Vicia sativa*), кукол' (бот. *Agrostemma githago*), подлâница (бот. *Caucalis daucoides*), поповина (бот. *Arisolochia clematitis*).

Жетва и вршидба

Пшеница се жњела српом. Жњеле су је жене, а руковеђе слагали и спонове везивали вежилоци. Однос жетелаца према везиоцима био је 3 : 1. Снопови су се слагали у крстїне, које су бројале по десет спонова. Градиле су се тако што се на неки положени спон наслоне четири спона унакрст да им се класје додирује и наслања се на спон у средини тако да не пада на земљу. Преко њих се поставе још четири спона, а поврх свих још један, тако да им тај десети спон прекрије класје.

До Другог светског рата претежно се врхло коњима. На средини равне и добро утабане површине пречника око 10 м пободе се стôже. Пошто се по тој површини поређају спонови у усправном положају, терају се коњи који се окрећу у круг око стожера (може и један, али је мањи учинак), тако да им се конопац скраћује увијајући се око њега. Кад се

приближе стожеру, окрену се на другу страну и терају тако да се померају према периферији. Кад се добро изгази, истресе се и издвоји слама у којој нема зрна, а понови гажење, све док не остане зрно и плева. Предвече, на поветарцу пшеница се веје тако што се са висине просипа да би ветар однео плеву и прашину.

Вршидба коњима била је напоран посао (у недостатку коња врхло се воловима или кравама, али је било компликованије, јер је било спорије и прљавије, пошто се њихова балега, ако се обалеже при раду, теже могла одстранити из жита), па су вршалице представљале велико олакшање.

За вршидбу вршалицама пшеница се денула у камаре на гумну, у лединама или њивама поред села које су имале добар прилаз. Оне су поређане у два реда, између којих је постављана вршалица. Размак између редова камара био је примерен ширини вршалице, доволно простран да се сноп може слободно подићи на дрёш.

Прве вршалице покретала је парна машина, а касније трактори преко широког и дугог каиша.

Радник са камаре вилом је додавао снопове раднику на дрешу; а трећи је убацивао пшеницу у машину, док су пет-шест радника удаљавали и денули сламу даље од вршалице.

Појавом комбајна око 1960. године производња пшенице је умногоме олакшана, али је пшеница због високих трошкова и ниске цене и даље остала нерентабилна култура.

Мада је пшеница доста сејана, мало се користила у исхрани, јер се првенствено производила за тржиште.

Повртарство

Повртарство није комерцијална грана, иако постоје идеални услови за узгој поврћа, с обзиром на то да је земља лака за обраду и да се текућа вода користи за наводњавање усева. Поврће се производило за сопствене потребе, а продавало оно што је било вишак у односу на потребе домаћинства.

Најзаступљеније културе поврћа су: *кромпир* (бели и црвени), *кулус* (бели и шарац), *паприка*, чије су познате сорте: *бабура*, *призренка* (куртовска капија), а најпознатија и најзаступљенија била је *сомброка*, док се љута паприка зvana *чинка* ретко гајила и тада у малим количинама. Осамдесетих година XX века *мејна* (путер боранија) показала се као веома комерцијална роба, те су је неколико породица (Јанчиковићи, Угреновићи, Вуксановићи и др.) у већим количинама производили за тржиште и постали најпознатији производијачи у пећкој околини.

Од осталог поврћа, за потребе домаћинства, гајио се и парадајз, краставац, бели и црни лук, *пурпур*, (празилук, бот. Allium porrum), *мисирка* (посебна врста тикве за јело, бот. Cucurbita maxima), и *црфка* (посебна врста тикве са дршком, врг, чији су се плодови користили као посуде у домаћинству, бот. *Lagenaria*).

Седамдесетих година прошлог века проширио се асортиман поврћа кад су се почели употребљавати у припремању хране: грашак, першун, салата, шаргарепа, али не и диња и лубеница, зато што су се тешко могле сачувати од деце.

Индустријске биљке

Од индустријског биља гајила се шећерна *репа*, једва тридесетак година, отприлике од 1960. до 1990. године, док је радила фабрика шећера у Пећи. Сељаци

су је тешко прихватали и сејали су онолико колико су морали, колико им је било одређено од стране представника фабрике преко земљорадничке задруге и политичара општине. Одређивало се према површини обрадиве земље и према радној снази породице која ју је обрађивала. Производња је била скупа, јер је шећерна репа веома нежна биљка у раном периоду развоја, па је посао око ње био тежак. Било је тешко разредити је, окопати и сачувати од корова. Сем тога производођачи су имали много примедби на рачун радника који је у откупној станици мерио и одређивао проценат нечистоће корена. Све је то повећавало одбојност према њој.⁷⁴

Неколико година непосредно после Другог светског рата било је покушај да се производи *сүнцокрет*, али је због недостатка механизације покушај био узалудан.

⁷⁴ Због скупе производње и ниске цене људи су избегавали да производе репу, па је било случајева да су је сејали у најпасивнијој парцели да би се избегла казна, а штета била мања. Тако је једне године урадио и Кода Манојловић и посејао је у њиви која се због конфигурације није могла наводњавати. Прилком сетве (коју је обављала земљорадничка задруга уз контролу стручњака), техничар упита:

- Вади ли се (може ли се наводњавати) ова њива, чика-Кода?
- Вади, како да не, само ако пушту озгор - одговори Кода, алудирајући на кишу.
- Пустиће, пустиће, за репу морају да пусте - одговори техничар, не схватајући смисао Кодиног одговора, имајући на уму да се неке њиве тог подручја наводњавају из јаза који иде одозго, из правца Пећи.
- Е, ја не знам оће л' да пушту ако и' ти наредиш - додаде уморан и нервозан Кода и настави да ради.

У току лета била је велика суша, а техничар је схватио смисао Кодиних речи кад је, обилазећи да види како усев напредује, у Кодиној њиви једва примећивао репу у корову.

Друге индустријске биљке: дуван, конопља (бот. *Cannabis sativa*) и лан (бот. *Linum usitatissimum*), гајене су за потребе домаћинства, те нису имале знатнији удео у пољопривредној производњи. Производња дувана била је забрањена непосредно после Другог светског рата, а пораст стандарда после 1960. године потиснуо је производњу и прераду лана и конопље.

Воћарство

Мада клима, састав земљешта и текућа вода пружају одличне услове за гајење воћа, Гораждевчани су нису бавили воћарством сразмерно условима за гајење, већ су се оријентисали на производњу житарица, тако да им је воћарство било и остало споредна пољопривредна грана.

Од воћа су најчешће гајене шљиве, и то оне отпорне на болести и штеточине, јер не захтевају стручнију обраду која подразумева примену хемијских средстава. Зато су међу шљивама гајене и ћајарике (бот. *Prunus, mirobalana, Prunus cerasifera*), а најзаступљенија је шљива ранка, која сазрева средином августа. Ранка је позната и као шарица, зато што је отпорна на болест шарку, а веома је погодна за производњу ракије.

Квалитетнија сорта шљиве – пожегача, оболела је од шарке, неизлечиве болести шљиве и готово искорењена. Ретко се може наћи неко стабло пожегаче, и то само у засадима старим неколико децена. У последње време препоручује се сорта шљиве стенл'ёјка (*Stenlay*), пореклом из Америке, због чега се назива још и американка.⁷⁵ Она је отпорна на ту врсту

⁷⁵ Вероватно због тешког изговора правог назива, који се чује и у облику стонл'ёјка и стерелка.

болести, а по квалитету не заостаје много за пожегачом; те се чини да ће је заменити, мада сељаци према њој изражавају резерву због уверења да није погодна за производњу ракије, због чега се и гаји.

Друге коштуњаве воћке: *бојл'ја* (трешња, бот. *Prunus avium*), *вишња* (бот. *Prunus cerasus*), *кајсийја* (бот. *Prunus armeniaca*) и *шефтел'ја* (бресква, бот. *Prunus persica*) представљају реткост међу воћкама, као и *дუња* (бот. *Cydonia oblonga*) и *дрен* (бот. *Cornus mas*), који се не гаји већ се може наћи у међама, поред путева.

Од осталог воћа, запажа се да у селу и у пољу око села има добра *брала*, који су махом самоникли.

Производња јабука своди се на количине за сопствене потребе, те она нема значај који има шљива, јер се у производњи ракије није показала као рентабилна воћка. На други начин се не прерађује, а тешко се чува за стону употребу у зимским данима. Судећи по називима мотивисаним по изгледу, укусу и времену сазревања: *визајка*, *госпођинка*, *ђулабија*, *кисेल'ка*, *којкарка*, *мирисал'ка*, *петрдовка*, *сладејка*, *шербетка*, намеће се закључак да се јабука прилично дуго гаји у Гораждевцу. Међутим, те старе сорте су већ искорењене, а нове, као што су *дел'ишес* и *јанатан*, нису се показале погодне за узгој, пошто захтевају заштиту и стручну обраду, те су их потиснуле сорте: *ајдаред* и *мелрозе*, тренутно најпознатије од нових сорти.

Крушка се мање гаји од јабуке, те нема назива за врсте као што има за јабуку. Познате су врсте *западача* и *караманка*, поред старијих крушака са великим

крошњастим стаблима, која не заостају много за стаблима ораха.

Ливаде

На јужној страни села, у долини, налази се комплекс ливада који се протеже од Грабовца и пружа поред Ложана, Доброг Дола и Пиштана чак до Крстовца. С јесени, а нарочито преко зиме и рано с пролећа ливаде се плаве водом из речице која тече кроз њих. За време кишног периода вода надође, замути се и у ливаде носи муљ, који повећава принос сена. У току априла и прве недеље маја ливаде се користе за испашу, а о Ђурђевдану се забране, наваде, по потреби и други пут и до средине јула покосе сена.

Пошто се сена превуку, ливаде се поново наваде, да би кренула отава. Обично је потребно поновити заливање након две недеље. До средине септембра стиже и отава за косидбу. Косило се ручно до осамдесетих година прошлог века. Домаћин задујси, узме у зáјам или у надницу онолико косача колико је потребно да се ливада покоси за један дан.

У ливаде, као и у њиве није се ранило. Обично се почињало у 7 сати, а радило, ако треба да се заврши, и до мрака. Одреди се кóзбаша, најискуснији косач за предводника, па он води рачуна о квалитету и квантитету рада, а и о радницима, кад их има више, посебно ако има млађих међу њима.

Сваки косач уз косу мора имати и алáт: чéкић, кúлу (наковањ), бру́с или бел'егíју. Водár није био обавезан, а све је то ношено у платненој торбици за алат, која се назива չáкл'иџа. Пошто окују – кл'ёпль у косе, уреде се да косе. Косу уз косиште држи метални прстен који се назива грíвна, у њега се углављује

чивија да би се коса боље утегла. Косиште има један рукел'.

До ручка (око 11 сати) окиваће косе још једном, по ручку опет, затим кад је пушим (одмор у трајању од сат времена) и после њега кад се доноси јужина (око 16 часова). С обзиром на то да су јаче росе, краћи дани и ниже температуре с јесени, откоси отаве се растурају рогљом да би се отава лакше осушила.

И пластиг отаве је нешто сложенији од скупљања сена, јер нема доволјно сунца да се осуши, па се скупља јужна (са већим процентом влаге) у навил'чиће (мале пластове), да би се лакше сушила, потом се ставља у навил'ак, а ако се због велике влажности у њима угреје, и они се растурају у завал'е, па се завале преврћу, а пред залазак Сунца отава поново трпа у пластове.

И везивање кола натоварених отавом било је компликованије од везивања кола натоварених сеном, с обзиром на то да је отава ситна, па још кад је гржна (пресушена), она се трињи. Кад радник који је издаје стеже конопац да веже кола, конопац се упија дубоко у њу и попушта (постаје лабавији) путем до куће. Зато се са предње и задње стране при врху, испод конопаца попречно стављају гране дрвета којег има у међама ливада, помоћу којих се кола боље утежују.

У почетку су сељаци пружали отпор сејању детелине и било је случајева да просипају семе које су добили на поклон, само да је не би сејали. Међутим, временом се луцерка (бот. *Medicago sativa*) одомаћила, јер даје већу количину сена, које је квалитетније од ливадског, док су тројка (бот. *Trifolium pratense*) и цмил'ка (бот. *Lotus corniculatus*) биле мање заступљене, иако су биле отпорне на болести и штеточине као што је, на пример, вил'јна косица (бот. *Cuscuta*

suaveolens). Више није потребно присиљавати ратаре да сеју детелину и нико не сумња у значај вештачког ђубрива.

Ђубрење усева и ливада

До средине XX века земља се ђубрила искључиво стајњаком тамо где ће се сејати поврће и кукуруз. Пошто се њива у којој ће се сејати кукуруз по други пут пооре (*измеша*), вуче се стајњак и истовара на гомиле на размаку од два до пет метара. То тако остаје до сејања. Пред сетву, обично истог дана кад се сеје, стајњак се растура и заорава са семеном, које је ручно бачено. Исти је начин ђубрења стајњаком и повртарских култура.

Пшеница се не ђубри стајњаком, јер је њива нађубрена за кукуруз довољно јака и за пшеницу.

Миграција становништва није мимоишла ни Гораждевац, те је број домаћинстава који се интензивно баве ратарством постао незнатањ, тако да се у последње време знатно изменио начин живота и привређивања. Распадом породичних задруга драстично је опао сточни фонд, што се поред осталог одразило и на смањење количине стајњака, а то је узроковало повећану употребу вештачких ђубрива, која су се почела употребљавати почетком друге половине XX века. У почетку се њима ђубрила пшеница (прихранђивала почетком пролећа) и ливада, а кад су увидели значај, Гораждевчани су га почели употребљавати и у повртарству, тако да се у последње време обрада земљишта не може замислити без *мешавине* и азотних ђубрива.

Сточарство

Положај Гораждевца и плодна метохијска земља пружали су мештанима солидне услове за гајење стоке. Највише се гаје краве и овце, затим свиње, понеко је држао козе. Док се изгонила стока на планину, држали су се коњи и магарци, а биволице су биле реткост.

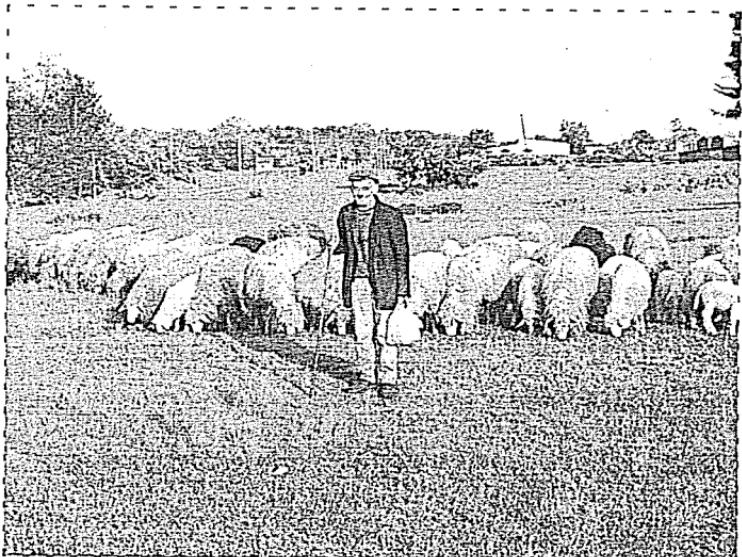
Краве је држала свака иоле имућна породица. Начин држања је условљавао расу, те је ситно говече, бујша, до средине XX века била једина раса крава. Она је била погодна за постојеће, скромније услове држања, пошто је отпорнија и не захтева негу која се мора обезбедити млечнијим и крупнијим расама. Краве су се напасале од марта месеца до краја новембра, кад обично падне снег, тако да су трошиле мање хране зато што су мање могле да поједу од других, крупнијих раса и зато што су само у току зиме биле везане за јасла, за разлику од крава које се стално држе у стајама.

После Другог светског рата постепено се тежило бољој пасмини која даје више млека и меса, па се укрштањем она мењала и временом је потпуно истиснута сименталкама и црно-белим, крупнијим и млечнијим кравама. Та су грла била и захтевнија и нега је подразумевала држање у стајама, те је престала потреба да се излази на планине.

Овце су биле незаобилазне домаће животиње, првенствено због вуне, која се употребљавала у домаћој радиности, а сем ње и због веома квалитетног млека, које се користило у току лета. Због тога, готово да није било куће која није држала бар пет-шест брава, док су стада имућних домаћина бројала преко 50, а понеко и преко 100 грла.

Вероватно због способности да се прилагођава условима гајења, најпогоднија је била раса барђока. Иако није имала квалитетну вуну, није јој се налазила

мана у домаћој радиности. Да би се поправио квалитет вуне, одабрана је раса *мерино*, те је шездесетих година прошлога века организовано вештачко осемењавање оваца семеном овнова те пасмине, због чега су пастири у планинама били принуђени да се дуже задржавају и остајали су док су временски услови дозвољавали. Мада су биле и крупније од бардоке, вероватно, због слабије млечности, нису прихваћене и покушај меринизације је пропао.

Слика 8: Раде Ђакић, последњи овчар, са стадом на пашњаку.

Од осталих домаћих животиња у већем броју гајене су свиње и козе, бар у првој половини прошлог века, а коњи (брдско-планински) и магарци само за потребе транспорта робе до планине и са планине до куће.

Гајење домаћих животиња

Обимне послове у гајењу домаћих животиња омогућавао је број чланова у кућним заједницама. Пред

Други светски рат у селу је било око 4000 оваца, око 800 грла говеда, око 700 свиња и око стотину коња.

Средње имућна кућа није се могла замислити без две-три краве, паре волова и двадесетак брава оваца, а пошто се лети стока изгонила на планину, наметала се потреба за држањем коња.

Свиње су се током године држале полуслободно, те су се повремено терале и на пашу. С јесени се појача храна *кланићи* (свињи која се намерава клати). Поред кукуруза кланицама се дају и куване тикве помешане са брашном и трицама, а угојене свиње се колју после Аранђелова дана.

Боравак на планинама

С пролећа су Белинца била одличан пашњак до Ђурђевдана. После, до краја маја, стока се напасала на пашњацима у сеоском атару, а крајем маја или почетком јуна, што је зависило од временских прилика, имућније породице које су држале већи број грла, изгониле су стоку у планину, где су је чували до краја лета.

Јеремићи имају ливаде у Липи, Крстићи су излазили у Русолију, неки у Шесту или Штедим. У тим планинама *стानови* (пастирске колибе) груписани су на неколико места, на којима има воде и која нису на ветрометини. У Штедиму то су: станови на Џафи, Лазђевића стानови, Горашки стानови. Неки су излазили у Шесту у Брстовићке стानове, док су у Русолији, као и Липи, станови били груписани на једном месту.

Колибе су грађене од приручног материјала. У Штедиму су биле од чамових брвана и покривене жл'ёбовима, који су, такође, израђени од чамових греда, у Липи од буковине, у Шести и Русолији од

насложеног камења, које није било везивано било каквим везивним материјалом. Средином прошлог века, кад се лакше долазило до вештачког материјала, покривани су обично шаторским крилом, тер-папиром или ПВЦ фолијом.

Врата су била од тесаних дасака закованих на двема пречкама. Постављена су на примитивним дрвеним багламама, а затварала су се (о)брњушкама, примитивном дрвеном направом у облику слова „Г“, која је била провучена кроз отвор на средини стуба.

Унутрашњост колибе била је углавном свуда иста. У њој се налазило огњиште, где се кувало млеко у котлићу окаченом на веригама, поред огњишта се пекао хлеб и спремала храна. Поред једног зида биле су *пол'иџе*, на којима су поређане каце са смоком, завијене белим завијачима, а изнад каца, на двема моткама учвршћеним у водоравном положају на растојању од око 40 см, ређане су *поставиџе*, у којима се хладило млеко при производњи кајмака. На супротној страни био је непокретни кревет сачињен од четири коца пободена у земљу, за које су приковане дебље мотке, а на њих поређане мотке или цепанице, преко којих се растурала *чётина* (лист од четинара) или осушена трава, а на њу стављана постельина. Величина кревета зависила је од броја чланова породице који су боравили у планини.

Јело се постављало на *сёфре*, а за софром се седело на столицама или трупинама.

У планини није било потребно чувати краве (у Штедиму и Русолији). Изјутра после муже терале су се из *станишта* на пашу, где су остајале до предвече, кад су по навици долазиле саме у станиште. Коњи нису долазили данима, него су у крдима даноноћно били на паши.

Међутим, овце су се обавезно чувале. О њима се старао чобанин, који их је истеривао на пашу око подне кад се макне роса, затварао у тбр, солио, стригао ... На неколико дана по одласку у планину одвајала су се јагњад тако што су се давала на чување неком пастиру из неког другог станишта, где су остајала две-три недеље.

Обично су се једном недељно овце солиле тако што би се со посипала по ледини, где је густа ситна трава, а кравама и телади со се давала из судова, помешана са трицом, увече по доласку са паше.

Пастири су се трудили да им стадо лепо изгледа. За излазак на планину, као и силазак са ње фарбане су овце наранџастом или бордо бојом по леђима, како би се лакше препознале, ако се која од њих издвоји и оде у други булук, а сем тога овце су фарбане и да би стадо остављало импресивнији утисак.

Бројнија стада имала су пар ѡгича (ован предводник, црне главе и врата, са упреденим и навише усмереним роговима). Људи су носили велика звона. Мања стада осредње имућних фамилија, која нису имала искусног пастира, скромније су изгледала и нису била већа од тридесетак брава, па није било потребе ни услова за гајење ѡгича, већ је звоно носила звонара (најкрупнија овца) у стаду.

За Петровдан се организује стрижба и спрема свечани ручак. Стрижњоци су користили шиљате и врло оштре ножиће израђене у занатској радионици. Задњи део им је био савијен у елипсасте отворе, подешене тако да се кроз један провуче палац, а кроз други остали прсти. Отвори су омотани вуном, да маказе не жуљају док се користе.

Добро увежбани стрижњоци могли су у току једног преподнега остриви тридесетак брава. Профе-

сионални пастири приликом стрижбе остављали су јаке овцама, а известан број оваца (обично овнове и јалове овце) стригли на редове.

С планине се силазило крајем августа, кад нестане траве по планини, а повећа се површина за напасање у пољу, пошто се пожње пшеница. Такође и зато што почиње школска година, те су деца обавезна да иду у школу. Краве и овце чувале су се по пољу до позне јесени, док има траве да пасу, док се могао уштедети макар један оброк.

У летњем периоду, краве се напасају изјутра на попаšак до десет-једанаест сати, кад се враћају кући, а затим поподне после петнаест часова пуштају се за јутарњи дан и чувају до заласка сунца.

С јесени кад нестану врућине и дани постану краћи, терају се око једанаест сати и чувају до сумрака, као што се чувају и овце.

Зими се стока држала у избама, послонима или појатама, полагајући се у јасле три пута дневно. За овце су постојала два типа јасала: дуге – од дасака или прућа, обично поред зида и округле – од прућа у средини стаје, да им овце могу прићи са сваке стране.

Овце су се храниле сеном, а с пролећа кад су се јагњиље – отавом, јер је то била квалитетнија храна. Кравама се давала слама, таља (кукурузовина), сено и отава, а коњима сено, при чему се посебно водило рачуна о томе да није убуђано. У току зиме стока се појила једном.

Избе и стаје за стоку имале су земљани под. Овцама зими није било потребно простирати, јер је било довољно оно сена што су растурале док су јеле, евентуално с времена на време простирада им се

огрѣзина (остатак сена у јаслама), а кравама се простирадла слама и остатак кабасте хране из јасала.

Слика 9: Округла јасла за овце

Зими се ћубре износило повремено, по потреби, код крава петнаестодневно или месечно, а код оваца тек с пролећа, једном у току зиме. Ижђубравање се вршило ручно. Гвозденим вилама товарило се на лесу буњиштарку, која је била полулоптастог облика са двема моткама на бочним странама. Њом су двојица износила ћубре на буњиште (ђубровник), које је било у дворишту, а одатле се, с пролећа кад се спремала њива за сетву кукуруза, запрежним колима износило у њиву.

Поједине куће које нису биле у стању да се старају око оваца давале су их другима који су за то имали могућности. Овце су се давале на млекарину од

Ђурђевдана до Митровдана, тако што је лице које их је преузело било обавезно да дâ власнику овца по четири килограма масног сира на сваку музну овцу.

Дугорочно су се давале поднапол'е или на ћесим. Лице које је узело овце поднапоље делило је вуну и млеко на једнаке делове са власником сваке године, а по уговореном времену овце и јагњад.

Домаћин који је дао овце на ћесим давао је сваке године по килограм вуне на сваку овцу, а кад их је враћао био је у обавези да врати грла каква је узео по броју, полу и старости.

Вековно сточарење узроковало је већи број назива који су мотивисани бојом длаке, што ће се видети из приложене табеле.⁷⁶

Табела назива стоке

Боја	место			име		
		коњ	кобила	во	крава	тован
	свуда				бôјка	тovца
црвена	по	дôрат	дорijâ	кућôња	бојл'ја	
	'телу				божûра	
					кућêша	
	свуда				дукатја	
жућ-	по	âлца	âлца	жујоња	жуја	
каста	'телу				злата	
	тачке					
жућ-	по					
каста	лицу					жуутан
	свуда					жута
свет-	по			плâвö-	плâвка	
ложута	'телу			'ња		

⁷⁶ Букумирић, Гораждевац, 164.

Милета Букумирић, ЖИВОТ СРБА У ГОРАЖДЕВЦУ

сива	свуда					
	по	кӯлаш	кӯла	сийвॉња	сивул'а	
	телу					
сурा	свуда					
	по			сүрёња	сурйца	
	телу					
бела	свуда	ђёгат	ђёга	бардö	бардўка	бардо-
	по			'ња		ка
	телу					
бела	дело			л'арёња	л'арўка	
	ви			шарёдња	шарўка	
	тела					
бела	дело	бäl'ко	бäl'ка	бäl'дња	бал'ў-	
	ви				'ша	
	чела					
бела	мали	цвётко	цвёта	цвётö	цветў-	
	део			'ња	л'а	
	чела					
бела	по			крйлö	крйла	
	сто-			'ња		
	маку					
бела	на			китёња	китра	
	дну					
	репа					
зекаста	свуда	зекан	зёка			
	по					
	телу					
црна	свуда	врањь	,гäl'öња	гäl'a	гал'än	,гäl'a
	по	'њац	'ца	'караца		
	телу					
црна	глава				бал'у-	бал'ў-
					'шан	'ша,
					'гарўш	'гарўша
црна	део					
	лица				'сикан	'сика
црна	тачке					
	по				сօрән	'сօра
	лицу					

црна	пруге	жарёо	жар ў
по		ња	'л'а
телу			
црна	длаке	муроња	мурица
по			
глави			

За време Другог светског рата и непосредно после њега сточни фонд је опао зато што млади не виде перспективу у пољопривреди и сточарству. Смањењу броја грла стоке допринео је и распад кућних задруга, јер су млади одлазили у градове за послом. После 1999. године број оваца је спао на 100, толики је био и број говеда укључујући и телад, исто толико је било и свиња, а остале врсте стоке су ретке.

Сточарски производи

Од стоке се добија: вуна, кожа, месо, млеко, лој, и ђубре.

Вуна. С обзиром на то да је стрижба тежак физички посао, стригу мушкарци. Овце се стригу дватпут годишње. Први пут се *почишћају* у пролеће тако што им се стриже вуна по stomaku, по репу и задњем делу задњих ногу, до испод кукова, а други пут средином лета о Петровдану и непосредно после њега (у планини), а почетком лета ако се не изгоне на планине. Тада се стриже оно што није приликом почишћања. Вуна се везује у *руно*, а руна пакују у вреће и носе на прераду (вуна се пере, суши, чешља, влачи у вуновлачарама и преде).

Млеко. Овце се музу у летњем периоду и рано с јесени и то изјутра и увече по доласку с паше, а краве, такође, изјутра и увече. Краве музе бачица, а овце она или чобанин. Мужа оваца обављала се на улазу у тор, који се зове *струга*. Неко их притерује, а *бачица*, особа која послује са млеком, музе како која музна најђе.

Мужа крава је нешто сложенија. Пусти се теле да одђи, да крава спушти млеко, затим се теле одбија од мајке (л'ука л'укачем) док се крава не помузе. Једна особа тешко може да помузе без помоћи, па бачици обично помажу деца, а уколико нема ко да јој помаже, у тору се направи л'утка (пободе се соха тако да висина рачве одговара висини горњег дела врата телета; затим се рачве пробију у водоравном положају на двадесетак центиметара изнад места где се спајају, како би се кроз те отворе провукао клин телету изнад врата, те се теле привеже док се крава не помузе). Музе се у дрвени суд са дршком, који се назива ведрића. Краве се музу и у үрпку (посебна врста тикве са дршком, врг, бот. *Lagenaria*), а затим пресипа у ведрицу.

Млеко се цеди кроз үедило (газу) које се стави на үедилку (рам од летвица спојен ексерима). Прерађује се у сир и скруп, а пре него што се стави да се кува, с њега се скида и плавлака која се скупља на површини док стоји некувано.

Јамужни сир се гради од некуваног млека тако што се стави маја у подгрејано млеко, одираје сурутка горујдом, кад се млеко згруша (потфати), сирење се ставља у грудњаче, у којима се под притиском камена исцеди остатак сурутке и формира груда сира кружног облика, која се реже у десетак центиметара широке парчиће – фил'је. Оне се слажу у үацу, осоле и заливају соком од засолене, прокуване воде или сурутке.

Кувањем сурутке издваја се згрушани остатак млека, јурда, који се додаје јелима као зачин.

Кајмак се скида са прокуваног и охлађеног млека, које је било разливено у поставицама (коританцима од чамовог дрвета), затим се соли и ставља у кацу.

За прераду млека и чување млечних производа користила се помоћна просторија – *ладњик*, обично површине десетак квадрата, а за разливање млека и производњу кајмака градило се *ладњиче*, мања просторија која није имала ни два квадрата, од земље уздигнута на коцима. У њу се није могло ући, већ су се кроз вратанца уносила и износила корита млека.

Месо. Претежно се употребљава свињско месо у току зиме, пошто се свиње закољу. Заклана свиња се смудила како би се сланина боље сушила и чувала. Сушење се одвијало на тавану или изнад огњишта. Овце се колују по потреби у току године, за раднике или свечаности, а говедина се користила првенствено за свадбе.

У току лета, с јесени и с пролећа, месо се употребљавало повремено док траје од онога што је спремљено за зиму, а изузетно – за раднике и госте, клала се кокошка или патка.

Кожа. После Другог светског рата кожа није имала примену као пре њега, кад се, нарочито говеђа, а у недостатку говеђе и свињска, користила за израду опанака. У домаћој радиности у последње време повремено се користи овчија кожа, која се штавила и од ње градила *постаћија* (користила се као простирач на чергама или на поду). Сем тога од уштављене овчије коже производио се *кёжук* (огртач без рукава), старијим особама веома користан и омиљен део одеће.

Живинарство

Као и сточарство, и живинарство није толико развијено да би се производило за тржиште, већ се држање живине сводило на задовољавање сопствених потреба. Гаје се кокошке, као што су се гајиле и пре Првог светског рата. Заштита од болести није

организована, па се дешавало да их куга помори у великим броју.

Домаћинства у Доњој и Кучанској махали, као и друга која нису била удаљена од јаза, гајила су патке, али нису биле рентабилне, па нису ни гајене у оном броју у којем су гајене кокоши. Гуске и Ђурке је ретко која кућа држала.

Пчеларство

Ова привредна грана није развијена колико за њу има услова, јер се обрађивање површине земљишта наводњавају, па има цвета и током лета и јесени. Мањи број породица је држао и сада држи пчеле, с тим што се последњих деценија XX века пчеларење нешто усавршило, јер су *трмке* (кошнице вршкаре, које су плетене од лозе а затим облепљиване балегом) замењене савременим кошницама, из којих је могуће врдати мед, а да се *пчела* (рој) не уништи, као што се уништавао раније поливањем врелом водом.

Готово и да нема пчелара који прате стручну литературу и који вештачки роје пчеле, а селидба на пащу нити је практикована, нити се практикује у последње време, што говори о томе да је у питању аматерско пчеларење, које се одвија више из хобија него из других побуда.

Мада нове кошнице са наставцима и стандардним рамовима, са којих се мед лако цеди центрифугама, омогућавају лакши и уноснији посао, пчеларство је у делатности Гораждевчана од маргиналног значаја. Пчелама се претежно баве породице које су их имале и пре Првог светског рата, али је и тамо где се традиционално гаје, гајење још увек примитивно, те се мед производи само за сопствене потребе и доста је далеко од савременог и уносног занимања.

Лов и риболов

Лов се сводио на хватање дивљих патака и обављао се, као и риболов, примитивним средствима.

Патке су, у зимском периоду, хватане у котаре облика зарубљене купе. У ливади или поред јаза где слећу зэнне се котар тако што се једним делом наслони на земљу, а другим на склопку која га уздиже двадесетак центиметара од земље. У котар се поспу зрна кукуруза поред склопке, тако да омамљена патка активира склопку, при чему котар пада, а патка остаје затворена. Изјутра ловац је хвата провлачећи руку кроз горњи, мали отвор, кроз који патка није могла изаћи.

Наравно, и у Гораждевцу се лове зечеви на савремени начин, при чему се користе добро увежбани хртови. Друге дивљачи у непосредној околини нема, а од пернатих животиња лове се фазани, дивље патке и јаребице.

Стиче се утисак да је риболов био једноставнији, па и уноснији посао, па је риболоваца имало више него ловаца, иако је риболов био забрањен средствима која су се користила у Гораждевцу.

Незагађена вода реке Битрице и месних јаруга обиловала је разним врстама рибе, од којих је највише било пастрмки, скобаља, мрена и јегуља. Вирови у Бистрици са јатом риба нису били реткост, па су мамили и одрасле и децу.

Рибе су најчешће хватане котарима. Котар за рибе плео се од прућа беле раките. Састојао се из два дела. Први део – дўпе био је у виду купе, величине и облика који има трмка. На њега се настављао зал'їстак у виду спљоштене зарубљене купе, тако да је отвор био широк, пречника око 1 m, и задњим делом се сужавао у

кружни отвор пречника десетак центиметара, тако да су се рибе у котар „склањале“ на саставу та два дела и ту задржавале. Котар се стављао у јаз, бинцу, Бистрицу поред чкаље, испод које су се склањале рибе, а затим се користила јглја (мотка дужине два-три метра, пречника око 5 см) и њом ударавао испод крља у чкале, из којих су истериване рибе улазиле у котар.

На други начин рибе су хватане ручно тако што би искусан риболовац заронио и рукама хватао рибу по рибу у чкали и износио је кад би изронио, али су такви риболовци били малобројни.

Постојао је и трећи примитиван начин хватања риба и он се најређе користио, и то само у вировима кад ниво воде опадне. Убере се трава млекчица која испушта отровну течност беле боје, растури по виру, а затим млати да би се течност боље исцедила. Ошамућене рибе, неспособне да се отимају, лако су изношене на суво.

У последње време хватане су динамитима, али је то било ризично да не експлодира пре времена и не повреди руковаца, а с друге стране те ловокрадице су лако откриване, јер се детонација чује доста далеко. Лакши и уноснији риболов показао се у лову струјом, која није била мање опасна од лова динамитом, али се у лову на јегуље показала веома ефикасном.

У јаругама и јазовима било је доста јегуља, које су ручно хватане кад је одвајана вода приликом чишћења јазова за наводњавање. С пролећа се јегуље прилично успешно лове удицама, ако се на њих ставе делови речне змијуљице која се у Гораждевцу назива пизгјал'.

Домаћа радиност

Домаћа радиност сводила се на прераду вуне и конопље за израду обуће и одеће и производњу ракије шљивовице.

До краја Другог светског рата и десетак година после њега Гораждевчани су носили обућу и одећу коју су сами израђивали.

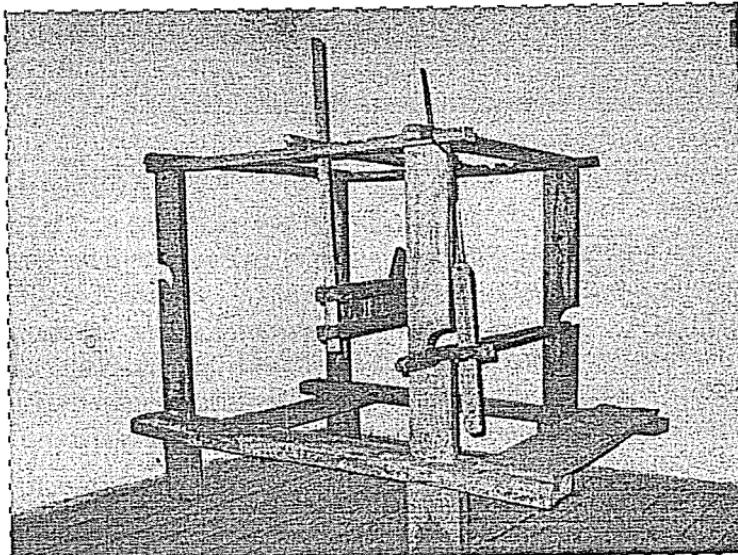
Пошто је вуна била основни материјал за израду преће, имала је знатно ширу примену у домаћој радиности од конопље. Претежно се употребљавала за плетење одевних предмета, а и у ткању је била заступљенија од конопље. Вунене мушке чарапе – белаче, и данас су цењена роба, јер су се израђивале са већом пажњом него женске, пошто су биле један од основних артикала којима су жене даривале госта, родбину или пријатеље. Вредне плетиље (а плести су морале знати и девојчице) шараге су нагрл'ину, горњи део чарапе изводећи фигуре, тако да је белача била атрактивна иако је била исплетена само белим вуненим плетивом. Белаче су данас, пре свега ретки сувенири. Њих у ретким приликама носе само старије особе по кући у зимском периоду. Постале су реткост и зато што су их потпуно потиснули јефтинији, практичнији и трајнији фабрички производи од других материјала, а сем тога и зато што је све мање плетиља и плетива.

Преко белача људи су повремено носили пазувке (врста вунене обуће којима се обавијало стопало). Пошто су део мушке ношње, и пазувци су брижљиво израђивани, претежно од црног плетива, украшавани око отвора mestimично и плетивом друге боје, те су имали и декоративну поред практичне функције.

Женске чарапе досежу до испод колена где се везују канапом, који је једним крајем привезан за горњи део чарапе. Нису брижљиво израђиване као

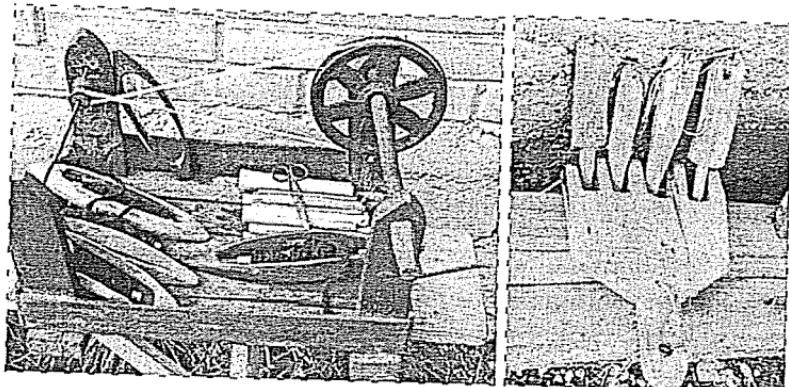
мушке, јер се нису носиле на дар. Сасвим су потиснуте из употребе седамдесетих година прошлог века.

Вуна је имала широку примену и у ткању сукна, које се користило за одевање и у производњи предмета за постељину.

Слика 10: Разбој са вратилом, запињачом и брдилима

За ткање је била потребна опрема – *рâзбој* са пратећим деловима: *брđо*, *брđила*, *вертила*, *нијте*, *подношке*, *савељка*, и у њебј *срђакце*, око којег се окреће намотана цевка у чуну (*савељци*), *запињача*, којом се затеже основа намотана на задњем вратилу, а у други прибор спадају: *чёкрк*, којим се намотавају *цёвке*, и *вїтлић* на који се поставља *канура* пређе док се мотају цевке.

Слика 11: Прибор за ткање: чекрк са цевкама и савељкама и подношке

Сукно изаткано у четвртак (у четири нита), па уваљано, било је основни материјал за израду мушких одела, а од вуненог платна изатканог у *двојанац* (двоје нита) жене су шиле себи сукње *плесирке* и *вијанке*, које су опасивале преко сукње с предње стране. Од тог двојанца израђивале су се и пелене, којима су опасивана деца од једне до три године.

Посебна вештина и креативност ткаља испољавала се у ткању *дјекица*, украсних прекривача за кревет. Ткање је ишло веома споро јер је требало слагати боје, ручно провлачити подтку кроз основу понекад и у више боја, како би се извеле фигуре (обично птице и цветови), па тек повући брдило, у које је ужлебљено брдо, и подношкама покренути ните да се потка сабије, а нити основе укрсте.

Поред вуне и конопља је играла значајну улогу, те је свака кућа сејала ову биљку, а свака жена знала да је прерађује, па је било тешко наћи кућу која средином XX века није имала разбој.

Мада је прерада конопље била компликованија од прераде вуне, иако она није имала широку примену као вуна, била је гајена малтене у свим домаћинствима до шездесетих година прошлога века, јер је у неким производима вуна није могла заменити, а памук се није могао лако набавити.

Конопља се брала у два наврата. Прво брање, тј. прва рука одвијала се средином лета, кад је стасавала белђка (мушки струкови конопље), а друго крајем лета, кад сазри црнобјка (женски струкови конопље). Оно је било компликованије, јер је требало одсецати главе струкова конопље које су садржали семе.

При брању струкови се слажу у ручиће, које се повезују струком конопље, а оне у спонове. После тога конопља се носила у мочило, где се потапала да би се киселила, током две-три недеље дана. Из мочила се вадила, испирала у текућој води и одлагала да се осуши. Осушена конопља спремна је да се трљи, при чему се стабљика ломила трљицом. Трлица је примитивна направа која се састоји од три даске у водоравном положају, постављене на две сохе које су пободене у земљу или углављене у дрвени крст, тако да је стабилна при подизању и спуштању средње даске (нож, трлице) који је на предњем kraју пробијен и осовином повезан са бочним даскама.

Издвојено влакно садржи доста остатака дрвенастог стабла конопље (поздера), који се мора одстранити даљом обрадом. То се чинило чешљањем (влачењем) конопље помоћу направе са дугим металним зупцима, која се назива гребени, а за финију обраду вуне или конопље употребљавала се нека врста четке (чешал'a), израђена од кочети дивље свиње.

Тако обрађена пређа могла се употребљавати за ткање платна. Међутим, платно је требало белити (у

току дана неколико пута квасити чистом водом и сушити на сунцу, а поступак понављати двадесетак дана), после чега се могло употребљавати за израду одевних предмета (*гәће, кошүл'а, подал'йнка*), постельине (*простирадч, чаршаф*) или других предмета који се употребљавају у домаћинству (*пешкір, канавац*).

Конопља се прела као вуна. Намота се *повёсма* на *кудёл'у* (преслицу) и вретеном се упредају влакна, али пређа још није за употребу, пошто је оштра и треба да омекша. Омекшавање се врши парењем тако што се пређа сложи у сандук, прекрије врећом или неком старом крпом, преко које се посипа слој пепела, а пепео полива врелом водом неколико пута у току дана.

Лан се није гајио у оној мери у којој се гајила конопља, али није био непозната биљка у време кад се гајила конопља. Од њега се производило платно финијег квалитета од конопљаног и употребљавало за израду доњег веша.

До Другог светског рата и опанци су се производили у домаћој радиности од животињске коже. Свињска кожа није била погодна, јер би се лако расквасила и растегла у кишном периоду, па би се опанци развукли, те су се опанци правили од говеђе, а најбољи су били од биволске коже. Касније, кад је гума била доступнија, кожа се није употребљавала. *Грађени* су опанци који су имали гуму уместо коже, а са горње стране *фрчанице* од конопљаног, памучног или ланеног конца уплетеног по средини и крајевима. За њихову израду користио се прибор, опет израђен у домаћој радиности.

Гума се окроји у облику елипсе, ивицама избуши на размаку од 3 см, (за пробијање се употребљавала

метална алатка која се називала зұмба или прēбōјац), а потом се кроз те отворе величине 2-3 mm провлачила гумена врпца (*опұта*), којом су се ивице гуме грчиле и стварао коритasti облик величине стопала особе којој се намењују. Затим се навлачила на калуп за израду опанака (*опанчāр*), преко којег се развлачио канап (*фрчāниџа*) с једне на другу страну опанка и провлачио испод опуте, па враћао на другу страну, после чега су се те фрчанице преплетале по средини иглом са кљуном (*крâбзом*), која је насађена на дрвену дршку. По средини и крајевима фрчаница плео се *пóплет*, који их је држао на једнаком међусобном размаку, а сем тога поплете се плео и ивицом поред гуме са задње и бочних страна опанка. Тако израђени опанци били су део ношње привилегованих чланова фамилије, јер су били и удобни и елегантни кад се пореде са кожним опанцима.

Ношња

Као све што је подложно променама, и ношња се мењала и осавремењивала. Прилагођавала се националној ношњи из оних крајева у којима Срби нису били толико подложни страном утицају колико су били Срби у Гораждевцу.

До Другог свеског рата ношња је била са елементима турске ношње. Чакшире су биле одевни предмети и Срба и Албанаца, а жене српске и албанске националности опасивале су бôкче преко *тиранке* (дуге женске кошуље од квалитетног платна, који се назива *тир*). Тиранке су биле извезене, као и мушке кошуље, око грла и рукава, а опасиване су тканим појасима, који су takoђе били одевни предмети припадника обеју националности. Разлику у ношњи представљала је само капа, јер су Гораждевчани носили шајкаче.

Како је време одмицало после Првог светског рата, ношња се мењала прихватањем мотива из ношње која се носи у Шумадији, чиме се продубљивала разлика према албанској националној ношњи. Та разлика се нарочито уочавала у женској свечаној ношњи. Жене су (на свечаностима) носиле сукње *пл'есирке*, са паралелним вертикалним борама, које су при дну биле изvezене, с предње стране опасивале кецеље, а изнад појаса изvezену белу кошуљу. Крпа на глави била је обавезан део ношње до kraја Другог светског рата.

Мушкарци су носили гаће и кошуљу од конопљаног или памучног платна.

Гаће су се везивале око појаса врпцом од исте тканине од које су сашивене, а та врпца се назива *гјатњик* или *учкӯр*. За свечаност се облаче гаће од платна којима су доњи делови ногавица изvezени.

Кошуља је од истога платна као и гаће, конопљана за свакодневну употребу, а за свечаности од платна са жутим шрафтама (због чега се назива *жуто плáтно*). Мушки кошуље досежу до ниже кукова и навлаче се и свлаче преко главе, јер нису потпуно раскројене. Део око врата, *кол'йр*, стоји усправно, а разрез на прсима, *огрл'йк*, украшен је везом и закопчава се двама дугмадима, која се називају *пул'йје*. Доњи део рукава, *нарјквица*, такође је украшен везом.

Старији мушкарци су преко гаћа, до средине прошлог века, носили *чакшийре* беле боје украшене црним гајтанима, а млађи панталоне, зими од сукна, а лети од тањег материјала. На ивицама појаса пришивана је с једне стране *кđопча* а с друге *кукл'ân*, који су служили за закопчавање. Прорез се затварао дугмадима, а панталоне стезале око паса каишем.

Преко кошуље се носио пјоловер, џемпер без рукава, а преко њега сјетра од сукна.

Капа коју су Гораждевчани носили зове се шајкача. После Другог светског рата све мање се носила, тако да су, у време бележња грађе за овај рад, шајкачу носили само Миладин Дашић, Мића Здравковић, Дано Портић, и Ђока Јеремић, а други старији људи – качкет, мада и они претежно иду гологлави.

Женска ношња је, као и мушка, претрпела промене. Са старом Југославијом нестале су бошче и тиранке, појаси и кованице, а раша плесирка била је у употреби још двадесетак година, као и вијанка у ношњи старијих жена, и кицјел'а у ношњи млађих жена и девојака. И то се временом мењало и прилагођавало приликама и ношњи жена у урбаним срединама. Најмање промена претрпела је ношња старијих жена, које и даље на глави носе шамију свезану испод браде, џемпер или блузу преко кошуље, а доле кецељу преко сукње, чарапе до испод колена и опанке.

Обућа се производила у домаћој радиности до завршетка Другог светског рата (описана је у претходном поглављу).

Одржавање хигијене

Просторије су углавном биле са земљаним подовима и у њих се улазило у обући, па су се прљале више него оне које су биле са дашчаним подовима, где се сазувало. Иако нису постојала средства за одржавање хигијене, биле су чисте, јер су земљани подови у току дана више пута брисани и није се дозвољавало да се прљавштина задржава.

Мело се метлама које су се производиле од једногодишње жбунасте биљке гајене за те намене у вртовима, обично первазом простора засађеним другим поврћем. У току вегетације биљка одрасте око један метар и формира врло густ жбун од ситних гранчица из веома кратког стабла. С јесени се биљка вадила, одлагала у помоћне просторије, под стрехе или таване, где не смета, да се суши до употребе, а затим се, по потреби, користила за израду метле. Метла се прави тако што се, зависно од величине, читав жбун или део њега, чврсто везивао у сноп дебљине рукохвата, а доњи, гушћи део, са ситним гранчицама био је подешен за метење кућних просторија и дворишта.

Недостатак детерџената и других препарата за прање посуђа и рубља надокнађивао се употребом пепела. Повремено су мокром крпом намоченом у пепео, трљањем, чишћени веома запрљани или почађали судови, после чега су добијали одговарајући сјај.

Пепео се користио и за прање рубља, јер се прљавштина није могла отклонити само водом. Прљаво рубље би се слагало у *чул'йну*, сандук мање величине, преко којег се стављала ретка тканица (обично врећа), а преко ње слој пепела који се наливао врелом водом, која се цедила кроз пепео, филтрирала кроз врећу, претварала у цеђ и растварала масти у прљавом рубљу.

Цеђу натопљено рубље носило се на *перјло*, место на јазу где је вода доволно дубока, евентуално до колена. Ту се постављао већи, са горње стране раван камен, на коме се лупа рубље. Ту се рубље вадило из чуљине, мочило у чистој води јаза и лупало *перјјком* (пратљачом) како би се из њега истиснула прљавштина, затим испирало поново у води, сушило на сунцу или уносило у кућу да се суши, после чега се по потреби крпило и употребљавало.

Милета Букумирић, ЖИВОТ СРБА У ГОРАЖДЕВЦУ

Пераћи сапун је олакшавао прање рубља, а рубље опрано њим било је чистије и није временом тамнело као оно које се редовно пере цеђу.

ИСХРАНА

Спремање хране

Хлеб

Уместо пшеничног хлеба за исхрану се претежно користила проја, која се назива *колоботњица*. У неким породицама мешена је топлом, у неким хладном водом, а није постојало правило ни у вези са стављањем соли, те неслана проја није била реткост.

Приликом мешења користио се *танур*, даска кружног облика са дршком, пречника до 50 см. На тануру се хлеб обликовао и њим одлагао у загрејану црепуљу.

Загрејана црепуља полагала се на земљу посугту жаром поред огњишта, а *тепсија* у којој се пекло стављала се на *сјаџак*, троугласто гвоздено постолје са ножицама. За посипање жара употребљавала се лопата која се назива *посијпка*. Памти се, међутим, да се хлеб пекао и у пепелу без црепуље, тако што се обликовани хлеб спуштао на пепео са жаром и њиме се покривао, а кад се испече, стругао се *стрүшком* (сечивом дотрајале бритве или ножа), а потом јео. На исти начин пекао се без сача на загрејаној каменој плочи. Печење хлеба у црепуљи под сачем било је и лакше и практичније, али хлеб испечен у њој није био укуснији од хлеба испеченог под пепелом.

За подстицање ватре на огњишту и за померање сача са огњишта на црепуљу, односно тепсију користио се *бјек* (метална шилпка при дну савијена у полуокруг) или *сачарийца* (затесани дрвени штап или дрвени штап са рачвом при дну).

Јела од брашна и зачина

Врста проје са зачином назива се грбница. Прави се тако што се каашта маса од пројиног брашна помешаног са водом и зачинима (машћу или уљем помешаним са сиром или чварцима) сипа у тенцију и пеке под сачем на саџаку или у пекари штедњака, а једе се са киселим млеком.

Гроници је сличан тикваник, који се разликује од ње само у томе што се у зачин ставља јестиви део куване тикве.

Са зачинима – зељем, машћу или уљем, јајима и павлаком, који се стављају између два слоја теста од кукурузног брашна, спровођа се јело зел'дник и пеке исто као гроница.

На исти начин спровођа се купушић, с тим што је као зачин уместо зеља између две коре употребљен слатки прокувани купус, зачињен уљем и павлаком.

Од кукурузног брашна спровођа се и качамак, који је и данас омиљено јело. Сипа се брашно у суд (котлиће или лонац) са водом, посоли, пробије се оклагијом на неколико места и кува, затим измеша и зачини машћу и белим смоком, наизменично ред качамака па ред зачина и једе се са киселим млеком.

Постоји и други начин спровођања качамака, кад се сипа кукурузно брашно у лонац са врућом водом, меша и кува док се не згусне. Мислим да је тај начин новијег датума, јер је на веригама то било теже изводљиво.

Од кукурузног брашна гради се и готвина, на сличан начин као и качамак, с тим што се сипа брашно у зачин (којег има више него у качамаку) и меша док не постане каашта маса. Једе се као присмока са хлебом.

Хлеб од пшеничног брашна производио се на два начина: са квасцем – *кїсел'ица* и са содом бикарбоном – *погдча*. До шездесетих година XX века, због оскудица, пшенични хлеб се користио у ретким приликама: за празнике, свадбе и гостима за оброк.

Ражани и јечмени хлеб су се ретко употребљавали. Јечмени нешто чешће из нужде, у току лета кад нестане кукуруза или пшенице, а јечам стаса, оврше се и самеље. Меси се на исти начин као пшенични хлеб, с тим што су јечменице знатно мањег обима него хлебови од пшеничног брашна (тесто је било мекше, па се хлебови већег обима нису могли обликовати), али хлеб није био квалитетан као пшенични зато што се у јечменим хлебовима могу наћи делови осја, иако је брашно сејано на ситу на којем се сеје пшенично.

Од пшеничног брашна спровљају се разне пите, које су добиле назив по зачину или начину спровљања: *увијача*, *котурача* и *наслагача* су пите с корама, а *разл'евница* је пита која се прави од житког теста пшеничног брашна које се разлије у виду коре у подмазану тепсију, потпче под сачем (немогуће је у пекарама штедњака). Радња се понавља док се не добије потребна количина, дебљине 2-5 см. Пошто се разлије и последња кора, изреже се ножем у облику ромбоида и испече се под сачем. Веома је укусна јер је у зачину већи проценат павлаке и другог белог смока, него што је у питама с корама.

Уштићци (приганице) су били цењени и приносили су се у ретким приликама на свечаностима. Прже се у масти или уљу, а једу се без других намирница или са киселим млеком.

Варива и јела од поврћа

Варива су се до средине прошлог века местимично кувала уз огњиште у земљаном суду, који се назива *рукатка*. Употребом шпорета огњишта су постепено губила на значају и мање се употребљавала, а са њима су нестајали и земљани судови.

Од намирница биљног порекла најзаступљенији је *пасул'*. Припрема се чорбаст – *мрсан* са сувим месом, који се запржи запршком од брашна и црног лука пропрженог на масти или уљу, и *посан*, скован у води и запржен запршком од брашна и црног лука на уљу.

Папула се спровја од скованог пасуља. Кад се исцеди вода из лонца у којем је пасуљ скован, зрна се добро изгњече и запрже на описан начин.

Кисели купус је веома заступљен у исхрани у зимском периоду, тако да је, као и пасуљ, основна храна. Кува се са сланином и месом, а постан само о празницима кад се не мрси. Тада се зачињава као постан пасуљ. Повремено се спрема и кувани слатки купус зачињен павлаком.

Течност из каце у којој је укишељен купус назива се *рђебница*. Она је коришћена у исхрани уместо салате (на пример уз пасуљ као главно јело), а у сиромашнијим породицама и као јело, кад се узимала само са пројом, нарочито за време и непосредно после Другог светског рата.

Важно место у исхрани има и кромпир, који се спрема у тепсији са месом, евентуално уз додатак мало пиринча. Справља се и тзв. *компираш* и *компиррова чорба*, скувана у лонцу са месом или без њега, наравно, зачињена и запржена на исти начин као што се спрема запршка за пасуљ. Печени кромпир и кромпир куван у

љусци употребљавали су се, али као посластица између оброка.

У току лета боранија није била реткост за ручак или за вечеру. Пошто се оперу махуне, се изрежу на комаде дуге 2-3 см, скрувају у води, а затим се зачине као што се зачињава пасуль. Вероватно због оскудице, само у ретким приликама спремала се са месом. Припремала се и за зимницу, тако што се сушила уситњена као за кување (док се нису почели употребљавати замрзивачи). Касније се резала и замрзавала у кесама.

Од шездесетих година XX века спрема се и пуњена паприка.

Прерађена паприка се претежно користи зими као салата уз јело или као мезе уз пиће.

Употреба меса

У исхрани се свеже месо ретко користило, изузев у периоду свињокола, а најзаступљеније је свињско и кокошије месо. У позну јесен се колју свиње, а месо преради и осуши. Оно се зими најчешће кувало са сланином и киселим купусом, али и у другим јелима од пасульја и кромпира. У летњим месецима употребљавало се само изузетно, по потреби, кад су радници у пољу или гост у кући, а у недостатку сушеног, користило се свеже месо од живине, које је увек било у сваком дворишту.

Млеко и млечни производи

Називају се општим именом *бѣл'и смѣк*. Млеко се користи кувано, *врѹће млѣко*. Једе се тако што се хлеб уситни, а затим полије врућим млеком и посоли. Обично се користи као предјело радницима за ручак, а нејетко и као оброк за чланове фамилије.

Кисело млеко се користило на исти начин као и вруће. Киселило се као *лāђено* (млеко са којег је скинут кајмак) или *нелāђено мл'έко* (млеко у које се ставља квасац непосредно после кувања). Повремено (нарочито у току лета кад су врућине), кисело млеко може толико да ускисне (*узбӯчî*) да се не може јести, па се цедило кроз газу, јер је *џeђено мл'έко* трајније и укусније.

После Петрова дне, кад трава узри и млеко постаје гушће и масније. Овчије млеко се могло *ујāрдӯмити*, па се од њега повремено правио *јāрдум*, млеко карактеристичног мириза и укуса. Справља се тако што се млеко при кувању меша да не загори и кува се док се не згусне и постане кашаста маса као што је јогурт, затим се посоли и остави да се хлади. Једе се са хлебом.

Од белог смока најчешће се производи сир и то: *јāмужни* (масни сир), кад се потсири некувано млеко, и *тврđи сîр* који се производи од млека са којег је скинут кајмак. Користи се као предјело (обично са хлебом и црним луком радницима за ручак), а даје се и деци са хлебом кад у току дана траже да једу, за доручак или између ручка и вечере. Иначе, у последње време нашао је широку примену као мезе уз ракију.

И *сûрутка* се употребљавала у исхрани, нарочито ако је била од јамужног сира. Од сурутке се кувањем издвајала згрушана бела маса *јûрда*, која се користила као зачин јелима, а сурутка киселила и користила као кисело млеко.

Пâвлака се скида са површине непрокуваног млека, а користи се као зачин јелима (чорбаста јела као што су јела од кромпира и бораније, али и за пржене јаја).

Приликом сливања млека из корита у коме се скупљао кајмак, у кориту са њим остане и одређена

количина млека, које се зове *јұва*. Она је маснија и знатно укуснија од обичног млека, па се одвајала од кајмака, солила и чувала. Добро је служила као зачин за спрavlјање сок (слана текућина из каце са сиром, која се разблажи јувом и једе са хлебом).

Кајмак је најквалитетнији млечни производ, нарочито онај који је скупљан на планинама. Разливено млеко у коритима, од кога се у току ноћи и дана ухватио кајмак, слива се у лонац да се сири, а кајмак осоли и слаже у кацу. Неопходно је одржавати хигијену, јер у противном може да позелени по површини. Зато се каце редовно контролишу и увијају чистим завијачима. Употребљавао се најчешће као зачин за спрavlјање пите, као додатак запршкама, или се јео као сир са хлебом.

Масло се ретко, готово никако није користило после Другог светског рата.

Узимање хране

Фамилија обично једе трипут у току дана, те се софра постављала за доручак (*прекүсак*), *рӯчак* и *вечёру*, у великим задругама посебно за децу, па људе и, најзад, за жене.

Обедовало се за *сöфром*, а седело на *стол'ицама*, које су обично биле тронишке, а у недостатку столица могла је послужити и *кrl'a* (пањ). Кућа је била осветљавана пламеном ватре са огњишта, а повремено се за осветљавање користио и *лӯч*, који је из употребе истиснула петролејска *лампа* или *фёнер*, односно *гäс* (лимена кутија крушастог облика са фитиљем), који је био економичнији и задовољавао потребе за осветљењем просторије. Вода за пиће доносила се са извора у дрвеном суду који се зове *бурйло*. Служила се из бокала, а пила из *тäса*, односно *чäше* за пиће.

Ако су посреди гости, пре него што седну за софру, млађа жена их полије да оперу руке, тако што у левој руци држи л'ёген и преко ње пешкір, а у десној ђугум или бокал с водом, којом полива.

Хлеб се на софри држи у положају у ком се пекао у црепуљи. Домаћин се прекрсти па сломи сваком по парче хлеба. Ломи га увек са предње стране у односу на себе, јер се „не вაља“ са бочне или задње, и води рачуна о томе да не доведе неког у непријатну ситуацију да тражи парче хлеба ако му прво није билоовољно, или да устане пре но што се наједе стидећи се да тражи друго парче.

Радницима у пољу, косачима и копачима, у летњем периоду носио се ручак око 11 и јужина око 17 часова. У току јесени, кад су дани краћи, а обавља се лакши посао (кад се пластило, брао пасуљ, комишао кукуруз), давао се један оброк око 13 часова. Јело се постављало на канавац (предмет од конопљане или памучне тканине ширине 30-40 см а дужине око 5-6 m), који се простире на ледини тако да ствара кружницу. На њему се држи кашика и хлеб, сир и црни лук, који се једу као предјело.

Зимница

За зиму се спрема месо, обично свињско, које се соли док је још вруће, непосредно по клању, делимично се прерађује у кобасицу, а затим суши изнад огњишта или на тавану.

Од поврћа за зиму се спрема кисели купус и туршија од паприка и од зеленог парадајза.

За зиму се спрема лუчана паприка. Испече се дуга, обично црвена паприка, зачини се белим луком, осоли и слаже у кацу. Од бабура се спрема вбодља туршија тако што се опрана паприка прободе ножем

на неколико места, затим ставља у кацу и полива сланом водом. На исти начин се справља туршија од зеленог парадајза.⁷⁷

Пића

Од пића у Гораждевцу се производи само ракија – мека од око 12 гради и љута преко 45 гради. Производи се од разних врста шљива, укључујући цанарике. С обзиром на то да је најотпорнија шљива ранка, која се зове *шарица*, најчешће се од ње производи. Нешто је слабијег квалитета од ракије произведене од шљиве пожегаче, али је знатно квалитетнија од *џање* (ракије од цанарика), која је због укуса и ароме слабијег квалитета.

Комина је ферментирала у кацама, а пекла се у старинском казану, који се назива *чучавац*. Био је непокретан, узидан на погодном месту на ком се може пећи. Састојао се од котла, капка, луле и дрвене табарке, која се назива *кробла*. Из луле се ракија сливала низ *мамац* у *бачву*, а количина ракије у њој мерила се *рабошем*.

Од другог воћа, крушака и јабука почела се производити ракија тек крајем прошлог века.

Ракија се чува се у помоћној просторији у храстовом бурету, које се назива *рдбв*, а из њега вади по потреби цревом или примитивном направом која се назива *ајдук* (прави се тако што се на дршку врга ставља парче цеви дужине око пола метра, а на

⁷⁷ Интересантно је да се парадајз користио само док је био зелен, и то само за зимницу, јер се веровало да се поквари и да није за употребу кад поцрвени, те се црвени парадајз није употребљавао до Првог светског рата, док мештани нису сазнали од Аустријанаца да је баш црвени парадајз укусан.

проширење парче цеви 2-3 см, преко које се усисава ваздух).

У зимским данима и о празницима кувала се *врӯћа ракија*. Спремала се тако што би се усијаним жарачем пржио шећер док не порумени, над лонцем у којем кључка мека ракија. Затим се добро заслади и служи. Квалитет вруће ракије може се оценити и ако се не окуси. Она је квалитетна ако се прсти лепе за чашу у коју је ракија сипана.

Биљке за уживање

Од биљака које се у свету гаје за уживање користе се дуван, кафа и чај.

Раније се дуван гајио за сопствене потребе, брао, сушио и резао. Резање се вршило примитивно, ножем тако што су се листови дувана слагали, пресовали, а затим резали. Местимично се употребљавала специјална направа за резање дувана, која се назива *авân*.

Изрезани дуван се држи у табакерама, а кад се користи *савија* се *цигара* и најчешће *пуш* без *муштијке*. Користе га обично старији људи, а ретко понека жена и деца.

Средином прошлог века у продаји су били сурогати кафе под називом *дјвка* и *сјка*, а у недостатку и тог сурогата пржио се јечам у лименој направи валькастог облика, која се назива *долап*. Кроз њу је по дужини пролазила шипка, која се при пржењу на пламену крајим делом ослањала на преклад, а дужим крајем држала у руци и окретала. Таква кафа имала је само боју праве кафе, а недостатак ароме надокнађивао се стављањем веће количине шећера.

Од чајева се употребљавао липов чај, док су се други користили само по потреби за лечење од назеба.

ДА СЕ НЕ ЗАБОРАВИ

СВАДБЕНИ ОБИЧАЈИ

Просидба

Српске свадбе у горњој Метохији су све ређе, тако да су последњих година постале права реткост. Разлога за то има много, али се они овде неће анализирати, већ ће се само описати обичаји да би се отргли од заборава.

У сеоским породичним задругама истовремено је било и момака за женидбу и девојака за удају. Старији су се поштовали и када се ступало у брак, тако да није било допуштено да се редослед поремети, и није се смело догодити да се испроси млађа од сестара, ако има старијих за удају, односно да млађи од браће испроси девојку, ако се старијој нису оженили, те се није дешавало да млађи покори старијег.

Ако би неко чељаде из породичне задруге „које је на полицију“, прикаснило за ступање у брак, ангажовала се шира родбина да му се нађе одговарајућа прилика, колико због њега, толико и због потребе „да пушти пут млађима“, без обзира на то да ли је у питању момак за женидбу или девојка за удају. Тражила се прилика без икакве сагласности будућег супружника. Зато се дешавало да се момку испроси девојка у његовом одсуству – док је на планини код стоке, на одслужењу војног рока или далеко од куће из неких других разлога. Било је случајева да момак, понекад и по неколико месеци касније, сазна да су му испросили девојку.

При избору више се водило рачуна о томе колико ће будућа снаха одговарати као члан кућнег заједнице, него о томе колико је лепотом према момку с којим ће провести живот у браку. Гледало се да се узме „из куће и дома“ од добрих родитеља, јер ће таква жена породици у коју се доведе оставити „добру реч или добро дете“.

Преко пријатеља и познаника распитивало се за кућу и домаћина који има девојку за удају, а да је од добрих родитеља (гледало се чија је ћерка, одакле јој је мајка и ко су јој ујаци). Требало је да је добро васпитана и способна прилагодити се животу у новој средини, и на крају, треба да је здрава и пожељно је да је лепа. Кад се пронађе прилика која задовољава ове критеријуме, приступа се просидби.

Просидба је процес који се понекад отезао месецима, јер родитељ девојке за удају, односно домаћин те куће није лако прихватио понуду, пошто је требало да се види с ким ће се опријатељити, коме ће дати девојку, с ким ће она век вековати. Дешавало се да наводицња намерно одувлачи пристанак и злоупотребљава своју улогу, јер се тешко одрицао гостопримства домаћина куће чију девојку проси. Кад узме ћел'еже, обавести момачку кућу да му је обећана девојка, са њима се договори о термину за веридбу и награди за труд, коју ће добити „у тамнину“. Та награда варирала је од случаја до случаја, бивала симболична, или износила онолико колико кошта пар волова, и веома често је била услов да се „донесе реч“, која је била услов да се обави веридба.

Веридба

Пошто се девојка обећа, приступа се веридби. Она је најсвечанији предсвадбени чин, те се за то посебно

припрема момачка кућа са циљем да остави што снажнији утисак, како би се потврдила породична популарност. Момачка кућа припрема обилату гозбу, позива ужу родбину и труди се да што боље дочека нове пријатеље.

Девојачка родбина (ујак, брат, стриц, тетак, зет, њих петоро-шесторо) долазе у момачку кућу по договору у вечерњим сатима и доносе реч. У почетку се разговор одвија у срдачној атмосфери о домаћим темама, док се не обреде две чашице ракије. Кад се дође до треће чаше, домаћин момачке куће промени тематику питањем: „Да видимо зашто су ови људи дошли?“ Тада се представник девојачке родбине изјашњава о томе да су вољни да се опријатеље, да им дају девојку коју су тражили за момка којег хоће да жене и као потврду за то износе дарове које је девојка послала момку (обично кошуља, пешкир, чарапе, али обавезно три предмета).

Тада се честита и настаје весеље праћено песмом, а изузетно и музиком. Ту се пријатељи договоре кад ће обавити *малу ракију*, а при одласку свекрва шаље снахи на поклон нешто од одевних предмета (и она обавезно три предмета).

Неколико дана после веридбе, у договорено време, двојица-тројица из момачке куће одлазе код пријатеља, обично у вечерњим сатима, на малу ракију. И девојачка кућа се припрема да угости нове пријатеље, те позива неколицину из своје родбине. Тада се испрошена девојка не појављује, па је, ако је из другог села, непозната и њима, као што је непозната и будућем мужу.

На малој ракији сече се *мјсит*, тј. одређује количина новца коју свекар треба да однесе пријатељу, што ће његова будућа снаха употребити за израду

одеће (вуна, платно, предиво) и одређује шта се носи од постельине и друге опреме која се не може израдити у домаћој радиности (обично два ковчега за робу, два јоргана, два ћебета, ћилим, а за снаху костим).

Висина мисита првенствено је зависила од захтева родитеља испрошене девојке, као и од имовног стања новог пријатеља и његове могућности да исплати оно што се од њега тражи. У сваком случају то је позамашна сума, за коју је требало продати добар део стоке или неку њиву. На погодби, обе стране образлажу своје ставове. Девојачка родбина тврди да је потребно толико новца да би се вереница спремила, израдила што јој је потребно и образлаже да тиме свекар не губи, већ добија, јер ће му снаха то донети у кућу. Друга страна тврди да је то много и да пријатељ треба да узме у обзир могућност пријатеља да то исплати, те не сме дозволити да му пријатељ осиромаши плаћајући девојку, јер ће његов рђб тамо да живи.

Разговор се води уз обилно јело и пиће и постепено обе стране се приближавају у захтевима. Најзад девојачка страна попусти, а момачка прихвати висину цене, те се установе обавезе момачке куће.

Пошто се обави мала ракија следи *велика ракија*. На велику ракију, по договору у заказано време, долазе двојица-тројица из момачке куће код пријатеља. Тада се одваја *ваде*, одређује се рок за исплату уговорене суме. И ту долази до погодбе. С обзиром на то да момачка кућа треба да створи и паре и *арак* (материјал за израду), што није лако створити, јер треба да прода добар део стоке,⁷⁸ потребно је омогућити пријатељу да плаћа у ратама, за једну, две или три године дана.

⁷⁸ Плаћање девојке је веома скupo коштало момачку кућу и упоређивало се са издацима при куповини земље.

Спремање невесте

Спремање девојке може да потраје годинама ако је момчка кућа сиромашна и њен домаћин не може да стекне новац који треба однети пријатељу. У договореном року момачка кућа носи пријатељу материјал од којег ће снаха израђивати одевне предмете и друго што је човеку неопходно за живот. Вуна је била незаобилазна, јер се од ње плело и ткало, а сем ње носило се и предиво за платно финијег квалитета, које се употребљавало за израду одеће и постельине, као и фабричко платно за везиво и друге потребе. Девојка се спрема све док се не исплати уговорена сума и не утроши материјал за израду спреме.

Прошеници у спремању помажу мајка, сестре и друга родбина, а на неколико дана пред удају, ако је потребно, долазе јој у помоћ и другарице, да исплету и извезу оно што она, најчешће ометана другим кућним пословима, није стигла да уради.

Кад се измире све обавезе које је момачка кућа имала према девојачкој, договоре се о термину да се будући супружници испитују.

Дешавало се да прошеница умре спремајући се за удају. У том случају пријатељи би се договорили да се новац не враћа момачкој кући, већ би испросили другу девојку из те куће за тог или неког другог момка из његове куће који је стасао за женидбу.⁷⁹

⁷⁹ Такав је случај био у братствима Букумирића и Манојловића. Старија Миљанова кћи Милена је била верена за Вуља Манојловића умрла је као прошеница, после чега је испрошена њена млађа сестра Радунка за Миду Манојловића, из те куће.

Испитивање

Иако је девојка испрошена по избору родитеља и других, старијих, чланова породице младожењине куће, ступању у брак морао је претходити испит младенаца, јер се без обостраног пристанка брак није могао закључити. Ту је била прилика да се обоје изјасне о томе да ли вољом ступају у брак или су приморани да то учине.

У заказано време обоје дођу код месног пароха. Испиту приступају уз пратњу некога од родбине, обично је уз момка нешто старији брат или млађи човек из братства, а уз девојку млађа жена из њене родбине.

Срамежљиви испитаници, оборених погледа стоје пред попом једно до другог и слушају проповеди, тако да се често дешавало да им се ни у току испита не сретну погледи, и да вереница веренику, па и вереник вереници, види само опанке.

Поп их упознаје са разним искушењима на која их може ставити брачни живот, са дужностима које их чекају у браку и обавезама на оданост и верност, које безусловно морају испуњавати, као и са тим да у случају болести једно другом буду одани и да се морају помагати током живота.

Кад их упозна са потенцијалним искушењима, тражи од њих пристанак за ступање у брачну заједницу, те пита девојку: „Бегенишеш ли ти овога момка?“ Девојка се устеже да одговори, пратиља је тера да дâ потврдан одговор и уместо ње одговара: „Бегенише, бегенише“. Међутим, одговор је пуноважан само ако уследи од оних којима је питање упућено, те на његово инсистирање девојка одговара да својом вољом пристаје да се уда за присутног момка. Исто питање се поставља момку, који се такође устеже да

проговори. Ситуација се понавља док и он не изјави да му се девојка свиђа и да својом вољом пристаје на женидбу с њом. На крају, кад се обоје изјасне да добровољно ступају у брак, пристанак потврђују потписима.

Мада је у условима у којима се бирао брачни друг испит био прилика да се будући супружници изјасне, изражавајући своју вољу, и не пристану на брачни живот са одређеним супружником, он је ипак био формалност. У горњој Метохији се не памти да је неки од испитаника одговорио да не жели са дотичним ступити у брак, без обзира на то што га није познавао. Изнад личног осећања било је осећање обавезе да се жртвују и да сачувају образ родитељима, па се негативним одговором није смела погазити њихова реч, јер би се тиме пољуљала и популарност куће. Прошенице су свој пристанак правдале чињеницом да нису имале избора, јер су их свекрови плаћали и тим обавезивали на удају.

После испита девојка не излази из куће осећајући стид због пристанка на удају. Иначе ни пре ни после испита не контактира са члановима кућне заједнице у коју се удаје, а посебно би било срамота да се сртне или разговара са будућим мужем.

Неколико дана после испита долазило се у девојачку кућу да се уговора свадба. Разговори се воде у срдечној атмосфери. Уговора се дан и број сватова и утврђују обавезе које следе после свадбе.

Звање

За свадбу се припремају оба пријатеља – домаћин куће која жени и домаћин куће која удаје. У момачкој кући се спреми здравица. На свечани начин се кити и украсава, уз песму и пригодну гозбу. За ту

потребу обично се користио ћбрик, који се лепо окити цвећем и сребрњацима и напуни заслађеним вином.

Прво се позову *имењаџи* (стари сват, барјактар, девер, кум и војвода).

Старосватство се наслеђивало, као и кумство и трајало је и по неколико генерација. За старог свата се позове најстарији, односно најотменији од старијих братственика куће са којом момачка кућа има старосватство. Домаћин куће која жени са боцом ракије пође у кућу домаћина кога намерава именовати за старог свата. Кад стари сват прихвати здравицу, упозна се са детаљима у вези са свадбом. Кум је неко од старијих из породице која кумује младожењиној породици. За барјактара се одреди млађи човек из младожењиног братства и позове се на исти начин као и стари сват. Деверство припада младожењином ујаку, који са одушевљењем прихвата позив, упркос обавезама и трошковима које му налаже функција. За војводу се именује младожењин зет. Ако кућа има више зетова, обично се за војводу именовао најмлађи међу њима.

На неколико дана пред свадбу одреде се двојица из братства који ће звати званице (родбину и пријатеље момачке куће). Са здравицом се иде у куће званица и позива кућа на свадбу. Кад се позвана кућа обавести о свадби (времену скупљања сватова, поласку, начину превоза, броју сватова и другим детаљима), домаћин или најстарији присутни мушкарца прекрсти се, прими здравицу, честита и благосиља младенце и отпије гутљај из ибрика. После њега на исти начин пију и други присутни укућани. За одсутне се здравица налива у чашу, јер треба сви од ње да попију. Пошто сви приме здравицу неко од укућана долива у ибрик отприлике исту количину вина, а у недостатку вина

долива се заслађена ракија, тако да не постоји могућност да се здравица потроши и недостане.

Здравица се редовно дарује новцем или неким другим даром, што зависи од степена крвног сродства са младожењом и имовног стања фамилије која се позива. С обзиром на то да се даровало и одевним или другим текстилним предметима (чарапе, кошуља, пешкир и сл.), из практичних разлога позиваоци су с бисагама ишли да зову.

Свадба

Ужа родбина долази пре свадбе и помаже у спремању, а други који нису ангажовани око спремања долазе на дан свадбе у јутарњим часовима. Момак није ишао у сватове до завршетка Другог светског рата.

За свадбу се ангажује музика. До Другог светског рата и неколико година после извођачи су изводили мелодије на бубњу који се назива гоч.

Барјактар је дужан да обезбеди заставу и да је окачи на видно место на младожењиној кући. Пред полазак заставу окити домаћица младожењине куће. Обично се ставља пешкир или кошуља, а обавезно марамица, букет од шимшира и црвена јабука на врх копља.

Стари сват у договору са домаћином куће организује сватове. За време доручка, пред полазак, уз здравицу обраћа се сватовима, посебно млађим особама, и саветује их да се уљудно понашају код пријатеља, да воде рачуна о томе да се не опију и да тамо не украду нешто, већ да оставе добар утисак.

У сватове иду девојке и млађе жене, које се називају ёнђе. Од њих обавезно иде деверскâ, деверова жена или сестра, која је уз невесту откако је браћа

предају деверу до завршетка свадбе. Осим деверске најчешће је у сватовима и старосватска жена (*дебेљ'и сват*) – сестра или кћи, односно девојка из куће старог свата. Од других званица у *енђилак* иду жене које су у ближем родбинском односу са младожењом, али у знатно мањем броју од мушкараца.

У зависности од даљине невестине куће, ишло се пешице, оседланим коњима или запрежним колима.

Кад крену сватови за девојку, у момачкој кући се меси домаћинска погача. За то се одабере девојка која има брата и живе родитеље, ставе јој се три капе на главу, принесе брашно и нека старија жена је учи како да меси. За то време девојка не сме да прича (да невеста не би много причала), а кад стави погачу у црепуљу и покрије сачом, дају јој пушку да пуца, чиме завршава своје обавезе. Печена погача се прелије шербетом и чува да се изнесе кад млада крохи у двориште новог дома.

За невесту се полази уз песму *Пођосмо ли, пођосмо*. Пева се и успут, а посебно пред девојачком кућом, нарочито за време док *муштулугције* разменеју здравице.

За муштулугције се одаберу два момка, која обавезно треба да имају живе родитеље. Пред пријатељском кућом дâ им се здравица и они одлазе код пријатеља док сватови чекају на одстојању од неколико десетина метара од капије, певају и веселе се. Дочекују их, такође, двојица од пратилаца из невестине куће боцом ракије, поздраве се и размене здравице тако што једни отпију од здравице других, оките муштулугције марамицама и врате се. То је знак да су сватови добродошли у кућу домаћина који удаје девојку.

Здравицу прихвата стари сват, прекрсти се, и док сватови громогласно узвикују: „Стари сват здравицу пије, Б ѳга м ѡли – амин. Наздрavl'е му било – амин“, он отпије три гутљаја. После њега здравицу узима кум, па домаћин, војвода и девер и док сваки од њих пије, сватови узвикују као за старог свата.

За то време, док се пије здравица, невести дају сито да кроз њега погледа сватове.⁸⁰

Пошто имењаци узму здравицу, сватови улазе у двориште невестине куће, поздрављају се са пријатељима и седају за припремљене столове, на којима је сервирано мезе и пиће.

Неко ко је одређен од домаћина невестине куће прихвата заставу од барјактара и ставља је на истакнуто место на згради, али увек доста високо да је не може барјактар сам узети. Домаћица куће окити заставу и она стоји истакнута док се сватови госте.

Обично уз старога свата седа старији човек из пратилаца (сватова невестине куће), који се са старим сватом договора о протоколу, подстиче пријатеље да попију и омезе и да се угодно осећају. Прву чашу он подиже, наздравља старом свату и треба да је испије, како би дао пример сватовима. Стари сват прими чашу, честита пријатељство између две куће, брани се да не може попити, али на упорно инсистирање лица које служи испије и он.

Служи се ракија, а пије се из једне чашице која иде удесно, супротно кретању казалјке на сату. Кад се изреде три реда, доноси се велика чаша, отприлике од 0,10 l. На исти начин се служи као и мала чаша, с тим

⁸⁰ Постоји веровање да ће падати киша кад се удаје девојка која је раније, послујући око млека, гребла котао у којем је кувано, како би појела остатак што се на дну ухвати као скрама.

што велику чашу сватови наздрављају и пратиоцима, који су поред сватова.

Прву велику чашу доносе старом свату. На њој је црвена јабука окићена са неколико металних динара. Стари сват треба да испије ракију и да дарује чашу. Наздравља куму, испија је и дарује. То исто чине и кум и војвода. Други сватови не добијају јабуку уз чашу и немају обавезу да је дарују.

Обичај је да песму почну пратиоци из невестине куће. Док они не запевају, момачки сватови не певају, јер не знају да ли се у тој кући пева, да није кућа у жалости. Кад они запевају и „отворе·пут“ сватовима, веселе се заједно.

Док весеље траје, две девојке које треба да имају живе родитеље ките сватове. Долазе са марамицама или гранчицом шимшира на послужавнику и док једна кити, друга јој држи послужавник при руци. Нежењенима и неудатима се кити леви ревер капута, блузе или кошуље, а ожењенима десни. Сваки од сватова симболичном свотом новца дарује девојке које ките само марамом и шимширом као остали сватови већ и припремљеним даром, те се по томе препознају и разликују од осталих сватова.

Обично се код пријатеља остаје два-три сата. Пријатељ који је уз старог свата предлаже протокол. За то време обаве се све обавезе по обичају.

Кад стари сват процени да је време да девер прстенује младу, шаље га да то учини.

Прстеновање младе

Девера одводи неки од пратилаца до собе у којој се налази млада. На улазу у собу затворе му врата и не

дозвољавају да уђе док не плати суму новца коју му траже. Ценкање и преговарање није мотивисано коришћу, већ има за циљ да развесели присутне. После краћег времена договоре се око свете новца на коју пристају обе стране, девер плати и потом му отворе врата да уђе код младе.

У соби је млада у венчаници окружена родбином, претежно децом, млађим женама и девојкама, а поред њих мањи сто са мезетом, где је обавезна печена кокошка. Пошто се поздрави са присутним, девер седне за припремљени сто да се погости. Обавезан је да понесе беле ципеле одговарајућег броја и златан прстен. Док се он гости, родбина настоји да му „украде“ ципеле, ради шале. Ако успеју да их сакрију, траже од њега да му их „продажу“ пошто их он „није донео“, али му их, ипак, дају и он приступа прстеновању.

У десну ципелу девер стави новчаницу, што бива пропраћено коментаром присутних, обично са „светла ти ћеса“, намакне је себи на десну ногу, па на младину и то понови трипут, тако што је трећи пут назује млади, а потом јој обује и леву ципелу. Исти је поступак и са прстеном: себи на домали прст десне руке, па млади на тај прст. То понови и трећи пут јој остави прстен на прсту.

Пошто је прстенује, кроз појас јој трипут протура замотуљак са житом, шећером и новцем у марамици.

После тога седне, погости се, и са кокошијим батаком излази, обавештава старог свата да је прстеновао младу и седа за сто, тамо где је седео.

Полазак се наговести песмом *Сунце ми се крадом краде*. Пријатељи су упорнији у настојању да сватови попију, али стари сват са чашом у руци захвали пријатељима на гостопримству. Правдајући се да треба

да путују, јер имају још обавеза, позива сватове да устану, што они чине истог момента.

Родбина даје деверу чашу и кашику да однесе за младу у дом. Међутим, по обичају, сватови украду још нешто од судова: кашику, виљушку, тањир или нешто друго што се може сакрити. Родбина не дозвољава, јер се верује да се краде берићет тој кући, па се дешавало и да дође до свађе и да се по сваку цену пронађе украдено и врати.

Повратак сватова

Барјактар тражи барјак од лица коме га је дао. Ко је прихватио заставу, дужан је да је чува и да је уручи барјактару на његов захтев кад сватови крећу, наравно, уз неку новчану награду. Надмудривање, цёнкање око висине награде, такође има за циљ да развесели госте. Међутим, понекад пређе из шале у збильу ако барјактар не убеди пријатеља који му је чувао барјак да тражи много, или ако му не плати онолико колико он тражи, тако да се понекад продужи чекање сватова у дворишту, јер они не могу кренути без барјака.

Браћа изводе сестру, која при изласку из куће јука (узвукује јј, јј), приводе је колима и један од њих са њом седа у кола и остаје уз њу док не изађу из дворишта. Пред колима је дете које не дозвољава да кола крену док му девер не плати колико тражи. И ту се задрже извесно време док се не договоре око суме новца. За то време сватови пролазе поред постављеног стола са кафом. Сваки му прилази, попије кафу с ногу и остави нешто новца „на табак“.

И војвода има обавезе да плати, јер дете стоји пред колима на која је натоварена комора, спрема коју је млада спремала после веридбе. Исти је протокол као са девером. Старији уче дете колико да тражи и да не

дозволи да кола крену док не добије новац. Кад се обаве све те протоколарне радње, при изласку, сватови полазе певајући песму *Пођосмо ли пођосмо*.

Путујући са младом, не враћају се истим путем. Обавезно заобиђу неком улицом да неко не баци чине (враћбине, којима ће наудити младенцима).

Кад се сватови враћају кући, из кућа поред којих се пролази, посебно поред оних са којима су у сродству и кућа које су позване на свадбу, износе се здравице, те се сватови нешто дуже задржавају, примајући здравицу и честитке уз њу.⁸¹

Кад стигну сватови пред младожењину кућу, муштулугције носе здравицу, а при повратку дају је старом свату и другим имењацима, и узвикује док пију: „Кум пије здравицу, Бога моли – амин“, као пред девојачком кућом.

Пред кућом младој дају дете – *наконче*. Она га пољуби и подигне увис и то понови двапут. Затим га дарује и врати жени која јој га је дала. У дворишту јој дају сито са житом, коцкицама шећера и јабуком. Млада прима сито, захватва руком садржину и прска по сватовима у три наврата, затим баци јабуку према сватовима спремним да је ухвате и, најзад, сито на кров. Сватови се грабе ко ће ухватити јабуку. Верује се да ако је ухвати мушкарац, млада ће родити мушки, а ако ухвати женско – родиће женско дете.

Кад млада сије с кола, доноси се домаћинска погача, ставља јој се на главу, где се разломи, па се даје младићима и девојкама стасалим за брак.

⁸¹ Исти обичај забележио је Вук Караџић у Рисну (в Караџић, Списи, стр. 71).

После погаче девер води младу према кућним вратима, на којима чека свекар и нека жена са шољицом меда. Ту му невеста раскопча коштуљу, разголити груди и маже их медом, трипут наизменично, груди и прагове, пољуби праг и улази у кућу, где је чека свекрва у прчевље поред огњишта са дететом на крилу.⁸² Доведу је до огњишта, трипут се окрене око њега или око свекрве, осоли јело које се кува у грнету, пољуби и дарује дете и свекрву, а потом је води деверовица у њену собу.

Брајактар постави заставу на кућу испред улазних врата, где се добро види из дворишта, а по могућству и са улице, а сватови поседају за столове и почну се гостити. Служи се ракија из једне чаше. Кад се обреде три мале, стари сват тражи велику чашу и погачу коју је он донео од своје куће.

Износе му погачу, на којој је постављено огледало са црвеним и белим концем. Девер доводи невесту која двори. Стари сват даје чашу домаћину куће да он први попије и дарује погачу. Домаћин прима чашу, захвалијује и извињава се гостима, наздравља старом свату и дарује погачу симболично како би показао другима да и они тако мало дају. После домаћина, уз пригодну здравицу, погачу дарује и стари сват, с тим што треба да дâ највише, да ге неко од сватова „не прескочи“, а после њега на исти начин и остали за столом, при чему воде рачуна о томе да неко од сватова не дâ више новца него што је дао стари сват. Жене не дају новац, већ на погачу стављају поклон, који су понеле од куће. Кад се изређају сви сватови, девер одводи младу у собу и обавештава старог свата колико се новца скupило при даровању погаче.

⁸² По обичају изводе се щале са свекрвом, на пример, проспу јој воду под столицу на којој седи као да се помокрила.

Гозба се наставља уз песму и весеље. Кад стари сват процени да је време да се вечера, тражи хлеб и јело да вечерају. Краће време после вечере сватови се разилазе.

Прве ноћи са невестом спава деверовица.

Сутрадан се свадба наставља дочеком младине браће, која долазе „на јабуку“. Долази младин брат, ујак и још неко од њене уже родбине. Треба да стигну макар минут пре подне. Обично су тројица. Одводе их код младе у собу, где остају краће време, дају јој јабуку и дарују јр, а затим се придружују сватовима. Са њима остају краће време, да не ометају протокол који треба да се обави.

При крају ручка, обично у вечерњим часовима, док се још пева, пије и мезети, песмом *Купус козе поједоше*, коју певају сватови, наговештава се завршетак свадбе и време да се сватови разилазе. По правилу, кад изађе стари сват, за њим одлазе и други сватови.

После две-три недеље, по договору, родбина (претежно жене) иду у походе младој *на крђашњу*. Треба да их је непаран број, укупно не више од петнаест. Крошњарке не остају дуже од три сата, ако им останак није условљен превозним средством.

Око месец дана после свадбе води се млада у род да преконачи. Иде са свекром. Кући се враћају сутрадан без обзира на то да ли су пријатељске куће удаљене или не. На повратку мајка јој даје погачице да однесе у домовину. Даје јој онолико погачица, колико чланова има у породичној задрузи.

У првичаре се иде два-три месеца после свадбе, кад невеста иде да родује. За то одобрење даје домаћин куће и одређује време колико ће остати у роду. За њу у првичаре долазе њени, обично два-три человека. За

првичаре се припрема изузетна гозба. На повратку воде одиву са собом по одобрењу домаћина куће да родује, обично три недеље.

Пошто истекне време које јој је одобрено да борави у роду за њу долази у првичаре момачка родбина: отац, стриц, ујак. И девојачка родбина се спрема да дочека првичаре. Позове се неко од уже родбине и с пријатељима остаје те ноћи. Сутрадан првичари одлазе кући.

Рођење

Мада рођење женског детета није изазивало радост и није бивало пропраћено весељем, на две-три недеље по рођењу иде се на бабине. Та посета назива се *пољубјница*. На повојници обично иду жене, и евентуално понеко дете. Кад долази мајка код кћери на повојницу, носи пелене, а колевку ако је први пут родила. Остали поклони се доносе беби (одећа, обућа). Поклони породиљи састоје се у храни – доносе јој се понуде које се спремају код куће. Мајка носи погачу и две-три главице црног лука (да би имала млека).

Мушкарци не иду на повојницу, међутим, кад се нађу у соби поред новорођенчета, ако су у сродству, стављају новац детету „на колевку“.

ВЕРСКИ ОБИЧАЈИ

Слава

Слава је најзначајнији породични празник, па се с разлогом за њу свака кућа најозбиљније припрема. Готово свако братство има велику и малу славу. Велика

се и данас слави као што се славила и пре Првог светског рата, а малу су многе породице оставиле.

За велику славу позивају се гости уочи славе. Неко дете или млађи човек из породице позива званаце (породице из села са којима је у приснијим односима). При звању обраћа се домаћину или члану из куће који се појави на вратима речима: „Послао ме Бог и свети (изговори се име свеца који се слави) да заповедате на славу“. Домаћин куће који се позива одговара: „Нека ви је на помоћ – дођемо“. Позивање се заврши пре мрака.

У кући је све спремно и дочекују се гости из села и из даљине.

Око 20 часова почињу да долазе комшије. При уласку у собу назову „добро вече“, рукују се, обично љубе са домаћином и честитају славу речима: „Сретна слава, домаћине“. Домаћин, још док се рукује, одговара: „Срећу имао, добродошао“. Гост се рукује са осталим укућанима и гостима који су пре њега стигли.

Уз цигарету, чашицу ракије и кафу, потекне разговор и шала док не стигну очекивани гости, а око 21 час, на захтев домаћина невеста, девојка или млађа жена посипује их да оперу руке.

Пре но што седну, одреди се домаћин софре, најближи комшија. Евентуално, ако је комшија млађи човек, а има старијих из села, одређује се најстарији међу њима који није у сродству са кућом која слави. Гост који се именује за домаћина отима се и брани, правда да има пречих од њега, да не може да пије и најзад на наваљивање домаћина и гостију попусти и седне.

Домаћин софре седне у чело, а до њега с обе стране гости по старини и по сродству, кум или пријатељ, а после њих по годинама старости. Пошто

поседају, домаћин софре тражи од домаћина куће да се донесе свећа, тамјан и вино да се обави ред.

Неко млађи из куће донесе што се тражи, а уз то и хлеб и макар један тањир са мезетом.

Домаћин софре устаје, скида капу, прекрсти се и упали свећу. Истовремено устају и остали гости. Домаћин се окади, окади свећу и икону свештеника који се слави и пружа кадионицу другим гостима да се окаде. Пошто се сви окаде, неко од млађих износи кадионицу да се каде жене и деца у женској соби.

Домаћин налива велику чашу црвеног вина и пружа домаћину софре. Он је прима, прекрсти се, честита славу домаћину куће, наздрави десном и почне да господује. Пева се молитва *Господи помилуј*. Певају сви у хору, изузев гостију који су у жалости. (Куће које су у жалости не господују, већ се у њима гости само обреде вином уз честитку: „Срећна слава“).

Домаћин софре отпије мало и врати момку који служи, а он долије и даде госту коме је наздравио домаћин софре. Сваки гост прима чашу и ради што је домаћин софре урадио док се не обреде сви, наздрављајући госту десно од себе. Кад се сви обреде, узме и домаћин куће и наздрави момку који је ту у соби, тако да сви у соби приме здравицу. Кад су сви присутни примили здравицу, домаћин куће им се обраћа са: „Растите“, што значи да треба прекинути господовање и сести. При седању сваки поново честита славу домаћину.

После тога укућани доносе мезе, посно ако је слава посна, спремљено на уљу: паприку, парадајз, кромпир и рибу, а кад је слава мрсна, за мезе се приноси и месо и млечне прерађевине, тако да се софра попуни тањирима мезета.

Домаћин куће налије чашицу ракије запремине од 0,3 l до 0,5 l, обично из ибрика, и стави испред домаћина софре. Он је враћа домаћину куће, да је он испије, да пружи пример другима како треба да пију, правдајући се да „не зна шта је“ у чашици, додајући да је прва „Божја и домаћинска“.

Домаћин куће је узима, прекрсти се, пожели гостима добродошлицу речима: „Гости, добродошли, примајте за љубав, опростите ако нешто није у реду“, наздравља домаћину софре речима: „Здрав се домаћине, сртње ти место, сад си ти домаћин и да радиш онако како би радио код твоје куће“, а затим испија чашицу ракије. Ако из здравствених разлога не сме да је испије, позваће некога од укућана који ће га заменити, јер је потребно да се прва чашица испије.

Домаћин софре ће на здравицу одговорити: „Здраво био“, примити чашу, наздравити десном од себе, честитати домаћину славу са жељом „да слави, да не заборави, све боље и боље“, отпиће мало и вратити чашицу бранећи се да не може виште. Момак који служи враћа му чашу са примедбом да је чашица мала и неће му шкодити, а сем тога ни други неће пити ако домаћин софре не попије. „Савладан“, домаћин софре поново узме чашу и испије.

Тако се трипут обреде сви за софром, мезете и разговарају. Кад прође трећи ред, домаћин софре тражи велику чашу. Домаћин куће се брани да је рано и предлаже да се пусти још неки ред малом чашом, али на инсистирање домаћина софре донесе се велика чаша, налије ракијом и стави пред домаћина софре. Он малу чашу одложи поред свеће, а велику врати домаћину куће, да је он испије, опет примедбом да је прва Божја и домаћинска. Домаћин прима чашу, наздравља домаћину софре, захваљује свима што су дошли и испија.

Тако се наставља и са великим чашом, као и са малом – увек гост наздравља десном до себе.

Кад се заврши и други ред, домаћин софре укрсти тако што наздравља госту супротно од њега. По правилу укршињача се испија, јер је она помогла да се сачува православна вера.⁸³ На тај начин свако добије чашу, а кад последњи прими укршињачу, наздравља домаћину софре или га замоли да му дозволи да наздрави неком другом. Ако не учини то гост који последњи има укршињачу, те наздрави домаћину софре, кад домаћин софре прими чашу прилази му домаћин куће и моли да му дозволи да он ту чашу наздрави неком од гостију.

Домаћин софре се правда да су доста пили, да је време да се вечера и да ће поново сутра наставити. Он треба да процени да ли су гости расположени да пију, а сем тога да није неко од присутних склон да пренагли у пићу и опије се, те ће му сходно процени одобрити да се продужи ред или инсистирати на вечери.

⁸³ У вези са укршињачом постоји следећа анегдота.

У ропству под Турцима Србима је било забрањено да се крсте, те је паша послao доглавнике код Србина на славу да не дозволе да се Срби прекрсте. Пошто се нису смели јавно прекрстити, гости са софром учинили су то чашом тако што су наздрављали један другом унакрст, тако да пут чаше представља крст. Зато се та чаша – укршињача посебно уважава.

Кад су се пашини доглавници вратили кући, известили су пашу да нису дозволили Србима да се прекрсте. После тога их је он упитао: „А како су наздрављали?“ Они су му објаснили и детаљно описали, не схватајући да су Срби унакрст наздрављали да би се на тај начин прекрстили. Паша, љутит на своје доглавнике што су се Срби на тај начин прекрстили, прокоментарисао је за себе: „Не може Србима нико да забрани да се крсте“.

Ако домаћин софре дозволи домаћину куће да наздрави, домаћин куће наздравља неком од гостију, у кога је сигуран да ће је попити и испија како би боље мотивисао госта коме је наздравио да је и он попије. Задравицу гост прима и наздравља унакрст неком другом, тако да укршњача крене и други пут. Нико не наздравља домаћину софре, јер знају да ће он, кад добије чашу, затражити хлеб и прекинути пиће.

Кад се изреди и други ред укршњаче, ко последњи добије укршњачу, наздравља домаћину софре. Пошто прими чашу, домаћин софре захтева од домаћина куће да се донесе хлеб. Домаћин куће инсистира на пићу, тврди да је рано за вечеру (иако је врло често и после поноћи), али на инсистирање домаћина софре донесе се хлеб и жене скупљају тањире са мезетом да се ослободи сто за судове са јелом.

Обично се за славе спрема купус, постан за посне, а с месом за мрсне славе. Кад домаћица донесе купус, домаћин софре даје јој малу чашу ракије, која је пуна била одложена, да је испије и однесе са софре. Кад се домаћица удаљи, домаћин софре узима хлеб (који мора да буде умешен у кући) и позива домаћина да га поломе. Пошто се прекрсте, оба домаћина хватају хлеб обема рукама и притиском прстију с доње стране ломе га, настојећи да већи комад хлеба буде у рукама оног другог, да се види ко је бољи радник.

Обојица са комадима хлеба траже неког од гостију и на исти начин ломе хлеб унакрст. Кад је хлеб па тај начин изломљен, дају га најмалајем од њих да дâ по парче сваком за столом, а домаћин софре захтева од домаћина куће да „узме за л'еб“, тј да први почне вечерати.

Домаћин се брани да је рано и моли домаћина софре да пусти још неку, па ће после узети хлеб,

међутим, на инсистирање домаћина софре, узима залогај хлеба и кашику јела, чиме је отворио пут домаћину софре да и он то уради. После тога се домаћин софре прекрсти и „узме за хлеб“ и обавештава госте да могу вечерати.

Пошто је дохватио да вечера, наздравља *купушњачу* госту десном од себе „да би домаћину куће родио купус“. И том чашом се обреде, а кад она дође до домаћина софре, он устаје и нуди свакога појединачно за софром да узме чашу и да је њему наздрави. По обичају је узме неко од гостију да наздрави домаћину софре, испије мало и врати домаћину. Кад се заврши и та чаша, која се зове *понудаћа*, домаћин софре завршава са пићем речима: „За више ракије опрошћавајте“, даје чашу домаћину куће и прионе вечарати.

Пошто се вечера, служки се по жељи пиво, вино, сок и кафа. Оброк се завршава кад домаћин софре види да су сви испили пиће које су добили. Устаје, крсти се говорећи: „Бог да дâ берићет“ и удаљава се од стола. За њим устају и други, поздрављају се и одлазе сви који немају потребе да ту остану на спавању. На растанку се рукују са домаћином, захваљују, а домаћин се извињава, моли да му опросте ако нешто није било добро и позива да ујутру подране, да га „пробуде“ и да од раних јутарњих часова наставе да пију.

Практиковало се у кућама које су поред воде да се комшије изјутра, рано умију на јазу, а обришу код комшије који слави, тако да дан славе почиње у јутарњим часовима. Долазе и многи од оних који су били на вечери да виде „да несу нешто погрешили“. Кад дође први гост, обично је то комшија, домаћин изнесе свећу да је комшија упали (на исти начин као уочи славе) и почну са пићем.

У току дана гости долазе индивидуално или у групама на визиту. Изјутра се сервира мезе, и по потреби додаје, тако да је софра пуна у току целог дана. Гости који су у визити остану док попију кафу и попуште цигарету, наравно, ракија се непрекидно служи. Ако друштво одговара, остане се дуже, ако се укаже потреба да се ослободи место новим гостима, устаје се раније.

За ручак се скупљају гости у вечерњим сатима. Тада домаћин куће захтева од жене да се замени мезе и постави друго. Редослед је исти као за вечеру уочи славе, сем што изостаје кађење, не господује се и не пије вино.

Слави се и други дан славе, али је знатно мање гостију и претежно се одлази у посету у преподневним часовима.

За славу се меси славски колач – посебно украшен хлеб. Сече се у цркви, а кад га неко од момака донесе из цркве, у част колача наздравља се великим чашом сваком од гостију, тако што иде редом удесно од госта уврх софре. Треба да је сваки гост попије и да честита колач домаћину куће.

Гораждевчани славе и малу славу, *прислужак*. Слави се сам дан свеца, с тим што почиње у раним поподневним часовима и завршава у касним вечерњим сатима.

Туциндан

Туциндан је празник два дана пре Божића. Увече, уочи Туциндана крцају се и једу ораси. Љуске ораха се покупе и сутрадан изјутра се иде у воћњак. Један носи секиру, а други суд са ораховим љускама. Овај са секиром прилази воћки, замахне као да хоће да

је посече и пита: „Оћеш ли да родиш, ил да те посечем?“ Други баца љуске на крошињу воћке и одговара у њено име: „Не, не, ођу да родим, немој да ме посечеш“. Тако се ради и под другим воћкама, док трају орахове љуске.

На сам Туциндан, као и за Божић „не вальа“ да се крцају ораси, јер ће особа која то чини, у току године ломити судове.

Бадњи дан

На Бадњи дан се зором иде по бадњак. Бира се високо, право, гранато, церово дрво. Обичај је да се посече с три ударца. Секу се два бадњака, која се у раним јутарњим часовима доносе и прислоне поред улазних врата куће.

Уочи Божића уноси се слама у кућу и она се не мете наредна три дана. У вечерњим сатима одрастао мушкарац уноси бадњак у кухињу, држећи га на десном рамену. При уласку у кућу, пази да уђе десном ногом. Улазећи назива „Добро вече, сретње Бадње вече!“, а укућани одговарају „Среће имао!“ и прскају га житом из сита. Он ставља бадњак на огњиште дебљим крајем, тако да бадњак мало прелази на другу страну огњишта, да, кад прегори, остане од њега најдебљи крај. На огњишту гори ватра, која не треба да се потпирује, већ треба да буде тако јака да се не подстиче док бадњак не прегори.

Кад бадњак прегори, поставља се врећа и окуне чланови породице. Домаћин се прекрсти и упали свећу. Окаде се сви присутни, домаћица окади друге просторије у кући, а затим изнесе посно мезе и јело. Меси се посна пита, од које се одреже комад, оставља на бадњак и чува до Богојављења, када се дели

фамилији за доручак, а од другог јела се обично спрема риба.

Божић

Божић је најзначајнији празник, који славе сви Гораждевчани православне вере.

Домаћин куће на Божић устаје рано изјутра и ложи ватру. Он ложи сва три дана, колико се Божић празнује, а кућа се за та три дана не мете, већ је просторија у којој се слави попрскана житом и сламом. И остали чланови породице устају рано, да спремно дочекају полазника.

Рано изјутра долази *полазник*. Пред улазак у двориште, обично се огласи пущањем. При уласку у кућу узима најгушћу гранчицу бадњака и поздравља домаћине поздравом: „Христос се роди!“ на шта укућани одговарају: „Ваистину се роди!“, а он ставља гранчицу у ложиште штедњака, где гори ватра. Док горе и пущкетају суви листови бадњака, он ређа жеље: „Да дâ Бог домаћину оволико оваца, крава коња, свиња, пун амбар пшенице, пун кош коломбоћа, пун новчаник паре, пуну кућу мушкија глава, а највише здравља и весеља!“ Затим се поздравља са домаћином и присутнима и седа за софру, на којој је постављено мезе и гори свећа.

Свака кућа има свог полазника. Из које куће је дошао полазник, у ту кућу одлази дете или млађи човек да полази, тако да је положење узајамни чин.

Полазник се части најбољим Јаконијама: хладном и врућом ракијом, вином, соком. Поседи сат-два, па иде кући, а при поласку га домаћица дарује. Даје му се *полазник* – колач нарочито украсен приликом мешења, а уз њега још нешто од месних и млечних

прерађевина: кобасица, сир. Такође се дарује и неким одевним предметом: кошуљом, чарапама или пешкиром, обавезно и новцем, а затим се испрати.

Пошто се испрати полазник, ујутру, кад се раздани, уводи се во у шталу. Из штале или избе, где се држи стока, домаћин изведе вола дешњака, стави му на десни рог *дашник* (колач од теста за хлебове пречника двадесетак центиметара, са шупљином по средини, тако да се лако натакне), на који стави и запали свећу. Кад уђе у шталу, назове срећан *Божић*, а чељад која чека унутра прска га житом исто као што су га прскали уочи *Божића*, кад је уносио бадњак. Домаћин веже вола за јасла, скине *дашник* и, онако са свећом која гори, уноси у собу.

Први дан *Божић* слави се у кругу породице. За ручак се спрема најбоље јело, обавезно спроведено од меса. За софром се седи на врећама, и не мења се место за обедовање наредна три дана.

Празнично расположење се осећа свуда. Девојке се љуљају на љуљашкама у двориштима и баштама, не шибају се деца, јер ће „изаћи чиреви“ онима који бију друге током та три дана. И стоци се дају обилнији оброци квалитетније хране.

Другог дана се посећују рођаци.

До Богојављења се поздрављају са: „Христос се роди“.

Мали *Божић*

Српска нова година се назива *Мали Божић*. Изјутра подрани неки мушкарац и сасече дрвце (дебљине оловке) од бадњака, зове, шипутака и црвене врбе и донесе домаћици, која их повезује црвеним концем и њима набада већ замешену погачу.

Кад се погача испече, ножем се одреже и одвоји од средине горња кора и натопи кајмаком. Деца узимају погачу, одлазе са њом код стоке, једу кору натопљену кајмаком и поред крава у стаји ричу, код оваца блеје, код коња вриште, код паса лају, код свиња грокћу, а и свуда код стоке остављају на јасла по парче погаче.

Ускрс

Ускрс се у Гораждевцу назива *Вел'ђгдан*. Мада је значајан православни празник, не прославља се онако свечано као што се слави Божић, али се и он празнује три дана. На Велики петак пред Ускрс шарају се ускршња јаја.

За шарање јаја постоји *шарал'ка*, која се састоји од дрвене дршке, при врху расцепљене да би се углавио метални кљун од увијеног танког лима, а затим обмотао концем, тако да се добија задебљање два-три центиметра. Јаја шарају жене и девојке тако што помало воска ставе на главу шарал'ке, затим на пламен свеће загреју восак да се истопи и наносе га на кору јајета. Изводе фигуре, листове, цветиће и сл., а пошто их нашарају, боје их у течности где је прокувана кора црног лука или фарбом за ту намену.

На Ускрс се поздрављају са: „Христос васкрс“, на шта се одговара: „Ваистину васкрс“. Изјутра домаћица изнесе зделу са јајима и свако узима по јаје и туца се са другим.

Пошто „здраво јаје сломљено добија“ и пошто свако осећа мотив за победом, проба се јачина свога и противниковог јајета тако што се шаком затвори једно уво, а врхом јајета удара по секутићима и на основу звонкости (боље звучи јаче јаје), прогнозира се јачина свога и противниковог јајета.

Прво се врхом једног удара у врх другог јајета, а затим се окрећу и удара се „шупа у шупу“ – шири и заобљенији део јајета.

Приликом посете родбине и пријатеља носе се, и за узврат добијају, шарана јаја.

Крста

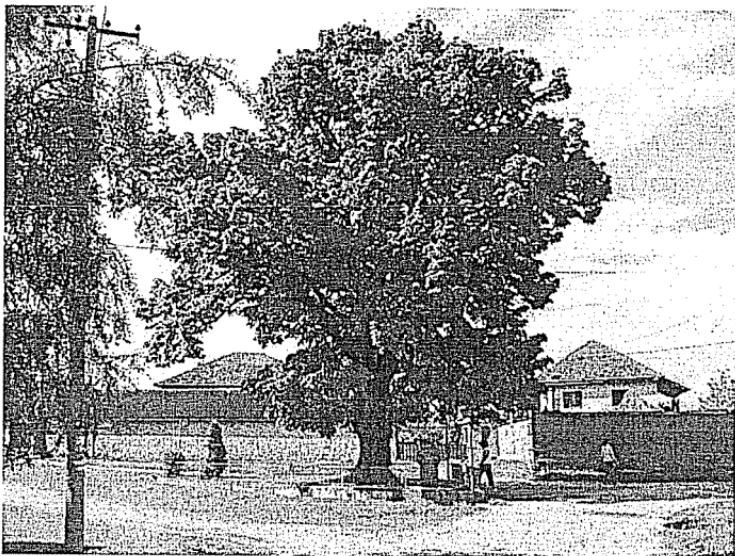
Крста, литије су о Јеремијиндану. То је сеоска слава и сваком долазе гости.

Изјутра се окупи маса људи пред црквом. Кад се заврши служба, бира се крстоноша за следећу годину, а затим полази са крстом, иконом и црквеном заставом. Поп и крстоноша напред, остали за њима. Прво се очита молитва код старе цркве у гробљу, а затим иде према Крвочу под запис⁸⁴ који је у дворишту Босе Портића. Одатле иде Пиштанцем до Орашја, па поред Девића кућа пољем према Бистрици. Други запис је у Трсовима, па у Куновима, затим се скреће према цркви кроз село; липа је следећи запис и на крају јавор, одакле се иде у цркву.

Маса претежно младих људи иде пољем по засејаним пшеницама, кукурузима и ливадама. Кад се пролази кроз село, свака кућа износи пиће, мезе и карлицу с млеком (на којој крстоноша крстом унакрст просеца кајмак).

Пошто се очита молитва, уреже се крст који је већ постојао у запису, јер се годинама урезује, и продужава даље.

⁸⁴ Записи су стара усамљена дрвета које нико не сече.

Слика 12: Један од записа је липа на Улици

Пошто се то уради и на липи у Доњој махали, на путу према цркви пролази се преко јаза испод воденице.

Слика 13: Купање крстоноше у јазу ниже воденице

Обичај је да се крстоноша обучен „окупа“ у јазу, тако што легне у јаз ослањајући се на врхове стопала и

шаке. Он леже у воду четири пута, тако да симболизује крст. За њим угaze деца и младеж и прскају крстоношу, тако да настане право весеље, које се продужава ако је време сунчано.

По повратку у цркву, у конаку настаје гозба коју је припремио крстоноша.

Другог дана се свети масло. Доноси се млеко пред цркву и поп очита молитву да би се имало напретка у спровођању млечних производа.

С обзиром да је то сеоски празник, окупи се велики број гостију са стране и настаје игранка – првог дана у поподневним часовима, а другог од јутра до мрака.

Богојављење

Изјутра на Богојављење окуси се по парче пите које је преноћило на бадњаку уочи Божића.

Верује се у то да се на Богојављење на тренутак отвара небо и да се тог тренутка може остварити жеља коју пожели свако ко види да се небо отворило. Прича се да је неки човек чекао да се небо отвори, и кад се отворило хтео је да каже: „Дај ми, Боже, буџук блага“, па у брзини погрешио и изговорио: „Дај ми, Боже, буџу главу!“, после чега му је глава толико нарасла да су морали разбијати прозор, како би он ушао у собу.⁸⁵

Друго веровање везано за овај празник тиче се здравља, јер се верује у то да ће бити здрав свако ко се изјутра рано окупа у јазу, без обзира на то колико је ниска температура.

⁸⁵ Исто веровање описао је Вук Караџић, в. Вук, Описаније, 46.

Ђурђевдан

Уочи Ђурђевдана ките се куће и ограде око куће претежно кукуреком, а сем њега беру се и олистале гранчице врбе, или другог дрвећа.

Ђурђевдан се слави и у породицама које га не славе као крсну славу. Устаје се рано пре изласка сунца, јер се верује у то да на сваког ко је у кревету кад изгреје сунце, прелази лењост особа које су раније устале. У току дана нико не спава, да не би био поспан у току године. Спрема се бољи ручак, а у боље стојећим породицама колје се јагње.

Прослава је скопчана са узгојем стоке и прерадом млека. Уочи празника беру се траве које стоку штите од *шурђаке* и других болести (*шурђака* је болест кад стока мокри крв⁸⁶). Бере се копитњак, бела и црна кукавичија суза, шевар, маслинка (једна врста пузавице). Трава се код куће изреже, помеша са солju и трицама и изјутра на Ђурђевдан пре сунца даје стоци.

Сем тога кравама се може њушка катраном који јој се нанесе у виду крста, да не би крава крави „преузела млеко“.

Музе се пре изласка сунца, а ведрица се украси лозом дебелицом⁸⁷ и црвеним концем, и тако украшена остаје три дана.

Посебно се пази да млеко не искипи, јер ако се то догоди, кипеће често у току године. Потсири се пре сунца и тај сир се не ставља у кацу, већ се троши у току празника.

⁸⁶ Елезовић, Речник, 489.

⁸⁷ Трава која се „меће у ведрицу уочи Ђурђевдана да буде дебео кајмак“, в. Елезовић, Речник, 127.

Смрт и сахрана

Болесника у болести обилазе комшије, одељаци и пријатељи, а пред смрт се позива свештеник да га исповеди. Постоји веровање да се човеку на самрти „предвоји душа“ ако се заплаче у његовом присуству и не може да умре, већ се и даље мучи. Зато, кад болесник умире, завлада тишина, како би се лакше с душом раставио. Ако умре пре поноћи, сахраниће га сутрадан, а ако умре по поноћи, сахраниће га наредног дана, јер треба једну ноћ да преноћи у кући.

Кад неко умре, обавештава се најближа родбина и пријатељи. Неколико година после Другог светског рата претођер је обавештавао рођаке и пријатеље и куће које се позивају на славу. Касније, највероватније под утицајем колониста из Црне Горе, обавештава се најужа родбина у селу, за родбину ван села шаљу се људи из братства, остали мештани спонтано се обавештавају један преко другог, а у последње време и преко плаката, из којих се обавештавају и о времену сахране.

У кући се одмах организује посао. Задуже се жене из братства које ће спремати јело. Оне то чине не само за сахрану, већ и за даће које се дају за годину дана по смрти. Домаћин, односно најстарији члан породице припреми намирнице које су неопходне за спремање оброка за већи број људи. Ако је мртвац мушкарац, окупа га старији човек, а ако је жена, купа је нека од старијих жена из братства или комшијлука.

Када покојнику скидају кошуљу, не скидају је преко главе, већ је разрежу. Пошто се мртвац окупа, обуче му се све ново, а затим се стави у сандук, који су до седамдесетих година прошлога века правили локални мајстори по потреби и наруџбини. Касније се

сандук са пратећом опремом куповао у продавници погребне опреме.

Сандук се постави на сто застрт неким чаршавом, тако да ноге покојника буду према истоку. Мртвацу се прекрсте руке, десна преко леве и вежу марамицом; заклопе му се очи и покрије се белим покровом. Неко од најближе родбине, син или брат, упали му свећу и постави изнад главе.

Пријатељи, рођаци и комшије долазе *на здраву главу*.⁸⁸ Долазе до изложеног покојника, прекрсте се, пољубе га у чело или ивицу сандука поред лица и прослове: „Бог душу да му/ју опрости“, а затим изјављује саучешће родбини. Обраћају се најстаријем речима: „Одмори се (по имену покојник)?“ „Одмори, вала“, одговара лице коме се изјављује саучешће. „Да ти је здраво глава и остатак да је здраво“. „Фала ти, да су здраво пријатељи и комшије“, одговара лице које прима саучешће. Ако је умрла најстарија особа из породице или старија особа уопште, лице које изјављује саучешће додаје још и „Фала Богу кад је по реду“, на шта лице којем се изражава саучешће одговара: „Богу фала“.

Тужбалице туже само у току дана. У току ноћи мртвац се *двбрд*, те комшије и познаници долазе на *дебрење*. Жене су у соби поред мртваца, који је у току ноћи покривен и по лицу, а мушкици у другој соби или у дворишту. Многи остају до поноћи, а ближа родбина и пријатељи до зоре. Мртвац се чува да га не прескочи мачка, јер ако се то догоди – повампираће се.

Присутни се послужују дуваном, ракијом и кафом, у последње време и соком. Око десет сати

⁸⁸ Раније је био обичај да се долази са боцом ракије, али је тај обичај изгубљен.

поставља се вечера. Позивају се на вечеру сви који су ту, али ретко ко седне, изузев пријатеља и других сродника који су допутовали издалека и неко од старијих рођака или комшија, како би се вечера обавила по обичају. Непосредно по поноћи служе се и врућом ракијом, а хладном сву ноћ повремено. Пред зору се поставља софра за доручак. Најстарији од рођака или комшија постави се у чело софре да води ред и он ће бити увек кад се даје оброк за помен покојника до године дана.

На софру се поставља мезе и служи пиће, почевши од старешине софре. Не сервирају се виљушке, већ само кашике, а кад се служи кафа, служи се без таџне. Наздравља се десноме, чаша се узима и не поставља на софру, већ се отпије и врати оном ко служи. После две мале, служи се великим чашом. Раније су се служиле две мале, а три велике, или три мале, а две велике (увек треба да буде непаран број). На дну софре остави се празно место.

Пошто се остави ракија, прионе се јелу. Ако је сахрана у посне дане, спрема се посно: паприка, пасуљ, риба, а ако је мрсно, закоље се нешто од стоке, обично говече и од тога се спрема вариво.

По доручку ближњи се разилазе кућама, а само они који живе даље остају и не спавају.

Са јутром се оглашавају и тужбалице.

На дан сахране гроб копају тројица из села који нису у родбинским везама са мртвацем. Са собом понесу крамп, мотику и лопату, а од домаћина куће добију и боцу ракије. Кад иду на гробље, не носе алат на рамену, као што се носи кад се иде у поље, већ га носе у рукама поред себе.

Обично један сат пре сахране долази поп да одржи опело, при чему покојнику одреши руке и ноге. Потом се родбина опрашта од њега целивајући га у чело. Неко од фамилије стави му у руке нешто од ситног новца. Затим мртваца износе најближи од родбине. Кад се изнесе из собе, обори се сто на којем је био изложен, а на улазним вратима се сандук трипут спусти на земљу. Напред иде дечак или момак са крстом, а за њим људи са сандуком. Сандук се тако носи да су ноге напред. Непосредно за сандуком иде родбина, за њом жене, а за женама људи. Поворка се не зауставља од куће до гробља. Кад се поворка приближава гробљу, звони црквено звono са прекидима после једног до два удара. На гробљу свештеник поново очита помен, унакрст прелије покров вином, поклопе сандук и закуцају поклопац, а затим га на конопац четворица спуштају у раку.

Кад се мртвац сахрани, изнад главе му се пободе дрвени крст са именом и презименом, годином рођења и годином смрти. При изласку из гробља служи се панајица и црвено вино. Ближа родбина се уреди при улазу у гробље, а присутни поздрављају речима: „По данас на радос“, а лице с којим се поздравља одговара: „На радос ви се враћало“. Сутрадан се гроб побуса и око 10 сати излази на покајке.

После Другог светског рата заживео је обичај (примљен од Црногораца) да се покојнику одржи говор пошто поп заврши опело.

До шездесетих година прошлог века постављала се софра и на гробљу за родбину са стране, која нема времена да се задржава, а иначе се сви позивају на ручак код куће.

Са гробља се не свраћа ни код кога, већ се иде својој кући, односно кући из које је сахрањен покојник.

Свраћа на ручак само ближа родбина и пријатељи из даљине. За ручком је исти обичај као за доручком. Кад ручају сви, устаје старешина, крсти се и изговара: „Бог да му душу прости“. То исто раде остали. У дворишту према излазу остављена је кофа са водом да оперу руке одлазећи са ручка. Обичај је да се постављају три софре, па иако има места да сви седну за другом, остају неки за трећу софру.

Послуга одлази кући кад све среди и опере судове. Дарује се према имовном стању куће покојника, текстилом од којег се може сашити одговарајући одевни предмет, пешкиром, чарапама, папучама и сл. То се чини после сваког давања помена.

Знаци жалости и помени

Истог дана кад неко умре, пород, браћа, сестре облаче црну одећу, а други који су у сродству стављају траку (мушкарци), а жене црну крпу. За четрдесет дана људи у жалости не брију браду. Црну не носе родитељи за децом, брачни друг за друга, млада и младожења. За Ускrs се јажа фарбају плавом бојом.

До седам дана покојник се жалио и у кући, на „аљине“, тако што се узме његова одећа, простре и нариче над њом.

Даје се седмодневни, четрдесетодневни помен, полугодишњица и годишњица.

На четрдесетици, млађима се скида црнина и оставља онима који ће је носити годину дана. На годишњем помену свако скида црнину.

Задушнице

За задушнице се спремају посна јела. Сматрају се славом покојника, па им се поклања велика пажња,

нарочито се спрема родбина покојника за прве задушнице, као и за оне које су за годину дана по смрти покојника. Обележавају се у петак, па се увек спрема посно.

На гробље се излази у поподневним часовима. Свака жена изнесе на гроб свога покојника што је понела. Од пића је обавезно црно вино, а сем тога носи се и ракија, а од јела посне пите, колачи, рибе, воће. Упали се свећа и стоји поред гроба.

Свештеник иде од гроба до гроба и обавља обред. Свака жена има читул'у, имена предака које свештеник у парастосу помене. Кад се то обави, свраћа се на друге гробове, узима се вино, уз речи: „Бог душу да му опрости“, почести се другим пићем, замези и иде на друге гробове комшија, родбине и пријатеља.

ОБИЧАЈИ У ОДНОСИМА МЕЂУ ЉУДИМА

Поздрављање

Обичај је да се људи поздрављају при сусрету и у мимогреду. До Другог светског рата при сусрету су се поздрављали са: „Помага Бог“, а отпоздрављало са: „Бог ти помого“, а при растанку: „Станте збогом“, а отпоздрављало: „Збогом пошл’и“. У раним јутарњим часовима, кад је време устајања, поздрављало се питањем: „Здраво осамнуо?“, а одговарало: „Добро фала Богу“. Увече се, при растанку, поздравља са: „Лаку ноћ“, а отпоздрављало: „Била ти на помоћ!“.

Кад се пролазило поред радника, називао се: „Срећан рад“, а одговарало: „Здраво био“, или им се пролазник обраћао питањем: „Јесте се уморили?“ на које се одговарало: „Не, не!“ Ако је приснији однос

између пролазника и радника поздрављају се са оба та поздрава.

Поред пастира на пашњаку, поздрављало се са: „Пасу л' ти?“, а отпоздрављало: „Пасу, помало“. Кад се пролазило поред пастира који тера стоку са паше, поздрављало се питањем: „Наједе л' ји?“, или „Јеси и' напасо?“, а отпоздравља: „Доста вала“.

После Другог светског рата поздрављају се са „добар дан“, „добро јутро“, „добро вече“, према добу дана, а у пролазу поред пастира и радника као и раније.

Клетве и заклетве

Клетве нису необичне, упућују се у првом, другом и трећем лицу, једине и множине. Могу се сврстати у лакше и теже.

У првом лицу клетва је више израз бриге због последица, него клетва: „Њбрёла јâ“ (куну само жене, а људи псују), „Оћбрёл'и мî“.

Лакшим клетвама се куну особе за лакше грешке: „Вода га понела“, „Печила ју стрела“, нешто је тежа „Фиштила ју стрела“, ако је неко избио неко дете, клеће га „Осушил'е му се руке“.

Теже клетве подразумевају смрт као последицу и изговарају се у афекту. Њима се куну и особе и стока: „Гром те погодијо“, „Приш те погодијо“, а као најтежу клетву особа изговара: „Дамла те погодила“.

Заклетве се чешће чују од клетви. Изговарају се у првом лицу да би говорно лице уверило саговорника да је истина то што говори, а у другом да би се обавезала особа да поступи онако како јој се каже, да

уради оно што се од ње тражи. Име појма чиме се лице заклиње стоји у генитиву: „живоћа ми“, „живоћа ми деча“, „обрәза ми“, „срће ми“, „душа ми“, „душа ми мајчине“, „очију ми“, „мајке ми“, „дече ми“, „глава ми његове“ (при чему се покаже руком на дете чијом се главом заклиње), „Бога ми“, „славе ми“, „свете ми недеље“, „Сунца ми“, „Девића ми“, „л'ёба ми“, „овога ми добра“, „овога ми нимета“ (показујући руком на храну), „ове ми мученице“ (ако држи чашицу ракије у руци), „свёга ми на свету“.

Постоји и друга форма заклетви у којима је име појма којим се лице заклиње у номинативу, у постпозицији у односу на придев *жив*, који се редовно јавља без финалног сугласника: „жи' ти мајка“, „жи' ти деца“ (по имену неко од родбине), Бог, Девич и сл.

Псовке

Нису неуобичајене, али ни учестала појава онолико колико се чују на подручју централне Србије. Израз су срџбе према лицу коме се упућују. Јављају се у жучној расправи и озбиљнијој свађи, која веома често претходи тучи.

Најчешће псују старији људи, а спорадично и средовечни. Псовке нису реткост ни код младића кад су у друштву вршњака, али оне немају последице које имају псовке старијих људи. Оне нису непознате ни деци, нарочито за време игре, кад неко дете примети да му се противник не придржава правила, већ га поткрада да би победио.

Псовке се доживљавају као ружна појава па жене, које знатно више воде рачуна о понашању него људи, не псују. Жене које псују представљају реткост и сматрају се женама лаког морала, а породице из

којих потичу или у којима живе, не држе до васпитања и опходења у кући и друштву.

Најблажка псовка која се може чути је: „Запатак ти твој“. Псовку упућује старији човек детету, тако да псовка има призвук и извесну дозу хипокористичности и не тумачи се увредом као кад се опсује неки од родитеља. Деци се псује и млеко мајчино, сиса мајчина, и то обично разљућен отац кад хоће да буде блажи у псовашњу.

Наравно најчешће се у псовкама помињу отац и мајка, а кад гневна особа заборави на правила нормалног понашања, псује мајку, оца или и једно и друго, а кад гнев расте псује мајку кроз мајку, оца очиног, или оца кроз оца.

Разочарани кад изгубе, кад их задеси нека невоља, псовке упућују и себи при чему псују и живот, и срећу, и судбину. Ако се жена сматра кривцем, те се она псује, псује се и дан и моменат у који је дошло до познанства или заједничког живота са њом.

Понекад човек изгуби контролу над собом, па у љутини псује особи са којом је у дуелу и: свеца и славу, Свету недељу и Сунце, па чак и Бога и Богородицу.

У последње време псовашње као да није резултат неваспитања и непристојности. Код младежки као да улази у моду, па се псовке могу чути и код млађих, наравно само кад су у друштву вршићака, изузетно ретко псују да могу старији чути.

Кад се жели истаћи да одређена особа има лошу нарав, да псује често, каже се да „псује ка' кочијаш“.

НАРОДНА ВЕРОВАЊА

Тумачење разних појава

Илузорно је претендовати на то да се попишу сва веровања, јер је немогуће наћи таквог информатора, а и кад би се такав информатор пронашао, мало је вероватно да би се сетио свих које зна, јер се њих лјуди сећају у пригодним ситуацијама. Неколико забележених веровања дато је као узорак, од којих су многа, ако не сва, позната и у другим срединама и изван Метохије. Ако дође до помрачења Месеца, није добро за муслимане, а ако дође до помрачења Сунца, ако се оно ухвати, неће бити добро за Србе.

Ако на Водокршће смрзне крст у води, држава је јака, а слаба је ако се вода не замрзне.

Ако се провуче неко испод дуге, промениће пол, ако је мушки, постаће женско и обратно.

Кад гракће сврака око куће, доћи ће гости.

Кад жари образ, неко те куди.

Кад жаре уши, неко те хвали.

Кад запишти уво, чуће се глас.

Кад засврби нос, с неким ћеш се посвађати.

Кад кокошка пропева, умреће неко из те куће.

Кад некоме израсте чмичак, допада се некоме.

Кад неко помисли да нешто каже, па кихне, истина је то што је помислио.

Кад „падају звезде“ (метеори), умире неко.

Кад путнику жена, зец или мачка пресеку пут, доживеће непријатност, незгоду или ће се вратити необављена посла.

Кад се у дворишту обалежи стока која се тера на пијацу, неће се продати.

Коме заигра око, тај ће плакати.

Кад засврби леви длан, добићеш, а кад засврби десни, даваћеш паре.

Верује се да ће имати напретка у пчелама онај ко једну пчелу (рој) нађе, једну украде, а једну купи.

Не вальа ударати некога метлом, јер неће да расте.

На кога слети коњска мува, обрадоваће се.

Паук на одећи предсказује срећу.

Временске прогнозе

Пратећи атмосферске појаве и понашање животиња, Гораждевчани су на основу њих могли предвидети промену времена, а неке од тих прогноза нису без основа.

Верује се да ће време бити током рамазана исто као што је било првог дана рамазана.

Ако постоји ограда око Месеца, биће кише. Кад је ограда близу, пашиће ускоро, ако је далеко, проћи ће мало времена док иша падне.

Ако нема ограде око Месеца, кише неће бити, иако је време облачно.

Ако се на бари или јазу стварају мехурићи од капљица кад пада киша, падаће дуже време.

Кад се појави магла на планинским врховима Прокле-тија, Мокре или Жљеба, наговештава кишу.

Кад је облачно, па се пред залазак Сунца изведри – време ће се пролепшати, и обратно, ако је ведро па је Сунце при заласку прекривено облаком – биће кише.

НАРОДНА ВЕРОВАЊА

Тумачење разних појава

Илузорно је претендовати на то да се попишу сва веровања, јер је немогуће наћи таквог информатора, а и кад би се такав информатор пронашао, мало је вероватно да би се сетио свих које зна, јер се њих лјуди сећају у пригодним ситуацијама. Неколико забележених веровања дато је као узорак, од којих су многа, ако не сва, позната и у другим срединама и изван Метохије. Ако дође до помрачења Месеца, није добро за муслимане, а ако дође до помрачења Сунца, ако се оно ухвати, неће бити добро за Србе.

Ако на Водокршће смрзне крст у води, држава је јака, а слаба је ако се вода не замрзне.

Ако се провуче неко испод дуге, промениће пол, ако је мушки, постаће женско и обратно.

Кад гракће сврaka око куће, доћи ће гости.

Кад жари образ, неко те куди.

Кад жаре уши, неко те хвали.

Кад запишти уво, чуће се глас.

Кад засврби нос, с неким ћеш се посвађати.

Кад кокошка пропева, умреће неко из те куће.

Кад некоме израсте чмичак, допада се некоме.

Кад неко помисли да нешто каже, па кихне, истина је то што је помислио.

Кад „падају звезде“ (метеори), умире неко.

Кад путнику жена, зец или мачка пресеку пут, доживеће непријатност, незгоду или ће се вратити необављена посла.

Кад се у дворишту обалежи стока која се тера на пијацу, неће се продати.

Коме заигра око, тај ће плакати.

Кад засврби леви длан, добићеш, а кад засврби десни, даваћеш паре.

Верује се да ће имати напретка у пчелама онај ко једну пчелу (рој) нађе, једну украде, а једну купи.

Не вальа ударати некога метлом, јер неће да расте.

На кога слети коњска мува, обрадоваће се.

Паук на одећи предсказује срећу.

Временске прогнозе

Пратећи атмосферске појаве и понашање животиња, Гораждевчани су на основу њих могли предвидети промену времена, а неке од тих прогноза нису без основа.

Верује се да ће време бити током рамазана исто као што је било првог дана рамазана.

Ако постоји ограда око Месеца, биће кише. Кад је ограда близу, пашће ускоро, ако је далеко, проћи ће мало времена док иша падне.

Ако нема ограде око Месеца, кише неће бити, иако је време облачно.

Ако се на бари или јазу стварају мехурићи од капљица кад пада киша, падаће дуже време.

Кад се појави магла на планинским врховима Прокле-тија, Мокре или Жљеба, наговештава кишу.

Кад је облачно, па се пред залазак Сунца изведри – време ће се пролепшати, и обратно, ако је ведро па је Сунце при заласку прекривено облаком – биће кише.

Обади и комарци нападају пред кишу.

Кад певају петлови пре поноћи, наговештавају погоршање времена.

Верује се да ће бити кишне кад се сањају покојници.

Ако чавке лете у стилу акробације, дуваће ветар.

Кад свиња уноси сламу у кочину где спава, падаће снег.

При клању свиње гледа се слезина, ако је дебља у првом делу, биће зима „у први крај“ и обратно.

ЗАБАВЕ

Песме

1.

Стари свате, камо твоја фала,
камо твоја фала?

Камо твоји момци от певања,
момци от певања?

Камо твоје енђе од играња,
енђе од играња.

2.

Пођосмо ли, пођосмо,
јагње, моје јагње,
ружо, моја душо.

Ту девојку нађосмо,
јагње, моје јагње,
ружо, моја душо.

Питасмо је чија си,
јагње, моје јагње,

ружко, моја душо.
Не кте нам се казати,
јагње, моје јагње,
ружко, моја душо.
Кажи нам се, девојко,
јагње, моје јагње,
ружко, моја душо.
Не просим те за мене,
јагње, моје јагње,
ружко, моја душо,
Већ те просим за брата,
јагње, моје јагње,
ружко, моја душо.
Он је лепши од мене,
јагње, моје јагње,
ружко, моја душо.

3.

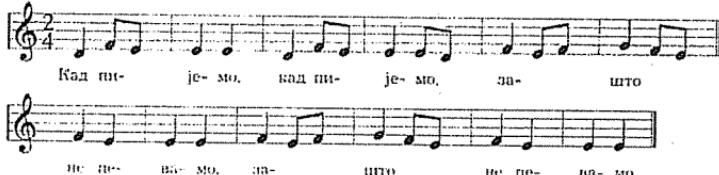
Сунце ми се крадом краде, оће да зађе,
оће да зађе.
Но питајте то девојче оће л да пође,
оће л да пође.
Жао јој је стару мајку, неће па неће,
неће па неће.
Мило јој је младо момче, оће па оће,
оће па оће.

Песме које се певају на гозбама

4

Кад пијемо, кад пијемо, зашто не певамо,
зашто не певамо.
Ово пиће, ово пиће није украђено,
није украђено.
Већ домаћин, већ домаћин за госте донео,
за госте донео.
Све му здраво, све му здраво и весело било,
и весело било.

5

Ој, да ми је пити воде што шљивове гране роде.
Ој, да ми је пити воде што шљивове гране роде.
Што шљивова роди грана, то је вода прокувана.
Што шљивова роди грана, то је вода прокувана.

6

Ој, чапиће, дивни створе, окренем ти данце горе.
Окренем ти данце горе, котрљам те све до зоре.

7

Ој, ракијо, рако, ја те вол'им јако,
а ти мене, рако, у кревет полако.

Musical notation for song 7, featuring a treble clef, a key signature of one sharp, and a common time signature. The melody consists of eighth and sixteenth notes. Below the staff, the lyrics are written in a two-line format.

Oj- ра-ки-јо, ра-ко. ја-те во-лим ја-ко,
а ти ме-не, ра-ко. у кре-вет по- ла-ко.

8

Домаћине ове куће, дај ракије ладне вруће.
Домаћине, доме мој, дај ракије па ме пој.
Продај краву и тел'е, напој мене и тебе.

9

Да је знала купина, да је чаша
(изговори се име госта коме је песма намењена),
родом би се савила, па би чашу попила.
Пи (име госта) злато, то је тебе дато.
Оће је попити, да се неће покрити.

Друге изворне песме

10

Сву ној ме, море, сву ној ме санак не хвата,
слушаћи, море, слушаћи л'епе, л'епоте,
де л'епо, море, де л'епо поју девојке.
У свакој, море, у свакој драгог помињу,
Што л'и ми, море, што ли ми драги не дође.
Да ли му, море, да л'и му мајка не даде,
ил'и га, море, ил'и га глава забол'е.

Musical notation for song 10, featuring a treble clef, a key signature of one sharp, and a common time signature. The melody consists of eighth and sixteenth notes. Below the staff, the lyrics are written in a two-line format.

Сву ној ме мо-ри сву ној ме са- на- не фа- та

11

Л'епо л' поје, ој, за гором девојка,
за гором девојка.
Још л'епше јој, ој, гора одговара,
гора одговара.
Чуј чобане, ој, горе у планине,
горе у планине.
Сјави овце, ој, дол'е у дол'ине,
дол'е у дол'ине,
а јагаџе, ој, под јелове гране,
под јелове гране.

12

Тавна но -, тавна ноћи, тавна л'и си.
Ој дево -, ој девојко, бледа л'и си.
Невол' ме -, невол' мене бледој бити,
имам мо -, имам момче зулумћарче,
никад до -, никад дома не долази,
а кад до -, а кад дође с јадом дође,
с вечер во -, с вечер воду расипује,
а ја ја -, а ја јадна воде немам

13

Ој ливај-вадо, зелена ливај-вадо,
Што си тај-тако зелена полеј-легла?
Невољ меј-мени зеленој полеј-лећи.
Синоћ суј-су ме овце погазиј-зиле.
Синоћ ој-овце, а јутрос девој-војке.

ИГРЕ

Забаве

С обзиром на то да поред Гораждевца тече Бистрица, а кроз гораждевачко поље неколико речица, пастирима се често пута указивала потреба да их прелазе идући за стадом. Пошто је гажење воде рано с пролећа или у позну јесен било непријатно, нешто из практичне примене, а нешто због забаве прављене су гђингље.

Музички инструменти

Од „музичких“ инструмената старији искусни пастири користили су *кавâл*, а деца, с пролећа кад креће вегетација, правила су *пишталјке* и *тутурлаје* (трубе) од спирално изрезане коре дрвета у вегетацији, дебљине од 2-5 см.

Пýсак се састојао само од коре пруга у вегетацији, употребљавао се у тутурлаји, а *вёл'ики* *пýсак* се састојао од коре и дрвета нешто дебљег пруга, а функционисао је по принципу пишталјки спортских судија.

Игре

Гўца⁸⁹

Игру дрвеном лоптицом која се удара штаповима може играти више играча. Дрвена лоптица величине ⁹⁰ *јајета* која се користи у игри назива се: *гўца*, а штап

⁸⁹ Већи број назива игара дат је у облику генитива.

⁹⁰ Ова се игра у Србији назива крмача, в. Вук, Списи, 346.

којим се игра – *мачӯга*, али ако је са задебљањем (гуџом на доњем делу) назива се *гуџум*. Место које је уређено за играње назива се *гӯчкал'иште*.

На гучкалишту се направи централно удубљење пречника око 20 см (*бáца*), а 2-3 метра од ње, у кругу, мања удубљења (*пíкла*). Сваком играчу, сем *снаши* (играчу који иде за гуџом) припада по једно пикло. Игра почиње *мётањем* тако што се постави дрвена лоптица (*гӯча*) над бацом; а играчи наизменично циљају да је погоде врхом свога штапа држећи га по средини палцем, кажипрстом и великом прстом. За гуџом иде играч чији штап буде најдаље зариљао од гуџе.

Сваки од играча удара гуџу, али је потом дужан да пре снаше штапом дотакне пикло. Ако играч удари гуџу, а снаша пре њега дотакне његово пикло – улоге се мењају. Кад снаша убаци гуџу у бацу, играчи морају променити пикла, а снаша нечије утрабити. Ко остане без пикла, иде за гуџом. Поред тога, играчи морају пазити да им гуџа не дотакне ногу (да их не *опрл'i*), јер кога дотакне, он иде за њом. Понекад снаша за гуџом иде толико дуго, да се умори. У том случају играчи јој дозвољавају да руком убаци гуџу у бацу, али ако ни тада не утраби нечије пикло, опет ће ићи за гуџом. Доношење гуџе је понижавајућа повластица, па је непријатна.

Кал'инкòз

Играчи поседају и *мётају* се тако што ће свако свој штап, држећи га по средини и ударајући тањим крајем о земљу, одбацити што даље. Власник најближег штапа постаје *снаша*.⁹¹ Снаша донесе све штапове,

⁹¹ Игра је позната свуда у северној Метохији, али се различито назива: *дапед*, *педање*, *педалица*, *петка*, *калинкоз*, *крпудање*, *челепиљке*, *чепиљкање*, а особа која приноси штапове: *слуга*,

а свој положки испред играча онолико колико је тај штап дугачак. Свако свој штап одбацује тако што мора клизнути преко слугиног штапа или стати на њега. Слуга помера свој штап стављајући га испред најудаљенијег штапа који је његов штап дотакао. Кад се због удаљености смањи могућност да се снашин штап додирне, мења се начин гађања. Играчи устају, свој штап хватају по средини, те гађају као копљем циљајући положени штап (овај начин гађања зове се *фл'їс*). Кад се ни на тај начин не може погодити због удаљености, гађа се (*стапрл'ќк*) тако што се свој штап ухвати за тањи крај, па њим завитла. Кад нико од играча не додирне слугин штап, он их покупи и принесе линији одакле се гађало. Ту се повије тако да се ослања на палчеве обе руке које притиска други играч. Из тог положаја треба да скочи уназад, у правцу свога штапа. Други пут скаче попреко (без ометања противника), а трећи пут трупачки. Затим клекне и ту узима штапове играча који су гађали, промеша и баца себи преко главе. Најпре гађа најближим штапом, а затим другим који је најближи, тако да гађа свим штаповима. Нова снаша постаје онај играч чијим је штапом слуга задњи пут додирнуо свој штап. Уколико ниједним штапом не погоди свој штап, поново иде да приноси штапове, те се игра понавља.

Кад се штап играча који седи подвуче испод слугиног штапа, играч који седи и гађа узвикује *бїза* (кучка), а затим устаје и мери шакама: колико је шака врх штапа испод слугиног штапа, толико слуга има биза.

снаша, претођер. У централној Србији назива се *банање*, а играч који приноси штапове назива се *трља* (в. Вук, Списи, 343).

Пл'їске

Игра се тако што се на један косо пободени штап (*мулар*) постави правоугаоно дрво дужине 10-20 см, зарезано с једне стране (*плиска*). Играч удара плиску штапом, а други је чека такође штапом. Ако је ухвати, оном ко гађа изгори све што је имао, а ако је додирне штапом, баца је према мулару. Играч који је ударио настоји да је поново одбије од мулара. Растојање између ње и мулара мери се штаповима. Кад је растојање мање од дужине штапа, играчи мењају места. Свако сабира своје плиске. Победник је онај који први испуни раније договорени број. Побеђени мора победника носити на леђима до, раније утврђеног места.

Чел'икâње

Игра се штаповима и дрветом дужине двадесетак центиметара, које је на крајевима косо изрезано и које се удара по крају да би се уздигло од земље, а другим ударцем, док је у ваздуху, што даље одбило. Растојање се мери штаповима којим играч игра.

Гeцē

Камичак величине ораха (*гéца*) постави се на већи камен величине осредње главице купуса, а онда се наизменично гађа каменом величине песнице, са одстојања од око 5 м, са циљем да се обори. И овде се, као код геџе, играчи *мётају*, бацајући свој камен према геци с циљем да јој буде најближи. Играч чији се камен буде најдаље зауставио од геџе чува геџу. У игри учествује више играча. Ако играч не обори каменчић, седи поред свога камена и вреба прилику да попусти пажња чувара, да узме свој камен и оде до линије, а да га чувар не дотакне. Игра се понавља све док, на релацији од геџе до линије, чувар не дотакне неког

учесника у игри који је узео свој камен, под условом да је каменчић на камену.

Петкаш

У овој игри користе се пет каменчића лоптастог облика величине кликера. Један од њих назива се: *петкаш*. Обично је играју девојке седећи на ледини. Прво се договоре колико ће играти и да ли ће бити „гребе“, „штапе“ и „түце“, тј. да ли ће победник побеђеном грепсти, штипати и песнициом ударати спољни део шаке.

Један сегмент игре (*коло*) састоји се од пет интервала. На почетку игре играч баци на ледину свих пет петкаша, а потом узима онај који би се најтеже уклопио у комбинацију с преосталим. Потом врховима палца и великог прста постављеним у виду потковице додирује земљу, тј. „грди коња“, при чему је кажипрст пребачен преко великог прста. Другом руком баца петкаш увис, провлачи преостале петкаше испод коња на брзину док бачени петкаш лебди у ваздуху и хвата бачени петкаш.

У првом интервалу игре (*јединице*), испод коња се провлаче појединачно сва четири бачена петкаша, у другом (*двојке*) по два одједном, у трећем (*тројке*) један па три одједном, а у четвртом сва четири се саставе (прави се *топ*), а у петом сва четири се провуку испод коња. Тиме се завршава једно коло. Игра се непрекидно док играч не погреши (*уђи се*). Грешка је ако не ухвати бачени петкаш, или не успе да провуче петкаше испод коња. Кад погреши, изгори му све из тог кола. Сегмент игре петкаша када се провуку сви каменчићи испод прста назива се *коло*, а лизање прста пре провлачења последњег петкаша док петкаш лебди у ваздуху – *лјска*.

Свако се труди да победи, да надол’и противника за време трајања игре (партија игре назива се још и

л'оја). Победник је играч који први постигне договорени број кола и побеђеног кажњава по договору: штипа му или гребе горњи део обе шаке или га удара по њима, док их побеђени држи испружене на ледини испред победника.

Урпе

Играју је два играча тако што на ледини ископају пет парова рупа величине шолje за кафу и у сваку ставе по четири каменчића величине лешника. Један од играча узме каменчиће из једне своје рупе и ставља у сваку по један. Ако последњи каменчић падне у рупу која није празна, играч је испразни и наставља игру све док последњи не падне у празну рупу, а тада вади све каменчиће из рупе наспрам ње. Престаје да игра кад каменчић испусти у празну наспрам празне рупе. Победник је играч који покупи више каменчића.

Кл'ин-дүпе

У игри учествују само два играча. Игра се тако што се направи клин величине око 20 см, а на ледини ископа рупа велика тако да у њој клин може стајати у вертикалном положају. Играчи се договоре колико ће пута клин убацити у рупу. Убацује се тако што се ухвати за дебљи крај, па преко палца бацајући га према себи, убацује у рупу. Играчи бацају наизменично све док не промаше. Победник је играч који постигне договорени број погодака. После тога узима клин величине 5-6 см и забада га у земљу за дужину нокта малог прста побеђеног, а затим га удара четири пута великим клином. Први пут хвата велики клин малим и домалим прстом, други пут домалим и великим, трећи пут великим и кажипростом, а четврти пут кажипростом и палцем. Побеђени треба тако забодени клин да

извади зубима. Ако приликом побадања клина победник обори клин, поступак се прекида.

Kōkē

Игра се тако што се рог у облику полумесеца (кόка) пободе крајевима у ледину, а играчи га наизменично гађају каменом са извесног растојања, са циљем да га што даље одбаце. Потом се коком мери растојање од места где је стала до места где је била. Победник је играч који има више кока.

Bīzē

Ову игру играју девојчице. Игра се каменом плаочицом или комадићем црећа. Плаочица која се тера скакућући на једној нози назива се *пловка*. Игра се тако што се на путу линијом обележе поља (κύήε) која могу бити у облику квадрата, а могу и у облику горњег дела људског тела са раширеним рукама. Играчи се мењају кад играч погреши, ако нагази линију, ако стане на обе ноге или ако му се плаочица заустави на линији. Поље које освоји може да користи за предах, а противник га мора прескочити.

Pул'је

Игра дутмадима, игра се тако што се палцем дутмад убацују у рупу, удубљење пречника шолje за кафу.

Öраса

Направи се ред ораха тако што свако од учесника у игри стави свој орах. На почетку се одабере најкрупнији (први орах у реду зове се *бēгđоња*). Гађа се са извесног растојања наизменично, а узима све оно што је десно од обorenог ораха.

Грбē

Ова игра је групна. Једна екипа играча стоји загрљена у кругу и она има чувара са кaiшем у руци, док противничка граби прилику да узјаше на некога од њих, а да га чувар при том не удари. Играч може да седи на оном кога је узјахао, а може да сиђе и поново да узјаше, све док чувар куле неког, при покушају да узјаше, не удари кaiшем. Тада се мењају улоге.

Пословице

Без претензија на исцрпност дато је неколико пословица које се не налазе у збирци Српских народних пословица Вука Карадића⁹² и у збирци Српске народне изреке Ђока Стојичића.⁹³ Међутим, унето је и неколико пословица које су варијанте изрека датих у наведеним збиркама.

Ако ми мож на стопу, на нафаку⁹⁴ ми не мож.
Ако не могу да се посветим, могу да се осветим.
Ако оће како ти оћеш, неће докле ти оћеш.
Ако се пита појела, тепсија је остала.
Ако си ми мајка, покри се.
Ако те лаже, паре ти не тражи.

Баба је на један зуб Скадар појела.
Боља је торба земље, но торба пара.
Боље попа везат, но за њим потезат.
Брза кучка слепе кучиће коти.
Буди веран, не веруј никоме.

Види вода свекрвино руво.⁹⁵

⁹² В. Вук, Пословице.

⁹³ В., Изреке.

⁹⁴ Срећа.

Глувоме шапни и ћоравоме намигни.
Гројзе је црно, ал је слатко.

Девета вода кисела млеко.⁹⁶

Девета му псима меље.⁹⁷

Де трава мрда, ту нешто живо има.

Деца расту ка врба.

Докојан поп говеда крсти.

Дошло на дно, узело се на зло.

Жена је и ћавола преварила.

Жене и псу не треба вероват.

Женскоме се ни Бог не обрадује.

Задњега пси лају.

Заједничка кобила иде боса.

Земљу нико није однео на леђа.⁹⁸

Зла остава, штета готова.

Збром⁹⁹ бабу на коња.

Јевтино месо, чорба по ледине.¹⁰⁰

Један колац плот не заграђује.¹⁰¹

⁹⁵ Каже се за жену која није добро опрала, већ је урадила као нека снаха, која је, по предању, на свекрвин захтев однела њену одећу да је види вода и не схватајући смисао захтева узвикнула: "Види вода свекрвино руво" и вратила га неопрано кући.

⁹⁶ Каже се кад се наглашава да две особе нису ни у каквом сродству. Код Стојичића: Девета вода кисела, в. Стојичић, Изреке, 136.

⁹⁷ Има свега у изобиљу, тако да му девета воденица меље само псима за храну.

⁹⁸ Штета је продавати земљу, јер има трајну вредност, не може се украстити.

⁹⁹ Силом.

¹⁰⁰ Јевтину чорбу за плот, в. Стојичић, Изреке, 251).

Ка бос по трњу.
Ка вук и коза.
Кад воз прође, баци карту.
Кад иде крава, нек иде и пороже.
Кад кокошка пропева, тражи секиру.
Кад на врбу роди гроџе.
Кад се кола слому, сто путева.
Кад се кућа прави и Бог помаже.
Кад се оће – оће, кад се неће – неће.
Како дрво такав клин, какав отац такав син.
Ка коњ за празна јасла.¹⁰²
Ка кратком мачугом у фирм.¹⁰³
Ка ладне воде.¹⁰⁴
Ка мува у сурутку.¹⁰⁵
Ка пас с моста.¹⁰⁶
Ка рогови у врећу.¹⁰⁷
Ка ћурке у маглу.¹⁰⁸
Ка у вр вреће, ка у дно вреће.
Ко брзо иде, на нос пада.
Кога не наје комат, неће ни троа.¹⁰⁹
Ко даје рукама, тражи ногама.
Ко је замесио, нек размешује.
Ко је с њима орао, гузицом је влачио.

¹⁰¹ Самац не може све да стигне, све да уради.

¹⁰² Провео се на гозби, чека.

¹⁰³ Од слабе јс помоћи, као што је кратак штап у дубокој води која се гази.

¹⁰⁴ Има довольно, у изобиљу.

¹⁰⁵ Зна толико колико је знала мува кад се утопила у сурутки.

¹⁰⁶ Отишао је, пострадао је, да нико за њим не зажали, колико кад се пас утопи.

¹⁰⁷ Каже се кад се истиче нечија неслога: Слажу се ка ...

¹⁰⁸ Лутају као што лутају ћурке у магли.

¹⁰⁹ Мрвица.

Коме шумка за капу, томе шушкара.¹¹⁰

Коната¹¹¹ стопут иде на воду, једном се сломи.¹¹²

Коњ прди, ветар носи.¹¹³

Ко пита, баца.¹¹⁴

Ко се дави, фата се за пену.

Ко украде ора, украсиће и вола.

Лако је мишу по пуноме кошу.

Лакше једном реј нећу, но цео дан викат кећ, кећ.¹¹⁵

Мека нева трбу до зуба.

Меке речи гвоздена врата отварају.

Мисл'и на мене ка на лањски снег.

Мушки је срамота краћа.

На мек прелаз говеда наваљују.

Надница назадница.

Наопути му опанце.¹¹⁶

Нема брата док не роди мајка.

Не може коњу, па самару.

Ни ћуран није хтео на свадбу, па је отишао.¹¹⁷

Ничија није горела до зоре.

Обећање лудом радовање.

Одговор бабе гребени.

¹¹⁰ Ко стрепи да га не открију за недело, сам се открива.

¹¹¹ Крчаг.

¹¹² Једном се дешава.

¹¹³ Исто што и: Пас лаје, ветар носи.

¹¹⁴ Не слуша се домаћин.

¹¹⁵ Прича се да је некада некаква снаха одбила да чува козе, објашњавајући да је лакше...

¹¹⁶ Удесити да отптује.

¹¹⁷ Упоређује се морање да се нешто учини, кад се одбија да се учини.

Одело не чини човека.

Орање шетање, а кудеља кости ломи.

Остадосмо ка добродолски кметови.¹¹⁸

Осуши му опанце.¹¹⁹

Пара на пару иде.

Пас лаје ветар носи.¹²⁰

Погодио ка мува у сурутку.

Поједе ми крава језик.¹²¹

Поштен и будала – браћа.

Пуче пушка, куршум оде.¹²²

Разуме се ка магаре у кантар.

Сађо и дако, најгори људи.¹²³

Сваки је почетак тежак.

Свој л'еб је, а туђу бригу брижи.

Снег је бео, ал' је л'едан.¹²⁴

Старос – слабос, младос – лудос.

С туђег ата посред блата.

Тешко самоме и на ваган.

Тражи посо, а мол'и бога да га не нађе.

Триста, без попа ништа.

Трице дошли, а брашно остало.¹²⁵

¹¹⁸ Задржали се веома дуго.

¹¹⁹ Ликвидирати га.

¹²⁰ Нико не слуша оно што говори.

¹²¹ Кад неко није знао да се оправда, кори себе што је био неспособан као да му је крава појела језик.

¹²² Не враћа се изговорена реч.

¹²³ Одговара се онима који кажу: „Ево, сад ћу“, кад се од њих захтева да нешто ураде.

¹²⁴ Није битна само физиономија особе.

Туђа кобила може много да носи.

Уздај се у се и у своје кљусе.

У злога дужника коза без јарета.

У мајстора кућа без врати.

Ум за море, а смрт за врат.

Ум царује, снага кладе ваља.¹²⁶

У село мед, у кућу јед.

Чини добро – не кај се, чини зло – надај се.

Шта га чека, то га дека.

¹²⁵ Каже се за особу, кад дође у госте, ако се мање воли од особе која није дошла.

¹²⁶ Ум царује, а памет имају и све животиње, в. Вук, Пословице, 333.

ПОМЕНУЛО СЕ, НЕ ПОВРАТИЛО СЕ

Вековни живот под Турцима обележавала су разноврсна насиља над Србима у Гораждевцу и околини. То стање, можда, најбоље илуструје утисак који је Јован Цвијић стекао приликом посете Метохији у првој деценији прошлог века и забележио: „По ... областима Старе Србије ... живе измешано две врсте становништва разне вере, међу њима нису регулисани никакви људски односи и нема никаквих норми. Једно су Мухамеданци, нарочито Арбанаси, сви наоружани, а други Срби којима је забрањено оружје носити. У појединим крајевима потпуно владају насиљници, који су окружени четама оружаних људи, махом арбанашког порекла“.¹²⁷

Вести о тешком стању Срба у Гораждевцу стижу и до председника владе. Конзул др Милан Пећанац обраћа се Николи Пашићу, председнику Министарског савета и министру иностраних послова следећим дописом: „У једном мом ранијем извештају било је речи о опасности, која прети с. Гораждевцу. Јуче су ми из тог села долазила три најугледнија домаћина: Рако Манојловић, Милош Вучовић и Илија Петровић“.¹²⁸

Нарушену безбедност Срба у том периоду илуструју и следећи подаци о насиљу: „Арнаутин Шол, напао је 17. Јула са својим друговима, на село Гораждевац, пећске нахије, и упалио сва добра Мики Неговићу и Јеремију Вукашиновићу“.

¹²⁷ Цвијић, Балкански рат и Србија, Из летописа Старе Србије, Задужбине, 580.

¹²⁷ Задужбине, 700.

¹²⁸ Задужбине, 713.

У попису насиља за октобар 1911. године поред осталог стоји: „23. ов. м. ноћу напали на кућу Милете Букумире – опасно му ранили снаху“.

За време Другог светског рата породице које су живеле у засеоцима Белинца и Насељење морале су напустити куће, избечи из тих заселака и склонити се код неког у централном делу Гораждевца или отићи из Метохије. Сви који су потражили склониште код породица у централном делу села – добили су га. У недостатку соба, које би домаћини уступили избеглицама, импровизовао се смештај у помоћним просторијама и двориштима. Сваки простор у кући или дворишту где се могла импровизовати соба, преграђен је, најчешће плотом који је облепљен блатом, како би могао пружити макар и минималне услове за живот.

На такав однос старинача према колонизованим Црногорцима шиптарске власти нису благонаклоно гледале. Било је преговора са представницима села, попом и председником Тишом Јеремићем, да се Црногорцима ускрати гостопримство, после чега Србима „неће фалит ни глака з главе“.

Срби су негодовали на те предлоге и претње, опирали се изјављујући да су Црногорци и Срби један народ и да треба да остану да живе на свом имању које су обраћивали до окупације. После неуспелих преговора и одбијања захтева уследиле су рације, акције скупљања оружја, у којима су Гораждевчани брутално пребијани. Оне су се завршавале и појединачним убијањима (убијени су: Панто Портић, Леко Портић, Милосав Крстић, Милан Мањоловић, Верко из Ј'етине и др.), а није се презало ни од организованих напада срачунатих на трајно истребљење Срба.

Било је, међутим, и Албанаца који су се противили таквом односу према Србима. И данас се приповеда поступак једног од њих из суседног Ложана, чијом се заслугом Гораждевац одбранио.

Прича се да је он био упознат са намерама за напад на Гораждевац и да је обавестио тумача Паћа Букумирића, који је одмах обавестио карабињерску станицу у селу, а надлежни из ње команду у граду. Она је послала појачање и наоружање, што је било од пресудног значаја за опстанак Срба.

Срби су се организовали, добили наоружање од Италијана, распоредили у митраљеска гнезда на свим прилазима селу и чекали пљачкаше. Први су пришли са источне стране из правца суседног села Почешћа, а кад су били наспрам цркве, рафал из митраљеза их је зауставио. Уследили су рафали из других митраљеских гнезда распоређених око села, који су у исто време преломили тишину у којој се чула само хука веома надашле и непремостице Бистрице, сигурне бране од напада из суседних села Захаћа, Плављана и Ђушке. Неочекивани рафали збунили су пљачкаше и натерали их у бекство, тако да су се вратили без плена.

По завршетку Другог светског рата један број избеглица, колониста, није се вратио у село, тако да је по ослобођењу у Гораждевцу било мање кућа него пре почетка рата. Живот је почeo дa сe одвијa у немаштини и сиромаштву, као свуда у послератном периоду.

Тадашња власт остала је упамћена код месног становништва по присилном раду на акцијама, разноврсним притисцима и уценама за улазак у сељачке радне задруге, у које су сумњали домаћини људи и пружали отпор властима како би остали самостални да обрађују своја имања. Уценама је

подлегао један број, али је колектив за кратко време пропао.

Најдубљи траг и најгори утисак на месно становништво власт је оставила сакупљањем „вишака“ производа. Свака кућа морала је да преда део својих производа: жита, пасуља, меса, јаја колико јој је месно руководство одредило, па макар толико и не родило. Ко није имао свога производа, морао је куповати да би намирио обавезе. Укупан приход са имања многима није био довољан да се прехрани породица, а камоли да има „вишак“. Приликом изнуде и убирања било је отпора, расправа, па и физичких обрачуна, због чега су следила малтретирања, хапшења и кажњавања непослушних. Било је присилног терања на акције, а местилично одношења и последњег зрна жита. Срећом то није дugo потрајало па се издржало.

Како је време одмисло, у другој половини XX века попуштао је притисак власти, расформиране су сељачке радне задруге, укинут је вишак и живот се почeo нормализовати. Индустрјализација Пећи омогућавала је запослење људима који нису имали довољно земље, што се одражавало на стандард. Део породице обрађивао је земљу, а део радио у предузећима, установама и фабрикама, после чега је живот био и лакши и лепши. То је омогућило многима да се школују, па је почeo да расте број интелектуалаца.

Негде шездесетих година, неколико после уздизања Косова и Метохије на ниво аутономије, постепено се заоштравају односи са припадницима албанске националности, који јавно испољавају захтеве за проглашењем Републике Косова (Метохија се не помиње због значења назива). Промене у врху државне власти утицале су да Срби губе сигурност и

размишљају о исељењу. Један број породица, досељеника, продао је имање и иселио се у централну Србију. Имања су им куповали Бошњаци из Ваљевића, што је ишло у прилог заговорачима независности Косова. Њихов притисак Срби из Гораждевца нису осећали колико су то осећали малобројни Срби из суседних села.

Последњих година сукоби су попримили ратне размере са несагледивим последицама. Напади на грађане, а посебно на патроле полиције постajали су све чешћи и жешћи, тако да је власт морала да ангажује већи број полицајаца како би сачувала ред и мир. У сукобу са њима било је бројних жртава, међу којима двадесетогодишњи Милан Стевановић, у Ђаковици фебруара 1999. године, а нешто касније Радосав Симоновић и Станиша Ристовић из Почешћа и још неколицина полицајаца из оближњих села, који су пострадали у Баранима.

Слика 14: На гробу Станише Ристовића из Почешћа¹²⁹

¹²⁹ Ова и следећа фотографија преузете су из књиге Дани терора (у присуству међународних снага).

Кад је почетком пролећа 1999. године почело бомбардовање Југославије, Гораждевчани су се придржавали упутства и склањали у куће и подруме. Међутим, пошто је бомбарадовање потрајало више но што се очекивало, огуглали су и обављали свакодневне послове те се нису ни освртали на сирене којима се најављивала опасност.

Прве недеље маја, у неколико наврата бомбардане су Савине воде на обронцима Жљеба, где су биле јединице војске Југославије. Пала је граната поред аутобуса који је превозио путнике за Црну Гору. Настао је стравичан призор погинулих и рањених у смрканом аутобусу. Од Гораждевчана су погинули Небојша Максић, Миодраг Губеринић и Радосав Букумирић. Њима су моћници, као и још многим другим, касетним бомбама прекинули тек започете животе.

Мук и туга у Гораждевцу.

Као да се историја понавља, и на крају другог миленијума на Косову се догађа нешто што здрав ум не може ни замислiti. Мада на Косову, од Косова трају злочини, ови су најбољи, јер их чине здружене снаге светских моћника, уз помоћ технике усавршене за убијање немоћних и недужних. Сеје се пакао по Косову и изван њега, по другим крајевима Србије, као да се жели Србима ископати прошлост, разорити садашњост и закопати будућност. Баш као пре шестсто година када су одбрану Срби платили морем људске крви, царском круном и царском главом.

Сва тројица одаввали су се на позив за одбрану отаџбине. Били су храбри и неустрашиви. Опасност која је вребала у тим приликама није их могла уплашити и никада није доводила у питање њихов нескривени патриотизам. Прерано се завршио њихов живот.

Одлазе у најбољим годинама, како то доликује храбрим људима који су часно положили животе у одбрани стањбине.

Тешко је поверовати да је Гораждевац некад у својој прошлости био тако обавијен тугом као тог мајског дана када се оправштао од тројице војника, када су се оправштали родитељи са погинулим синовима, кад су јецала деца за родитељима.

Истог су дана сахрањени и сваког појединачно исти су људи испратили на вечни починак, јер је време сахране било тако подешено да се стигне на сва три места.

Ма колико да је било ужасно бомбардовање, стрепело се од исхода, стрепело да од тога да Срби не буду приморани да напусте домове у питомој Метохији и потраже спас негде далеко од ње. Стрепње су се обистиниле доласком стране војске, којој Срби нису веровали, јер у њој нису гледали миротворце већ окупаторе.

Неповерење у њих су потврђивале вести о киднаповању и убијању Срба широм покрајине.¹³⁰ Међу њима је била и вест да је страни војник убио Србина у Призрену, после чега су се сумње обистиниле и покренуле у избеглиштво и Србе из Гораждевца.

Колоне избеглица кренуле су из Метохије преко Пећи и Куле за Рожаје. Дуга колона претрпаних путничких возила, трактора и култиватора, била је непрекидна недељу дана. Паника је захватила и Гораждевац и у суботу, 12. јуна, кренула је колона и из

¹³⁰ Касније су злочини објављени у ванредном броју часописа *Свети кнез Лазар*, који издаје Епархија рашко-призренска у Призрену.

Гораждевца. Већи део је напустио село до 13. јуна. Остало је 125 најсмелијих Гораждевчана, међу којима је билћ деце, жена и стараца.

Преостали мештани ступили су у контакт са командом КФОР-а и понудили им зграду Комбината коже и обуће, која се налази на периферији села, да се њени војници уселе у њу (фабрика је престала да ради неколико година раније). Предлог је прихваћен и војници су се у њу уселили, што је преостале Гораждевчане охрабрило, а исељене мотивисало да се врате.

Истовремено је група интелектуалаца из Гораждевца, која је и раније живела у Београду, формирала Штаб за повратак расељених лица и радила на организованом повратку избеглица. Кренуо је први конвој за Гораждевац. Почеко је повратак и до краја лета вратиле су се избеглице из централног дела села, којима куће у међувремену нису биле оштећене.

Горе високо а доле тврдо

Живот је текао доста отежано. У центру села и на прилазима селу постављени су пунктови италијанских војника наоружаних тенковима, митраљезима и аутоматским пушкама. Србима је то уливало неку наду да ће у њиховом присуству бити сигурнији и да ће остати да живе у завичају.

Настала је општа хајка на Србе на подручју покрајине. Велики број информација о несталим и погубљеним опомињао је Гораждевчане да се не удаљавају од куће. Неколико пострадалих Срба из других места сахрањено је у доњем гробљу по православном обичају. Већина Гораждевчана присуствовала је сахрани, иако покојнике није познавала. Њихова смрт је била показатељ тога колико вреди глава једног Србина.

Без пратње војника КФОР-а није се излазило ни на имање, ако је било удаљено од села. Ливаде у Белинцима су предалеко да се могу обрађивати, а није бόља сигурност ни у пољу које се граничи са суседним Орашјем, са западне и суседним Почешћем, са источне стране. Ризично је било и с опрезом обићи имање, а о обради није било ни говора. Обрада се свела само на поље непосредно уза село. У таквим околностима дрва су била лак и добар плен Албанцима из околине. Немилосрдно су посечене шуме и међе 1999. године, а следеће ни воће није поштеђено.

Прелазити Бистрицу и обилазити Гуцине, Трсове и Лугове било је веома опасно. Уверени да их власници не могу спречити, а власти не намеравају гонити, Албаници су масовно експлоатисали песак и шљунак по гораждевачким њивама, ливадама и луговима поред Бистрице и претворили их у праве амбисе. Пријаве преступника локалним властима нису имале смисла, јер нису давале никакве резултате. Знатна површина имања у горњомалском пољу наспрам Ђушке потпуно је уништена, као и преко Бистрице поред Плављана и Захаћа. Снажне машине копале су песак и шљунак и остављале пустош за собом. Тако су сасвим уништене неке њиве Букумирића у горњомалском пољу наспрам Ђушке, њиве Милићевића преко Бистрице према Захаћу и луг Симоновића поред Гуцина ниже Плављана.

И поред обезбеђења које су Гораждевчани имали, сваки излазак из села био је ризичан, нарочито од друге половине лета, кад су се силници осилили, уверени у то да неће ником одговарати за злочине, јер се не предузимају потребне активности у откривању злочинаца, нити адекватне мере у процесуирању злочина.

У почетку је претња повлачењем прста испод грла, чиме се имитира клање, било обична појава, која се репризира пред очима Гораждевчана на многим местима од Радавца, односно од Косовске Митровице до Гораждевца. Од друге половине лета однос Албанаца према Гораждевчанима изражаван је и повременим каменовањем аутобуса у присуству војника КФОР-а, који су га обезбеђивали. Каменовање се поновило у више наврата, а неколико пута било је и лакше повређених.

Да би путници у аутобусу били безбеднији, возило се преко Радавца и Куле, где је био најкраћи пут до Гораждевца. Тај пут води кроз села насељена Албаницима, па је време поласка подешавано тако да се кроз њих пролази ноћу, кад је најмање Албанаца било на улицама. И поред тога, повремено је било камено-вања. Прве зиме ишло се преко Куле, па се местимично сатима у колони чекало на то да шлепери натоварени грађевинским материјалом ослободе пут, а ни проклизавање аутобуса до ивице провалије није било реткост. Ноћно путовање од Београда до Дацића поред Рожаја и петнаесточасовно чекање да се пут преко Куле пробије, и враћање на место поласка због немогућности проласка, представљају авантуре које се не заборављају. Иако су доводиле животе путника у опасност, лакше су се подносиле, него гестикулирање беспосличара прстом испод грла, кад би приметили аутобус који превози Србе.

Конвојем се одлазило и долазило у Гораждевац. Војно возило испред и иза аутобуса, а веома често је било и по неколико путничких возила, па је било неопходно појачати обезбеђење трећим колима. За излазак из села требало се пријавити команди КФОР-а у Гораждевцу бар 72 сата пре поласка. Зато се сачињавао списак путника, а пред полазак из центра села

следила је идентификација и пребројавање путника и рутинска контрола пртљага и пртљажника. И поред тог малтретирања при поласку и повратку и ризика на путу кроз покрајину, одлазило се и долазило у Гораждевац, а долазак конвоја разбијао је монотонију живота, јер се тако могао видети и дочекати понеко од сродника или познаника, сазнати шта се дешава у централној Србији и свету (другог начина информисања није било, јер су телефонске линије покидане, а по рушењу ТВ репетитора на Мокрој гори прекинут је и ТВ сигнал).

Слика 15: Угледан домаћин живи од хуманитарне помоћи од средине 1999. године

Живело се у информативном мраку, као у гету, углавном од хуманитарне помоћи добијане од Владе Републике Србије (прве године повремено и од страних

организација, КФОР-а и УНМИК-а). Домаћини, људи, стајали су у реду да узимају намирнице.

У почетку нико није радио, а залихе хране су се тањиле, па се неки страх увукao у људе, разумљив и оправдан. Сви који су радили изван Гораждевца до средине јуна 1999. остали су без посла и без средстава за живот, а и обрада имања била је отежана, иако су власници добијали семе и ђубриво за њиве у којима је било мање опасно радити. Обрада је отежана и због недостатка механизације и мотивације за рад, пошто се производи нису могли продати, па се производња сводила само на ону за сопствене потребе, које се ипак нису могле задовољити. Тако су Гораждевчани постали потпуно зависни од других и принуђени да стану у ред за помоћ у храни и другим потрепштинама.

Средином августа у поподневним часовима одјекнула је граната. За њом друга трећа ... дванаеста. После четврте мештани су се узбунили и голоруки изашли на улицу, па у центар села, где је био пункт. Гранатирање није престајало. Падале су гранате свуда по селу. Узнемирени и револтирани Гораждевчани су се запрепостили кад су видели да су се војници склонили у тенк и испод њега, поред зидова и у канале. Протестовали су и тражили оружје да се сами заштите.

Великом брзином с продорним звуцима сирене прошла су КФОР-ова кола хитне помоћи из правца Доње махале. Чуло се да су одвезла тешко рањену Милицу Букумирић, коју је граната срушила пред кућним прагом. Одвезли су је у њихову (пољску) болницу у Пећкој Бањи и указали јој медицинску помоћ. Одобрili су посету и одвезли до ње двојицу посетилаца из братства. Иако је била је свесна, она није знала да је смртно рањена. Жалила се на главобољу, а друге ране по телу од гелера мање су је мучиле. Није

изгледало да ће подлећи ранама. Захтевала је да се одведе у Беране, а одатле за Београд.

На захтев родбине надлежни су одобрили и пратњу и возило до периферије територије коју су контролисали. Уговорен је и термин – сутра у десет. Сутра у десет су обавестили родбину о томе да је она добро и да нема потребе да се шаље даље на лечење, а у поподневним часовима – да је издахнула и да породица треба да преузме њено тело. Породица је то учинила, довезла је у Гораждевац и сахранила по обичају.

За лакше рањавање Славише Симоновића сазнало се касније.

После августа настављено је гранатирање у току те и следеће године у серијама од две до десет граната.

Јуна 2000. године, нешто после 22 часа одјекнула је граната у дворишту Миливоја Милетића. Експлозија је, срећом, изазвала само мању материјалну штету. Неколико тренутака касније у дворишту Ица Дакића експлодирала је друга, која је тешко ранила Младенку Букумирић и усмртила десетак оваца Рада Дакића. Младенки је одмах указана лекарска помоћ у сеоској амбуланти, а пошто ране нису биле опасне по живот враћена је на кућну негу. Мештани су сутрадан у преподневним часовима протестовали у центру села, али су починиоци и даље непознати.

Постепено се становништво навикавало на гранатирање, које се повремено оглашавало и две-три године касније, па кад би се чула експлозија, равнодушно би се прокоментарисало речима: „У, што рукну негде“.

Време је пролазило, а зима се примицала, те је било потребно обезбедити дрва за огрев. У Белинца, као

и у друге крајеве даље од села није се смело без обезбеђења. Невоља је натерала Ива и Драгана Богићевића да се обрате полицији за помоћ 29. VIII 2002. године. Добили су обезбеђење и са два трактора и неколико радника кренули у своју ливаду надомак Доброг Дола, да секу дрва. Обезбеђивали су их полицајци Милосав Симоновић и Миљко Дакић (обојица из Гораждевца). У ливаду су стигли без проблема и ништа није наговештавало напад. Почели су да секу и товаре на тракторе. Радили су без предаха да би што пре кренули кући, јер нису били сигурни иако су имали обезбеђење. Полицајци су били недалеко од њих кад се чуо пуцањ. Иза врбе је примећен човек с пушком, који је не хајући на присуство полиције, гађао циљајући власнике ливаде. Радници су залегли иза трактора, а полицајци у бразду. Огласила се друга пушка, а нешто касније почела се скупљати маса на добродолском брду. Изгледало је да ће се пушкарање претворити у сукоб ширих размера.

Полицајци нису имали адекватно наоружање ни снаге, а сем тога ни одobreње да употребе пиштолje, те није било изгледа да се могу супротставити нападачима, којих је било све више на брду три-четири стотине метара далеко од радника, па су тражили помоћ. Команда КФОР-а послала им је војнике у блиндираном возилу, али је пушкарање настављено и појачавано, па ни они нису могли да извуку раднике без жртава. Кад је команда обавештена о озбиљности сукоба, послала им је хеликоптер у помоћ. Долетео је хеликоптер и дуже време кружио изнад дрвосеча и нападача са брда. Наоружани Албанци су се почели постепено разилазити, а терориста из непосредне близине, уверен да униформисана лица не смеју користити оружје, повлачио се у правцу Гораждевца. Сакривен у рушевинама Манојловића кућа, чекао је да наиђу.

Хеликоптер се повукао у базу кад се посади учинило да је прошла опасност. Тада су војници и полиција са дрвосечама пошли према Гораждевцу. Уз Манојловића брдо, где је пут стешњен у виду кланца, чекао их је терориста у заседи. Настало је неочекивано пушкарање, у којем је рањен војник, при чему су полицијци и дрвосече прошли без озледа.

У поподневним часовима прострујала је кроз село вест о томе да су наоружани Албанци из Доброг Дола, Пиштана и Враговца кренули у правцу Гораждевца, па се дигла паника. У центру се окупила маса људи, жена и деце свих узраста. Свима се очитавао страх на лицу, појачаван паником родбине дрвосеча и полиције (полицијци су били Срби из Гораждевца). Нико није веровао да су истините вести које су са лица места слали полицијци, иако су били озбиљни људи. Немогуће је било смирити масу голоруких и нико се није одазивао захтеву команде КФОР-а да се разиђу пошто је прошла опасност. Та неизвесност потрајала је до сутона кад су се дрвосече и полиција појавили на броју и неповрђени.

Временом се заборављају опасности и непријатности и човек се постепено прилагођава условима живота у завичају, где живот има посебне чари. Људи се надају да ће се одржати у Гораждевцу. Мањи број радно способних запослио се у селу и ради у касарни код италијанске војске. Још неколико радника у просвети, здравству и полицији зарађују средства за живот. Деца се нормално школују, мештани добијају основне здравствене услуге у месној амбуланти, а основне тржишне потребе намирују у некој од десетак продавница, тако да све то утиче на помисао о томе да се нормално живи. Озбиљнијих потреса нема, а гранатирања се полако заборављају, па живот у посеб-

ним условима другачије изгледа, па се истовремено осећа и радост и носталгија.

Како је лепо живети у питомој Метохији, у уснулом Гораждевцу поред реке Бистрице, како је лепо удисати свежину која долази са проклетих Проклетија, како је заносна месечина кад дискретно обасја гораждевачке улице, којима све врви као да се не живи у изолацији, како је младост величанствена и кад је заробљена. Тако је све то опојно да се не примећује ништа од оног што подразумева живот у некој врсти савременог логора.

Та лажна представа узрокована субјективним односом према завичају утицала је на становнике да се слободније осећају и мамила их да излазе из села, да за време врућина у Бистрици траже освежење. „Кад нема кише, добар је и град“, кад нема адекватних купалишта и одговарајућих вирова, добро је расхладити се и у Кастратовића виру, иако се у њему вода брзо замути, а дубина не досеже ни један метар. У почетку су ишла само деца, касније за децом одрасли и понеко од родитеља, те се повремено стварала маса купача, која је купајући се у том виру, узнемиравала жабе што у њему живе.

Тринаестог августа (2003) била је жега, која је измамила све који нису били заузети послом да оду на купање. Била је маса као ретко кад раније. Неки су се купали, неки сунчали, а неки побегли у хладовину и у њој се одмарали. У поподневним часовима одјекнули су рафали са леве обале из грма удаљеног од вира тридесетак метара. Пала су деца као покошена. Настала је вриска и метеж. Преживели су се разбежали по кукурузима према селу, изузев неколико најприсебнијих, који су рањенима пружили прву помоћ. Стравичан призор им није следио крв у жилама, већ пробудио скривену снагу, која се само у таквим ситуацијама

испољава. Беспомоћна тела нису их збунила, већ их је стравична ситуација ојачала и дала им снагу да пострадале извку и превезу до амбуланте.

Ти смртоносни рафали чули су се и у селу, после чега су избезумљени родитељи потрчали према реци, где су деца потражила спас од несносне врућине. Јурнули су сви према Бистрици, чим је ко могао, како би пре стигао и притекао у помоћ. Вриска престрављене деце није се стишавала, а трагови крви потврдили су родитељску стрепњу и слутњу о томе да се десила несрећа. Изузетно хитна интервенција присебних мештана била је за неке спасоносна, а за Ивана, нажалост, непотребна јер му се није могло помоћи, пошто се смртоносна рана није могла зацелити. Да се чекало да стигну војници КФОР-а, било би прекасно и за Богдана и Марка.

Тешко рањеног Богдана Букумирића преузео је Мишко Павловић и одвео у амбуланту. Превио га је доктор Марко Бањац и кад је видео да је пациенту живот о концу, упутио га на хоспитализацију негде ван Гораждевца. Мишко је хитно кренуо колима према Пећи с намером да, без обезбеђења, одвезе Богдана у пећку болницу. Стара кола су великом брзином јурила, а стала у Пећи поред зелене пијаце, где је увек у току дана велика гужва. Док је возач покушавао да отклони квар на колима, а рањеник лежао полумртав, окупљали су се радознали Албанци, и кад су видели да су то Срби, напали их и ударали возача и рањеника, а ни кола нису била поштеђена.

С муком га је пребацио до болнице, у коју су смештени рањеници: Панто Дакић, Ђорђе Угреновић, Марко Богићевић и Драгана Срблјак, а донето је и тело Ивана Јововића. Пристизали су и родитељи заборављајући на опасност по живот.

После краћаг времена мештани су обавештени о томе да су Иван и Панто издахнули, Богдан и Марко пребачени за Косовску Митровицу, Ђорђе за Призрен, где им је указана ургентна лекарска помоћ од стране лекара УНМИК-а, а тела погинулих у превезена су Ораховац на обдукцију. На инсистирање окупљених мештана рањеници су пребачени у болницу у Косовској Митро-вици у којој су радили лекари српске националности.

Револтирани грађани окупили су се у центру села. Родитељи су тражили објашњење од полиције зашто нису обезбеђивали децу за време купања. Расправа између полицајца и родитеља постала је све жујстрија, док полицајац (припадник муслиманске вероисповести) није извадио, репетирао и уперио пиштолј на родитеља једног од рањених дечака. Разјарена маса јурнула је на полицајца који се повукао и склонио у станицу полиције. За неколико минута стигао је кордон полицајаца под пуњом ратном опремом. Гораждевчани нису уступнули ни пред њима иако су полицајци у рукама држали уперене пушкомитраљезе, из којих су висили реденици бојеве муниције. Пошто полиција није реаговала као полицајац са пиштољем, тензија је попуштала и ситуација се смиривала.

Сутрадан су се избезумљени Срби окупили у центру села одакле је генералном секретару Уједињених нација, господину Анану упућено протестно писмо следеће садржине:

„Дугогодишње насиље над Србима на простору Косова и Метохије кулминирало је јуче у Гораждевцу, кад је извршен незапамћени злочин над недужном децом, својствен само варварима или људима поремећеног ума. Гораждевац је доживео трагедију највећу од постанка до данас, на почетку 21. века захваљујући Вашој неодлучности или неспремности да

истини погледате у очи. И овом приликом, по који пут, показало се да је пропала Ваша мисија на Косову и Метохији. Међународна заједница претрпела је срамоту пред читавим светом, јер је јуче проливена крв невине деце, која нису стасала ни да помисле, а камоли да учине зло другоме. Та крв је и Вас попрскала.

Шта још треба да се деси да схватите ко је жртва а ко су терористи, и докле ће још бити отворен лов на Србе на својој имовини у завичају.

Крајње је време да одговорно схватите своју улогу на Косову и Метохији и да испуњавате обавезе које сте преузели пре доласка. Немате право да будете неми сведок невиђених злочина над незаштићеним људима и невином децом чија је судбина у Вашим рукама.

Речите људима које представљате да ли је упитању ваша немоћ или одсуство жеље и намере да будете на висини задатка којег сте се прихватили. Ви сте одговорни за ову и друге трагедије у Гораждевцу у протекле четири године. Бесмислено је овакво присуство ваших људи, немих посматрача. Од вас се очекује да будете чувари мира и гаранти слободе свих етничких заједница, па и гетоизираних Срба на вековним огњиштима. Ако то не можете, треба да повучете своје снаге са простора Косова и Метохије да не бисте укаљали углед најмасовније светске организације. Боље је да нас оставите да се сами бранимо како можемо и умемо, него да се на вас ослањамо и страдамо као што смо страдали до сада.“

Кризни штаб

На дан сахране Гораждевац је био тужан и достојанствен. Пристизали су људи са свих страна и свима изражавали саучешће. Тешко да је било места на

подручју Косова и Метохије у којем су живели Срби да неко из њега није стигао на сахрану. Стигли су и председник Владе Републике Србије господин Зоран Живковић и председник Координационог центра за Косово и Метохију др Небојша Човић, представници Скупштине општине Стари град и политички представници Срба са Косова и Метохије. Неизмерна туга се лакше подносила, јер су Гораждевчани стекли неко поузданање уверени да нису сами.

Опело је држао епископ црногоско-приморски Амфилохије Радовић, уз учешће свештенства манастира Високи Дечани и монахиња Пећке патријаршије. Кренула је дуга поворка из куће Милисава Дакића према Горњомалском гробљу, праћена бројним снимањима и фоторепорттерима.

Чим је Панто сахрањен, журило се на друго гробље, јер је требало стићи и на другу сахрану. Сви су се упутили према Брежанској махали, према кући Милоша Јововића, одакле је кренула поворка према Доњомалском гробљу где су и Ивана сахранили.

Тензије нису сплашињавале, иако Албанци нису пролазили кроз село. Неколико дана после сахране кад су примећени Албанци, дошло је до међусобног сукоба Гораждевчана, који је изазван револтом према представницима УНМИК-ове канцеларије зато што је Албанима одобрено да пролазе кроз Гораждевац. Сутрадан је дошло до састанка у бази КФОР-а. Споразум између представника КФОР-а, с једне, и двадесетак старијих грађана, с друге стране, није постигнут. Преговарачи са сеоске стране сматрали су да је разумно да Албанци не пролазе кроз село до четрдесетодневног помена, пошто имају алтернативни пут којим комуницирају са градом. Командант је

потценио понос Гораждевчана и покушао претњом да дође до циља. Пошто је изјавио да „српска чизма више никада неће згазити у Гораждевац“, револтирани стриц погинулог дечака најавио је протест и блокаду пута. Тиме је састанак прекинут, а сутрадан изјутра урађено је како је команданту речено. Истрајали су Гораждевчани у захтевима, те је до четрдесетодневног помена младићима, Албанцима, био забрањен пролаз кроз село.

Осванио је 1. септембар 2003. године и деца су се на време окупила у школском дворишту. Тог дана није било наставе, већ су се ученици и запослени у школи на почетку првог часа упутили према Горњомалском гробљу и посетили хумку друга који није више међу њима. Окупљенима око још свеже хумке, један од другова прочитао је исповест којом је доста сликовито представљено осећање не само ученика, него и наставника.

„Данас је први септембар, дан којем се деца радују на простору читаве Србије. Радују му се сва деца старија од пет година. Радују му се и они који нису више деца, а још нису стасали. Радују се јер имају разлога. Сви се радују почетку школске године. Радују се новом и поновном сусрету. Радују се чежњивом погледу, топлом поздраву, скривеној љубави и многим чарима које дарује ћачко доба. Свуда је радост на улицама између куће и школе, у школским двориштима, у ученицима.

Свуда је радост, сем у нашој школи, у којој смо сви сетни, невесели, опхрвани тугом за изгубљеним другом.

И нас је први септембар позвао да дођемо у школу. Скупили смо се у школском дворишту, које није ни налик на оно пре гораждевачке трагедије. Туга нам

испуњава груди. Следио нам се осмех на уснама. Узалуд смо се окретали да те угледамо међу нама. Уместо тебе, угледали смо твоју фотографију изложену на вартима поред фотографије твога и нашег Ивана, испод заставе спуштене на пола копља.

Тачно у осам сати школско звоно је преломило муклу тишину. Тај звук нисмо доживели као што смо га доживљавали безброј пута раније, јер нас је данас асоцирао на тринаестоавгустовски рафал који вас је покосио и опремио на пут у неповрат.

Мучнија је атмосфера била у ученици, где те је узалудно чекало место у школској клупи да седнеш где си седео, а на клупи уместо отворене књиге или свеске спремљене за писање опет, чекала твоја слика, која нас је опомињала на незапамћену трагедију. Занемели смо гледајући у њу сећајући се срећних дана с тобом проведених.

Поштовани наставници, не питајте ко је одсутан. Сви смо присутни, сви – на сваком часу. И Панто је ту са нама и у нама. Непрестано учимо лекције из историје и утврђујемо границе наше отаџбине Србије.

Наставниче, кад оправдавате наше изостанке, не питајте зашто Панто не иде у школу. Не питајте зашто је прекинуо тек започето школовање. Не питајте... Зашто да питате нас кад се и сами питамо зашто. Питајте оне који то знају. Питајте оне који су тако нешто хтели, питајте оне који су то наручили и оне који су то учинили. Питајте оне који су дужни да дају одговор на то питање без одговора. Њих питајте јер су одговорни и вама и нама. Одговорни су пред другом безазленом децом широм света, одговорни пред Богом и људима.

Нас не питајте. Ми то знамо. Зар не чујете наш јаук како Вам на то питање одговарамо, Ви чујете и Ви нам се придржујете, јер боли и Вас, као и нас, али наш јаук не допире до оних који су га узроковали, они треба да га чују и схвате шта им поручује.

Драги Панто, почивај у миру растерећен бриге коју доносе књиге и свих бремења овог бремениног времена.“

Поворка дуга неколико десетина метара, којој су се придржили и млађи Гораждевчани, свршени средњошколци, па и старији грађани упутила се према доњем гробљу, где је сахрањен Иван Јововић. Село је изгледало пусто. Локална полиција, обавештена о плану предвиђеном за 1. септембар, обезбеђивала је поворку и боравак присутних на гробљима. Ученик средње школе пригодним речима евоцирао је успомене на Ивана.

„Прошло је двадесет дана од нашег растанка, а ми никако да се помиримо са чињеницом да је растанак дефинитиван. Још се надамо да ћемо се с тобом срести, да ћемо сести и причати успомене из детињства, школе и ране младости, надамо се да ћемо угледати тајанствен осмех на твом озбиљном лицу, ослушкујемо да чујемо твој меки глас. Никако да се помиримо са болном истином и суровом судбином да ћеш с нама бити само у сећањима, у пријатним успоменама.

Данас је први септембар, дан који је огласио почетак нове школске године и окупио ђаке у школе после тромесечне паузе. Окупили смо се и ми, али се нисмо могли задржати у ученицама, но смо ти дошли у походе. Била нам је дужност, јер си и даље наш, иако си матурирао пре годину дана. Ти си ђак гораждевачке школе, те имамо емотивне везе и потребе да с тобом и даље другујемо и због тебе тугујемо.

Да је живот текао природним током, требало би да нас окупиш да те испратимо у војску, да се радујемо твом ступању у нови живот. Овако су остале узалудне твоје муке и науке. Чему твоја диплома техничара рачунара стечена у техничкој школи. Остало је пуста и жеља да постанеш питомац школе у којој се стичу знања и вештине вештих редара – чувара реда и мира, као и намера да будеш један од бројних сигурних заштитника немоћника и невољника.

Смртоносни рафал прекинуо је све твоје жеље и планове, потопио све наде и снове. Данас је празно твоје место и у новој школи, и узалуд те чекају нови другови који су те упознали иако те нисувиђали. Сvakако ће и они на првом часу изговарати твоје име уз измамљени уздах неизмерне туге за једном прекинутом младошћу. Дошли смо да те уверимо да нам свуда недостајеш: на улици, продавници, на славама, на журкама, с књигама и бригама, каквог смо те знали и с разлогом волели и с тобом делили патње невеселог живота у завичају, којем си остао веран и нас обавезао на верност и после судбоносног тринаестог августа.

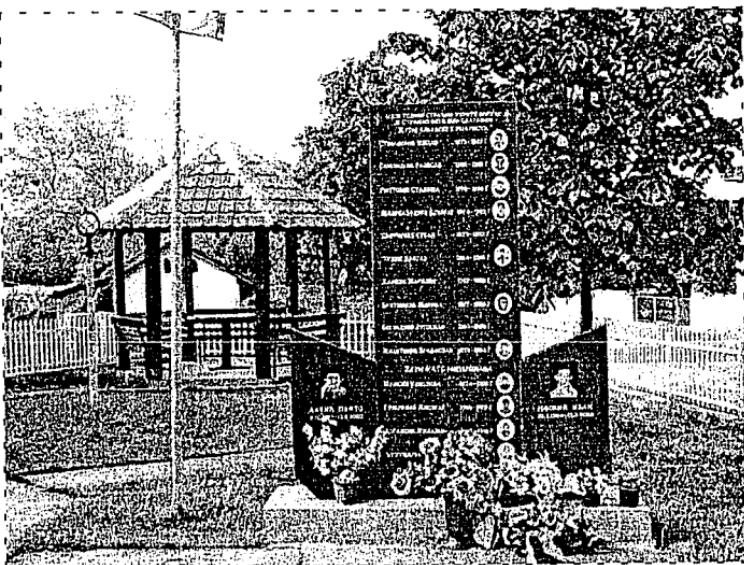
Почивај у миру у родној Метохији, која те прерано прими у своју утробу.“

Иако се мартовски догађаји 2004. године нису непосредно одразили на Гораждевац, остали су у сећању као опомена на могућност онога што се може догодити. Било је извесно да ће и Гораждевац бити нападнут и доживети судбину Белог Поља код Пећи, Великог Свињара код Косовске Митровице, Чаглавице код Приштине и многих других села где су се Срби одржали. Кризни штаб је био одлучан да Гораждевац по сваку цену избегне судбину тих села, и да се спречи дивљање какво се видело по многим местима широм

Косова и Метохије. Из тих разлога одбијен је предлог команде КФОР-а из Гораждевца да се Срби евакуишу. Мада нису били наоружани, нису били ни неспремни. Пружали су помоћ у стражарству малобројним војницима из Румуније (италијански су били евакуисани у Пећ). Тензије су кулминирале у петак, 19. марта, кад се очекивао напад, а нису попустиле ни сутрадан, у суботу. Иако су претње биле латентне, завршило се без сукоба.

На иницијативу неколицине мештана Брежанске махале, с пролећа 2002. године подигнут је споменик погинулим Гораждевчанима у нападима екстремиста и бомбардовању у току 1999. године. С пролећа 2004. године споменик је дограђен плочама са именима погинулих на реци Бистрици, августа годину дана раније. На откривању споменика, другог дана Јеремијиндана одржан је парастос погинулим у присуству масе мештана и гостију. У склопу културно-уметничког програма речено је:

„Док се у срећним срединама, где се живи у нормалним околностима, отварају радионице, подижу производни погони, граде фабрике које ће осмислити, улепшати и олакшати живот људима растерећеним расним и националним предрасудама, у Гораждевцу се подижу и дограђују споменици угашеној младости. Док се тамо деца васпитавају на тековинама културе, науке и технике, расту и стасавају да живот изграђују, овде се деца гетоизирају, гранатирају и убијају само зато што су српске националности.

Слика 16: Споменик погинулим 1999. и 2003. године

Убијају се деца наочиглед међународне заједнице, која је приспела да их штити од терориста, пропагира људска права, да нас демократизује и уведе у свет цивилизованих народа, а затвара очи пред злочинима над Србима.

Међутим, све што се на овим просторима дешава последњих година код обичних људи изазивало је и сумњу у добронамерност, а стрепњу и зебњу због сигурности, тако да је из дана у дан бивало јасније да је праве слободе и права грађана било пре њиховог доласка, због чега многи тај долазак нису ни сачекали у местима где су живели. Стрепња и сумња су се обистиниле, јер је одмах настало пртеривање Срба и систематско уништавање српске имовине, културе и свега што је подсећало на Србе, са циљем да се избрише сваки траг српског постојања на просторима Косова и Метохије.

Гораждевац је преживео све страхоте које су му приређиване од '99. и веома скupo платио упорност да остане где је вековима био. Овај споменик то најбоље доказује и сведочи о одлучности Гораждевчана да по сваку цену у њему остану и опстану, као и о (не)способности пропагатора демократије да обезбеде сигурност, слободу и основно право на живот, које имају сви људи на овој планети, сем Срба на Косову и Метохији.

Дугујемо захвалност и признање за храброст Небојши, сатријем и млађем Радосаву, Бобану, Драгану, Срђану, Милану, Миладину, Предрагу и Миодрагу, Станку и Маринку и дугима чија су имана исписана на овој плочи и свима онима чија су имена урезана у наша памћења као светли примери храбости. Сви су они постали велики и остали бесмртни, јер су испунили своју најсветију обавезу, коју има сваки честит човек. Велика је жалост за њима, јер су они били претежно голобрди младићи, али и одважни брачиоци домовине и чувари слободе који су дали своје животе како то доликује храбрим људима. Поносимо се њима као што су се они поносили својим надалеко чувеним Гораждевцом.

Многе непријатности и понижења која подразумева гетоизирани живот, жртве и страдања од доласка мировне мисије, дубоко су урезани у памћење ових страдалника. Они су били у великој заблуди да ће „мировњаци“ испунити обећање које су давали пред долазак и обезбедити Србима сигурност, макар у својој кући и на свом имању.

Непосредно по доласку мировне мисије, у Гораждевац су почеле да падају гранате, физички напади на недужне људе и убиства. При првом

гранатирању пред прагом своје куће смртно је рањена Милица, угледна и отмена жена и чувена домаћица. И поред тога ни серије гранатирања које су потресале Гораждевац и током 2000. године нису могле уплашити и поколебати Гораждевчане.

Неман се поново окомила да докрајчи оно што није стигла на измаку прошлог миленијума, охрабрена толеранцијом чувара реда и мира. Средином марта ове године насрнула је на цркве, манастире и друге знаменитости, а без страха од Бога и одговорности за злочине почињене над Србима навалила да убија, пали, пљачка и отима све што је српско. Средином лета прошле године доказала своје 'чојство и јунаштво' тиме што је пуцала у безазлену децу док су се безбрижно купала, играла или сунчала на својој реци.

Опет рафали по српској деци као што су били пет година раније у кафићу код Пећке гимназије. Опет исти мотиви и исти починиоци, с тим што ови августовски нису ни откривени а камоли кажњени и затворени.

Прекинута су ту два живота, од којих један у одмаклом детињству, а други зачетку истинске младости. Отргнути су из нашег домаћаја Панто и Иван, који су својим понашањем постали симбол скромности и кроткости, лепоте и доброте, те својим вршњацима служили за пример. Село је остало безнадежније за опстанак и сиромашније за две младости, списак ученика школе краћи је за два имена, родитељи су остали без двојице наследника, а ова знаменитост, која опомиње и прича о злочинима, богатија и садржајнија.

Њихова смрт нас је обавезала да овај споменик чувамо, јер он најбоље сведочи колика је цена слободе и жеље да се живи у завичају, и задужила нас је да га

доградимо, тако што ћемо и њихова имена пријурити именима њихових сабораца и страдалника, где им је и место – овде на мраморној плочи која сведочи о демострацији силе, једноумљу и безумљу.“

Седмогодишњи живот гетоизираних Срба у Гораждевцу потресна је прича старих и младих и поражавајућа слика Међународних снага, које су преузеле одговорност за безбедност свих становника Косова и Метохије. Безбедност већинског становништва је осигурана, а за сигурност преосталих довољно говоре вести из крајева где су се одржали Срби. За илустрацију слике довољно чињеница има из доживљаја заточеника у Гораждевцу.

Заговарачи демократије и владавине људских права посећивали су Гораждевац и одлазили из њега равнодушни, без обзира на то што су се уверавали у то да су у њему Срби у некој врсти савременог логора. Држали су предавања о људским правима, али се нико није усудио да погледа правди у очи и устане против нечовечности.

Изгледа да у ноћи 7. априла, нож који није погодио гркљан С. С. где је требало да се зарије, већ му се зарио у лице испод десне јагодице, и кроз уста, избивши два зуба, пробио леву образину, да би му се одмах затим зарио у главу иза левог уха, а потом двапут у десну надлактицу, па у леђа и најзад промашио слепоочницу – није довољан доказ да се покрене истрага и спроведе поступак за кривично дело покушаја убиства. Жртва је преживела сигурну смрт, а идентификовани злочинац на слободи, пошто „нема доказа“ за покретање кривичне одговорности, јер није упитању злочин него прекршај.

Гаранте сигурности и безбедности и борце за људска права не узнемираша податак о томе да су злочинци познати и да су на слободи и не обавезује их дужност да ураде што им професија налаже и што би урадио сваки човек који има савести и храбrosti. У атмосфери где се осећа општа несигурност мировњаци су, изгледа, све више обузети бригом за сопствену безбедност, па немају времена да се замајавају незаштићенима. Кад сопствена несигурност временом постаје све извеснија и изразитија, и прераста у озбиљну опасност по живот, недостају мотиви и смелост за бригу о жртвама насиља.

Међутим, кад је Србин окривљен, мора да буде крив иако нема аргумента да се кривица докаже. Суђење се отеже у недоглед, јер треба да се нађе доказ за кривицу и осуди како би био опомена онима који намеравају да се врате на своја огњишта. Окривљени је поново у затвору иако не зна зашто, сем због тога што је Србин и што хоће да живи у својој кући, коју су тужитељи палили, пљачкали и рушили, и зато што хоће да обрађује своје имање, које је добрим делом уништено.

За протеклих седам година Гораждевчани су преживели серије гранатирања, лечили рањене, сахрањивали жртве – и били постојани. Држе се, мада је мука све тврђа, а нада у болјитак све блеђа – одолевају и трају. Постојани су, јер је исконска дужност према завичају од бриге за сопствени живот и јача и преча.

Догађаји који су се десили на Косову и Метохији одразили су се и на школство. Живот Гораждевчана подразумевао је потребу да се и у тим условима деца школују. На захтев неколико родитеља Министарство просвете Републике Србије одобрило је рад школе без

обзира на број ученика. Тако је, са малим закашњењем, средином септембра 1999. године основна школа „нормално“ започела школску годину.

Школовањем основаца није се решио проблем школства, јер је око 50 средњошколаца, који су до бомбардовања учили у Пећи, онемогућено да настави школовање. Министарство просвете Републике Србије одобрило је да се дислоцирају школе из града и да сваки ученик настави школу коју је започео. Било је ученика гимназије, економске и техничке школе. Настава је почела средином септембра са 32 ученика, али се број повећавао и убрзо нарастао на 57.

У почетку је било веома тешко – готово немогуће радити, јер су средње школе средином септембра 1999. године почеле рад са два професора и два инжењера, а било је потребно обезбедити наставнике за 57 предмета, односно укупно 270 часова недељно. Да би се то постигло, једини начин била је потрага за професорима који су до одласка Срба из Метохије радили у пећким школама, а 1999. године избегли негде на подручје централне Србије или Црне Горе.

Настава је организована тако да су ученици средњих школа слушали заједно опште предмете, чији се програм није битно разликовао, а стручне предмете – посебно. Све три школе функционисале су као једна. Мада су, за неке незаступљене предмете, ангажовани наставници основне школе, и даље се контактирало са многим наставницима који су радили у тим средњим школама претходне школске године. Са многима од њих безуспешно су вођени разговори у више наврата, јер су се тешко одлучивали да прихвате понуду, знајући да Срби у Гораждевцу живе на два квадратна километра, 50 километара удаљени од прве српске куће у другом насељу. Сем тога, средства јавног информисања су често јављала да је Гораждевац гранатиран и да се у

њему гине. Зато се није могао наћи наставник за енглески језик и неке стручне предмете, те је школа била принуђена да организује разредне испите средином јуна 2000. године.

За разлику од средњих, основна школа је радила са мање проблема, јер је за њу наставни кадар, углавном постојао, а недостатак се могао лакше обезбедити. У њој је школске 1999/2000. године било око 130 ученика од I до VIII разреда, одељење предшколског узраста и дечији вртић. Према томе, школовањем су обухваћена деца од три године старости до узраста када им се признаје зрелост. Силом прилика, у погледу образовања и васпитања Горажде-вац више личи на варошицу него на село.

Настава се изводила у згради основне школе, која је изграђена и предата на употребу 1964. године. За 37 година рада зграда је доста оптећена, а нарочито инвентар у њој, који није дуго мењан. У таквим условима настава је била редовна.

Августа 2000. године једна међународна хуманистарна организација појавила се као донатор да реновира све што је потребно на школској згради без фискултурне сале. Промењени су олуци, поправљени димњаци, под у учионицама, префарбана столарија, унутрашњост окречена, фасада урађена.

Пошто фискултурна сала није имала стандардне димензије, Министарство просвете је инвестирало у њену реконструкцију 1999. године, али су радови те године прекинути, тако да је она, иако дозидана у ширину, дужину и висину, остала без крова.

Јуна 2000. године Црвени крст Немачке наставио је прекинуте послове на њој. Инвеститор је допунио и проширио пројекат и додградио свлачионице и купатило уз зграду, са западне стране. Радило се веома

квалитетно. Омалтерисана је и окречена, урађена је фасада, ламинатни под, ламперија у висини 1,5m, неонке на плафону. Све то одаје утисак укусно уређене спортске дворане (за сеоске услове), која се, са монтажном бином, солидним озвучењем и 200 пластичних столица, за кратко време преуређује у салу за пригодне културне манифестације.

Иста организација је, иза фискултурне сале, поставила справе за забаву деце (клацкалице, љуљашке), што веома добро функционише и деца их често користе.

Део школског дворишта је раније био асфалтиран за игралиште, на коме је група наставника самоиницијативно израдила и поставила кошеве за кошарку стандардних димензија, те се и оно уклопило у слику школског дворишта.

Пошто непосредно поред школе тече чиста изворска вода, претендовало се па то да се нађе инвеститор за базен, који би био од велике користи не само за ученике, већ и за ваншколску децу и омладину, као и друге грађане села Гораждевца, тим пре што је било немогуће за те потребе користити Бистрицу, иако тече поред села, а местимично и кроз имање, које с обе њене стране припада Гораждевчанима. Према прорачуну стручњака, инвестиције су релативно мале с обзиром на то да је терен веома погодан за његову изградњу. Пројекат је урадио Технички факултет у Косовској Митровици, а средства одобрила Скупштина града Београда 2004. године. Пројектован је базен дужине 25 m, ширине 12,5 m и два метра дубине, а у саставу њега базен за децу дужине 12,5 m, ширине 5 m и 0,80 m дубине. На тендери је изабран извођач, али се у старту одступило од плана, тако да је 2005. урађен велики базен са неким мањкавостима, а мали није ни започет, нити има изгледа да се уради. Тако

инвестиција, која је Скупштину града Београда коштала преко 100.000 евра, није дала очекиване резултате, јер деца и даље немају где да се расхладе за време летњих врућина.

И поред великог улагања у адаптацију школе, неки проблеми су остали акутни и дуже време отежавали нормалан рад, мада је Министарство просвете Републике Србије на време снабдело ученике уџбеницима и другим потрошним материјалом.

С обзиром на то да савремена школа подразумева кабинетску наставу за учење страних језика и природних наука, у школи се осећао недостатак очигледних средстава. Наставници су били у тешком положају, јер нису имали чиме да изведу ни најпростији оглед, те се настава из многих предмета сводила на вербално изношење чињеница. Оно мало очигледних средстава што је имала основна школа, углавном је уништено, нешто кроз дугогодишњу употребу, а нешто док су у школи боравиле избеглице из Крајине у току лета 1999. године.

Међународна заједница опремила је кабинет за информатику. Девет „пентијума“ постављених за ученике повезано је са централним рачунаром, како би професор могао пратити рад сваког ученика појединачно. Кабинет има и два штампача. Кабинет се користи за ученике основне и средњих школа, а прве године курсом је било обухваћено и неколико омладинаца, свршених средњошколаца.

Наставу из српског језика умногоме је отежавао недостатак књижевних дела из школске лектире. Тада проблем је нарочито изражен у средњој школи, због тога што се из тог предмета првенствено изучава књижевност, тако да се обрада прозних дела своди на

анализу одломака датих у читанкама, чиме је онемогућен нормалан рад.

Школска библиотека основне школе је веома сиромашна и нема довољно књига ни за своје потребе, а камоли за потребе средњошколца, а сеоска је раније уништена. Проблем је изложен представницима локалне власти са захтевом да се допреме књиге једне од школских библиотека које су остале у зградама средњих школа у Пећи, пошто нису уништене, а више нису ни потребне ученицима тих школа, али је тај покушај био узалудан. Нешто књига је набављено из средстава цивилне мисије, а већи број од Министарства просвете Републике Србије, тако да је средњошколцима омогућено да дођу до извесног броја књижевних дела која се обрађују.

Школовањем су обухваћена и деца предшколског узраста, са којом је радила квалификована васпитачица са дугогодишњим исткуством. Међу децом је владало велико интересовање, иако је за то одељење недостајала адекватно опремљена просторија са столовима и столицама за тај узраст, играчкама и другим реквизитима, што се постепено набављало, чиме су нормализовани услови за рад.

За протеклих 108 година рада у гораждевачкој школи, основну писменост стекао је велики број људи. У почетку су писмени људи били малобројни. Данас у Гораждевцу нема неписмених, већ сви знају да читају и пишу. Велики број ученика настављао је школовање у средњој школи, углавном у Пећи, а потом студије на универзитетима у већим градовима Србије. Многи су стекли дипломе економиста, инжењера, правника, професора. Изнедрила је гораждевачка школа професоре универзитета, песнике, лекаре и генерале. Неки од ученика наставили су породичну традицију и остали да обрађују земљу, од којих су многи постали познати и

признати домаћини, а неки су нашли себе у другим европским државама: Енглеској, Француској, Немачкој, Швајцарској, па чак и у далекој Аустралији.

ФОНЕТСКЕ И МОРФОЛОШКЕ ОСОБИНЕ ГОВОРА

Овај део представља скраћену верзију магистарског рада *Фонетске и морфолошке особине говора Гораждевца*, одбрањене на Филозофском факултету у Новом Саду 1986. године пред комисијом у саставу професор др Драгољуб Петровић, професор др Александар Младеновић и професор др Јован Кашић. И овом приликом им најсрдочније захваљујем на драгоценним саветима корисним сугестијама. Посебно захваљујем ментору професору Драгољубу Петровићу на стрпљењу и великој помоћи у току израде рада.

Акценат

Описте напомене

Гораждевачки говор одликује троакценатски систем, који се састоји од оба акцента силазне интонације и од дугоузлазног. Краткоузлазни је непознат и место њега се редовно јавља краткосилазни (""). У прозодијски инвентар спада и ненаглашени квантитет, који се редовно јавља испред акцента.

Преношење акцената има обележје метатаксе, те је староштокавски пренесен са финалног слога, али није реализован у краткоузлазни као у новоштокавским говорима, већ у краткосилазни по познатим косовско-ресавским правилима.

Најпре се преносио са отворене ултиме:

вёда, гёра, дàска, жёна, зёмл'а, їгла, їзба, кёза,
кёса, мёгла, мёђа, мётла, нёфта, нёга, рёза,
сёстра, сёфра, смёла, чёшина;
врел'йна, врућиња, дебл'йна, дивиња, дубиња, дујсиња,
кривиња, л'утиња, планиња, таманиња, тујиња,
шириња, добрёта, л'епёта, сирёта срамёта,
ругёба, сёба, тегёба, тескёба;
вел'ичиња, кисел'йна, постел'йна;
сёдло, сёло, чёло, стакло, рёбро;
висёка, дубёка, ширёка, зел'ёна, свил'ёна, шарёна,
румёно, студёно, црвёно.

Под утицајем енклизе, краткосилазни акценат нашао се на отвореној ултими која је настала елиминацијом фонеме *x* из фонолошког система у 1. л. једнине аориста неких глагола:

дотрчà, дозвà, задржà, издржà, придржà,
изаткà, ископà, закопà, прекопà, укопà, потрчà,
претрчà, потковà, заковà, заорà, преорà, напоï,
положï, покосï.

Као и у другим косовско-ресавским говорима,¹³¹ када је подупрт енклизом, краткосилазни акценат се чува непренесен и иза неакцентованог квантитета:

бïлã-сам, вёжи-га, вёчи-га, врёти-ми, дёђи-ми,
зёмл-ми, јака-сам, млёди-су, превёчи-ми, поврёти-ми,
одёл-и-га, трёжи-му, тёкл-и-не, пофёл-и-се,
рашири-се, разрёд-и-га.

На унутрашњим слоговима стари кратки акценат је стабилизији и не преноси се:

бачија, брвнара, веријдба, ведријца, водијца,
гранијца, двојијца, вечёра, влачёра, камајра, кирија,
клагија, кол'иба, конёпл'а, копријва, кошијл'а, пол'ијца,
пишенијца, ракија, чивија, чипчија;

¹³¹ Јовић, Трстеник, 26; Пеџо – Милановић, Ресава, 296; Симић, Левач, 53; Алекс. – Вуком, Жупа, 292; Вукићевић, Лепеница, 50.

ацамийја, бел'егија, боранија, вересија, попадија, венчанијца, врачарийца, домаћијца, јединијца, голотиња, животиња, самотиња.

По истим правилима се акценат пренео и са затворене ултиме:

бостан, бёл'ег, бўл'ук, бўмук, вѓган, влачег, вршег, дёчек, дўрек, дўшек, ѡгуум, ёксер, жи'вот, зўлум, ѹбрик, јастак, јёзик, јёл'ек, казан, кёнак, кёлац, кўпус, мёмак, дбор, добраз, ѡганъ, ѡтац, ѡткос, памук, пўпруг, пўрез, пўток, сёпет, таван, тамњан, тёвар, ѡйл'ер, ѡутек;

басамак, баталак 'необрађено земљиште', бацанак 'свастикин муж', берийет, качамак, капицик, коломбоћ, муштўлук, рапацик, чивиљак, џамадан;

ветрёвит, видёвит, огњёвит.

Кратки акценат на затвореној ултими претежно се јавља у позајмљеницама: демострант, комадант, бнардши, вакаф, вурмак, мерак, фикан.

У унутрашњим слоговима акценат је стабилан и не преноси се:

брвнара, веријба, ведријца, вечера, гомила, грабља, гранијца, женијба, зевнара, јаруга, кашика, клагија, кондола, копријва, кудёлја, мол'јтва, недёлја, постёлја, пишенијца, пол'јуца, секијра, ракија, ѡускија, чивија чипчија;

бабетина, воденијца, врачарийца, домаћијца, животиња, попадија, чешагија;

беснијло, бурнијло, вртијло, жутнијло, мртвијло, луднијло, појнијло, сол'нијло, зел'енијло;

навиљак, напрёдак, наримак, опанак, окрајак, подмладак, придањак;

бачёвина, беспäрица, кобйл'ица, марамица, порёд-
дица, вртоглäвица;

брестёва, врбёва, готёва, дренёва, ћерёва;

брдовйтo, валовйтo, ветровйтo, кишовйтo,
л'ековйтo, песковйтo;

оста॑нem, очистим, помёгнem, попра॑вим, попу-
шtim, уда॑рим, уде॑сим, укёрстим.

Мада је краткосилазни акценат, у принципу, био
стабилан на унутрашњим слоговима, забележен је
известан број примера у којима се пренео по истим
правилима као са завршног слова:

мўзика, фѓбрика, чўтура, бѓдило, пѓверћe,
прол'ећe, ёбичан, ўдбан;
будаластo, вѓнбрачан, девёјачки.

Преношењем старог акцента на дугу пенултиму,
настало је дугоузлазни (') акценат. За разлику од
силазних акцената којима је неограничена могућност
дистрибуирања, дугоузлазни се редовно јавља на
пенултими:

бóрба, вáга, глáва, зýма, мáна, свýња, свýла,
слúга, слáна, тáма, трáва, ўста;

галáма, кол'éra, машиýна, мешáја, парóла,
диципл'íна, штијунáжа;

вýшак, jáрам, квáсац, крýвац, лóпов, óвас,
рýчак, сáмац, свéтак, шýл'ак, крýло, јáјце, Дáкић,
Máксић;

бријáча, гријáча, косáча, шевáра, задругáра,
говедáра, новинáра;

вáри, вýчи, дóђи, жíви, зéби, кáжси, млáти,
плáти, ráди, ъýти.

Неограничена могућност дистрибуције дугоси-
лазног акцента (^), условила је његову појаву на било
којем слогу акцентоване речи, јер је стари дуги био

знатно постојанији од старог кратког, па се није преносио ни са отворене ултиме: *татӯ*, *отпрē*, *такō*, *једамā*, *тавакō*, *сестрē*, *женē*, *земл'ē*, *дубинā*, *планинā*, *плотинā*.

На затвореној ултими постојан је и не преноси се: *алāт*, *занāт*, *дувāн*, *дућāн*, *ортāк*, *сел'āк*, *сокāк*, *чегāши*, *цевāп*, *шамāр*;

бајрактāр, *бол'еснīк*, *весел'āк*, *глогоvāк*, *кокошāр*, *кол'ибāр*, *завијāч*, *затварāч*.

Стабилан је и на унутрашњим слоговима: *белōјка*, *девбōјка*, *цирнбōјка*, *казāл'ка*, *шарāл'ка*, *шишибāрка*;

искāпим, *искрīвим*, *исплāтим*, *испрēгнем*, *окрēнem*, *окрūжим*, *ол'уштим*, *опрāшим*;

Са унутрашњих слогова стари кратки се није преносио на дуги предакценатски слог: *зīмнијца*, *клāнијца*, *нāрүче*, *пēтāо*, *бāбовина*, *вēзāо*, *дāвāо*.

Неакцентовани квантитет је потпуно ликвидиран из постакценатске позиције, као у другим косовакоресавском говорима,¹³² а јавља се једино непосредно испред акцената силазне интонације:

Бēшдвић, *Вуксāнöвић*, *Дëдёвић*, *Ђурđoviћ*, *Јовāнöвић*, *Миловāнöвић*, *Пајđёвић*, *Рaл'ёвић*, *Шујđёвић*, *Томđёвица* 'топоним', *врēднијца*, *дивл'ожина* 'дивљач', *старđёжина* 'трава при kraју вегетације', *бл'ёјање*, *буќање*, *врёкање*, *врiштaњe*, *маќање*, *дрл'ање*, *мёшадње*, *одајање*, *пiсaњe*, *полагaњe*, *рёжaњe*, *растурaњe*, *чувaњe*, *шарaњe*.

¹³² У левачком говору „она је увек везана за претону“, в. Симић, Левач, 61; у трстеничком „ликвидиране су све послеакценатске квантитативне опозиције“, в. Јовић, Трстеник, 23, док у говору Ресаве „потврде за дужине у постакценатским слоговима врло су ретке“, в. Пецо – Милановић, Ресава, 297.

У гораждевачком говору преношење акцената на проклитику је факултативна појава, а кад се реализује, има обележје метатаксе. Обично се реализује у сложеницама са негацијом: *нёпријател'*, *нёсој*, *нёчовек*, *нёрадник*, *нёписмена*, *нёправилно*, *нёмогуће*.

Ретко се преноси са глаголских облика на негацију, а кад се преноси, преноси се са аориста: *нё даде*, *нё дође*, *нё живе*, *нё знаде*, *нё каза*, *нё мога*, *нё одјде*, *нё паде*, *нё рече*, *нё стаде*.

На предлоге се преноси у некој врсти сталних спојева, које се осећају као прилошки изрази: *зà руке*, *зà душу*, *нà ноге*, *нà воду*, *нà страну*, *ù главу*, *ù руке*, *ù јесен*, *пò старос*, *ù памет*, *ðò врага*, *нà ђавола*, *ù камен*, *нà огань*, *ùз брđо*, *нà прол'еће*.

Из овога се може извести закључак да се стари кратки акценат углавном прнео из финалног на претходни кратки слог, при чему није променио квалитет. Изузетно се јавља у отвореном слогу изван енклизе, а у затвореној ултими бележи се у туђицама: *тарàк* 'јунац', *л'итрàк* 'делимично кастрirани во'. У унутрашњим слоговима је постојанији него у финалним. Преношењем на дугу пенултиму реализовао се у дугоузлазни акценат. Стари дуги се не преноси. Постакценатски квантитет је ликвидиран.

Дезакцентирација

Без акцента остају атрибутиви типа: *баба-Мárта*, *Мила-зáва*, *Девер-крéнїја*, *Бал'e-Мїћа*.

Без акцента је и приdev свети уз одговарајуће име свеца: *Свети-Никòла*, *Свети-Јòван*, *Свети-Рáнђо*.

Не акцентују се ни приdevске заменице и прилошки изрази: *Прё неки дान*; *Косил'i неку л'ивàду*; *Прошао један чòвек*; *Остàл'i у једну кўhy*; *Слòми мало*

л'ёба; *Каже* такô је тô; *Реко* да опёрем овê сûдове; *Рече* нёмамо рâднице.

ВОКАЛИЗАМ

По артикулацији вокала гораждевачки говор се разликује од говора старинаца на источном делу простора северне Метохије,¹³³ а истоветан је са неким знатно удаљенијим косовско-ресавским говорима на простору централне Србије,¹³⁴ али ако се апстрактује прозодијска проблематика, идентичан је и са неким млађим штокавским говорима,¹³⁵ што значи да нема фонетских варирања. Према томе, вокалски систем може се представити на следећи начин;

$$\text{H}_2\text{O} + \text{P}_2\text{O}_5 \rightarrow 2\text{H}_3\text{PO}_4$$

Вокал а

Замена вокала *a* другим вокалом, у одређеном броју лексема распрострањена је појава на ширем подручју штокавских говора,¹³⁶ па је позната и у гораждевачком говору.

До замене вокалом је редовно долази у следећим лексемама: ёктер, јёмац, јёмчит, јеребијца, мејна, ћеремијда, ћутёо. У неким облицима, међутим, спорадично се замењује па се напоредо јављају форме са фонемом *a* и са фонемом *e*: вал'а/вел'а,

¹³³ Барј., Метохија, 17.

¹³⁴ Јовић, Трстеник, 38.

135 Пижурица, Колашин, 59.

¹³⁶ Барј., Лепосавић, 419; Стевановић, Ђаковица 32; Пижурица, Колашин, 60-61.

јаšтарица/јаšтерица, таксират/тексират, тас-тамёнат/тестамёнат, чагрл'ам/чегрл'ам 'лагано копати стружући земљу мотиком', џамадан/џемадан. Из наведених примера види се да се замена проширила са позајмљеница и на речи домаћег порекла.

До замене не долази у следећим лексемама: *врापче, рâс(tи), крâс(tи), грабул'a, чарâпe.*

Замена вокала *a* вокалом *u* ређа је појава, па се напоредо употребљавају форме *мâкнут* и *мîкнут* у свим глаголским облицима.

Предлог *са* спорадично се употребљава с(*a*) фонетизмом *čas.*

Непостојано *a* се редовно јавља у генитиву множине именица са основом на сугласнички скуп: *гјесака, дâсака, ил'адâрака, лôкава, џркава;* али ће редовно бити *кâзна* и *пîсмâ.*

У појединим лексемама *a* није непостојано. Разбûдйла ме и сâна; Кâко си са сâном?; Не причай страшне сâнове.

Стање у префиксима је шаролико, па је најбоље илустровати га примерима.

Редовно се јавља у глаголу *сакрити:* Сакрîла би по неки дîнар да ми се нађе; Сакрî се да те не вîди; Јма нешто сакривëнија пâра. Међутим, глагол *сакупити* употребљава се без вокала *a:* Ка се скûпу свâтови дорûчује се; Ктёла да скûпи неки дîнар да ју се нађе; Пропâдоше онâко скûпл'ене на гомîлу.

Редовно је *изâткат, разâбррат и разâзнат:* Изаткâла би по стб âршина плáтина; Да сам мoggla да

разабёрем шта се дёси с њим; Дёте разазнालо па нёће код бा�бе.

Напоредо се јављају форме глагола *испрат* и *изапрат*: Извàди се и понёсе у jâz да се онб *испёре*; Кад би га ѯзапрала раширила би га да се сўши.

У облицима глагола *саветовати*, а се редовно јавља: Сäвётовала ју свекрва, ал' није слушала; Џабе ју савётујеш кад не убира; Кð ће да ме посавётује?

Вокал *e*

Замена вокала *e* другим вокалима није распрос traњена, нити је фреквентна појава у оној мери у којој се замењује вокал *a*. Предлог *спрема* непознат је у облику са вокалом *a*: Нàшла је човёка *спрема* сёбе; шта је он *спрема* тёбе; Седёла је *спрема* наc; Доји *спрема* мёне ако ћеж да га вйдиш.

Именица *раме* никада се не јавља са замењеним вокалом: Ђигни ми нараамак на *râme*; Прёзао се у дёсно *râme*; Видел'и су и како идû *râme* уз *râme*.

Међутим, у прилогу *лане* редовно долази до замене вокала *e* вокалом *i*: Лâни сам посёко др̄ва; Од лâни се нёсмо вйдел'и; Лâни и прёколани нёмâсмо зимê; Ка прёколани што су родил'е шâрице – нйкад.

До замене вокалом *u* редовно долази и у лексеми *маћеха*: Нёкоме мâјка, нёкоме *mâчија*; Билà ми је *mâчија* бол'a но мâјка; Сирôта, на мûку од *mâчије*; Јма *mâчија* да су ка мâјке пâсторчићима.

У лексеми *воденица* и изведенницама од те основе *e* се спорадично замењује вокалом *a*: Покјупише ни л'ûде пред Здрâковића *воданîцу*; Затвàрал'и и у *воданîцу* Шарамётовачу; Одвâјајл'и ни вòду *воданîчари*; Тéшка ка *воданîчки* кâмен.

Замена вокала *е* вокалом *а* спорадично се јавља и у радном приједу глагола *видети*: *Вїдала сам својма очима; Вїдала сам да од женйдбе нёма ништа.*

Поред форме *порцелан* стоји фонетски лик *порциулан*: *Сã се употребл'авају сùдови от порциулáна; Ломû се овî сùдови от порциулáна; По шêс порциу-лânскија тањирâ.*

Напоредо се употребљавају облици са замењеним и незамењеним вокалом у следећим лексемама: *секýра, секирâција, секýрат, насекýрат, исекýрат: Бâдињак сечёмо сикýром; Пробјёти преко глáве и та сикирâција; Насикирâла сам се, отровâла сам се; Исикирâла ме ньбјна мўка.*

Вокал *о*

По супституцији вокала *о* вокалом *а* гораждевачки говор се не разликује од неких косовско-ресавских говора на подручју централне Србије.¹³⁷ У облицима *мачûга, мâtка, млазîна, јâргован, тајâга* замена је редовна: Кад забрâнимо л'ивâду побôдемо бéлу *мачûгу*; Гûчё смо игрâл'и *мачûгама*; Посёко ми нёко ми нёко једну *мâtаку* у лûг; Л'ёса дугâчка ѹма пёт *мâtака*; Нàшла сам и у *Јâргован* Пётровића; Увàтим ти једну *тајâгу*, па ти и потёрам; *Млазîна* су се жâл'ил'и.

Редовна замена је и у показним заменицама и количинским прилозима: *овал'йки, тал'йки, онал'йки, овал'йко, тал'йко, онал'йко*: *Овал'йка* сам бýла ка сам се вёрила; *Тал'йка* мўка са вишком; *Онал'йки* мукáјет и цâбе; Каже вòл'им те *oval'йко*; *Тал'йко* и *тал'йко* пâра да плâти за младицу.

Спорадична замена чешћа је у говору старијих него у говору млађих особа: Онâко апerryсана мôрâла да

¹³⁷ Пецо – Милановић, Ресава 253; Симић, Левач, 135.

рāди; Упūтил'и га на аперāцију; Нēм кā(д) да довāтим зāлаг л'ёба; Шта ме брýга, ће да ми скйне пал'éте, не мёже; Кāтал'ици једû свйнско ка мî; Трâжил'и су да понёсемо стб напал'бнâ да га пûшту; Међутим, замена ће редовно изостати у лексемама: овâмо, онâмо, одозгðр, полâко, половйина, чобâнин, субдта и сл.

Замена вокала о вокалом е јавља се и у речцама за показивање као спорадична појава: Евê га; Етê ти ју на прóзор; Енê и крâве. До замене не долази када се речца употребљава да означи изненађење: Ёто ти га сâд.

До замене вокалом е долази спорадично код глагола изведених префиксом про-: пребûдит, превёрит, прецéдит, прегûрат: Ка се пребûдим не мёгу да зâспем; Да превёрим да л' сам искл'ûчila стрûју; Нêм на шта да прецéдим мл'éко; Дáко прегûрамо до краја зймê.

Замена вокала о вокалом у факултативна је појава, која се јавља у лексемама: хармоника, кофер, коверат, шифоњер: По прê гôч, а сâд âрмуника; Ствâри смо носйл'и у кûфер; Донéше ми једну куфёрту; Пûн шифуњêр тêша.

Вокал и

Супституција вокала и вокалом е у гораждева-чком говору није фреквентна појава, али није ни непозната. Редовна замена врши се у страним речима л'етургîја и сл'езёна: Прýчес посл'e л'етургîје; Ако је сл'езёна у прёви крâj бîће тёжи почетак но крâj зймê.

Спорадична замена у позајмљеницама и домаћим речима последица је разједначавања гласова: Постâви се сðфра, на њû кашике и вел'ûшке; Држî сл'йку у

ветріну; Ўзо му мил'ицајац л'егетимаџију; Како је медеџија напрёдовала, мाँье се умїре; Замерїсала күћа на печење; И јâ би вол'ёла да ѹм(ам) семітa; Свàтови се закйтu шемиширом, а ёнђе мараџицом; Пречесту се онї што су постил'и.

До замене не долази у лексемама: кол'їба, л'исића, мил'ијôн, мил'ијâреда.

Вокал у

Замена вокала у вокалом *a* јавља се као последица дисимилације. Бележи се у позајмљеници фуруна: Бес фаруне не могаћмо да се угрїјемо; Донёси којё дрво за у фаруну.

У презентским облицима глагола бити вокал у се замењује вокалом *и*: Ако бїдне кїсмет 'судбина' да продам, биће добро; Бїдни јунак, срамота да плачеш; Нё јâ бôгоми, бїднући тî тû, јâ да кратим дрва.

До замене не долази у лексемама: дûб, дубôк, кûн, күпус, сûза, сûнце.

Замена є (јата)

Гораждевачки говор припада екавским говорима, па је *јат* дало *e*, без обзира на то да ли је било дugo или кратко: Бýла вेरена у Бéло Пôл'e; Ове млáдице сâд свë у бéло обучёне; Ўчине се нёко врёме, а њёга нёма да дбје; Йма једно дéте и двë чöрице 'девојчице'; Мрâk, почёше звëзде да излâзу; Не вал'a да се сёје кад је мёна мëсеџa; Нё би га дáла да ми дâ бêl'u свëт; За нôћ напâдао сnëg до преко пёјаса; Дёџа се игрâју, берû цвëћe.

Доследна замена ѡата у одричном облику презента помоћног глагола *јесам* је факултативна појава:

Hésam се умориља, ал' *nésam* нйшта ни учинёла; *Hésti* ти стаља за њёга; *Hésmo* имаљи пара да платимо пөрез; *Héste* ни кा�фу попйл'и; *Hécy* се претрѓл'и, не бдј се.

У трећем лицу једнине редовно је икавска замена.

Икавска замена јата извршена је и у компаративу приdeva, за разлику од замене у источнометохијским селима.¹³⁸ Стари наставак јавља се спорадично у компаративу приdeva *стар*, али је и ту у ишчезавању. Међутим компаративи приdeva *мудар*, *паметан* ни у говору најстаријих особа неће имати стари наставак: Стари су бýл'и *мудрии* од нас; Жёна бýла *мудрија* от човёка; *Паметнији* попушта.

Именице женског рода на *-а* и природног мушкиог рода са тим завршетком, у дативу и локативу једнине задржале су наставак *-е* као у другим говорима косовско-ресавског подручја:¹³⁹ Више вёрује *жене* нò *mâjke*; Да понёсе *сестрё* на дár; Отйшл'е су ти как цркве; Прàти ми по *жене*; Нйже вол'ёо да причा о тој *сестрё*; Поручила му по *Mîte* да идё күћи.

Иста је ситуација у овим облицима и са заменичко-придевским речима: И *мёне* је купово кад би күпљо *жене*; Тёбе ти нйже рёко; Сàмо тьдже кàзàо; Домаћин купово *свёма*, и *младёма* *женёма*, и *малёма* децёма; Свако о сёбе причा добро.

Доследна замена *јата* јавља се и у дативу, инструменталу и локативу множине заменица и приде-

¹³⁸ Барј., Метохија, 104, Букумирић, Метохија 80.

¹³⁹ Пеџо – Милановић, Ресава, 262; Алекс. – Вуком., Жупа, 294.

ва женског рода: *Врѣднѣма* женѣма кѹћа ка сат мёда; Не волим да те видим с овѣма женѣма; С тѣма парама кѹпїјо волобе; С нѣвема чарапама у штаклу; Кошул'е с навѣзенема наруквицама; Чистема рукама се добро изгњѣта; По неки човек иде с младема женѣма; Јашл'и широкема ўл'ицама; Пара се не праћају по такема.

У секвенцима испред ј паралелно су у употреби облици са *е* и са *и*: Снѣт вѣје ка Бок што мёже; На Ђафу вѣјавица ка усрѣд зимѣ; Да се навади док сунце не изгрѣје; Посѣјасмо пшеници уочи Никбл'дана – ка та пшеница; Наложил'и би помало ѡгња да се угрѣјемо;

Да му побрем и посїјем; Покѹпи се па се овїје на вѣтар, остани чисто зрно; Сву ибћ се нѣсам угрїјала.

У прилогу пред редовно је -*е*: До пред збору нѣсам заспала; Ту ми пред ноге и не видим га; Вѣрила се нѣгде пред Божић; Изнѣсемо мёзе пред гости.

Изузетак чини предлог *пред* уз именицу *вече*, вероватно зато што је синтагма срасла у прилог: Придваче поче да грмї; До придваче нико ме није ни питao; Придваче кат приладим почнемо да расађујемо.

Контракција вокала

Контракцију вокала узрокују гласовне промене, као што су испадање сугласника и прелаз *л* у *о*. На тај начин долази до укидања хијата.

Следи преглед контракције по групама.

aa

Контракцијом ове групе вокала укида се хијат настало испадањем фонеме *х* из фонолошког система: Нѣсам *râm* од лопова; Чекала сам те цѣо *câm*; У

Горâждевац јма четири *mál'e*; Орâше се гранјчи з Гôрњом *mälôm*; Ни дрво без гране, ни човек без *mänê*; Кâка ти је *snâ?*

ao

У овој групи најчешће долази до контракције у облицима радног придева мушких рода, под условом да слог није под акцентом: Кол'йко сам *vâto* рîбе по Бîстрице; Гл'ëдо сам што са(м) *môgo*; Ђиго ми нёко матику из Њиве; Ёбро сам шăрице; Прôдо сам крâву; Рёко са(м) му *jâ*.

Кад је први слог под акцентом, група је постојана: Вîкðo сам ти *jâ*, но ме не слûшаши; Пîcðo ми да ће да дôђе; Причðo сам ти о тôме.

Под истим условима дошло је до сажимања и у именици посао, где је извршена регресивна контракција: Свâки дâ(н) на *pôso*; Кâко идê *pôso*. Појава није забележена у именицима *brâo* и *kotðo*.

До сажимања групе редовно долази у медијалном положају у именицима *саонице* и *заова*: Скôро свâка кûћа имâла *cânîca*; Нâшла сам *zâvu* и свекрву.

Везник као јавља се у четири варијанте,¹⁴⁰ од којих је најфrekвентнији облик у ком је извршена прогресивна контракција: Удâра кîша *ka* Бôг што мёже; Онб плátно побêl'î *ka* сnêg; *Ka* да си га позлâtйла; Скîта *ka* да се помâmйла.

Облик са извршеном регресивном контракцијом, фrekвентнији је код млађих особа: Остâне *ko* вôсак; Прошâо *ko* бôс по трњу; Да ју вîдиши – *ko* страшйло.

¹⁴⁰ Облици *ka* и *kaj* су фrekвентнији од других и јављају се у говору старијих особа, док облике *ko* и *ka* претежно млађи употребљавају.

Група се не контрахује увек, па се хијат не укида, иако је дошло до испадања фонеме *x*: *Mǎom* долази субботом; *Kàka strađba*, Боже помози, тē *strađbe* нико не памти.

Редовно ће бити: *nǎokolo*, *nǎopako*, *zaoběri*, зато што се осећа самосталност саставних делова.

eo

Група се контрахује у радном пријеву ако није под акцентом: *Vǐdo* сам га у *Pěñ*; *Dđno* сам ти косу; *Pōčo* си да п්‍ушиш; *Ўzo* си га нǎ врат.

До сажимања долази и у другим категоријама: Да ју вѣдиш – *âñđo* божки; *Dđbro* су, *âñđo* да чුје; Од *grōtē*, не мđже нǎ ноге; Пристави се *kîco* кුпус.

Под акцентом група је постојана: *Vol'ëo* сам да га вѣдим; *Чûvâla* сам *tëoče* с њом.

yo

Контракција у овој групи ређа је појава, па група остаје неизмењена и кад није под акцентом: *Děnuo* тâлу, па пão; *Zděnuo* десет мулârâ сёна; *Zînuo* от чûда; *Цûknuo* се мâло; *Pogînuo* у л'ивâду у Бел'йнца; *Чûchnuo* да се одмôри.

У предлогу *уочи*, контракција није обавезна, па се јављају сва три облика: *Gōspôdujemo uchi* слâве; *Pôsno ochi* Божића; У Бел'йнца чûвамо до *уочи* Ђурђевдана.

oo

Група се сажима ако није посреди сложеница или група која није под акцентом: *Један eñ ně mogu*; *Ovčâma dâvâl'i sô* на л'едињу; *Pûšti ga ġâzvo* нека га нôси.

У другим случајевима група је постојана: Не стіго да га поћрем; Поордо сам га ју прол'еће; Забдо бељу мачју; Ударио га у сл'еподчиници пењицом.

iii

До сажимања долази после испадања сонанта *j*: Чү си тї; Код Ил'уне күће. Међутим, у компаративу се јасно артикулише сонант *j*: Ја сам старји;

Друге групе се не сажимају:

ae: једанәес, деветнәјес;

ai: Тайна ‘топоним’;

ay: пәук;

ey: меўна;

ou: поука.

Апокопа

Губљење вокала из финалног положаја је факултативна појава. До ње најчешће долази у позицији пред вокалима, али се бележи и у сандхију пред консонантима:

Нек врат сломи кад не слуша; Што мисл'им тёбе нек да Бог мёне; Нек ти је срећно; Кад иде краја нек иде и пороже; Нек иде дете у школу; Нек изађу дјеца на сунце.

Звà га, ал' нё кће да се окрёне; Пйтà га, ал' ми нё одговори; Ил' је запао, ил' је сврatiо нёгде; Ил' ћу отис дјанас, ил' нёћу нјикад; Ни лјук јёо, ни лјук мирисао; Добјосте л'?: Рече л' му?: Да л' су стїгл'и?

Наравно, напоредо се употребљавају и рече са финалним вокалом: Кака сам, нека сам.

Изостављање ван сандхија најчешће се јавља у инфинитиву, а за то овде није потребно наводити примере.

Афереза

На изостављање иницијалног вокала највише утичу гласови из претходне речи, али се појава бележи и у неколико лексема, углавном страног порекла: *Бес клагије* сам остала; *Развијала* с *клагијом* кёре за пйту; *Качамак* се измеша *клагијом*; *Преписао* ми доктор *некције*; Ако ти је рёко, није ти скйнуо *пал'ете*; Да остадоше *Тал'ијани* још коју гёдину кћаше свако дёте да научи *тал'ијански*; Сёдло ѹма *зенгије*, самар нёма.

Синкопа

До испадања вокала из медијалне позиције најчешће долази у 2. лицу множине императива: *Дрште* се добро; *Сёте* још мालо; *Донёсте* ми мёне; *Скйнте* се с кобла.

Синкопирање изостаје после сугласничке групе: *Ўтните* ми кёнац у ѹглу; *Зàпните* враќа; *Припните* кёње у л'иваду. До синкопе не долази у инфинитиву, радном пријеву, ни у футуру.

У количинским заменицама није извршена јер је вокал под акцентом: *Кол'јко* пара *тал'јко* и мёзике; *Онал'јка* галама за нёшта; *Тал'јки* свёт се скўпио. Тамо где није био под акцентом изостављање је изостало по аналогији: *Нёкол'јко* гёдина би седела вёрене.

Вокално р

Од сонаната у функцији силабема може се наћи једино сонант *r*, и то најчешће у медијалном положају: Кёза ће да брстî; Гёдину дानâ носйла црнийну; Мî смо врсници; Да се растјуру кртници; Џё дान се брчка по водë; Нембј да врдаш; Нёкат се коломбоћ зрнкао; Каже ѣјде да укрстимо; Ктёо да крёше врбе; Мрзî ме да чувам сáма; Опрскao сам вoћe; Ка трње да вршим, кад идём код њй.

После испадања сугласника слоговно *r* се нашло у медијалној позицији испред вокала: Тेरал'и смо и у Сишке врёве; Билà је рđом ис Црног Вра; Скраћеш се у Ломове.

У иницијалном положају редовно је испред сугласника: Уфатила се ҏха; Дûг је ҏђав дрûг; Од ҏђе не мёже очи да отвöри; Чобањи су носйл'и ҏку; Рđав пùн ракије о(д) трйста кïла.

Девокализовано *r* је факултативна појава: Сäтрела се дабôгда; Прôстрела сам постёл'у; Арђаљо смо прôшл'и; Бил'ё смо двê јётраве; Јмрала је сирота рांно; Ние ўмрала, но се родилла; Срёбрене кашике и вел'ӯшке.

Синкопирање вокалà *a*, *e*, *u*, *o*, узрокује секундарно *r*:

-ра- > -р-: На рâзбој ђма двâ вртиља; Погрбул'амо гробул'ом оно што остâне кад вёжемо кёла;

-ре- > -р-: Пòсл'e пёшке од Брстовиќа; Ка одâвде до Бржсаниќа; Прёл'и на мâл'ку и на вртёно;

-ри- > -р-: Кё ће да се прчести;

-ро- > -р-: Мл'ёко на шпòрет у брзîн;

-ар > -р: Пшеницу ћу у Прчёлу; Намâжу се крмîном.

Елизија

Елизија у сандхију није ретка појава. Неакцентоване речи губе крајњи вокал пред речима које почињу вокалом:

да + и-: Тî мбраж ð идêш; Кô ће ð идê у Пêх?;
Оте ð идêдû, нête вîше да чёкају;

да + о-: Вал'аће ти ð обûчêш прийдвече; Ќдма ð остâвши и да га не тâкнеш;

да + у-: Бôл'е ти је ð узмêш; Д увâти да ме излôми; Мôже ð укрâдê нёшто;

до + у-: Прâва ð у кâп;

за + и-: З инâт му не дâm;

ме + у-: Ктёде да м убîје; О л' да м узмêш?;

не + и-: Што н излâзите вîше?;

не + у-: Јâ то н умêm; Н умêдо да му кâжем;

се + и-: Ај да с игрáмо;

се + у-: Да с уðâ, да с узмû;

те + у-: Да т убîјем;

л'и + и-: Је л' ѹсттина?; Је л' истёро ôвице?;

ли + о-: Је л' отишâо?

КОНСОНАНТИЗАМ

Фонолошки систем консонаната не разликује се битно од суседних говора. Може се представити следећим таблицама:

Сонантни

в			м
	л	р	н
j	л'		њ

Опструентни

п	б	ф	
т	д		
ц	s	с	з
ћ	ђ		
ч	џ	ш	ж
к	г	(х)	

Из табеле се примећује одсуство консоната *x* и присуство консонанта *s*, а анализе ће показати да изговор сонаната *л*, *љ*, *н*, *њ* и *j* утиче на општу слику о консонантизму, тако да се разлика према консонатизму новијих штокавских говора јасније испољава.

Сонант в

У погледу артикулације и дистрибуције сонанта *v* гораждевачки говор се не разликује битно од других штокавских говора, јер се у свим позицијама употребљава тамо где му је место, али му је артикулација у неким позицијама ослабљена: Неки *vâkam* се учинео; За славу *vîno* и ракија; Мл'ёл'и смо жито у *vodenîcyu*; Од *vôča* највише шарице; ДошАО *vråg* по своје; У неко *vréme* прýми крâва тёл'е; Пðжњел'и би прê *âvgusta*; Код *Averam*-Пёрине *kûče*; Рëтко кё сёјо

óвас; Тёрал'и óвце на Кёсовачки рâван; Шта знâ брâв
бёжи; Пут прâв, нйгде не скрêће; Дуван сûв ка бáрут.

Добро је очуван и у интервокалном положају: На јужину примâкни ćотâр сёна пред волòве; Док је испрощена спрêма дâрове; Код нâс је јак дêвер; Тêжак је бîјо нâш жîвот; Нêма му жîвôта с њом; Заграђбовали се плотôви рано с прôл'ећа.

Сонант је стабилан у групама гв-, св-, цв-:

гв-: Имâл'и бráну о(д) тřња и гвојзéну бráну; Онâј што издајé на пöдину имао дрвëну, а онâј што дëне гвојзéну вïлу; Нâјпре дрвëна, па гвојзëна кôла; Онâј гвождâр крос прâг и крос платицu и кроз осавйну;

св-: Помòзи Бòже, и Свети Никòла; Свâко на свôју стрâну; Свâко гл'ëда свôја пöсла; Свâшта се прича по сёлу; Дар за свекра, за свекrву и за стâрога свâтa; Дôбро се слâгала са свекrвом;

цв-: Ка цвëт у бâкчу; Прëзо једноѓа мûрðњу и једну цветûл'у.

У позицији између вокала и консоната артикулација му је ослабљена: Држâл'и крâве и óвце; Остâл'и би у планйну с овцâма до дôцкан; Спâсовдан је ѹвек у четвртак;

Грûду сîра изрёжи на фил'је; Онê грûде пöсе тûчи матијком; Рече бол'й ме óде и óде; Ёky òðê да ми га донëсеш.

Артикулација му је ослабљена у позицији испред љ у неким итеративним глаголима, па се спорадично група -вљ- упрошћава: Да забâл'ам дёцу; Набâл'амо сô и гâс; Остâл'амо по пárче пýте за Богојâвл'ëње; Постâл'амо сôфру; Попрâл'a кôла; Састâл'амо краj с

крајем; Упраљао задругом неки из Лажана; Сваки дан се пристаљало за вечеरу;

Набављало се бобл тешко; По један коломбоћ се остављао за берийет; Постављају прозоре на кућу; Несу се расстављали ка сад; Некад се пристављао купус, некат пасул'.

Појава упрошћавања није захватила групу -ев- добијену новим јотовањем: Нема мл'ека од дивље траве; Кравље мл'еко рђеје од ћвчега; Није ни на време било јављено; Трђа вељика се пушти за здравље и напредак.

Испадање сонанта *в* није распрострањена појава као у другим косовско-ресавским говорима. За разлику од стања у Ресави, Трстенику, па и у источном делу северне Метохије,¹⁴¹ у Гораждевцу је група -ств- стабилнија, јер је њено упрошћавање испадањем сонанта *в* ретка појава, која се може уочити само у говору старијих особа: Пріча само из ћаволства; Ђала се у вељико богаство; Четири године био у ропство. Спорадично се упрошћава: Кад је дошао из ропства; Сад нема пријатељства ка некад што је имао; Побегли овамо од убиства; Кад је долазио на осусто, испросил' му.

Протетско *в* се јавља у глаголу *рвати* се и позајмљеници сако: Врвљи би се кад би чувал'и стоку; Кад је прошао овуде имао је саков преко рамена.

¹⁴¹ Пеџо – Милановић, Ресава, 278; Јовић, Трстеник, 72; Барј., Метохија, 114.

Сонанти *л и љ*

Изговор сонанта *л* зависи од позиције и варира између стандардног и веларног испред непалаталних вокала, сугласника и на крају речи: *астал*, *алку*, *муштуљгџије* и палатализованог у положају испред вокала предњег реда до те мере да се изједначва са сонантом *љ*, које је нешто отврдло: *Л'ёдне* ју њоге ка *л'ёд*; *Јёфтино* месо – чорба по *л'едиће*; Чувал'и смо свиње по путова и по *л'едића*; *Л'ётос* се не угрејасмо ка што треба; *Живи* на *л'ёкове*; *Укочил'е* му се њоге од *л'ежака*; Ако јма *л'ёба* за дечу имаће и за мени; По *л'ијада* до Ђурђевдана; Набери *л'ишића* од рене; Не мđгу да ју извадим *л'ице*; Имало је *л'иниџуре* у Врђеве; *Пл'ијавају* краве по Бистрице.

Фонема *љ* је нешто отврдла и има исту вредност као фонема *л* испред палаталних вокала: Пободи онб *кбл'е*, па заграђуј; Отераше ни *л'уде* на ћакцију; Прво се постави децама, па *л'удима*, па женама; *Кл'уцају* пил'ићи онћа зрна пшениће; *Укл'укала* се у бинцу кад је прескакала; Да ју дочекујемо с *пријател'има* и *л'убавницима*; Штаду знаду сел'ацама и сел'анке.

Сонанти *н и ћ*

Артикулација алвеоларног назала не разликује се од артикулације у другим косовско-ресавским говорима: Брашно у *наћва* држал'и; Наша *ношња* била друкша; *Ништа* несам окусила од синоћ; *Навал'ише* прорез на *народ*.

У позицији испред фрикативних сугласника *з*, *с*, *ш* не долази до потпуне препреке фонационој струји, те

му је назалност изразитија: Добијаљ'и смо *коңзёрве*; Прима нешто *пёнзије*; Бॉл'и су бýл'и ёбичаи *стриңску*.

У положају испред велара артикулација је веларна: Радио у нáрòдну *бâлку*; Свâке субôte вёче на *игрâлку*; Не мðже зáједно читâлка и *игрâлка*; Закâчи *штрапâлge* за вагíре; Гðлгају се, 'расправљати, колебати се' нижко да се дýгне да помðгне.

Артикулација палаталног назала местимично одступа од стандардне, па је сонант ње нешто тврђи. Појава није фреквентна, уочава се код појединаца и не може се утврдити положај назала у коме долази до померене артикулације. Према томе појава није изразита као у другим крајевима Метохије¹⁴² и однос између ова два назала у гораждевачком говору није нарушен у тој мери да се та два сугласника не разликују, како то Стевановић констатује у *Извештају*:¹⁴³ Ўвече унðсимо бâднак; *Боишáци* су на крâј села; За нâпол'е имâл'и смо *фенёре*, а за унðтра лâмпе; Свекрвa седî код огњишта.

Сонант j

Артикулација фонеме *j* зависи од њене позиције у речи, па се разликују неколике варијанте, које иду од јасно артикулисаног, преко ослабљене артикулације до његовог потпуног ишчезавања.

Најјасније се артикулише у иницијалном положају: *Jâ* сам седёла вёрена трîй гðдине; Мðже кравë да

¹⁴² У другим крајевима Метохије појава је изразитија, в. Стевановић, Ђаковица, 66; Стевановић, Извештај, 62; Реметић, Призрен, 415.

¹⁴³ Стевановић, Извештај, 62.

запа̄не ја̄бука; Звáл'и су да се идé на јáз; Погйнуо код Ја̄збине Јеремића; Чобáни има̄л'и онé јапу́нце; Натéгöше волðви, сломӣше јáрам; Извáди онú огри́зину из ја̄сала па прóстри; Слáбо горӣ јóва; Остáо код Јóкића кýће; Да пýне јýг истопиће га за двá дáна; Свáко јýтро помýзём шта на̄ђем.

У иницијалном положају јасно се артикулише и испред вокала *e*: Бýо неки Јéвка Букумира; У брáк ђима и јéда и мёда; Трáжјо те један чòвек; Јéсам се уморио, ал' не осéћам ўмор ка(д) сам завршјо по̄со; Јéшина крàва на̄ђе да се напáсē.

Међутим, у енклизи артикулација му је ослабље-на, па се бележе случајеви испадања: Штá е бýло?; Кол'йко е сáти?; Кáко е стáри?; Тý е бýло бôл'е.

У средини речи на изговор сонанта *j* утиче близина акцента, и врста вокала, па се разликују јасна и ослабљена артикулација, као и ишчезавање.

Јасно се изговара између вокала задњег реда: Кол'йко зовём, нýшта ће чýју; Свýмá купу́ју опáнце; Имењáци се дару́ју; Трёба да се обу́ју, изу́ју, дёца су тô;

С мојом дёцом сам опрाशјо; Тáј Сáво бýо Вóјдве брат; Тे०ала би чák до Бóјдвеића;

Помёша се с мајом; Отишáо з дáјом; Зáмркл'е дáјдве крàве у Лóмове;

Кýпи се карàбоја па се помёша с кòром од јóвë; Ко(д) тал'йко девðјака да остáне неожёњен; Да мäкнем овб с рâзбоја до Божића;

Свàко јма свòју сùдбину; Рёкнеш му кàку ћеж бòју; Трёба да се јàгаци одвòју;

Идёмо до Шùјёвића кùће; Кàко сте са стрùјом; Био неки Вýjo прê њй;

У цркву се венчàју кот пòпа; Псј лàју, што мòжу; Почéше Тал'ијани да бëгају; Онб што остàло по кràју; Бëг имаò ћáју да му покùпи тò његòво;

Штà е знàло шùјаво рðбл'е; За дёвера ўјака; Пòсл'е кийше почне да бујâ;

Мешáја мëси, а бачица спрёма; Одвâја се ово с дрùгим пл'ëтивом; Прàтићу jâ Пáја да ти помòгне.

У положају између два вокала, од којих је један палаталан, артикулација сонанта *j* може бити стабилна: Бл'ëјû бвце што мòжу; Извàдиш л'ëју па сáдиш; Не вïди бñ што му се смëјû;

По Цвëјðве л'ивàде чùвàл'и;

Сёјала се конðпл'a; Слàтко сам се наслëјала; Изгрёјало сùнце, а тî још спàваш;

Нè би ти га дàо да ми дàш мил'ијàрду; Мил'ија му био пàрадеда; Нйје нïчија кад је овàка.

У суседству с вокалима прёдњег реда бележи се и ослабљена артикулација: Имàла сам мàхијû ка да ми је бïла мàјка; Бïјû се бвнðви у мркање; Отишàо да рàди у Аустријû;

Исел'ијðо се с фамîлијðом; Пòсе се истурпијâ с тùрплијðом; Јзел'и ју с мил'ицијðом;

Шкôлује дёцу; Свàки кёмбај помаॄло *расипује*;
Остâне у сбôу да се *дотерује*;

Свàка сад вôл'и да жîвîй *одвобјено* от свёкра и
свекрве; *Моëјма* децâма не пâда нâm;

Чёко ме код Јовâна *калайује*; Испёко сам нешто
ракије; Овô дрûго йспаде *лошије* од првога.

У тој позицији долази и до редукције: Не мòгу да
вёруем; Млâдица и *посипује*;

Што е *мðе* – *мðе*;

Тако смо имâл'и *обичае*; Помаॄло мбра да *остае*;
Дáко *потрае* до краја зимê;

Ка се *угре* џрепûл'а скйне с ђгиња; *Посёе* се у онê
браздйце;

Жёна му ис *Кїєва*; Нîко ме *није* ни *пйтão*;

Скйне се кат почне да *стрûй*;

Мðи сйнови, бойм се да не дôђу; Ако ћеш да се
одвöимо, да се одвöимо;

Овî пироћанци имâл'и *кàшие*; Одозгбр нафрчâj
па посл'е *препл'ећаи*;

Дик се, се једна ёвца бл'єй;

Чû си тî?; У *Мил'ун* брëг напräвил'и зâдругу.

Иза консонанта сонат *j* је стабилан и јасно се чује:
Подёл'и *пôдједнако*; Вâдил'и смо *објаву* за пôпашу;
Нёмачка *објављла* рât; *Cjajû* се пр̄са.

Међутим, у консонантским групама *жj* и *чj* или се
јасно артикулише: *Пôдрûче* Горâждевца до Добрôдола;
Ка су кûпил'и *орûжје*, затвâрал'и су и у воданийцу; или
се редукује: Да ју прегл'ёда дёчи л'екâр; Сёћам се кад

ме носио у *нāрӯче*; Дё си до сàд, бðжи чёвече?; Ка се донёсе рёч, трёба да се донёсе и *ðбел'еже*.

У суперлативу придева који почињу са *j* једно *j* испада: Бйлà сам *нàјача* у *ráзред*; Код мёне *нàјефтиња*.

У позицији испред сугласника артикулација му је јасна ако му претходи дуг слог, а ослабљена иза кратког слова: Јма белðјка и џрнðјка; Гл'ёдај *мâјку* кат прёсиш ѫерку; Повёо кðла код *мâјстора*; Чакши́ре з *гâйтâни-ма*; Срби нðсу *шâцкаче*, а катол'ици барётке; *Слûчацно* смо се срёл'и.

У императиву глагола на *-и* изоставља се: *Попûте* немб да се срâmите; *Сакрûте* то да га нёко не вîди.

Артикулација соната *j* у финалном положају слична је артикулацији у положају испред сугласника којима претходи кратак слог: *Једнðц* укрàл'и пàре; Не бðц се нîшта му нёће бйт; Вréме л'ёпо ка да је *мâц* мёсец; *Попû* немб да се нёћкаш; *Немб* да га трâжите.

Секундарно *j* се јавља у иницијалном, медијалном и финалном положају: *Јâко* си му дàо; *Јðпет* удàра; *Дðкојан* пðп говёда крстî; *Ӧјде* ка пâс с мёста; Вёрила се о(д) *двâнâјез* гёдина; *Слâвимо* кај стâлно што смо слâвил'и.

СИСТЕМ ОПСТРУЕНАТА

Консонант *ф*

Употреба фонеме *ф* унеколико се разликује од употребе у неким косовско-ресавским говорима¹⁴⁴ и заступљена је у речима где јој је место.

Првенствено се јавља у позајмљеницама: Напрàвил'и су фàбрику обùће у Гораждевац; Кùпимо фàрбу па офàрбамо jája; Шíйтарке још нòсù ферёчe; Фијáкер само за млàдицу, за свàтове кòла; Ёстаде фикàн, 'сиромах' без нìгде нìшта; Фíкнуше 'одјурише' кòњи низ Бел'инца.

Такође се у туђицама јавља и у медијалном положају: Без л'ëба мòгу, бес кàфe не мòгу; Кòме је кафàна дòнела спрëчу?; Завàти кòфу водë на бунàр; Пасùл'ар би мòго да убèре по петнајес кофйнà пасùл'а на дàн; Домàћин сòфре трàжи л'ëб да се донëсе; Попијше гòсти, па се нëки и ћëфнùше.

Иста је ситуација и у финалној позицији: Свàко јма свòј ћëф; Раније се рëтко куповàо штòф; Бëјо је шëф грàдил'ишта.

Јавља се у речима ономатопејског порекла: *Фијүче* вèтар, ўши ми прòби; Амшòр фàчe и вртì се око кòња; Дàј ми кòсу још нëшто да пофàчem поред међе.

У извесним случајевима спорадично супституише сонант *в*: Крёсао сам фàбе; Јёфтино мёсо, чòрба по л'едиñе; Дàвàо пàре на фàјду; Ка сам и фàбнùо свё су дòшл'e; Ка кràтком мачùгом у фàр; Зафàрйло се испод

¹⁴⁴ в. Пеце – Милановић, Ресава, 267.

мôста; Један зафîрак пун рîба; Прôстре се чáршаф на слâмарицу.

Супституција опоструента *ф* бележи се у лексеми *чифчија*: Имâо сам једóга чипчîју; Чипчîја мôра да рâди гâзде; Остâло тô чипчîйско прâво.

Консонант *x*

Консонант *x* није потпуно ишчезао из фонолошког система гораждевачког говора, те ће његова појава пре бити изузетак но правило: Учîни ми âбер, мёж л'i да дôђеш; *Aјвáна, ајвâн* не чûва; На ајдûк смо вâдил'i ракîју из ардôва; Пûни амбâри и кошёви; Âпсил'i су партијáши и тेरал'i у âпс онê што су носйл'i крѣста; Пûн остâл âртија око љëга; Чётири ил'адâрке сам мôрاإ да дâm за жёну; Мёгу да покôсим пôла ёктера дётел'ине; По цéo дân се изл'ежâва у ладовîну; Ôча му пîсäо мâjl'ijу; Дё ми глáва, тû ми ráна; Чёла се бýла нека ўка из дал'ине;

Нàјл'епше су овê ۀрадрke; Фâрбал'i би у оräови-
ну; Кàпл'u стрêe; Не мёгу да замânem рûкôм; Мôрам да
наräним свîњe; Âјде пойтaj мâло; Пðарап'e
брежâнске свîњe;

Још мâло остâло на вð оrä; Сирðма штâ га снађe;
Рёко ти jâ; Стâдо мâло да разговâрам с љôм; Ôдма сам
се сётила.

Спорадично се јавља у извесном броју лексема које су касније ушли у лексички фонд српског језика, као што су: *храброс*, *Хитл'er*, или су преузете из црквене лексике: *Христос и хришћанин*; Кàпитул'ира ка *Хитл'er*; Добijjo ѩрден за *храброс*; У кол'йкло је

сâхрана?; Дё те да ју сахрањују; Нйје Методија ка Вôјводина.

У свим позицијама супституише се фонемом *к*: Не *ктёдоше* ни да ме пîтаяу, а не да кûпу; Не *кћа* да му га поклёним; Нйко тб не *зактёва* од њбј; Покojни *Микаил'е*, Бôг дûшу да му прости; Овјј *најмлађи* се зовë *Тijkомир*; Вишне нêма чêрге, но *тёник* се прôстре по пâтосу.

У генитиву множине заменица, придева и бројева уместо наставка *-их* јавља се наставак *-ија*: Да ти дâm од *овїја најшија*; От *свойја* пâра купòала за у кûћу; Узимал'и од *онїја пùнија*; Нêма рôда од *стâрија* шâрица; Да ми дâш од *бол'ија*; Првија дâнâ изгл'ëдало тêшко, па се навикосмо; Јма дрûгија рâдника.

Хијат настао испадањем гласа *х* укида се убацивањем *в* или *ј*: За вréме рàта бýло је бûва и вâшака; Сёјал'и су л'ûди помало дувáна за своју ўпотребу; Не мёже од *мûва*; Сûво ка бáрут; Несам глûв; Да скûвам нешто за вечёру; Јовôвина нêма жâра; Прёзо бýло двâ *пастûва*; Повûчји се за ўво;

Йма у Асâнов врј једно мёсто што се зовë *Âждаја*; Поравнâш зёмл'у ка за л'éју; Сâд вîчу прôја, а мî смо вîкâл'и колоботњица; Бîлâ е за мёне ка да ми нйје бýла *маћија*.

Секвенца *-хв-* од основе *хвал-* редовно се реализује као *ф*, по чому се гораждевачки говор разликује од левачког, где се јављају дублети:¹⁴⁵ Нёко

¹⁴⁵ Симић, Левач, 113, 114.

умѣ да се *фѣл'и*; *Фѣл'иш*е ми, кѫдише ми свѣкreve
дѣбрѣве; Кѣ се не *фѣл'и*, изгорѣла му кѫћа; Не мѫгу
вѣшише да слѣшам *фѣл'иш*у како се *фѣл'и*; *Пѣфал'и* ми ју,
дѣйже ју у нѣбо; *Пѣфал'и* се ѡдма кат стїже.

Уместо секвенце *хв-* у корену *хват-* напоредо се
употребљавају *в* и *ф*: Нѣгде ни цѣнарику да довѣтиши;
Увѣтијо пол'ак свѣње у пшеници; Да ми привѣти дѣте
док му прѣстрем пел'ѣне; Тѣдо да завѣтим вѣду на
стѣденац;

Фѣтал'и смо рѣбе котарима; Ако се пѣшти, нѣ
мож да ју уфѣтиши; Показаћу му јѣ само ако га
уфѣтиши; *Пофѣташе* не, па не спровѣдоше у лагер; Не
мѫже тѣ свѣко да сѣфѣти; *Уфатна* сам бѣла, нѣсам
мѣгла да се дѣгнем.

Африката s

Као на ширем подручју косовско-ресавских и у
већини пограничних говора,¹⁴⁶ тако се и у гораждевач-
ком говору јавља фонема *s* у ограниченом броју
примера: Штѣ је *sѣнсара* на волѣве, мѣрају да се
зекрл'ѣју; *Раззекрл'ѣл'е* би се крѣве (бесомучно бежати
од мува), нїкад да и покѹпиш; Бїлѣ једна *sѣкве*
повише стѣденаца; Да га *sѣннел*.

У гораждевачком говору фонема *s* као замена
фонеме *з* није фреквентна онолико колико је
фреквентна у другим селима Метохије, па се не јавља
у речима: звезда, зид, звено, нити је фреквентна у
хипокористицима као што је тамо. Међутим, забележен
је у лексемама: Нѣш *Sѣра* (хипок. од Живан); Посѣчѣ се
прѣт од обзовике.

¹⁴⁶ Јовић, Трстеник, 64; Пеџо – Милановић, Ресава, 272; Барј.,
Метохија, 108; Барј., Лепосавић, 422; Стевановић, ICD, 34; Барј.,
НП – сјен, 65

Фонема *s* је најфреквентнија у сандхију као звучни парњак безвучне африката *ç*: *Ötas* би викां на *ñâc*; *L'ëbas* би изгорëо; Навр *mëces* дâнâ да му и вратим.

Африкате *ç* и *ç*

За разлику од стања у мешовитим селима горње Метохије са већинским становништвом албанске народности, где је потрта фонолошка опозиција између тврдих и меких африката,¹⁴⁷ у Гораждевцу је артикулација *ç* и *ç* стандардна, и ове су фонеме заступљене у позицијама где им је место. Стога ће редовно бити: *çâk*, *çáda*, *çâñarika*, *çâm* 'стакло', *çëm*, *çémper*, *çýdat*, *çöka*, *çúprët* 'дugo стајат'; *bâça* *baçânak*, *bînca*, *karâça*, *karakôñcuла*, *bostâñçijâ*, *galâmçijâ*, *dûvâñçijâ*, *dûñçijâ*.

çâvka, *çakšîre*, *çarpâpa*, *çâc*, *çâc(t)*, *çâsha*, *çâura*, *çëkat*, *çetîri*, *çipçijâ*, *çobânin*, *çöra*, *çûka*, *vlachâra*, *veçëra*, *vuchîçâ*, *ruchîçâ*, *çucheniçâ*, *sâç*, *plâç*, *kovâç*, *pêvâç*.

Непозната је и појава ширења африката *ç* на рачун африката *ž*, па ће бити *žbûn* и *žbûjje* (мада чешће грамûшка), *vëjšba*, *žmâri*, *žândar*, *žandamêrija*¹⁴⁸ и сл.

Африкате *đ* и *đ*

У вези са односом *đ* : *j* ваља истаћи да нема супституције и да се редовно чују ликови: *gôspođa*,

¹⁴⁷ Букумирић, Метохија, 143-145.

¹⁴⁸ Слушао сам человека у одмаклим годинама, који данас није у животу кад је имитирао говор свога стрица како супституише наведене африкate, изговарајући речи: *çândar*, *çandamêrija*. У његовом говору, никада се није та појава примећивала, а у суседном Добром Долу појава је регистрована, в. Букумирић, Метохија, 144.

гѣспођица, Госпођиндан, госпођини поћти, у примерима: Жёна му је прѣва гѣспођа; Слѣгни се, гѣспођице, па ради; За Госпођиндан сам йшла у Дѣчане; Постїла сам двѣ нѣдел'е за госпођине поћте.

Другачија је ситуација са фонемом *ħ*, јер су њене супституције фонемом *j* у неким категоријама факултативна, а у неким уобичајена појава. Факултативну замену у именици *ноћ* тумачимо као архаичну појаву, која се чува у песми *Сву нођ ме, мёри сву нођ ме сањак нё фәта*, јер се у говору појава не уочава. Обично је: Свѣу ноћ нёсам заспала; Други дан је дошао пред ноћ.

До замене долази у инфинитиву глагола на *-ħi*, који се овде завршавају на *j*: *đōj, prōj, rēj: Rējћeши* му кад га вѣдиш; Ол' *đōj* дёвече?; Можда ће *prōj* овудёр.

Интересантно је да је ова супституција у другим косовско-ресавским говорима нешто ужих размера. У средњоибарској говорној зони испољава се у речи *ноћ:ној*, док „код глагола ове особине нема“.¹⁴⁹ У Левчу се инфинитив глагола на *-ħi* јавља са незамењеном фонемом: *проħ, доħi*,¹⁵⁰ а у ресавском говору инфинитив се јавља у истом фонетском лицу као у Левчу: *мोħ, мðħi, đóħi*,¹⁵¹ док је у Гораждевцу замена фонеме *ħ* истоветна као у неким црногорским говорима.¹⁵²

¹⁴⁹ Барј., Ибар, 72.

¹⁵⁰ Симић, Левач, 383, 384.

¹⁵¹ Пеџо – Милановић, Ресава, 346, 347.

¹⁵² Вујовић, Мрковићи, 155; Пижурица, Колашин, 85, 86.

Јотовање

Ново јотовање извршено је у свим категоријама: *Бâћа* су ортáци; Простýрал'и овцáма л'йшћe од орâ кад нё би имâл'и слâме; Скӯва се па се запржки мâшићом; Преко Набрђa пêшке за Прёкал'e; За Преобрâжење се ѹшло у Будисавце; Ќи се копају у Горњомâлско гробл'e; Ка се повёже, бно снđпл'e се дïгне у крстîне.

Подновљено јотовање извршено је у трпном пидеву: Кёме трёба искорићен стàрац; Мбра да се опёре, вïди како је омâшићен; Јвек сам бïјо почâшићен и угðишићен; Седї му трäктор упропâшићен; Јеси кршићен, помёр се с тог мëста.

У неким категоријама јавља се јекавско јотовање напоредо са нејотованим сугласником: Ђё си бýла?; Ђё су ти дёца?; До Ђûревдана смо ћёral'и у Бел'инца; Дё да га наћем?; Нё би ме пûшијо ни да претёрам.

У императиву глагола *пустити* аналошки је успостављен јотовани сугласник: Врёме да се пûшту кräве; *Попûшти* мâло; *Препûшти* тî тô мёне јâ да срëдим.

КОНСОНАНТСКЕ ГРУПЕ

Консонантске групе у иницијалном положају

Група *пт-* остаје неизмењена: Да сам *птица*, па да пол'етîм; Разнёше ми *птице* сёме, упропâстише конòпл'у; Чûвâл'i смо конòпл'у от *птица*.

Такође је и група *пч-* стабилна: Јож бéл'e *пчёл'e* му фâл'y; Упёкла ју *пчёла*; Ка се пûшити, *пчёла* мёже и да побëгне; Шта бïј с *пчёлама*, бостаде л' још којâ?

Промена *пиш-* у *пчи-* је факултативна: Сёјал'i смо рâж и *пшеници*; Кёњи ти по *пшеници* нагрđише ти ју;

Нёкад *пишенично*, некад колобётње; *Пченийцу* продाव॑л'и, а колобётње јёл'и; *Пченийчно* сàл за слàву и за Бёжић.

Промена *пс-* у *пц-* осећа се као архаична појава и ретко се може чути и у говору старијих особа: *Псйна* погàна, шта ми ўчини; Ка се нал'утим, мòгу да викнем и да *псùјем*; Кàке *псёвке*, ни рúжну рéч нè мож да чўјеш; Да дà *пцїма*.

Упрошћавање групе *тк-* зависи од категорије речи. У глаголима и глаголским именицама остаје неизмењена: *И навијјала* сам и *ткала*; *Ткáње* нijе лàко ка што изгл'ёда; *Ткала* сам ка сам се спрëмåла.

У заменици *ко* група се редовно упрошћава: *Кò* ће да ми здрёви?; *Кò* ће с меном?

Група *кћ-* редовно се упрошћава: *Ћёркë* су ка синови; Сирòта, имàла четврту ћерку; Остàвла и ћеркàма ка синовима; Тô ју от ћеркiнне ћеркë.

Рёдовно се упрошћава и група *гđ-*: *Шл'иве* и јабуке нàјвише, и по нёка крùшка и *дûња*; Објало би се у л'ишће о(д) *дûње*; *Дё* да се нàђемо; Никад се не пýта дё ћеш.

Група *ши-* постојана је и не мења се: Имàло *шипијунâ*, мòрао се пàзиш шта говориш; Збок тê *шипијунâжê* стрàдàл'и су нёки; Кад учинëсмо *шипорëте* – лàкше.

Консонантска група *шик-* не показује довољно отпорности. У неким лексемама је стабилна и не мења се: Крёнùла сам у *шкблу* от пёд гòдина; У *шкôлско* двòриште ка у мравињак; Имàло је *шкôлованија* л'ùдї; *Шкðди* му дуван, и ёпет пùши; За помàло ракија нijе *шкодл'ива*; Л'ек-Мâрко је *шкотио* свиње; Јмам једну *шкрабиñу*.

Међутим, у другим случајевима спорадично долази до африкатизације: Заронјо би Мýшо у чкáлу код Рýстöвића лúга и нё би излáзио док нё би извáдио пастрóму; До Црвéне чкáл'e (топоним) јшла је нёкако, посл'e нёкако нёје мðгла; Не мðгу вйше да трпíм – нáду ми чкéмбу.

Група *жм-* постојана је и не упрошћава се: Каца на једно мёсто жмáри; Свéтло почело да жмíрка сà ће да нестáне; Осéћам свё ми жмáрци¹⁵³ по тёлу.

Само изузетно се чују форме са разједначеном групом *мл-*, јер по правилу остаје неизмењена: Тý си млáд; Пòсе вòди млáдицу у прчёвл'e; Млáдос – лúдос; Изнёсе се на сўнце па се млáти млатáчýма; Дёца се кўпају у млáку вòду.

У групи *мн-* врши се супституција на бази дисимилације: Млðго смо се уморил'i; Млàзина су ју трáжил'i. Међутим, у лексемама *множит* и *множенje*, група остаје неизмењена: *Множû* се кај пацбви; Учйла сам и *множенje* и дёл'ёње.

Група *дл-* редовно се разједначава у *гл-*: Ни глáка з глáвë нёма да ви фàл'i; Тёсла и гл'ëто за поставице, дрùго нёшта од алáта; Што не мёже тёслом, мёже з гл'ëтом.

Група *gn-* остаје неизмењена: Ка се прðвал'i, свё гнðj; Рáна му гноî, па га нёсу пùштил'i да дòђе.

У суштини је група *чл-* постојана, јер се само у једном случају разбија: Понёшто кўпи за свàкога члáна; Плáћàл'i помàло чланарïну; Вратио члánsku кárту; Пàо снёг мàло, нёје покрijо ни чклáњак; Порáсла траáва до чклáњка.

¹⁵³ Од једног информатора забележено је: Свё мурци по тёлу.

Група *чр-* редовно даје *цр-*: Не смѣ да ју кâже ни црно ти пôд око; Дûже од гôдину дâнâ нико не нôси црниñу; Божûра ѹма црвёну глâку; Кунê, у црно завîја.

До асимилације редовно долази у сандхију када се нађу један до другог консонанти различити по звучности: Дóжи з децâма; Штâ би ж ѣнарикама; Од јучêр јож гôре, не излâзи ис кûћe; Остâдо беш чâрапа и бежж цемпêра.

У сандхију спорадично долази и до једначења по месту стварања када се консонанти з и с нађу испред ль и нь, тако да се напоредо јављају ликови: ш нйм и бежж нъга, са онима код којих није дошло до једначења: с нймама и без нй.

До једначења не долази у консонантским групама сљ и зљ: Изл'ûбимо се прво па посêдају; С л'ûдима се лâко нагôдит.

У секвенциама д, т + с редовно долази до африкатизације: Арнаûцки не знâm, кобйлу ти не дâm; Мôжемо браृцки да жйвимо и ка се подêл'имо; Госпôцки се носијо, Бôг дûшу да му прôсти; Лâкши је граृцки жйвот, но код нâс у сёло; Нйка(д) да га чүјеш л'ûцки да преговòри; Запânтила и Дрûги свêцкî рât; Изнди се старосвâцка погàча.

Редовно долази до редукције дентала: Вёрил'и ми ка сам долâзијо на ѡсуство; Мôра да плаћи ѡштету; Тîшо био прêсêдник ѡпштине горашке.

Консонантске групе у медијалној позицији

Група -мт- напоредо се употребљава у овом лику и разједначена: Јёдва пâmтим; Упâmтила сам тб; Нёко не мôже да запânти; Пантл'îва дёца дôбри су ѡáци. Међутим, у глаголској именици дисимилација

није забележена: Понёко јма добра памћење и кад остара.

Једначење сугласника по месту стварања у групи -нп- врши се и у сложеницама: *Једампут* се човек вара; *Једампут* смо се срећли; За *једампут* је тако, даље ћемо да видимо.

Такође и у групи -нб- долази до једначења: Једну кесу бамбонад свема; Сада се бамбонимна дечка грађају; Кад нё би купиле, варале би не - јмро бамбонија.

Консонантска група -жб- постојана је и не мења се: Ќесен ме позваши на вежбу; Онб јутро ка сам стиго с вежбе отишао сам у сватове; Дечка се вежбају да пийшу и читају; Временом се човек извежба и није му тешко.

Постојана је и група -чи-: За плетење мота се на клупче; На панталоне јма копча и куклани; Како су се укопчали 'завадили', Бог да и помогне.

До промене не долази ни у групи -пк-: Посилку жара повр онога сача; Остала сам бес по силке; Извади шилке из јарма, пушти волобе; По собе ове поилке.

Стабилна је и група -пт-: Јма лептира свакојаке бђе; Затвори прозор да не улазе лептирице; Ако завршиш одлично ћу да ти купим лопту; Више напиша но Шиптара; И ми смо училе шиптарски.

У групи -мн- долази до дисимилације и кад је у медијалној позицији: Чувале би свиње на гујно; Како се врши компајима нёма гујна. Промена је забележена у пријеву тамна само у песми Тавна ноћи: Син ми учи у гимназију; Тамнина, не види се ни прёд око; Даље се паде у тамнину за наводацију; Ну отвори тешка врати о тамнице, сестро моја.

Група -мњ- се разједначава у пријеву сумњив: Каже ти си ми сумлјива; Нешто ми беше сумлјиво. У

другим облицима остаје стабилна: Нека ме сўмња спопаља; Посўмњаљ'и су на мёне.

Мада дисимилација групе -ћн- нема размере које има у неким косовско-ресавским говорима,¹⁵⁴ бележи се и у говору Гораждевца: Постїл'и смо Вёл'ике и божйтње посте; Окрёнјуло ми се арђаљо, чим си прескочила кўтњи праљ; Бйлà е вёл'ика кўтњица; Пләће нёма прёл'етња кўша; Срётња снà, домаћине.

Придев сїноћни јавља се у облику сїношињи, а у именици воћњак не долази до промене:

У секвенци -сџ- спорадично долази до дисимилације: Нёмачки војници су бýл'и диципл'їновани; Нёма рада ако нёма диципл'їнё. Код глагола исџепати група се упрошћава: Здрáво да и нёсиш и здрáво да и исџепаш. Међутим, у генитиву једнине именице квасаџ и код глагола исџедити група остаје неизмењена: Мало квасца за кїсело мл'ёко; Ка се укїсел'и, мёже и да се исџеди, да бїдне цёђено мл'ёко.

Консонантска група -шч- настала супституцијом велара х веларом κ редовно се разједначава: За свàдбу се нâђе акчија, кð ће да спрёма; Стàре жёне носѝл'е бökче, а млâђе вијानке; Пांтим ју како да не, носѝла је једно којсукче.

Именица башта јавља се у фонетском лицу бâкча: За бâкчу ѹмаш право да одвбиш вòду; Овё гòдине бâкче нîшта; Бâкче су се вàдил'е посл'е пëт сâтй.

Даљинска дисимилација најчешће се јавља у речима које су касније ушли у лексички фонд Гораждевца, при чему долази до испадања појединих консонаната: Компíре мёже да опаће компíрова

¹⁵⁴ В. Пецо – Милановић, Ресава, 300.

злјатица за дান; *Комп'ириште* најплоднија земља;
Имамо сам шакер мётака;

Кот флујзера сваки месец; Кат почне да тёра
флујзуру, не може да учи; Примлеен за секл'етара
школе; Теба секл'етарице не раду ништа; Дезентирало у
Добродоле.

Бележи се упрошћавање консонантских скупова и
у лекасемама: бронзин, командант, демонстрант и
конзэрв: По пун брозин млека што би сирила сваки
дан; Неделом би ни давал и козерве; Демостранти
свуд по градова; Наш комадант не прёдо у Скадар.

Консонант *t* губи се у речима: астма, астматичар,
директно: Нијуд не могу од асте; Човек ми
астматичар; Тишадо директно код преседника.

Редовно је: комат, коматина, искоматат: Сад
бацамо комате варене сланине ис купуса, неже нико да
ју је; Секирају ме деца, искоматаше ме живу.

Консонанти *ð* и *t* се редовно уклањају у
сандхију, кад се нађу пред тим или сродним
сугласницима: Имала сам ладник о(д) давака; Чула сам
о(д) Данци; Ништа ју неже бит о тога.

Због потирања разлике између консонанта *l* у
позицији пред палatalним вокалима и консонанта *љ*, не
може се одредити њихов однос у лексеми *молење*.

У лексеми *нишан* и њеним изведенцима долази
до дисимилације, као у говору Врачана:¹⁵⁵ Осталамо
оне праве – *л'ишане* 'права стабла дрвета у шуми';
Ловац мора да је добар *л'ишанија*; *Нал'ишанијо* па
опалјко и ништа.

¹⁵⁵ Петровић, Врака II, 199.

Лексема *кукуруз* чује се само у говору млађих особа. Старије особе које нису претрпеле утицај представа јавног информисања, уместо ње употребљавају позајмљеницу *коломбоћ*: Ус *коломбоћ* јмамо и пасул' и тикву, и талу, а от пшенице само слама.

Уместо прилога ономлани употребљава се прилог *прёколани*: Ни лани ни прёколани не родише.

Консонантска група -*пиш*- постојана је у лексеми *општина* и њеним изведенцима: Ми припадамо пот пеџку *општину*; Суђење у *општински* суд; Ови чинбвници, *општинари*, ёни јмају пара.

Поред уобичајеног *ћуми*, спорадично се чује *шуми*: Викну на мёне свекрва: шуми не причај тоб.

Обично је босил'ак – босил'ка, понедёл'ак – понедёл'ка: Попрска не оним струком босил'ка; Нехе долазит до понедёл'ка. Међутим, у говору старијих особа спорадично се чује *понедбник*: Отишла је, у рдје от понедбника.

Однос *н* : *м* није нарушен: Нйшта нйје ббл'и багрем од јбвё; Терај у багремар свиње; Нема песме без ракије; Јма песмар, кад запёва душу да ти кнажи.

Придев *лењ* ретко се чује и у говору млађих особа. Старије употребљавају именицу *дембел'*: Ономе дембел'у тешко и да преговори, а не нешто да ради; Довёо неку дембел'ицу, нйшта не ченї.

У именици *квочка* никад не долази до разједначавања сугласничке групе: Донела ми квочку с пил'ићима; Квочка сама, ни једно пил'е нйје остало; Расквочала се једна да ју нал'ежим.

Уметање консонанта

Као у суседним селима,¹⁵⁶ у говору старинаца долази до уметања новог консонанта, а појава се бележи на ширем простору косовско-ресавских говора:¹⁵⁷ Да прǎвиши *комēндију* с менбом; Нýно је бýјо вёл'ики *комендијाश*; Пролàзил' би Бýстрицу на гýнгâл'е.¹⁵⁸

Секундарно *м* се чује у лексеми октобар: У октобмбар би жњёл'и, сёјал'и и л'ўштил'и коломбоћ.

Глаголи договорити се, договарати се напоредо се употребљавају са уметнутим з: Пйју и здоговáрају се кол'йко свёкар да плáти; Нёкако се здоговорíсмо.

Метатеза

Метатеза се најјасније испољава у секвенцима сј и зј: Кýпи мало грðјза децама; Чувáла сам свýње у Попово лóже; Ўзела би и пàјсе корýто; Немôј такô, на пàјси пазár вал'â вýше.

До метатезе долази и у глаголу сванути: Одвôј вôду чýм сâmне; У самнûтак ёто ти га.

У именици арпацик метатеза је факултативна појава Посёјал' би по дëсет кîла рапацїка; Скуп арпàцик – отрôван.

До метатезе долази и у глаголу *куцати* и глаголској именици *куцање*: Џукा звôно, нёгде, чýје се; По цёо дân по нёшто цўкол'и; Чүеш л'и тî неко цўкање?

¹⁵⁶ Барј., Метохија, 121, 122.

¹⁵⁷ Симић, Левач, 215.

¹⁵⁸ У Вуковом Рјечнику гýгаље, в. Вук, Рјечник; Речнику Глише Елезовића гигаље и гýгаље, в. Елезовић, Речник; у Матичином Речнику гýгаље, в. РМС.

Судбина финалних консонантскихх група

Финалне консонантске групе *-ст*, *-зд* и *-шт* редовно се упрошћавају: Ќеси се брѣс и ко шкбл'е; Такђ је тб: Млѣдос – лѣдос, стѣрос – слѣбос; Да бѣдете зажедно и у рѣдос и у жѣлос; Кѣпи пѣре за мѣс; Ђала се о(д) деветнѣјес гѣдина; Јѣдан грѣз мѣже да ђима вѣше от кѣла; Пѣне шѣрице ка грѣз; Вѣкну на љѣ: дѣк се прѣши те погодијо; Нѣје б҃ио вѣши да се извѣчѣ.

Ситније појаве

Остале консонантске појаве показују следећу слику:

ст-: Чѣвек је ка стѣкло; Два-три стѣбла јѣбука, дрѣво свѣ шлѣйве; Нѣјбол'е да се чува у стакл'ёне сѫдове;

ср-: Срамѣта да лѣжем; Млѣдица мѣра да се срѣми; Срѣћа твѡја што ти не знѣ ѩтац; Свѣке срѣдѣ и субѣте у Пѣћ; Бѣг да ви дѣ свѣку срѣћу; У неко срѣство су бѣл'и.

зр-: Зрѣл'и би бѣл'и коломбѣхи још о Л'есендроу-дану; Пѣчел'е су да прешарѣју, а још нѣсу зреље. У говору старијих особа могла се чути форма ждрѣка: Удѣрила ждрѣка на прозоре.

сл-: Дѣде ми комѣт сланине да понѣсем са себом; Живѣла слобода; Слѣбодно му рѣкни, немѣ да му се срѣмиш; Дѣцкан се ослободиљо, негде по Мѣтровдану;

сн-: Прѣ гѣдине снаша не ради нѣшта; Снѣ ми се породиља; Ђум цѣрује, снага клѣде вѣл'а; Ќа побѣл'ї учїни се ка снѣг; Свѣку нѣћ снѣвам мртвѣце;

зн-: Знѣла сам; Нек ви је на знѣње. Свѣ неко знамѣње ми се прикажує; Нѣкаке ѩзнаке нѣма;

Трāжило се по познáнству; Ўпознал'и се на сâбор у Дечане;

ер-: Чûвала конöпл'у од врапчîћâ; Дâдо врâнца вересijе, нïкад пâре; Нёко врéме се учинило; Прёло се на вртëно и на мâл'ку; Йма прëдње и задње вртило; Ка се отёл'и безврëмно не мёже да претëкне; Нёкол'ико дानâ кîша и кîша, па се ѹзвреми;

-ен-: Râvna ка тепсijја; По равнице и по стрâнâ;

вл-: Одвâја се влâс од штима; Ако ђеж да га познâш, подај му влâс; Онê власнице на јëдну, штим на друѓу стрâну; Дâр за ћодлиично учёње и прымëрно влâдâње; Попржи му jája на пâвлаку; Онê јôргânske нâвлаке скйни па опёри;

дн-: Рâди за днëвницу; По јëдну днëвно; Јëдна ѹјутру да се попijе – дô добро је; Јëдно су дëца друѓо су стâри; Одједном пâде мâгла;

Кад пâне мâгла, ка да ти нёко затвöри ёчи; Свâка опâне; Да ми не пропâну паприке;

-дм-: Ёдма ђу јâ; Да истёрамо овâј рëд, па да одмôримо; Дôђе понекад кад је на ћдмор;

-мð-: Напùнила осамдесëт гđина и вîше; У седамдесëт и сëдму је ѹмро;

-тск-: Бrâцки да се подёл'имо и да жîвимо ка брâћа; Учëствовао у Пrви и у Друѓи свëцкî рât; Нëсам навико на грâцки жîвот; Тô нijе л'ûцки;

-ћск-: У Пёцко пòл'е кјîче напрâл'ене; На пёцку л'ул'âпку по двë би се л'ûл'âл'е;

-мш-: Кôмшиjja сёдне у вр сôфре; Дâо ти Бôг дôбру зëмл'у, а лôшега кôмшиjу; Ўдала се тû у комшиjлук; Прёзо сам бijо двâ амиóра 'пастуха'.

-мъ- > -нъ-: Волёве смо тेरал'и прутом, а кёнье канчийлом; Навр канчийле до дрвета кйта;

-тъ- > -къ-: Испуштила ми се једна пекл'а; Напунило врєћу, јож да ју запекл'а; Како се запекл'аљо, ѡјаво га распекл'ат не мёже;

-шин-: Некад нйје био без машина; Мй смо носил'и књиге у цакл'е, а наша дёца у машине;

-гњ-: Цигани за Ђурђевдан ѻбавезно кол'у јагње; Продо ѿвцу с јагњетом; Онако огњевито, ка бесан; Не могаше се више без ѡгња;

-дњ-: Јутру на Бадњи дан идемо за бадњаце; На Бадње вёче ундишмо бадњак у күћу;

Консонантске групе у проклитичким везама показују следећу слику:

дс > с: Са смо стигл'и; Ка смо дошли и био је мрак; Ка смо стигли л'ёгосмо да се одмбримо; Отка смо ту, оштуресмо чекајући;

дт > т: Кренул'и ко тёбе; Нашао флашу ракије испо трабаве; Покупил'и се мй ко трактора;

зз > з: И Зада пешке преко Бистрице; Ја доведена и зједница, па ми нёобично мило роба;

зс > с: Пушти ју онако бе самара; Дошао и света; Ту ови и села; Ка и собе у собу; Жена му била и Суге;

сс > с: Бд сам осташо; НА су тेरал'и да ўђемо у кол'ектив;

мм > м: Рече не дай му ни овал'ицко; Ја не смѣ му кáзат; Бд да му помогне, нёма му шта;

jj > ј: Окренуше покра јавора; Пролазил'и су покра Јабланице;

дѣ > ѩ: Ка ћеш кѹћи; Отишао ко ћеркѣ; Остао ко Тѣфе штедијмске;

дц > ц: Ко Џиганске мал’е; Купијо сам ју ко Џигана; Јл’ётина је тамо ко Црнога Вра;

зж > ж: Онако бе живота; Некако је пролазио кро живот. Ка су се врѧhal’и и Жакове;

зш > ш: Бе шал’е ти говорим; Љежени се ка и шал’е; Онако и штал’е седне на кауч, па се снѧ л’ути.

ОБЛИЦИ ИМЕНИЦА

Именице мушких рода

Једнина

В о к а т и в. Именице које се завршавају на тврди сугласник у вокативу једнине имају наставак -е: јајде, брате; гавране; о, домаћине; ђавол’е један; а, животе, животе; слушај народе; немо тако мој сине; пасу л’ти, чобанине;

Деши Авераме, си л’ тү?; Глубе, како си?; Живане; О Јоване, Јоване; Обраде;

Брате Србине; Помери се, Турчине.

У неким именицима спорадично се чује наставак -у: Шта ћеш тү врагу један?; Слушај ти, војнику; Ђаде, овчару пушћај бвце; Деши, каплару?

Именице на велар у вокативу имају наставак -е: Помози Боже; Не л’ези, враже; Нека монче; Божи човече; Шта радиш човече?; Ђаде човече. Међутим, у говору старијих жена које, по обичају, не ословљавају мужа именом, обраћају му се именицом човек са

наставком -у:. Јмамо л' рâднице, човёку?; Штà да рâдимо, човёку?¹⁵⁹

Именице које се завршавају палаталним сугласником у вокативу имају наставак -у: Мòга л', Мил'йòу?; Добродошàо, пријател'у; Младиòу, помёри мало кòла.

Именица учитељ има наставак -е: Мòгу л' јâ, учитељ'е?; Нéсам научио, учитељ'е; Учитељ'е, овâј ми псовao мâјку.

Вокатив именице *тетак* једнак је номинативу: Јмаш л'и дрвâ, тéтак?; Попî, тéтак, немô да се мòл'иш.

И н с т р у м е н т а л. За разлику од стања у селима источно од Гораждевца и неких говора на подручју централне Србије,¹⁶⁰ где се инструментал именица тврдих основа завршава наставком -ем, у гораждевачком говору у том падежу редовно је наставак -ом: Доб Ѯу з брâтом; Јâ њёга л'ёбом, бн мёне кâменом; Све с врâгом; С једним дрûгом; Отiшла са зётом; Дôшла са свёкром; Ёде у сёло с неким рðђаком.

Инструментал именица на палатал изједначио се са инструменталом именица које се завршавају тврдим сугласником: Јди крâјом; Сâд с кòмбајом; Да те угостим ш чâјом; С крâл'ом Пётром; Пролâзила с пасу́л'ом; Видо се с пријател'ом; Поинатиila се с учитељ'ом; Не вел'â тако с родитељ'ом; Ўради свё с једним кðњом; Такð је то с Мил'йòом; Видел'и ју с једнî(m) младиòом; Плâшила ме с мîшом; Посекла се с нóжом; Брије се з бријачом; Свё за тîм косачом; Вêжай

¹⁵⁹ Наставак -у код именица на тврди сугласник није одлика само гораждевачког говора, већ се протеже на ширем простору Метохије, в. Барј., Метохија, 162.

¹⁶⁰ Симић, Левач, 225; Вукићевић, Лепеница, 135; Алекс. – Вуком, Жупа, 303.

га с кондопцом; Вéзла свил'ёним кóнцом; Бýјо ју свё с кóлцом; Ка с мртвáцом; Трёба га ўбит стúпцом; Вíђао се с једним Црногбрцом.

Извесну колебљивост показују именице које се завршавају на -j и -х: Јди крајем; Йсфраска га једним прутiћем; Шта бý с Мил'ићем Корићанином?

Оба наставка јављају се и у инструменталу једнине именице пут: Јди пýтом; Кàко сте с пýтом?; Шта ўради с пýтом?; Такб пýтем; Тêм пýтем.

Множина

Н о м и н а т и в. Једносложне именице добијају множинска проширења, па се номинатив множине не разликује битно од именица у књижевном језику: овî врâгови; бýл'и вўкови; неки грâдови; спрêмл'ени дâрови; ка нâклânски дûбови; однёше зётови; свё дрвёни кл'їнови; скúпи л'ёкови; по күће мîшеви; запрежни плûгови; избýл'и пîпови; дрвёни прâгови; познâјû се рёдови; ка рôгови у врёћу; скûпил'и се свâтлови; дôшл'и му сîнови; нёопрани сûдови; пûни ћûпови.

Исти је случај са двосложним именицима: Дíвл'и гđлубови; Пёни котлôви мл'ёка; Свùд око нјй мëткови; Ислàзил'и бвнðви; Кад би запёвал'и пëтлôви; Тô су лôпови; Рûчкðви и вечёре; Не работа се ка(д) су свëткðви.

Номинатив без проширења чешћи је код двосложних него код једносложних именица: Нéсмо ајдûци; Пёни амбâри; Прет күћу бâдњацу; Овî дîнари; Пёни котáри сёна; Родил'и л'ёшинци; Искочијше рâдници; Прôстрети ћил'ими.

Код неких именица напоредо се чују краће и дуже форме. Обично је краћа форма именице дан, али

Фонетске и морфолошке особине говора

се може чути и са проширењем: Скраћују се *дা�нови*, Ка да су јесењи *дা�нови*; Одужаљи *дা�нови*.

Иста је ситуација и са именицама *јарац*, *светац*: Ка да су бабини *јарци*; Помоћи Боже и сви *свешти*; Не ради се ка су *свешти*; Бабини *јарчеви* и бене кобиле.

Једносложне именице без проширења имају књижевнојезичку вредност: К(д) дођу гости; Испадаше ми зуби; Опасли Мишови коњи; Ка жути мрави; Све црви.

Генитив. Именице мушких рода у генитиву множине могу имати наставак -а или наставак -и: Стотину врагова се скупило; Неколико другова; Од свија зетова; Терали до лугова; Замотај око рогова; Имало лопова; Зависило до мајстора; У њега сто ћавља; Мало колача за дечу; Ка кусија паса; Узимали од селјака.

Наставак -и је нешто фреквентнији него у књижевном језику: Остадо бе(з) зуба; Јма ка мрава; Пуна црви. Овај наставак је чешћи у конструкцијама са квантификатором: десет арди; ракија двадесет грда; у субдту до десет сати; после десет месецу.

Акузатив. Код именица на велар, у акузативу множине сибилар се аналошки преноси из номинатива множине, као у другим косовско-ресавским говорима,¹⁶¹ тако да представљају реткост примери у којима није до њега дошло: Копаљи аралаче; Појељи батаче; Поставили смо басамаче; Виђаљи војниче; Правили смо и опанче; Спремала ручак за раднице; Више нико не држи чаначе.

Друге именице не пружају материјала да се уочи дијалекатска обложеност: Виђала неке врагове; Спремала

¹⁶¹ Јовић, Трстеник, 84; Пеџо — Милановић, Ресава, 311-313; Симић, Левач, 232-236.

Милета Букумирић, ЖИВОТ СРВА У ГОРАЖДЕВЦУ

дâрове; Чувала у Крûгове; Кô ће да сложи рôгове;
Повéжи онê снопöве; Напùне онê јâкове; Да повéже псë;
Ткала ђил'име; Онê ѡрве мâкни.

Локатив. С предлогом по јавља се облички изједначен са генитивом множине, као у неким говорима на подручју централне Србије и Црне Горе:¹⁶² Пâучина по јмбара; За попâсак по брёгова; А за ј дан по лûгова; И по пëскова; Пâсл'е по пûтова; Пðсл'е по стрñнова; Тëрал'и по Сîшкија врðевâ.

Изједначење ова два падежа изостаје с предлогом о: Причâл'и смо о тîма ствâрима; Да чује нёшто о родител'има; Нёшто о партизанîма; Причâла о мðмцима.

Поједиње именице и групе именица

Етници на -ин типа Горâжданин и помина agentis типа чобâнин у множини не проширују основу тим наставком: Дôшл'и неки Беогрâђани; С њима бîл'и Бржанîчани и Орашâни; Свë Нâкланци и Нâбрâђани; Ёрају ме Зâћани; Покùпил'и би се чобâни, па би игрâл'и гûцê.

Именице које се завршавају на -лац у номинативу једнине и генитиву множине имају о < л: Јёдан вежијоц на трîй жњетвáра; Нё ктеде ни јёдан вршиоц; Бîјо сам и косâч и прашиоц; Нîје лâко бйт руководијоц; Нîкакав је учиниоц; По петнаес прашиоца би се покùпило; Ни јёдна нîје имâла тал'ико просијоца; Пðсл'е пластиоца вучиоци.

Двосложни мушки хипокористици са узлазним акцентом завршавају се на -о: Анто Манојловић; Рëко му Бóжо; Вáсо и Вýча брâћа; Дошàо Дáно из рôпства;

¹⁶² Јовић, Трстеник, 81; Симић, Левач, 232; Пецо – Милањовић, Ресава, 314; Алекс. – Вуком, Жупа 302; Пешикан, СК – ЈЬ, 148; Петровић, Врака III, 203; Барј., НП – сјен, 81.

Рāдио Јóво у Пéћи; Оста० Лáзо сáм; Л'éко шкóпíјо; Máđo бýо мáјстор; Обадвíца и Жíвко и Mýto; Mýšio Мил'ёvin; Отиша० Mýčo са жéнóм; Кад јe ўмро Pánto; Поги́нуо Páčo; Отиша० и Ráko Вукáнић; Неки Cávo из Дрнбóвца; Иша० Tómo код њý; Цéко пíо с њýма.

По овој промени мењају се и хипокористици типа Раде: Kúпíјо јágње код Ráда; Mл'él'i код Ђéл'a Mákسيћa; Kúпíјо од Mýl'a; Учýjo з Гál'ом Пóртићa.

Хипокористици са кратким акцентом завршавају се на -a: Mýta попóв; Mýša Зáћáнин; Mýra у Нéмачку рáдио; Mýča Mákсић имäо одл'иковáњe.¹⁶³

Лична имена Данilo и Mихаило спорадично се јављају у облику Данíll'e и Mикаíll'e: Онб што kúпíјо Данíll'e Рýстöвић; Спáсоје и Mикаíll'e Србл'ák браћa.

Именице типа комунист завршавају се на -a и мењају као именице женског рода на вокал: Нéсам бýо комунистa; Фијакерíста дошàо; Остáл'o бицикло код бицикл'íсте; Да понéсем тракторíсте рúчак.

Именице средњег рода I врсте

За разлику од неких говора с подручја централне Србије где именице средњег рода у којих се основа завршава ненепчаним сугласником у инструменталу једнине имају наставак -em, у Гораждевцу ове именице имају наставак -om: Пöсл'e смо ѹшл'i брđом; йшла грлом у јágоде; Штà ѡу с тал'íким жýтом; Претýснеж га с кол'ëном; Упрéдàла вртёном.

¹⁶³ У последње време продиру хипокористици на -i типа Зðки, Mýki, као у другим крајевима Метохије, в. Стијовић, Мет. подгор., 255-263.

Наставак -ем имају и именице које се завршавају меким консонантом: Покрјеж з грāњем; Да прошёташ пôл'ем; Л'еса сапл'етёна с прûхем; Закйти се ցвēћем.

Именице у којих се основа завршава групом -шт показују колебљивост, па се јављају обе форме инструментала: Штà ћемо с компýриштом; Ишàо конôпл'иштем.

Као именице мушких рода, и ове с предлогом по имају облички изједначен локатив с генитивом множине: Трâжил'и помоћи свùд по сёла; Чувàл'и тामо по брда; Удàра га по ребàрâ; Најёдû се по тал'иштâ.

Именице које означавају младунце домаћих животиња завршавају се на -ћи или -ци: Чувàла сам јаѓаце и тèоце; Пòједе ми твбр пил'иће; Дочёкала унүчиће и параунүчиће.

Особине појединих именица

Именица небо нема облика множине, а именица чудо не проширује основу: Свакојакија чûда по свéту.

Уместо именица буре чешће се употребљава појазмљеница рðбв, а место именице дугме – пул'ија, а кад се употребе, имаће множинске облике: Пùни бурй-ћи ракије; Напùнијо би по нёкол'ико бурйћâ; Игрàл'и смо ћраса и пûл'ија.

Именица очи има дуалски генитив: Код очî без очî; Из очî ће да ти извàди; Очî ми нêмам се би ти дáла; Очîју ти рёкни ју.

Именица дете у генитиву, дативу, инструменталу и локативу множине има облике именица женског рода: Свашта да чёш о(д) дëцâ, Кùпї ми нёшто дëцâма; Дóји з дëцâма; Прàти ми по дëцâма.

Спорадично овакве форме има и именица браћа:
Да понёсе брђама; Распореди по брђама.

Pluralia tantum, као и именице типа колено у генитиву множине имају дублетне форме. Подједнако су у употреби облици са наставком -а и са наставком -и: Вода до кљена; Из ѡстâ ће да ти узмê; Скјни то с л'еђâ; Не скйда се с кол'енû; Кад изађе из устî.

За разлику од стања у левачком говору,¹⁶⁴ именица говедо јавља се само у облицима множине: Не чұва дрұга говѣда; Цёо вêк за говѣдима.

Подједнако су у употреби облици jáje и jájče.

У ову групу спадају именице витло и сврдло, јер редовно имају тај облик у номинативу једнине.

Именица клупко редовно се јавља у фонетском лику клупче: Клұпче бêлбga; Остâло ка пôла клұпчeta; Смотâ се на клұпчићe, па се снýјe.

Именице женског рода на -а

Једнина

Као на ширем косовско-ресавском говорном подручју¹⁶⁵ имају изједначен генитив, датив и локатив једнине: Код матїке, без матїке; Да дâ сестрê дёо; Рêко жenê, дрѹго нïкome; Пушћâл'i по л'ивâде; Тrâжйла свût по күћe; Мöмак нïје бïјо према дëвбјke.

В о к а т и в. Морфолошка ознака вокатива једнине условљена је бројем слогова и акцентом номинатива. Двосложне именице са силазним акцентом имају наставак -а или -о: Бâба, дё си?; Чôра, што те

¹⁶⁴ Симић, Левач, 282.

¹⁶⁵ Симић, Левач, 287-288; Јовић, Трстеник, 97-98; Пеџо – Милан.овић, Ресава, 323; Алек. – Вуком., Жупа, 304.

нёма?; Што не дођеш, тётка да ручамо?; Мёја кү́хо, мёја слободицо; О мâјко мёја, докл'е ће овако?; Сёстро мёја, да ти се пожал'им; Чарна горо, пùна л'и си лада.

Двосложне именице са узлазним акцентом имају наставак -о: Јеси чула, мёја дрûго; Здрави ми једну, прîjo; Снâши, одал'и овû дечу од огњишта.

Двосложна лична имена и хипокористици са кратким акцентом имају вокатив идентичан номинативу, а са дугим акцентом, у вокативу се завршавају на -о: Попи, јадна Дрâга; Ђûка, је л' ти тû човек?; Мîца, да дођеш да рâдиш; Кâко су ти деча, Дрâго?; Нёма те, Ђûко; Оћеш у Пêх, Мîцу.

Вишесложна лична имена завршавају се на -а: Тî Милânка, да смîриш онб дёте; Мирjâna, кâ ћеж да дођеш, каже; Слободânка, тî нîшта не рâдиш.

Исти облик имају и имена на -ица: Данîца, донёси дуван; Кâко тî онб рёче, Мîл'ица?; Не бôј се, Стâница, не мёжу ти нîшта.

Апелативи на -ица имају наставак -е: Прёсвета Тройица; Прёсвета Богородица; Каже, вёштице једна; Ајде тî, другарîца; Дигни се тî гостођица; Не дай, мâјчице слатка; Кâко ми је онб дёте, учитёл'ица?.

Наставак -о код именица на -ица најниже је фреквенције: Кûкавицо, шта ти ради човек; Пијâницио једна; Видиши ли кâкав си, пропал'ицио?.

Множина

У генитиву се сугласничка група разбија непостојаним -а: Прâвила сбк од вîшања; Гûсака нîје имаљо ка ш ôтака; Мало дâсака за ладник; У сёло пùно девојака; Нîје без игрâчака; Одједном по нёкол'ико квôчака; Поштир имаше нёкол'ико кофёрата; Држâла и код лûтака; Йма у лûг прâвија мâtака; Не мёгу да

спавам од мачака; Домаћица јма и гусака и ћурака и кокочашака и шотака – свёга.

Морфолошка ознака за генитив-локатив множине именица рука и нога је -у као у неким говорима централне Србије.¹⁶⁶ Несам без руку; Ка трупина, без руку и без ногу; Скйни то с руку; Ударали га по руку и по ногу; Ќна му била тујај крај ногу; Врті ми се око ногу, не мòгу да мрднем.

Као код именица мушких рода синкретизовани су облици генитива и локатива с предлогима по, према: Ишао по дрѹгија женâ; Било растурено по браздâ; Чувала свиње по л'единâ; Кони вршл'ају по пшеница; Онѣ њиве према л'единâ.

По другој промени мењају се и именице повесма и копита, јер се осећају као именице женског рода: Ону повесму на једну, штим на дрѹгу страну; От повесме за оснбву, а о(д) штима за пbtку; Краве и бвце имају папце, а кони копите.

У именици саонице дошло је до фонетских промена, те се јавља у облику саница: Готово свака кућа имала је саница; Јцепа се праg од саница; Изгуби дан око саница; Учло јунце у саница; Л'ети колима, а зими саницама.

Неке именице из категорије pluralia tantum имају једнинске облике: Дај ми вилу, ўзми грабул'у; Де ћеш с вилом; Прво сам повилала вилом, па пограбул'ала грабул'ом; Сено се издаје дрвеним вилом, а дёне се гвојзеним вилом; Један кон у чезу; У чезу ка на фијакер; Један Ораовчанин ш чезом.

¹⁶⁶ Симић, Левач, 294; Јовић, Трстеник, 102; Алекс. – Вуком., Жупа, 304.

У погледу употребе именица браћа и деца гораждевачки говор се уклапа у шире подручје косовско-ресавских говора:¹⁶⁷ Ќи су седам-ћсам браћа; Да подёл'и з браћом; Задовољна з ћецом; Понеси тоб децама; Не може ништа да чени о(д) ћецам.

Именица кћи јавља се у облику ћерка: Њерка мајчина Бол'а мјлос од ћеркe но од сина; Задједно са ћеркама; Дје ће са седам ћерака?; Отишла код ћеркe.

Именице женског рода на консонант

Број именица ове врсте смањен је у односу на књижевни језик из три разлога.

1. Неке именице нису у употреби, јер имају адекватну замену, рецимо пул'отина уместо буђ: Штa ћемо с оном пул'отином?; Очисти пул'отину па положи крavама.

2. Неке припадају другој врсти зато што имају другачије завршетке: вашка, зверка, кокошка, капља, лажа, чађа: Имало је и бува и вашака, свакојака звёрка по планинама; Неће ми пштoњат ни једна кокбшка; Ни кaпл'a ракије није остала; Свакојаку лажу човек да чује; Напунио се шпoрет чађе, па неће ни грне.

3. Неке се осећају као именице мушких родова, те су атрибути уз њих у том роду и у промени имају облике именица мушких родова: Така ми ббл'ес; У тај глaд; Прaзан кoс; Врyh māс; Вyл'ики l'ubav; Мyчи не вeл'ики глaд; Бол'eo ме жyч; Ишао ми крв; Дуговaл'i дeвa крva; Сaн јe пoла смрta; Покривaл'i слaмом од raжsa; Да сe запржи сас māстom; Osол'i онб вaриво сa сol'om.

¹⁶⁷ в. Јовић, Трстеник. 86, Алекс. – Вуком., Жупа, 304.

У генитиву множине именице на консонант завршавају се наставком *-и*: Мёсо без костî; Нёкол'ико нôћû седёла нàпол'е.

ЗАМЕНИЦЕ

Именичке заменице

Као и у другим косовско-ресавским говорима имају синкрематизоване облике за генитив, датив, акузатив и локатив једнине:¹⁶⁸ Сёди до мёне; Да дôђемо ко(д) тёбе; Нѝје долàзила код мёне;

Да ми мёне дâ пàре; Тёбе да ти дâ; Мёне ми зима;

Сёбе бýла кўпйла;

Девóјка према тёбе; На тёбе се не познàјê; Нêма нîшта на сёбе.

Аналогијом према облицима акузатива: *мене, тебе, себе, настале* су инструменталне форме *меном, тебом, себом*. Да дôђеш с *меном*; Штà је тб с *тебом*; Помало л'ёба би ўзел'и са *себом*.

Енклитички облици личних заменица првог, другог и трећег лица мушког рода гласе: *ми, ти, му, ме, те, га*, а за множину *ни, ви, не, ве*, по чему се говори уклапају у шире подручје косовско-ресавских говора:¹⁶⁹ Нѝје *ми* дâо бáцо; Да *ти* се пофâл'и да *му* је остâло; Звâлâ *ме* дёвере; Да *те* не осрамôти; Нѝје *га*

¹⁶⁸ Јовић, Трстеник, 120; Симић, Левач, 344-345; Пеџо – Милановић, Ресава, 332; Алекс. – Вуком., Жупа, 306; Барј., Ибар, 85.

¹⁶⁹ У трстеничком говору „У множини су енклитички облици за датив и акузатив само у форми: *ни, ви; не, ве*“, в. Јовић, Трстеник, 121. Слична је ситуација и у другим говорима овог типа: Симић, Левач, 346-348; Пеџо – Милановић, Ресава, 333-334; Вукићевић, Лепеница, 165-166.

срмđта; Да ни донёсе водё; Обёл'йла ни Ѱ образ; Да ви се вјиди; Је л' ве звाऊ?

Лична заменица 3. лица

Акценатски облици ове заменице мушких и средњег рода не разликују се од стања у књижевном језику: *Он* се ѹзвуче; Од *њёга* бол'ї глáва; Рече *њёму* му не дам; С *њим* ћу бржë; *Оно* се нё чу више; Нёко од *њи*; *Њима* се дёпаде; Прàти ми тaber по *њима*.

Као на ширем простору косовско-ресавских¹⁷⁰ говора, и у Гораждевцу заменица женског рода има изједначене облике генитива, датива и локатива једнине: Дёвер код *њодј*; *Њодј* да рёкнеш; О *њодј* ни рёч;

Мї око *њодјзи*; *Њодјзи* двáпут; место *њодјзе*.

Енклитички облици датива и акузатива ове заменице не јављају се уз предлоге, а гласе *ју*: Да *ју* кажеш да дёђе; Да *ју* понёсем ўжину; *Ўзми ју* пàре; Срётосмо *ју* у Бржаник; Испросил'и *ју* за Пáћа; Довёл'и *ју* на кðња.

Облици датива и акузатива множине ове заменице гласе *и*: Да *и* се дà; Донёшё *и* л'ёба; Кад *и* пùштил'и, запрётйл'и *и*; Тàмо *и* затворйл'и; Кад *ji* ослободил'и, довёл'и *и* овàмо.

Остале именичке заменице

Номинатив односно-упитне заменице за лица гласи *кð*, за предмете *штâ*: *Кð* – бн да се жёни?; *Кð* ће да ми каже *штâ* сте кùпил'и?.

У односном значењу заменица *штa* јавља се у облику *што*: Да се превүчё још онб *што* је остàло; Овб *што* се ткало; Још овù *што* ми је стёвана.

¹⁷⁰ Елезовић, Речник; Симић, Левач, 344-345.

У генитиву се чује облик номинатива: ѳ шта; ѳ шта ћеж да га напрѣвиш?

Такође, и у предлошким синтагмама с предлози-
ма за, на и у употребљава се номинативни облик: Зà
шта ми трёба?; Фàлà ти – нêма нà шта; Ў шта да
помûзêм?

Инструментал оруђа јавља се у облику с ким и
облику ш чîм: С кîм ћу да закрпим?; Ш чîм си
запржила?

Заменице сложене са шта/што гласе:

нêшто: Нêшто се чўје; Од дрвета ил' од нêчега;
понёшто: Понёшто искочи из бâкче;

нîшта: Нîшта се не вîди нàпол'e; Искочисте
онàко без нîшта; Тàмо нêма нîчега;

свâшта: Свâшта се дешâва; Од свâчега помàло;
Свâчему дао нáчин да жîвî.

Префикс ни- није чврсто срастао у сложеним
заменицама са заменицама ко и шта: Нîје ме брîга за
нîкога; Нîкоме ју не пушћâм док не навàдим; Ако
кâжеш за нîшта, виште не дîра; За нîшта се не
пîта.

Општа заменица свако има књижевнојезичку
форму: Свâко вôл'i да се пîта; Свâкога закîти
марàмицом; Свâкоме да дâ сýву обûћу; Са свâким смо
дâбро.

Свâшта се причка; Свâчим ће да те послûжи; Од
свâчега помàло се узмê.

Рефлексивна заменица у генитиву, дативу,
акузативу и локативу гласи сёбе, а у инструменталу
себом: Понèсе понёшто са себом; Ўзми ју са себом,
вел'аће ти.

Придевске заменице

Присвојне заменице

У деклинацији присвојних заменица чешће су заступљени дужи облици: Пл'ёла чарапе *мојему* човеку; Поручила сам *твојему* брату да дђе; Свашта се прича за *твојега* сина; Шала није с *његовима* децама.

Заменица 3. лица једнине женског рода јавља се у форми *њдјзин*, по чему се овде испитивани говор нешто разликује од других на косовско-ресавском подручју:¹⁷¹ *Њдјзин* Ѯобраз; Од *њдјзинија* дേцâ; Тб *њдјзинима* децама; *Њдјзинема* пàрама.

Присвојне заменице за означавање припадања већем броју лица: *њаш*, *ваш*, *њин*, у генитиву множине гласе: *њашија*, *вашија*, *њинија*: Од *њашија* пàра нêма више; Нйшта без *њашија* л'удî; Да дђе нêко од *вашија*; Скùпи се народ код *њинија* кûха.

Показне заменице

Ове заменице карактерише употреба двојаких облика: *овâј/тавâј*, *тâј/татâј* и *онâј/танâј*: Код *овђ* Ѯдê; Кот кûће тòме човеку; Нêко од својте тðј девојке; Мâло од *овїја*, мало од *онїја* компира.

Форме *тавâј*, *татâј* и *танâј*, које налазимо у Речнику Глише Елезовића,¹⁷² у Гораждевцу су фреквентније код старијих особа чији говор није претрпео утицај средстава јавног информисања: Е, баš *татâј*; Од *татðга* сам стрëпела; *Тавїма* тбдê; Кô ће да ради по *тавðме*; *Танâ* ми се девојка допâда; *Татð* сам ти рёкла.

¹⁷¹ Симић, Левач, 354; Пецо – Милановић, Ресава, 336; Јовић, Трстеник, 125-126.

¹⁷² Елезовић, Речник.

У инструменталу једнине ових заменица средњег рода понекад се чује наставак *-ем*: С *тавем* дрветом сам га ударила; С *тавем* детјетом сам се инатила.

У дативу и локативу једнине заменице 1., 2. и 3. лица женског рода јављају се форме на *-зи*: *Дај* нёшто овђози ћдё; *Нё* рече ништа онђози.

У генитиву множине заменица мушких рода редовно долази до супституције фонеме *x*: Пробај мालо о *тија* колача; *Дај* од *овийја*; Од *онийја* више нёма.

Повремено се чују облици с прилепком заменица за каквоћу: *Тавакав* си био ка си био мाल'и; *Кү ћеш татакав*?; *Танакав* искочијо најпол'е; *Тавал'йки* сам бијо ка сам почео да прашим; *Татал'йки* комат л'ёба ў руке имаше.

Заменица сав

Заменица *сав* у номинативу множине јавља се у књижевној форми: *свїй*, *свё*, *свà*, а у генитиву у облику *свијја*/*свёја*: *Бржи* од *свијја*; *Код* *свијја* нац; *Дбју* из *свијја* села на сабор у Будисавце; *Од* *свёја* нац Зборана највише вол'ёла.

Тако и у дативу, инструменталу и локативу множине: *Свїмâ* по једно јаје; *Са свїмâ* се рукова; *Познајё* се по *свїмâ* најма; *Свёмâ* ћу да дам; *Задовољан* са *свёмâ*.

Односно-упитне заменице

Од односно-упитне заменице чују се несажети облици и чува се разлика према самосталној заменици *кё*: *Кёга* није без њёга се може; *Кёга* ћемо увр софрё?; Срећосте л' *кёга*?; На *кёга* ће да препише күћу?; От *којёга* коломбоћа, од *којёга* браћна?

Исти завршетак у генитиву множине имају заменице какав, колики: Кàкија девојака да ти пàмет стàне; Да се зачùдиш кад видиш кол'йкија рàба јма.

ПРИДЕВИ

Придевски вид

Морфолошка разлика између одређеног и неодређеног вида придева сачувана је само у номинативу придева мушких рода: Јма и бёл'и хибрйт, тај млàди поп.

Кад је придев саставни део неке синтагме, у номинативу се јавља облик одређеног вида: у Вёл'ики пётак, бёл'и лук, Гёл'и крьш (топоним), Црни Вр, Црни Луг. Запажа се да облици одређеног вида имају дугосилазни акценат. Он је нешто поузданiji податак за одређивање вида придева женског рода: у Дугачку л'иваду, Стара Србија, широка брàзда.¹⁷³

За разлику од стања у другим косовско-ресавским говорима где је заступљен наставак -ем у дативу, инструменталу и локативу једнине¹⁷⁴ овде је наставак -ом: Подàј жàвоме, мртвоме не трёба ништа; Покùписмо по дòбром врёмену; Скýта по бёлом свéту.

У генитиву једнине употребљава се дужа форма: У богàтога глàс; У сиромà чàс; Код почëскога пòл'а; Из држàвнога дòбра; Јёл'и би кàселога мл'ёка; Тàмо код Вàсёвога имáња.

¹⁷³ У облицима неодређеног вида акценат ће бити краткосилазни: дебёла, дугачка, стара, широка.

¹⁷⁴ Симић, Левач, 326; Пеце – Милановић, Ресава, 340; Јовић, Трстеник, 109; Барј, Лепосавић, 201.

У дативу и локативу једнине женског рода имају наставак *-е*: Према *Васове* кӯће; Подај *труђнē* женē; По вёл'ике врућине; По стүдёне зымē.

Облици генитива и локатива множине идентични су са придевским заменицама у тим падежима: Још мालо од бёл'ија пàприка; Ёсам жиёвја и двâ мртва; Нѝшта без јакија вòлова; Мало сùвја грânâ; Црнија чàрапа; Пùна кӯћа дòбрија девёјака; Остàл'a се од рàснија кràва.

У дативу, инструменталу и локативу множине заступљен је наставак *-има*: З бùдаластима нѝкад на кràј; Јàсла дубòка држàвнима кràвама; С врѹћима компиријима; Важнима пословима. Придеви женског рода у овим облицима напоредо се јављају и са наставком *-ема*: Џипел'e с висòкема пëтàма; Прелàзио Бѝстрицу з дубòкема чѝзмама.

Поређење придева

У компарацији придева заступљена су сва три наставка:

-ји: Јâ сам брёжи; Дùбл'i је бйо фîр код Ристòвића лúга; Имàдо јàче волòве; Млàђи су бýл'i; Нàши ораси бёу тврђи;

-ији: Овî су јефтинији; Комотнији опанци; Сѝнови паметнији од ёца; Кò је старији?¹⁷⁵

Као на ширем косовско-ресавском говорном подручју¹⁷⁶ и неким говорима на подручју Црне Горе,¹⁷⁷

¹⁷⁵ Наставак *-еји* бележи се само код придева *стар*, али ни ту нема фреквенцију коју има у неким другим косовско-ресавским говорима, в. Јовић, Трстеник, 112; Алекс. – Вуком., Жупа, 306; Барј., Лепосавић, 429.

¹⁷⁶ Симић, Левач, 341; Јовић, Трстеник, 113; Пеце – Милановић, Ресава, 342; Алекс. – Вуком., Жупа, 306; Грковић, Луково, 128.

и гораждевачки говор одликује продуктивност наставка -ши: Овӣ су бёл'ши од онїја; Врѹћши компири; Црнша блúза од панталонâ; Онјај нðвши капут; Сà су скùпши; Прáвши пùт; Тùпша секира.

Компаратив придева висок гласи височији: Жèна му бýла височија од њёга.

Суплетивне форме идентичне су са стањем у књижевном језику: дðбар – бôл'и, рђав – гòри, мâл'и – мâњи.

Компарацију одликује и форма по + позитив: по вёл'ик, по крив, по млâд, која се проширује и на именице: по јунâк, по кûкавица.

Суперлатив се добија од рече нај и компаратива: најбржи, најлакши, најтâниши.

Поједиње скупине придева

Присвојни придеви граде се наставком -ов/-ев, при чему није битно нарушен однос тврдих и меких основа: Церòво бôл'е гори од млакòвога; Мил'ишеве стvâri чûвâла до смрти.

Присвојни придеви од мушких хипокористика завршавају се на -ов: у Дânдову л'иваду, код Мâд dove Јâзбине, из Рâкдovoga луга.

Придев болестан јавља се у облику са упрошћеном сугласничком групом: Jâ Ѯу; Нéсам бôл'есан; али се у говору старијих особа чешће јавља у облику бôн, бôна, бôно: Бôн бýјо па се не дýго; Нijе бôна жи ми Мîлош; Бôнô ми једно пйл'е.

¹⁷⁷ Вујовић, Мрковићи, 232.

Придев изведен од основе срет- јавља се са палаталном и непалаталном основом: *Срећнومе* и врәне јáја нöсе; *Срећна* слäва; *Срећње* бýло.

Код придева са сугласничким групама састављеним од експлозивног и фрикативног сугласника, долази до африкатизације: *Брäцки* те мöl'им; *Л'ўцки* су се понäшäл'i; *У пëцко* пöл'e.

БРОЈЕВИ

Број *један* има форме сва три рода. Обично се мења по заменичко-придевској промени: *Дојћемо једнóга дáна*; *Дао једнóме* детёту да му кўпи шїбицу; *Заигрàло* се с *једнýм* детётом; *Прàтио* му ѣбер по *једнóме* човёку; *Ноћил'i* испод *једнê* стрёе; *Остàвила* амáнет *једнê* ћеркê; *Порёчкала* се с *једнôм* женом; *Цёо* дан би се вртёл'e бвце по *једнê* л'иваде.

Облик датива, инструментала и локатива мушког рода множине гласи *једнýма*, а женског рода – *једнêма*: Крену́смо према *једнýма* дёбовима; *Једнýма* се пїје *једнýма* се вечёра; *Једнýма* побёго ѣутобус; С *једнýма* се најђосмо; О *једнýма* се нїшта нїје знàло; *Једнêма* нїје фàл'ило нїшта; Имàо на́зор над *једнêма* ёнђàма.

Од осталих основних бројева јављају се форме датива и инструментала броја два женског рода: *Њýма* дёвёма мбрàо сам да дâm пàре; *Дој ћу* с обàдвема чорàма.

Бројеве од 11 до 19 одликује упрошћавање сугласничких скупова: Од *шеснàез* гòдина се испросйла; Од *деветнàес* се ўдала.

Десетице гласе: *двâјес*, *тријес*, *четрëс*, *педесêт*, *шездесêт*, *осамдесêт*, *деведесêт*.

У вишечланим облицима састављеним од десетице и јединице, десетице и јединице се везују

везнком:¹⁷⁸ Прёдо *трїјес* и *двâ јâгњета*; Скôро *Ћу седамдесêт* и *пêт*; Напûнијо *деведесêт* и *трїй* гôдине.

Бројеви '100', '200' и даље гласе: *стô*, *двëста*, *трïста*, *чëтиристо*, *пêсто*, *шëсто*.

Број '1000' има именичку деклинацију: Ево штâ је остâло од *ил'âде*.

Редни бројеви се мењају као прилевске речи: По *стôти* пут да ти кâжем; Ни за *првога* ни за *стбтога*.

Редни број од '1000' гласи *ил'адити*: Да ме вол'иш *ил'адити* део ка ја што те вол'им, бîлâ би зâдовол'на.

Уместо збирних бројева употребљавају се бројне именице: Покосићемо га *наc двойца*; *Дôшл'и четвôрцица*.

Обични су плеонастички суперлативи: Стїго сам *наjпrви*; Остao *наzадњи*; *Нâјзадњега* псij лâју.

Чује се *једамâ*, *једáмпут* и *једнôм*, али само *двáпут*, *трíпут*: *Једнôм* сам се упlässшио; *Једамâ* за *једамâ* дôбро, посл'e ћемо видêт; *Двáпут* се женијо; *Трíпут* се удâвала.

ГЛАГОЛИ

Систем глаголских облика у гораждевачком говору не разликује се битно од стања у већини штокавских говора. Основну разлику према књижевном језику чини ишчезавање глаголског прилога прошлог, ограничена употреба инфинитива, као и фонолошке промене настале у њему.

¹⁷⁸ Асиндектске везе су реткост.

Презент

Глаголи VI и VIII Белићеве врсте у 3. лицу множине имају наставак -у: *Беснұ* вѣтрови; *Мâјке брânу* дѣцу; *Жёне вâбу* кокощке; *Не вîду* се рѣдѣви; *Почел'и* су да влâчу дрл'ачама; *Вôзу* се л'имузйнâма; *Дѣца гâзу* по јазу; *Свî* се грâбу; *Не грđу* ме; *Добро* се држû; *Не жёну* се; *Лûру* дѣца тâmо-вâмо; *Клâту* му се зûби; *Кðсу* се л'иваде; *Кîпу* се шâрице; *Млâту* се ораси; *Мèсу* се л'ёбови; *Нðсу* се кâпе; *Ктèл'и* да се одвôју; *Нёте* ни да окûсу; *Плâшу* ми дѣцу; *Прôсу* му дебојку; *Нйшта* не рâду; *Да осûшу* Ѹтаву; *Трчû* за меном; *Чîсту* пûшке.

У 3. лицу множине глагола VI Белићеве врсте не долази до контракције као у говорима старинаца у Источком Подгору¹⁷⁹ или на ширем подручју косовско-ресавских говора:¹⁸⁰ *Пушћају* бвце дѣца ка се врâћају и школ'е; *Нёка* и дѣца нека гл'ђдају тел'евизор; *Прайцају* ми л'уди; *Дѣца* ти лûтаяју; *Мёжи* мбрају да чûвају; *Међутим* нису непознати ни облици врћу и гâђу.

Гораждевачки говор не може се идентификовати са неким косовско-ресавским говорима ни у погледу фреквенције наставка -ду, који је у њему ограничен на мањи број глагола:¹⁸¹ *Не дâдû* ми да добјем; *Дѣца* му знâдû; *Смêдû* л'и по нðхи; *Не мðжу* да продâдû; *Жёне* вишне не ткêдû ка раније; *Не умêдû* да се снâђу.

Код неких глагола напоредо се употребљавају облици презента са наставком -ду и без њега: *Горû* се дрва; *Идû* дâни; *Седû* ми још бôкче, према: *Горидû* свеће; *Идëдû* дѣца; По цё дâн седидû. Међутим, од глагола типа: *доћи*, *казати*, *лагати*, *причати*,

¹⁷⁹ Барј., Метохија, 212.

¹⁸⁰ Пеџо – Милановић, Ресава, 348.

¹⁸¹ Пеџо – Милановић, Ресава, 348; Барј., Метохија, 213.

стајати, моћи, хтети, чувати никада се не чује облик са -*ду*,¹⁸² него ће редовно бити краћи: дођу, лажу, кажу, можу, причају, чувају.

Глаголи са основом на велар у 3. лицу множине имају палатализни сугласник, који је унет аналогијом: Док се л'ёбови испёчу; Вүчү сено; Сёчү се дръва; На Петробдан се стрїжү бвце; Тїшл'и да вршү јёчам у л'едйне.

Фреквентнији је облик презента помоћног глагола бити са аналошким и из инфинитивне основе, која се проширује према обрасцу глагола III врсте, у односу на употребу облика са основом буде, који се јављају у говору особа чији је говор био под утицајем школе и представа јавног информисања: Ако бїднем жїв; Дáко бїднем бôл'е; Ако бїднеш имао врёмена; Нег бїдне шта ће бйт; Мбраш да бїднеш јак; Ако бїдну л'уди; Кад бїдну мôгл'и; Кад бїдне готово; према: Да бûде рôдна гôдина; Да бûде мîр и слобода; Да бûде срёћно и дуговёчно.

Екавска замена јата у одричном облику презента глагола *јесам*, у свим облицима, изузев у 3. лицу једнине, у говору старијих особа знатно је фреквентнија од облика са икавском заменом: Héсам ктёо; Héси мâл'и; Héсмо дёца; Héсте се уморйл'и; Héсу се потрошил'и; према: Híсам имао; Híси мâл'и; Híсмо стїгл'и; Híсу се вїђàл'и.

Кад на глаголу *хтети* није тежиште информације, за 2. лице једнине употребљавају се скраћени облици *ðj/нëј*: Ак Ѱј да ти дâ пàре; Ак Ѱј да седиш; Ак Ѱј да се жёниш; Ако нëј, не мбраш; Ако нëј да дôђеш; Сёди, ако нëј да спâваш; Нëј ни такô; Нëј се усрёћит.

¹⁸² Уп. Барј., Метохија, 213.

Од форме *ој-ли* настала је форма *ол'*, која није реткост у говору који се овде испитује: *Ол'* да г узмеш?; *Ол'* да се жениш?; *Ол'* да вучеш?; *Ол'* да вечераш?

У 3. лицу множине глагола *хтети*, употребљавају се потврдни и одрични облици од старе основе, као и у неким суседним говорима:¹⁸³ Ако *ঁте* нег дђу; Штà *ঁте* тî л'уди?; *ঁте* дёца у школу; *ঁте* да се школују; *ঁте* начина; *হেঁতে* дёца; *হেঁতে* се сётит; *হেঁতে* ме зват; *হেঁতে*-ймат врёмена; *হেঁতে*-да слушају; према: Дёца *তে* да порасту; Свî *তে* да те слушају; Овî *তে* да се дёл'у; Дёца *তে* да л'ётну; Штà *তে* ёни; Кёмови *তে* да дбђу.

Аорист

Код неких глагола облици једнине разликују се само по акценту:

1. Замàло га заклà; Једвà заспà; Онб ју послà по детёту; Сакри се у йзбу; Я изгуби врёме; Имàдо спрèху те се запосл'ї; Замàло заборàви да ти кâжем; Једвà га покоси.

2. Тî га замàло зàкли; Тî зàспа изгл'ёда; Што ми пôсла онб?; Ти се сâкри; Тî изгуби врёме;

3. Он се пôсл'e зàпосл'i; Кат прóђе врёме зâбора-ви се мёка; Она се пôкоси.

Мада се наставак -(x)мо у 1. лицу множине јавља на ширем подручју косовско-ресавскох говора,¹⁸⁴ па и у селима северне Метохије северно и источно од Дрима, у Гораждевцу је непознат: Нёкако дбђосмо; Затёкосмо

¹⁸³ В. Стевановић, ИЦД, 86-87.

¹⁸⁴ Симић, Левач, 384; Јовић, Трстеник, 142; Пеце – Милановић, Ресава, 352; Алекс. – Вуком., Жупа, 308; Барј., Ибар, 94; Вукићевић, Лепеница, 184.

здрāво и дōбров; Попiйсмо кāфу и ракiју; Попрiчासмо мǎло о берићёту; Одморiйсмо се, па се дiйгосмо.

Друго и треће лице имају исти облик као у књижевном језику: Штà учинiйсте?; Договорiстe л' се?; Погодiстe л' се?; Што не остāдостe на кёнак?; Кàко превukôстe?; Дiйгоше сe, па ојdошe; Напuнише цёповe; Остावишие онакb. Од несвршених глагола знатно је ређи, али сe јављa: Имâсмо врёменa; Конàчи-смо испод стрёе; Тû нoћiйсмо па јутру крêнùсмо дàл'e.

Код неких глагола I и неких VI врсте долази до проширења основе: Украдоше му сe волòви; Изёдоше ме жiывu; Дàдосмо ју тåмo; Предàдосмо вiшак; Имâдо-смо пàра; Не смёдосмо да чёкамо.

Имперфекат

У погледу употребе овог претерита гораждевачки говор сe уклапа у шире подручје косовко-ресавских говора,¹⁸⁵ јер је његова употреба ограничена, пошо сe место њега употребљава перфекат. Међутим, од глагола бити и хтети имперфекат је веома фреквентан: Тåмo беше ўмро; Нё беше тû; Беше трûн у млéко; Нё беше дал'ёко; Домаћин беше дошàо; Бесмо покосил'i; Нё бесмо сe ослободил'i; Донел'i бёу ràпку ракiјe; Млазина бёсмо загрiјани; Кhà да гa кûпим; Кhà да напuштим пàртијu; Кháше да прерöди; Не кháсмо да гa узмéмо; Кháсте да пробjете да сe не јавите; Не кhàу да ју дàдû.

¹⁸⁵ Симић, Левач, 395; Јовић, Трстеник, 144; Пеџо – Милановић, Ресава, 352; Барјактаревић, Лепосавић, 431.

Перфекат

Образовање и употреба овог претерита подудара се са стањем у већини србијанских говора, што значи да су у употреби форме са помоћним глаголом и без њега: *Сă(д) сам дошао*; *Поранила прё сунца*; *Навадијо, не навадијо*, *јâ сам ти вòду одвојијо*.

Плусквамперфекат

За разлику од стања у другим косовско-ресавским говорима,¹⁸⁶ у говору који се овде испитује плусквамперфекат није реткост. Образује се од перфекта и имперфекта помоћног глагола бити и радног придева: *Бîо сам се стëснијо за пàре*; *Дôшил'и су бîл'и прё наc*; *Покùпил'и су ни бîл'и свë шта су нашл'и*; *Бîла сам се ўдала*; *Бîо сам поугарйо ў јесен*, или: *Јâ бë навадијо по други пут*; *Беше долазијо посл'е мëне*; *Тë гòдине бëсмо набавил'и неко кл'усе*.

Футур I

Футурске ситуације најчешће се обележавају конструкцијом да + презент одговарајућег глагола: *Сă Ѯу д идëм*; *Кâ Ѯеш да се вратиш*; *Тî Ѯеш да пуштиши крâве*; *Без газде Ѯе да забушавају*; *Крâве Ѯе да се надују у дётел'ину*; *Бистрица Ѯе да пресуши*.

Ова појава је карактеристична за шире подручје косовско-ресавских говора, али у односу на њих у Гораждевцу се испољавају неке разлике. Општи облик помоћног глагола *хтети* (*ћe*), који је карактеристичан за ресавски говор,¹⁸⁷ овде је непознат, него је овде заступљен енклитички облик према лицу уз које стоји:

¹⁸⁶ Јовић, Трстеник, 148; Пеџо – Милановић, Ресава, 357.

¹⁸⁷ Пеџо – Милановић, Ресава, 353.

Видѣћемо јутре; Рѣђеш му за тб; Донѣће ти пâре;
Живѣћеш ка мâл'и Бôг; Узѣћу га с меном; Покосићемо
га, нâдам се.

У облицима инфинитива глагола који се завршавају на -ћи редовно долази до супституције фонеме ћ фонемом j: Рѣђу му кад га вîдим; Добићеш до мёне; Испеће се испот сâча.

Футур II

Футур II се чује, али је уместо њега фреквен-
тија конструкција везник + презент: Рѣђеш му кад га
вîдиш; Дâћу му пâре кат се срѣтнемо; Кûпи опанце
ка(д) тîднеш у Пêћ; Отйшћу код њёга чим свâне.

Помоћни глагол бити у футуру II претежно се
јавља у облику биднем: Гласни се кад бîднеш ишћао;
Јавиј ми кад бîднеш ктëла да пластиш; Слушаће бôл'е
ка се бîдне оженијо; Зðви ме кад бîднеш вршћео;
Вратићеш ми кад бîднеш имао. Књижевна форма
спорадично се може чути у говору старијих особа, а
редовно код млађих.

Глаголски начини

Императив

У императиву глагола са основом на веларе не
долази до сibilаризације него до палатализације:
Пðсл'е вúчи на гýвно; Пёчи л'ёбове, спрёмај рúчак;
Сéчи дрðва; Жњиј, вежуј, вúчи, врши, стб мûка; Јâ му
кајуј, бñ нîшта.

Код глагола IV Белићеве врсте финални консо-
нант ишчезава: Пî док мðж; Напî се ракије, па спâвај;
Ако си ми мâјка покрî се; Сакрî то да не вîду дёца.
Међутим, код глагола V врсте консонант је добро

очуван:¹⁸⁸ Јâ Ѯу да држим, а ти закѹј; Гвобжје кѹј док је врѹће; Не кљѹј га, ја(д) те нашао; Чѹј, чобање, ђ...

Редовно се умекшава група -ст: *Пѹшити* дёцу нек се игрàју; *Нèгде испушити*, нёгде додा�ј; *Попушити* мालо да се погòдимо; *Препушити* тб мёне. Међутим, појава није генерализована, па се не мења група код глагола *крстити*, *наместити*: *Крстти* вûка, вûк у гру; *Прексти* се, па попї; *Премести* се с тòга мёста.

Императивни наставак се понекад изоставља: *Држ овб*; *Зðвте* ме кад крèнете.

Потенцијал

У потенцијалу је облик помоћног глагола бити сведен на форму би, за сва лица и оба броја: *Кѹйла* би да ѹмам пàра; *Дїгла* би се кад би мòгла; *Мòгла* би да ти учини кад би ктёла; *Мї* би дòшил'и да ѹмамо кàд; *Помòгл'и* би ти мї; *Причàл'и* би до поља нòхи; Свё би жёне пролàзил'е овудёр на стùденац; *Девбјке* би пёвал'е кад би се врðхал'е ис пластёга; *Покѹпил'и* би се чобањи.

Трпни придев

Код већине глагола обликом се не разликује од стања у књижевном језику: *завâл'ен*, *јâвл'ен*, *купл'ен*, *нâжен*, *осòл'ен*, *покòшен*, *попâрен*, *чашћен*, тако да се, за разлику од стања у трстеничком говору, не јавља без јотованог сугласника:¹⁸⁹ *вîђен*, *грâђен*, *рòђен*, *свâђен*, *плаћена*, *закѹћена*, *испрòшена*, *умёшени*, *зарòбл'ен* *удрòбл'ен*, *састâвл'ен*, *напрâвл'ен*, *слòмл'ен*.

¹⁸⁸ Облик кови у Гораждевцу је непознат.

¹⁸⁹ Јовић, Трстеник, 150.

Облик жењет који се јавља у Александровачкој жупи и Ресави,¹⁹⁰ у Гораждевцу је непознат: Нђје био жењен; Свји су ми ожењени; Не мисл'и на кљу док је неожењен.

Неке специфичности одликују испитивани говор.

Облик убивен означава лице или предмет који је претрпео повреду: Убивене јабуке гњиву; а убијен означава лице којем је одузет живот: Милован је убијен у ливаду у Бел'инца.

Наставак -т представља реткост: Нђје био потчијунут.

Код глагола са секвенцом -ст постоји алтернација с обзиром на то да у извесним случајевима долази до подновљеног јотовања: Свё ју упропашћено; Исподићена њива не може да рођи.

Подновљено јотовање се спорадично врши у трпном приdevilу глагола крестит: Јеси л'и крштен?; Овб је укрштена чаша; Јесу л'и ти кршћена дечка?; Трећа чаша је укршћена.

Дублетне форме јављају се и код глагола: појести, крастти, распустити, па се јављају облици трпног приdevilа: поједен и појећен, распуштен и распушћен, украден и украћен.

Трпни приdevil глагола запослити редовно гласи запошил'ен: Јесу ти дечка запошил'ена?; Била запошил'ена у кожару.

Од глагола прострети трпни приdevil је простијет: Постел'а ти је простијета; Соба застремта чёргом.

¹⁹⁰ Алекс. – Вуком., Жупа, 309; Пецо – Милановић, Ресава 358.

Глаголски прилог садашњи

Форме глаголског прилога садашњег од многих глагола имају стандардни облик: *врāћајући*, *гл'ёдајући*, *копајући*, *пёвајући*, *чёкајући*, *берући*, *иđући*, *једући*, *машући*, *лутајући*, *цепајући*, *свирајући*.

Међутим, глаголски прилог садашњи од неких глагола VII и VIII Белићеве врсте има дијалекатске форме, као и облике 3. лица множине презентате: *бёл'ући*, *брэнући*, *влачући*, *дёл'ући*, *млётући*, *сушући*, *тражући*, *беснући*, *држући*, *трчући*, *вадући*, *возући*, *газући*, *грабући*, *квасући*.

Глаголски прилог садашњи од глагола *бити* гласи *биднући*, а непознат је од глагола *хтети*.

Глаголски прилог прошли

Јавља се само од глагола *бити*, и то у синтагми бивша Југославија.

Инфинитив

По облику се не разликује од инфинитива у суседним и другим говорима на косовско-ресавском подручју, јер је и у гораждевачком говору без кањег вокала:¹⁹¹ Мёже л' бýт; Дўго ће болдват; Мёгу л' ју видëт; Нéте ми ју дàт; Оће л' долázит; Да л' те не звàт; Овàко се мёже жíвëт; Ко не рáди, не мёже їмат; Срамёта је лàгат; Бóл'е је цàбе ráдит, но цàбе сёдем; Нйје лàко слýжит; Мёгу му трапжит; Немб ју фáл'ит; Не мёгу ју чёкат; Немб се шàл'ит.

¹⁹¹ Стевановић, Ђаковица, 130; Стевановић, ИЦД, 84; Барј., ИК, 424; Јовић, Трстеник, 152; Пецо – Милановић, Ресава, 346; Симић, Левач, 383 – 384.

У инфинитиву глагола са сугласничком групом на -*ст* редовно долази до њеног упршћавања: Мौже дੋвес; Не мौже се ѹзес; Мौгу га ѹспрес; Нїје срамота јëс; Немб лâгат, немб крâс; Мौжеш озëпс; Не мौжу га појес.

Глаголи на -*ти* упрошћавају се тако што долази до испадања финалног вокала, а затим до супститиције фонеме *ћ* фонемом *ј*: Ако мॉж дðј; Мौгу га нâј; Шта ћеш му рëј?; Не мौгу превүј ётаву; Мौжеш л'и ўј у күћу?

Глаголске основе

Глаголи су анализирани према Белићевој¹⁹² класификацији заснованој на инфинитивној и презентској основи, мада се тешко успоставља однос презентске према инфинитивној основи будући да је редукована употреба инфинитива.

Глаголи прве врсте

Имају добро очуван однос основа. Глагол *ићи* јавља се у облику ис. У 3. лицу множине презента облик *иđû* постепено потискује из употребе облик *идëдû*.

У императиву поред форме *идите*, чује се и облик *йтe*: Јтe, шта чёкaте.

Глаголски прилог садашњи гласи *идући*: *Идући* мї такоб стїгосмо күћи.

Сложени глаголи од *ићи* имају двојаку промену. По овој и по III врсти јављају се облици презента: Чёкаћу док ёде ёутобус; Нек ме чёка док *отиднем*. Аорист се јавља у облику *отидо* и *ојдб*: *Тидо* јâ; *Ојдбши* волёви, пёнесе и вода.

¹⁹² В. Белић, Коњугације.

Постоје две форме глагола *сићи* са изнијансираним значењем. Глагол *сл'егнут* (презент *сл'ёгнем*, *сл'ёгнеш*, аорист *сл'ёго*, *сл'ёже*) значи спустити се на нижи ниво, доћи из планине, док се у значењу *сићи* употребљава глагол *скинут се*: Док се ја скинем с кобла ћде дан.

И глагол *ући* има дублетне форме: инфинитив *уј*, презент *ућем*, *ућеш*; аорист *уђо*, *уђосмо*; радни придев *ушио*. Напоредо се употребљавају и облици *ул'ёгнем*, аорист и радни придев *ул'ёго*.

Палатализовани сугласник код глагола на велар у 3. лицу множине презента успостављен је аналогијом: *Печу* се л'ёбови; Чекај док се не испечу; О Петровдану се стройжу бвце; Ручак ка(д) се постройжу; На гувно вршу пшеницу; Нема одмараша док не оврши.¹⁹³

Фреквентнији су атематски облици презента глагола *јес(tu)*: *јём*, *јёш*, *јё*. Императив гласи *јёђи*.

Треће лице множине презента глагола *узети* има два облика. Поред фреквентнијег *узмү* може се чути и *узмёдү*.

Глагол *спасти* има парадигму глагола VII врсте: *спасим*, *спасиш*, *спасу*; *спасијо*, *спашен*.

Сложени глаголи с кореном -бег-, као и глаголи типа: *дићи*, *лећи*, *маћи*, *пући*, *стићи*, *црћи* аорист и радни придев имају по I, а остале облике по III врсти: Неки побегоше; Неколицина су побегл'i; Не могу да побегнем; Не могу се дигнут; Задња да л'ёгнеш, прва да се дигнеш; Мако котл'иче с ђња; Помажните се с мјеста.

¹⁹³ Глагол *врћи* има промену VII Белићеве врсте глагола: *вршийм*, *овршийм*, *вршићи*; *вршио*, *овршио*.

За разлику од инфинитива глагола *моћи*, који има облике глагола I врсте, сложени глагол *помоћи* има облике I и III врсте:¹⁹⁴ *Нέћу мđј*; *Помђ ће* Бог; Трёба му *помđгнут*, се сâm не мёже; *Помђгните* ју да се дїгне; *Јёдва и стїго*; *Стїгнућемо* и, ѹма врёмена; *Пўко радући*; *Пўкните* ако ви је крїво.

Од глагола *умрети* у 3. лицу множине презента јављају се дублетне форме. Поред фреквентнијег облика *умрû*, бележи се и облик *умрёдû*. Радни приdev се јавља у облику *умро* и *умрао*: *Лâни је ўмро*; *Жёна му ўмрла*; према: *Нijе ўмрао* кад је остაвио тал'йко дёцâ; *Сирôта, млáда ўмрала*.

Глагол *-стремт* спада у VI врсту: *Ўвече би му прôстрела постёл'у*; *Чёка га прôстремта постёл'а*; *Л'ўцка сôба зâстремта*.

Глаголи друге врсте

Глагол *бријати* се има облике глагола ове врсте: *Нêмадо* кад да се обрїјем; *Не брїју* се за четрёз дâнâ; *Ўвек је обрїјан* и дотёран.

Као у неким другим говорима косовско-ресавских подручја, глагол *ткати* у презенту има облике глагола II врсте:¹⁹⁵ Кад би учинёла ѹзмет, *ул'ёгла* би да *ткëм*; Задрёмâла би *ткүћи*; *Ткû, ткî*, док ти Ѹчи испану; Сâд нёте жёне да *ткёдû*.

Глаголи треће врсте

Већина глагола ове врсте је перфективног вида: *зðенут*, *зрёнут*, *млётнут*, *нал'ёгнут*, *покиснут*, *сёкнут*, *трќнут*.

¹⁹⁴ Појава позната у трстеничком, в. Јовић, Трстеник, 129; и левачком говору, в. Симић, Левач, 406-407.

¹⁹⁵ Јовић, Трстеник, 121; Симић, Левач, 415; Алекс. — Вуком., Жупа, 308.

Овој врсти припада и глагол *извинит* се: Мбрани
му се извінум; Трѣбам да му се извінem; Нїје се ни
извінїла. Овакву парадигму имају и глаголи *окренути*
и *погинути*.

Форме аориста глагола *покиснут* идентификују
се са облицима глагола I врсте: *Покїсо* до г л'е к же;
Покїсе ми д те; Ўвече д шли, *покїсл'i*; *Покїсосмо* ка
м ши; Б жи, се *п кисну*.

Глаголи четврте врсте

Итеративни глаголи ове врсте редовно губе
морфему *-ива-*: *дарїјем*, *добацїјем*, *дочекїјем*, *кажїјем*:
зафал'їјем, *избацїјем*, *распитїјем*, *умирїјем*:
Облици су са *-ова/ује-*: Да *дарїје* имењаце; Понёко са
стр нѣ *добацїје*; Дом ин *дочекїје* г сте; Ј  му
кажїјем, но не сл ша; Зафал'їје, до н ба д же;
Распитїје се ко су ју  тац и м јка; Мл адица *посипїје*
св това.

Трпни приdev глагола са општим делом *-ви-*
зavrшава се наставком *-јен*: К аце завијёне завијачима;
Ж ёне завијёне шам јама; Д те повијено у кол'евку;
Пр ће превијено пон се у њиву. Међутим, код глагола
са општим делом *-би-* јавља се тај наставак и наставак
са лабијалом, који је фреквентнији: обув н, пробив н,
убивен: Св и су обув ни и об ч ни; Стрч ница је на
сред ну пробив на; Врат ше се св и ка убив ни; Двойца
су убијёни.

Глагол *ковати* мења се по овој врсти: Да *закїјем*
їксер; Н ма ка(д) да *поткїје* к ње; К акав м јстор
откїj-закїj.

Глаголи пете врсте

Глаголи на веларе имају облике промене по V и
VI врсти: В чи не в чи, йсто ти се ф та; Забол'е ме

грло вїчүћи; Сваки дан стрўжи онѣ поставице;
Помаже Бог; Ја му машем руком, б(н) нйшта;

Забол'е ме грло вїкадјућу; Изгуби дан стрўгадјући
поставице; Помага Бог. Помагају л' те дёца?; Помагају
га сестре.

За разлику од њих глагол *јахати* има промену
ове врсте: Ёће л' кд јашат?; Ја сам јашала ка
мушикарац; Ёмица није била јашана.

Дублетне форме глагола на лабијал немају
широке размере, као у другим крајевима косовско-
ресавског подручја.¹⁹⁶ Облици презента по овој врсти
типа: окұпл'ем, копл'ем, дрёмл'ем немају заступљеност
као што имају облици по VI врсти: дрёмам, окұпам,
копам, узімам: *Копај* цё дан; Дёца се купају у јаз, а
вёл'ики у Бистрицу; *Ископај* оцаце па турај сёме;
Узімај кол'ико ти трёба.

Глагол *шапутати* у Гораждевцу гласи *шапи-
њат*: Ја му шапињем, но не чује; Ја му шапињи, ал'
џабе.

Глаголи *скитати* и *зидати* мењају се само по
овој врсти: Почел'и су да зидају; Нете да прекидају док
не озидају; Зазидај слободно, без бриге; Ётац праши
сам, а дёца му скитају; Кд пита, не скита; Прође ми
вёк скитадјући из мёста у мёсто.

Уместо глагола *метати* употребљавају се глаго-
ли *стәвл'ат* или *түрат*: Стәвл'ајте мёзе; Стәвл'ала
сам кол'ико сам имала; Турај, немој да жал'иш.

Глагол *дркват* гради презент по VIII врсти:
Озебла дркти ка прут; Дрктућ дёца, скапаше се.

¹⁹⁶ Јовић, Трстеник, 132; Симић, Левач, 414-415; Барј., Лепосавић, 430; узімам и узімлем, Елевозић, Речник.

Глагол *сисат* има промену по овој врсти: Јаѓаци сиши до Видовдана; Сиши док се насиши; Сишиште кад ви дاؤ Бог.

Презент глагола *мицати* гласи *макињем*: *Макињи* са столова сӯдове; *Макињи* онӯ пл'еву са зрнă.

Глаголи *йскат* и *бýскат* мењају се по овој врсти: Да му ѹиштиеш нёће те вратит; *Йшти* му, немб да му се срা�миш; Сёдни, па бишиши онё кошул'е.

Глагол *жњет* има следећу парадигму: презент: *жњём*, *жњёши*, *жњёш*, *жњёмо*, *жњёте*, *жњёш* и *жњёду*; императив *жњй*; радни прилев *жњёш*, *жњёла*, *жњёло*; трпни прилев *жњевён*, за разлику од сложених глагола, од којих трпни гласи и *пожњет* и *пожњевён*.

Глаголи шесте врсте

Сугласник *т* у основи хват спорадично се замењује сугласником *ћ*: Не вата ме мёсто; *Фатал'и* би рибе по Бистрице; *Поватасмо* и на спавање; *Заваћамо* вòду на студенац; *Забол'ёла* би ме рука *заваћући* вòду; *Заваћај* док не напуниш котао.

Код итеративних глагола заступљена је група -шт: *намёштам*, *премёштам*, *спўштам*, *укрштам*, и -шћ: *пушћам*, *укршћам*.

Презент глагола *гађати* јавља се у облику *гађам* и *гађем*: Понёшто погађам; Чёка да га *гађу* вёл'иком чашом; *Гађају* ме дёца; *Гађу* се овако унакрс.

Глагол *санјати* гласи *сниват*: *Снивао* сам ја снег, и знао сам да није добро; Кол'ико сам пут *снивао* врѹћу колоботњицу; *Л'уди* у њиву, а ти *снивај* у крёвет.

Глагол *требати* употребљава се као лични и као безлични глаголски облик: *Трёбаш* да му рёкнеш; *Трёбамо* да идёмо; *Трёба* да му кажемо работу.

Код глагола *играти* се непозната је редупликација повратног се:¹⁹⁷ Ктёл'и смо да се *игráмо*; Оте дёца да се *играју* на сокак.

Глагол *бежат* има двојаке облике, од којих су фреквентнији они који га сврставају у VI врсту: *Бёга народ*; Да је дёбар не би му бёгал'е жёне; *Бёгала* је нёкол'ико пүт; *Мбра* да се бёжай.

Глаголи седме врсте

У 3. лицу множине презента наставак је -у: *Нйшта* не *вїду*; Не *нðсу* се чакшире; *Пёсл'е* трї *мâл'*е *пўшту* вёл'ику.

Место групе -ст у основи глагола типа *пустити* редовно се јавља група -шт: *пўштит*, *допўштит*, *запўштит*, *испўштит*, *напўштит*, *препўштит*. У трпном приdevу ових глагола јављају се двојаки облици, од којих су фреквентнији са подновљеним јотовањем: *Пўшћено* пёл'е; *Стёка* *пўшћена*; *Овâ* му је прил'йка *препўшћена*.

Од глагола *велети* јављају се само облици презента: *Јâ* ти *вел'їм* тако, тî како бћеш; *Шта* *вел'ї* шóл'а; *Шта* *вел'їдû* преко тел'евизора, оће л' кйша?

Овој групи припада и глагол *ћутет*: Нйје ктёо да прйча, но *ћутёо*; Дбста сам *ћутёла*, више нёћу.

Од глагола *зрети* у употреби су само форме које се сврставају у III врсту: За недёл'у дâнâ *зрёнуше* пшенице.

¹⁹⁷ Ова појава је забележена у трстеничком говору, в. Јовић, Трстеник, 132.

Глаголи осме врсте

Глаголи *врискат* и *пискат* имају двојаке облике аориста: *Зâвриска* кобѝла; *Заврîшиштâше* и кобѝла и ждрêбе; *Зâписка* ми л'êво ўво; *Препîскâше* ју дёца, од грôтê.

Место облика глагола *спати* употребљава се спават: *Дёца спâвају*; Не мёгу да спâвам; Не смëм да зâспем.

Помоћни глаголи

Глагол бити

Књижевна форма презента помоћног глагола *бити* постепено потискује дијалекатски облик *биднем*, који је још фреквентан у говору старијих особа: Продâћу ју ако бïдне кïсмет; Освëтићу му се ако бïднем жïв; Мðжу с меном, ако бïдну готòви; Мðжу да дôђу ако бûду ктёл'и.

Аорист сва три лица оба броја има облик *би*: Ја би дошàо да ѹм кàд; Шта бîл с кравом?; Ми би тô мёгл'и сâми да урадимо; Ёни би пристâл'и да дôђу.

Имперфекат се гради од старе аорисне основе: Јбш беше жïв; Беше вёл'ика мâса; Мй бесмо порадил'и; Ёни бёу тû.

Ситуација са императивом иста је као са презентом. У употреби су оба облика, с тим што облик *бïдни* преовладава код старијих особа, а облик *бûди* код млађих: *Бïдни* јунак; *Бïдните* домаћини, се пијâнице мёжете лâко; *Бûди* од рêчи, немô да врðаш.

Глагол јесам

У одречном облику првог и другог лица једнине и сва три лица множине презента *јат* је замењен вокалом *е* (примери су дати у поглављу о *јату*).

Глагол хтети

Потврдни и одрични облици презента овог облика гласе: *ð̄hy*/*néhy*, а за 2. лице *ðj*/*néj*, ако на глаголу није тежиште информације: *Oðy* да вјдим де жйвй; *Tý ð̄hesh*, ал' *néhe* ѩна; *Oñete* да се потрѡшите; *Néhe* ми бйт нїшта, али: *Ak' ðj*, ѣјде са нàма; *Néj* га ни тй, вала, да знাশ.

Форма *ðl'*, настала фонетским путем од *oj-ли* у гораждевачком говору не представља реткост: *Oл'* у *Пéh дáнас*; *Oл'* да га пýтамо; *Oл'* да кóсимо.

У 3. лицу множине употребљавају се форме од старе основе (*хоте*): *Ote* да вýчү сéно; *Ote* да се опријатёл'у; *Te* да ми узмў волёве; *Néte* се урàтит; *Néte* се сéтит.

Радни приdev јавља се у облику *ктёо* и *кћёо*: *Нýје ктёо* да учї; *Кћёл'и* да побёгну из лагёра.

Аорист гласи: *ктёдо*, *ктёде*, *ктёдомо*, *ктёдосте*, *ктёдоше*: *Ктёдо* да учїним неки дýнтар; *Не ктёдоше* ни да ме погл'ёдају; *Не ктёдосте* да сёднете.

Имперфекат овог глагола није реткост: *Кћà* да умёсим; *Кћáше* да бýдне дòбро; *Кћáсмо* да закўћимо; *Не кћàу* да се окрёну.

НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ

Прилози

Прилози за место

Прилог овде јавља се у више гласовних и акценатских варијаната, од којих је најфреквентнија *óде/öдē*: *Óде* ћу да остәнем; *Öдē* нêма мёста. Књижевна форма је резултат настојања да се правилно говори и може се чути код млађих особа: *Óвде* сам га остївила. Друге форме са партикулама и прилепцима постепено ишчезавају, али постоје: *Нýгде* бôл'е но *öдêна*; *Сëди öдêнак* поред мёне; *Ево баš тôдê*; *Тóде* сам бýла; *Татôдê* ме бол'й.

Такође се и прилози: *овамо, онамо, овуда, онуда, онде, тамо, туда, свуда* јављају у више облика: *Ёво га овамо*; *Овамонк* је бôл'е; *Тавамо* се не чўје; *Онамо* иза навйл'ка; *Танамо* је бýла; *Овудёр* се не познáјe нýшта; *Овудёрке* смо йшл'и за *Пêћ*; *Тавудёр* се вйђајл'и; *Онуудёр* ћете лâкше прðб; *Тануудёр* је нёгде; *Óнде* испод фрбë; *Нàше* је до *татамо*; *Остàви* ју у лâд *татбнđê*; *Нàше* је до *тобнđê*; *Тудёр* нёгде; *Тудёрке* ћеш ју наj; *Свјù* се бёл'й ка снêг да је пào; *Не мòгу* да отиднем ни *öтм'e-дотм'e*.

С предлогом *од* сложен је већи број прилога: *Одâкл'e* му је жёна?; *Ка одâвде* до Бел'йнаца; *Ка одâтл'e* *дотм'e*; *Одđеут* од Плâвл'ана несу мёгл'i преко Бýстрице; *Вýкл'i одđонуд* преко Лâжана; *Öткуд* му тал'йке пàре?; *Öтуд* пûва вётар.

Место према висини означава се прилозима: *горе, дол'e, одозгор, одоздол'*, *навиши, наниже, увис*: *Цёо дान* *гђре-дёле*, *нёге* ме забол'ёше; *Скин* се *дёл'e*, шта *гл'ёдаш одозгр?*; *Подвûчй* се *одоздол'* испод кобла; *Још*

навишие и нанијже и јјте күћи; Кад би гајзио Бйстрицу, обуку би подиго увіс да се не окваси.

За означавање места у простору употребљавају се прилози: *напол'е, унутра, напред, назад, озад, десно, л'ево, наоколо*: *Напол'е* се не виђи ништа; *Улајзите унутра*, се покисосте; *Ај ти напрёд*, а ми ћемо за тебом; *Удари назад*, замало преврну кола; *Они су озад*, иза нас; *Немаш күд*, ни десно ни л'ево; *Мбрал'и смо наоколо* преко Грабовца.

Удаљеност се означава прилозима *близо, дал'еко*: *Нама* је бл'изо школа, а њима по бл'изо; То тамо *дал'еко* било; Зёт седиј тамо *дал'е* од софре.

Прилози за време

Неки прилози за време по облику се разликују од прилога у књижевном језику, а неки се веома ретко употребљавају или су потпуно потиснути из употребе: *Шта ћемо садек?*; *Садена ниједна неће свекра и свекрву*; *Тасад сам отуд*; *То тапут било*; *Тапут*, се више нијакад нисам била; *Тајпут* бијо снег до појаса; *Татажпут* си погрешала; *Танјпут* сам требо да ју продам пошто-зашто; *Од онапут* се несмо гл'едал'е.

За разлику од стања у селима у околини Истока и Клине, где се прилози *дању и ноћу* јављају и у облику *дањом/ноћом*, у Гораждевцу је та појава непозната: Што не би стигла *дању*, урадила би по ноћи; Понекад би и *ноћу* вадил'и.

Прилог *дјас* јавља се и у облику са партикулом: *Дјас* нико никога не трпї; За *данаске* ништа прече од здрavl'a и слободе. Са именицом *дан* у основи употребљавају се и прилози: *дјандјас*, *тајдан* и *јутрёдан*: Ни *дјандјас* га не помиње; *Ојде ми ждребац тајдан*, ни *дјандјас* га није платијо; *Јутрёдан* га закопајмо.

Прилози с именицама *ноћ* и *вече* по форми се не разликују од стања у књижевном језику: *Ноћас* ће киша; Од *синоћ* није јела ништа; Дако га навајдим до дөвечене; Блажњи долазу ўвече. Исто је и са прилозима мотивисаним именицама за означавање годишњих доба: *Пролетос* је кишовито; *Лети* смо у планину; *Летос* ћемо да почнемо кључу; *Јесена(с)* се јудала; *Зими* не радимо ништа, већ што гледамо стоку; *Зимус* нема снега.

Прилог *сутра* употребљавају млађе особе, док се у говору старијих чешће јавља форма *јутре*: Што можда урадиш данас, не остављај за *сутра*; *Јутре* ћемо да колемо свиње.

За одређивање времена по сукцесији употребљава се већи број прилога: Од *јуче* несам залаг л'єба ўзела; *Јучер* га покосил'и данас опластил'и; Чекамо те од *јучерке*; *Прекјуче* се вратила; Покоблено још прекјучер; *Ономад* се отел'ила; *Ономад* и *прекоономад* су сёкл'и дрва; Ка *лани* што је била рода година, одавно није; *Преколани* испеко нешто ракије; *Пре* смо се спрел'и; *Надјупре* попије домћин, па посли гости; *Посе* се зарати; *Послеке* се дигосмо; *Послена* ручају жене; *Посленаке* све испочётка.

Прилозима одма и скоро означава се близост вршења радње: *Одма* ћу да ти кажем; Скоро сваке године падају; а прилозимастално и увек означава се непрекидно време: *Стално* излазимо у планину; *Увек* она започне свађу.

Разни временски односи означавају се прилозима: *Опет* забору да бору; *Јопет* ће киша; *По топрв* да месим; *Касно* си се сётила; До дочекан је носила бокче; *Рано* л'егају, а рано се и дижу; *Ретко* се дешавало да истера човек жену; Често идё ко(д) доктора).

Прилози за начин

Разлика према књижевном језику код заменичких прилога за начин испољава се у акценту и облицима са „прилепцима“: *Како* ју писао Ббг; Снàлизило се рðбл'е нёкако *Какогђ* кâжете, такб нека бûде; Нїкако се не слâжу; Овâко ти кâжем, овâко ће да бîдне; Бýло је овакб, а тî како ѩеш; Каже тавâко и тавâко, йсприча ми свё по рéду; Пàдаше кїша тавакб ка сâд; Такб ти је тб бýло; Етатâко смо се исповêдал'и; Свакојâко смо се мûчили.

Прилози настали од падежних облика не разликују се битно од истих у књижевном језику: Йди бëстрага; Зар такб, зâбога?; Мëсйл'е рëдом; Пл'етë се, овâко унáкрс.

Иста је ситуација и са прилозима који су настали од придева средњег рода: Брзо се спрëми; Ђаде бржес; Да се осûши дôбро; Такб је бôл'е; Нâјбол'е да остâнем кот кûће; Друќишë нїје мёгло да бîдне; Ледвâ смо се извûкл'и; Лâко је мёне; Лâсно мёже бйт; Л'ëпишë бйт не мёже; Мûчики га убîјо; Пâски се жîвëло; Тëрај полâко; Ђаде полагáјно; Искочило арђâво.

Често су у употреби прилози *мојски*, *својски*, *нашки*: Мôјски сам га изудâрао; Свôјски смо се испричâл'е; Слâвил'и смо нашки.

Прилози *домаћински*, *л'уцки*, *мушки* означавају да се нека радња врши са изразитом наглашеношћу: Несам га чþо да преговори *домаћински*; *Л'уцки* су не дочекал'и; *Мушки* смо се напил'и.

Битнију разлику према књижевном језику чине позајмљенице из турског и албанског језика: Ојдôше ми волòви *бадјáва*; ¹⁹⁸ Јâ, *бајâги*, ¹⁹⁹ да му помôгнем;

¹⁹⁸ Škaljić, Turcizmi.

Бëзбил'и,²⁰⁰ мôра да се рâди; Бёл'и²⁰¹ нêћеш како тî
ðћеш; Оће да испаће далâš;²⁰² Демек²⁰³ да ју помôгне;
Зôром,²⁰⁴ бâбу на кôња; Кâстил'е²⁰⁵ ћу да дôђем;
Кîшем²⁰⁶ се ўдала; Дошâо máсус;²⁰⁷ Бýло пâйре,²⁰⁸ се
нëсам ктëо; Кол'ико да нijе râm;²⁰⁹ Цâбе²¹⁰ сам се
мûчила.

Прилог анђелски није заступљен у оној мери у
којој је заступљен његов антоним врашки: Пð анђелскî
не мôже да бïдне; Вrâшикî смо прôшл'i.

Прилози за количину

Као и неки прилози за време и за место, неки
прилози за количину се јављају са прилепцима:

Још кол'ико²¹¹ ѹмамо; Нёкол'ико дâнâ пâдала је
кîша; Нё би нїкол'ико – дôћôше; Још овал'ико дâнâ до
Божића; Овол'ико рâдисмо не уморисмо се; Овал'ицко
мâло остâло; Да га вïдиш нêма га ни овол'ицко;

¹⁹⁹ Уместо облика бајаги фреквентнији је прилог кишем.

²⁰⁰ Сигурно, заиста, бесумње, дабогме, дакако, свакако, наравно,
в. Škaljić, Turcizmi.

²⁰¹ Škaljić, Turcizmi.

²⁰² Алб. *dallásh*, криво, наопако, погрешно.

²⁰³ Škaljić, Turcizmi.

²⁰⁴ Zôr pers. 'sila snaga', Škaljić, Turcizmi.

²⁰⁵ Typ. *kastile* 'namjerno, namjernice', Škaljić, Turcizmi.

²⁰⁶ Лексема кишем не налази се ни у Речнику Глише Елезовића,
ни у РСАНУ. Вероватно је у питању албански везник *kish* 'као' в.
Ndreca, Fjalor, 140.

²⁰⁷ Typ. *mahsus* 'naročit, specijalan, osobit', Škaljić, Turcizmi.

²⁰⁸ Алб. *pahiri* 'nehotice, slučajno', Ndreca, Fjalor, 221.

²⁰⁹ Typ. *rahat* 'miran, bezbrižan', Škaljić, Turcizmi.

²¹⁰ Typ. *džabe* 'badava, besplatno', Škaljić, Turcizmi.

²¹¹ Деминутивна форма гласи кол'ицко.

Тавал'йко смо седёл'и не одморїсмо се; Тавал'йцко је ка зрно пшенијце.

Незнатна колична означава се прилозима: *мало, л'ена, ич:*²¹² *Маљо рâђаљо;* Да ми бёше *л'ёна*²¹³ да трёнем; Сел'ачки рâд се не исплा�ти *иц,* већ мбра да се ради.

Супротног значења су прилози: *млого, доста, бол, пуно, прилично, више:* *Млôго сам попûшијо овê гđдине;* *Доста мûке и дбста секирâције;* *Бàш бôл сам се уморїјо и омръзо;* *Пûно пûт би сврâћао код мёне;* *Прил'ично се набёре смôка у планину;* *Бýло, ал' више нёма;* *Йма вишес од стô кîла.*

У функцији значења прилога којима се означава већа количина, нешто што је у већој мери, у потпуности, употребљавају се и неке позајмљенице: *Бýл'й смо калабâлак*²¹⁴ *рôбâ;* *Кôџа беше зýма;*²¹⁵ *Крёjt* сам пûшијо, ка плôт.²¹⁶

Предлози

Удвајање предлога *са* и *ка*, појава која је рас прострањена на ширем подручју екавских говора,²¹⁷ најбитнија је одлика предлога у гораждевачком говору:

²¹² Pers. *hič* 'ništa, nikako', Škaljić, Turcizmi.

²¹³ Као у неким косовско-ресавским говорима на подручју централне Србије в. Јовић, Трстеник, 154; Симић, Левач, 466; Пеџо – Милановић, Ресава, 345.

²¹⁴ Typ. *kalabaluk* 'mnoštvo', Škaljić, Turcizmi.

²¹⁵ Typ. *kodža* 'velik golem', Škaljić, Turcizmi.

²¹⁶ Алб. *krejt* 'sve, ceo, sasvim', Ndreca, Fjalor, 149.

²¹⁷ Јовић, Трстеник, 155; Симић, Левач, 468; Николић, Мачва, 269; Николић, Срем, 361 и др.

Сас ѡама ће ѿна; У кёла са ёнђама; Тेरал'и как²¹⁸ Бйстрице; Отётрал'и га кик цркве; Тेрај тामо к јшуме.

Облици сложени с предлогом *врх*, који се јавља и у облику *врз*,²¹⁹ и прёдлозима: *дно*, *изван*, *насред*, *усред*, фреквентнији су од простих облика: Вўњене *врс* тा�нкија чा�рапа; Ка да ми седї *навр* главё; Повр тёга цёка; Кёмшија *увер* остало; Још љёшто *надно* кёце; Удно л'иваде остало још љёшто; *Подно* сёла – л'иваде; Бйлә сам *изван* сёбе; Огњиште овако *насрёд* күће; Благо мёне *усрёд* срца.

Везници

Везник *јер* се напоредо јавља са позајмљеницом *се*:²²⁰ Пойтај, се ће кёша; Ајде, се нёмамо врёмена.

Везник *но* је фреквентнији од везника *него*: Јма но нёће да га нёси; Нёје такб но овако.

Речце

Одрична речца *не* јавља се у облику *нёне*: Оћеж да дёђеш – *нёне*; Је се дёгла дёца, *нёне*.

У речцама *ево*, *ето*, *ено* повремено долази до замене вокала о вокалом *е*: *Евё* ми га срп; *Етё* ти га Мйлован једно јутро; *Енё* ти ју тामо у сёбу.

За појачавање тврђења употребљава се речца *вала*: *Вала*, већ ако не биднем жив.

²¹⁸ Појава је факултативна и фреквентнија у говору старијих особа.

²¹⁹ Облик *врз* забележен је на ширем подручју косовско-ресавских говора: Симић, Левач, 468; Јовић, Трстеник, 164.

²²⁰ Ndreca, Fjalor, 288.

За истицање несигурности употребљава се речца
несан: *Nesân* ће да се жени.

Узвици

За одазивање се употребљава узвик *a* уместо
молим: Жёно! А? Је л' готова вечёра?

За опомену употребљавају се позајмљенице: бре
из турског језика²²¹ и грецизам *море*:²²² Ђите, брē,
остађосмо; *Möre*, ако ти јâ дбјем, показаћу ти.

За терање и мамљење животиња употребљавају
се узвици:

р̄ – за овце;
û, дe – за говеда;
л'ук – за телад;
мүш – за магарад;
чйб – за псе;
пйс – за мачке;
йш – за живину.

л'укс – за овце;
л'оки, л'оки – за говеда;
ћуку, ћуку – за коње;
гүци, гүци; гүду, гүду, түj, түj – за свиње;
күт – за псе;
мáц – за мачке;
тйко, тйко – за кокошке.

²²¹ Škaljić, Turcizmi.

²²² Klaić, Rječnik.

Закључна разматрања

Досадашње излагање омогућава увид у фонетске и морфолошке особине говора села Гораждевца, па се на основу тога могу извући следећи закључци.

Говор има троакценатски систем који чине оба силазна и дуготулазни акценат. Силазни стоје на свим слоговима, па и на отвореној ултими: *нੌкако издржਾ, ਯੇਦਵਾ ਇਸਤਕਾ*. Улазни је настао преношењем акцента на дугу пенултиму: *ਰੁਕਾ, ਬਾਯਰਕਟਾਰੂ, ਗਲਾਵਾ, ਟਰਾਵਾ, ਸ਼ਲਾਨਾ*.

Постакценатске дужине су потпуно ликвидиране, а неакцентовани квантитет се јавља само испред силазних акцената: *ਵੁਖਾਨੋਵਿੰਹ, ਮਾਯਕਾਨੀਂ*.

Преношење на проклитику реализује се у неким усталjenим изразима: *ਯੇਸੈਨ, ਨਾ ਪ੍ਰੋਲੇਂਹੇ, ਜਾਂ ਦੁਸ਼ੁ*.

Вокализам одликује стандардни петовокални систем уз самогласничко *r*. Полуглас се рефлектује у *a* и у неким речима где се не очекује, *jat* је дао *e* и у одричном облику помоћног глагола *јесам*, а контракција вокала није реткост кад група није под акцентом, а нарочито се јавља у радном приједву: *ਵਿਦੋ, ਪ੍ਰੋਦੋ*.

Најмаркантнија дијалекатска особина консонантизма односи се на артикулацију латерала *l, й*, где се сонант *l* пред палаталним вокалима умекшава до изједначења са сонатом *й*, који је нешто тврђи него у стандардном језику: *ਲੰਧਾ, ਲੰਡਾ, ਪਲੰਧੁਮਾਂ*. Говор одликује и нестабилна артикулација сонанта *x* и присуство фонеме *s*, а од других гласовних појава упрошћавање сугласничких скупова у финалном положају: *ਕਦੂ, ਗ੍ਰਦੂ, ਪ੍ਰਿਥੂ*. Аналогијом се задњонепчани сугласници палатализују и у 3. лицу множине презента: *ਪੇਚੂ, ਸਟਰੈਜੂ ਵੱਖੂ*, а у императиву се не сибиларизују, већ палатализују: *ਵੱਝੀ, ਵੁਚੀ, ਪੇਚੀ*.

Именице. За разлику од стања у оближњим селима источно од Дрима, где је у инструменталу једнине именица мушких рода наставак *-ем*, у Гораждевцу је наставак *-ом*.

Локатив множине именица сва три рода, са предлогом *по*, облички је изједначен са генитивом множине: *по брёгова*, *по л'йвада*, *по ребарâ*, као код именица женског рода у генитиву, дативу и локативу једнине: *сестрê*, *женê*, *ногê*.

Неке именице женског рода на сугласник понашају се као именице мушких рода: *ишاؤ крë*, *запржи сас маством*, а неке су се облички приклониле именицама женског рода: *лажа*, *кокашка*, *ћерка*.

Заменице. Карактеристични су акценатски облици генитива, датива и локатива личне заменице женског рода 3. лица: *њобјзи/њобјзе* и енклитички облици датива и акузатива *ју*, као и множински облици *ни*, *ви*.

Придеви. Наставком *-ши* пореди се већи број придева: *бёл'ши*, *црнши*, *тъпши*.

Глаголи. Говор одликује редукована употреба инфинитива и облик без финалног вокала: *трëс*, *ðрат*, *ráдит*.

Наставак *-ду* у 3. лицу множине презента нема фреквенцију у оној мери у којој се јавља у суседним селима источно од Дрима: *идû/идёдû*, *седû/ седїдû*. Такође, и аорист се разликује ид суседних говора, с обзиром на то да је овде непозната морфолошка ознака *-(x)мо*: *седёсмо*, *не попїсмо*.

Прилози. Поред бројних прилога који имају књижевну форму јављају се прилози са партикулама и 'прилепцима': *пôсеке*, *етатâко*.

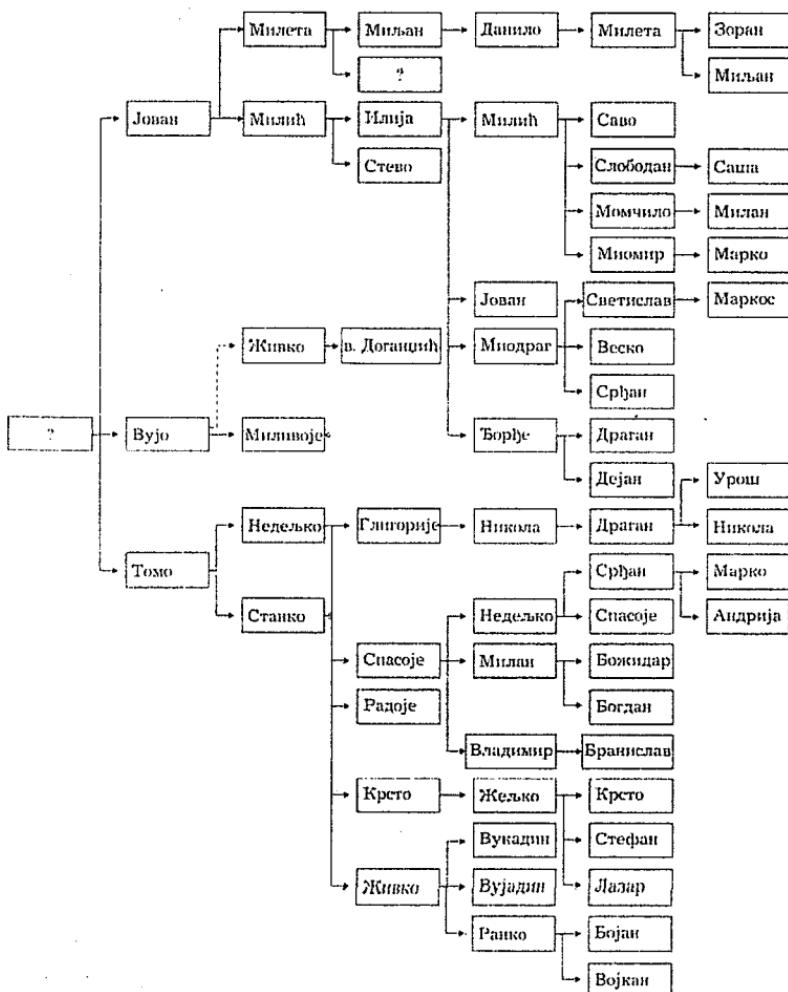
Иако гораждевачки говор спада у косовско-ресавске говоре, по неким одликама ближи је суседним црногорским него косовско-ресавским, не само на подручју централне Србије већ и на подручју северне Метохије (двосложни мушки хипокористици: *Јово*, *Стéво*; наставак -ом у инструменталу једнине именица мушког и средњег рода: *српом*, *плýгом*, *брðом*).

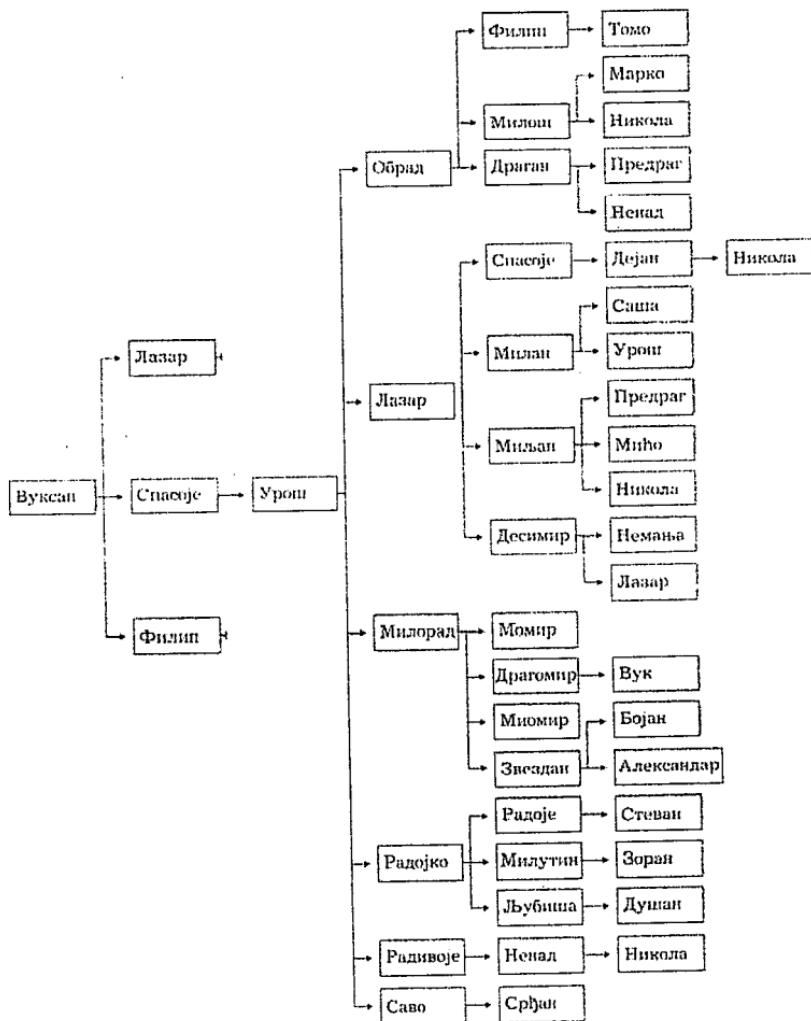
РОДОСЛОВИ

Испрекиданим линијама повезан је пасторак са очухом; кружић с десне стране квадратић са именом означава да то лице није имало порода, а положено „Т” да није имао синова.

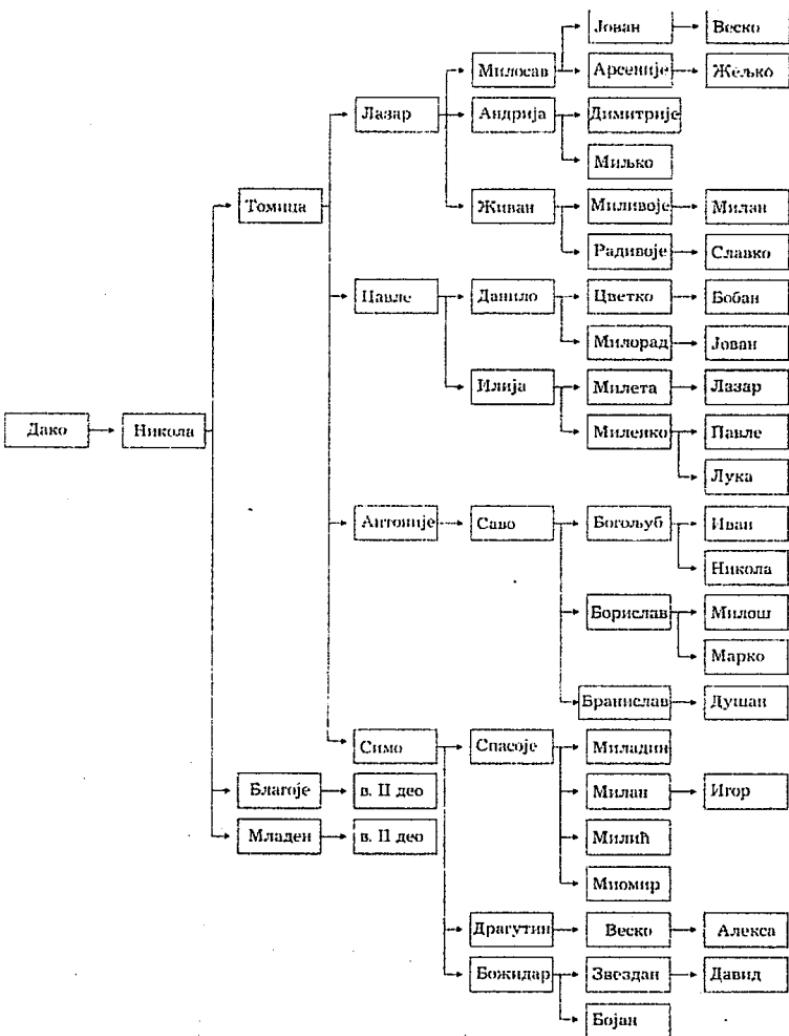
Букумирић 1

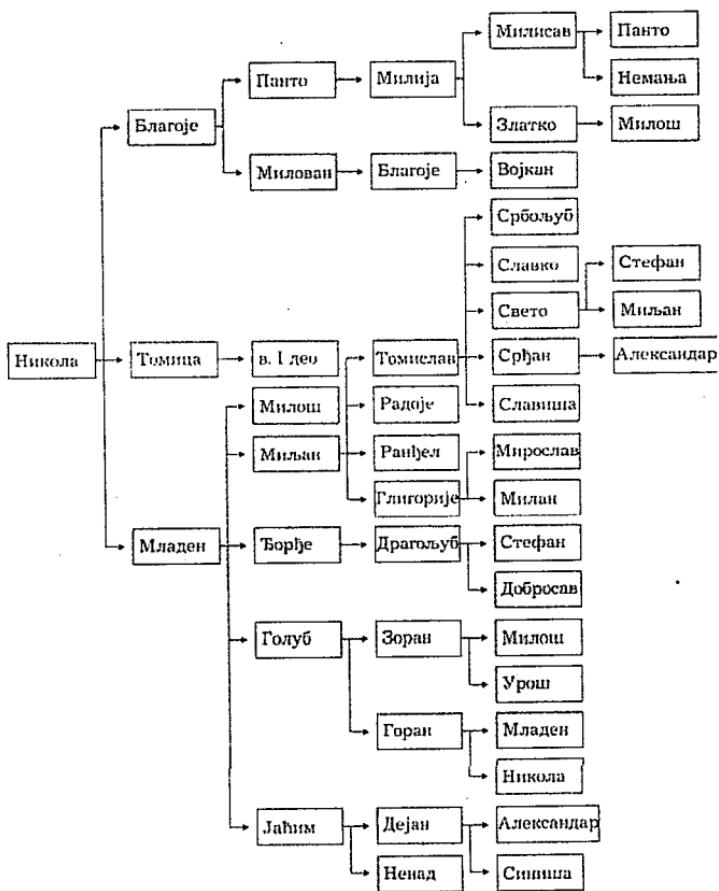
Вуксановић

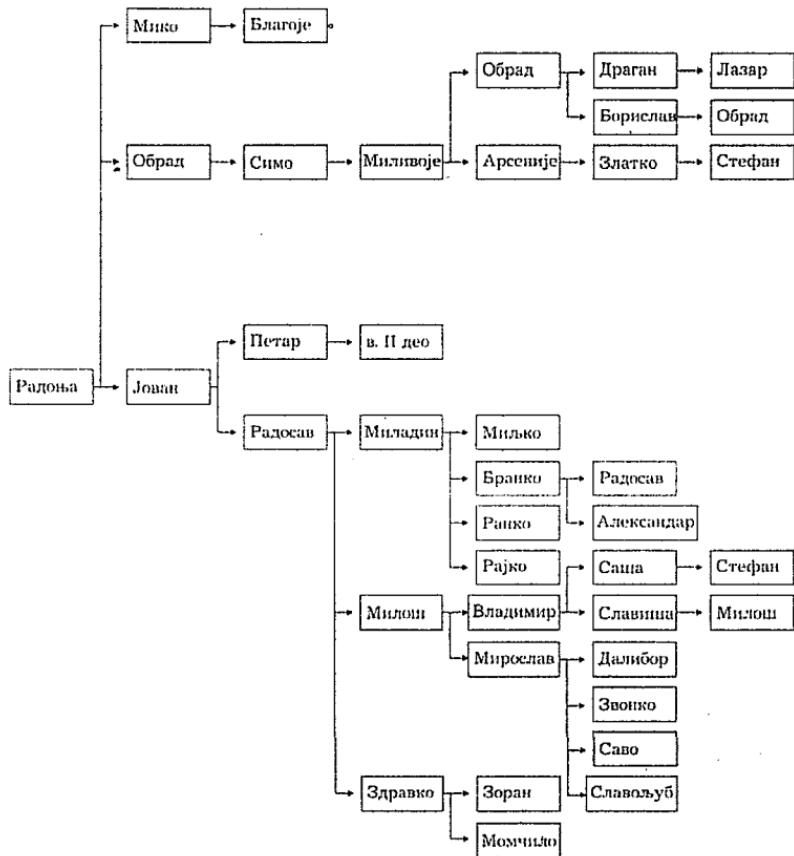
Дакић 1

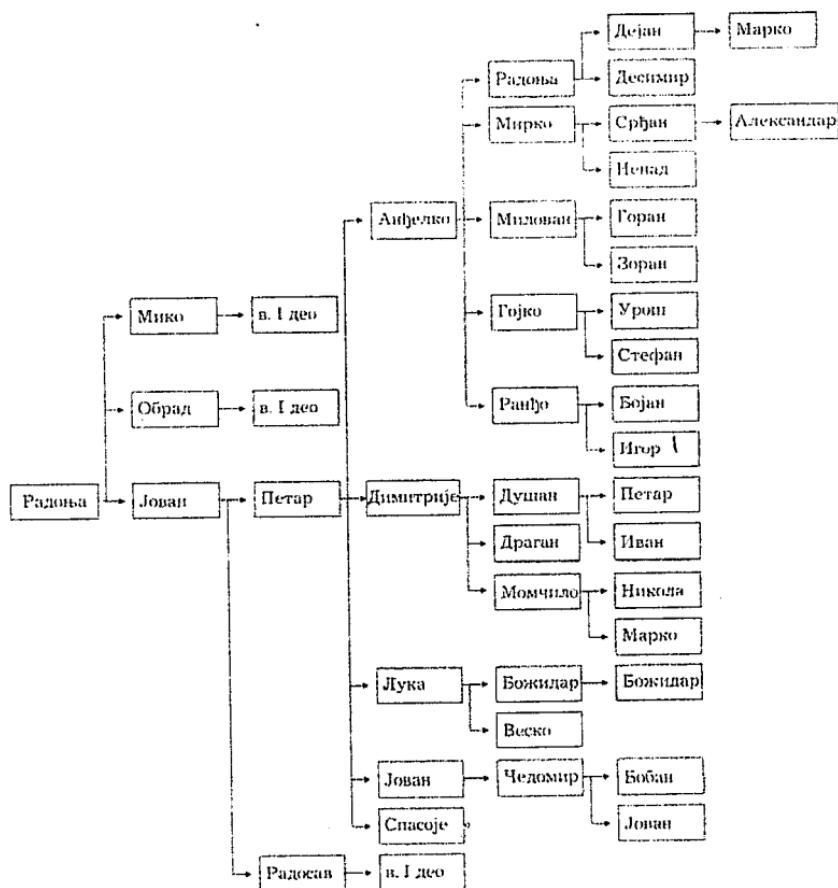
Дакић 2

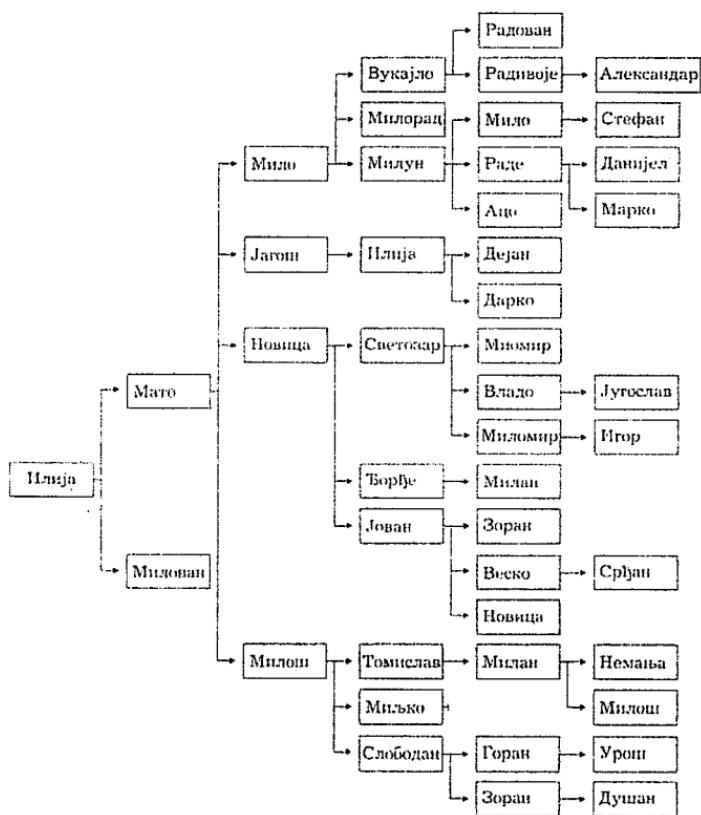
Дашић 1

Даштић 2

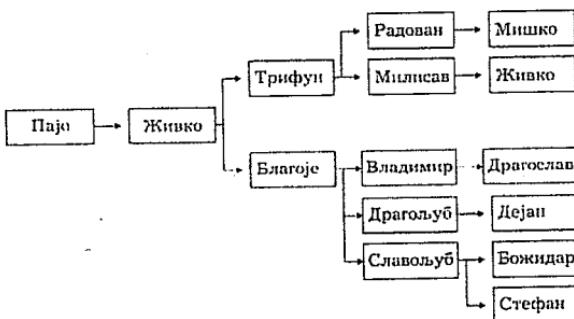
Дашић 3 (Шујовић)

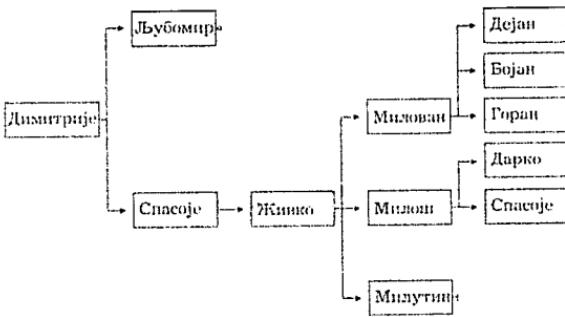
Дашић 4

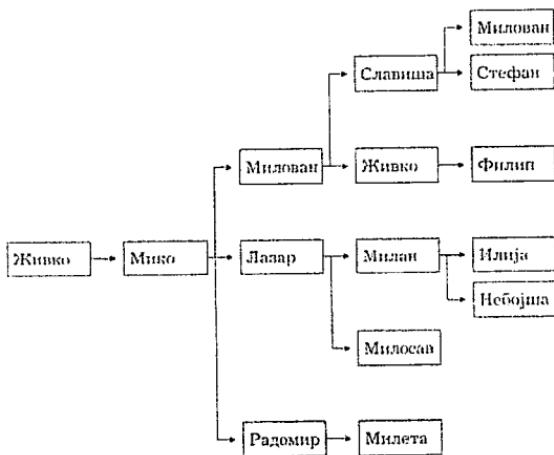
Дедовић

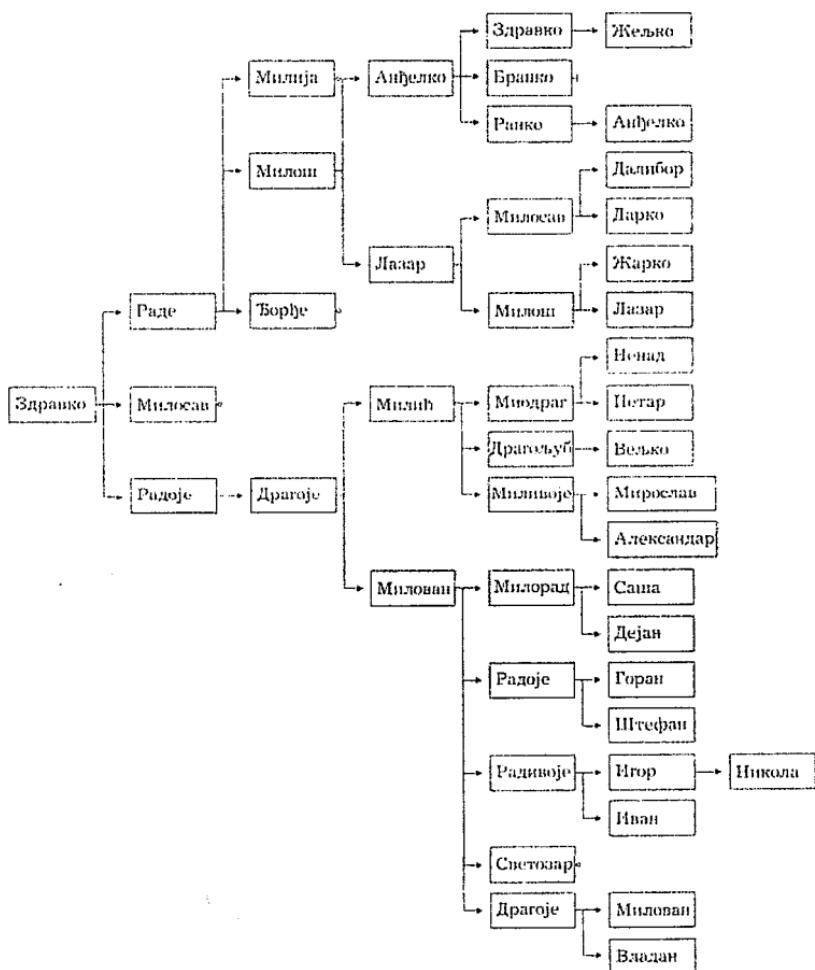
Димитријевић

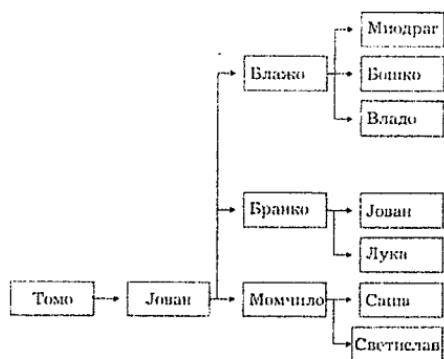
Доганџић

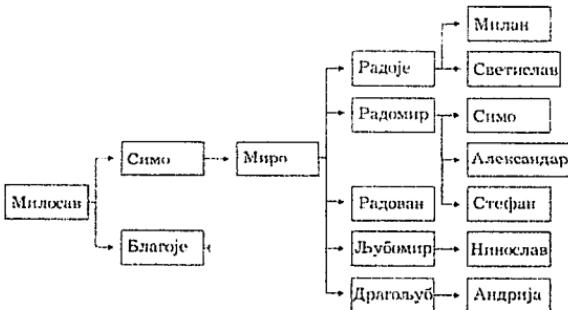
Здравковић

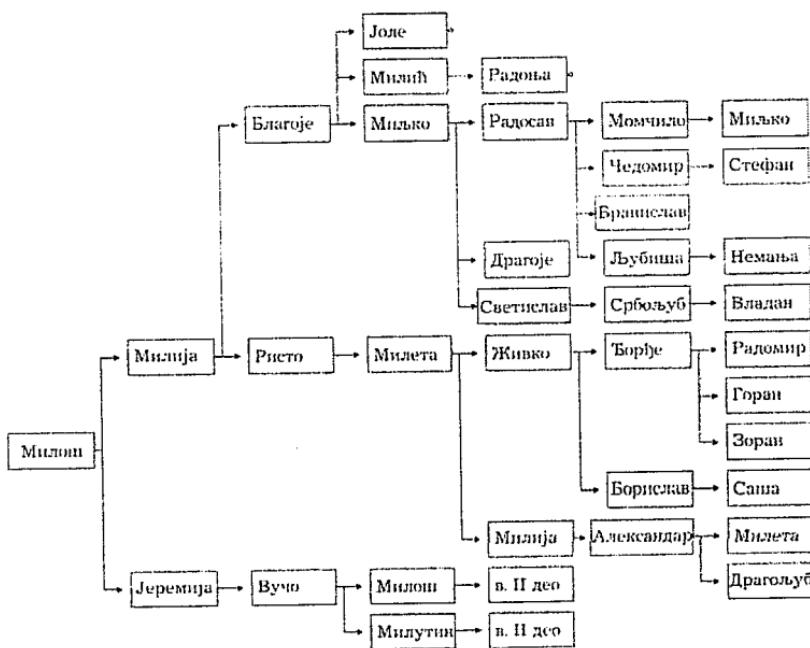
Златичанин

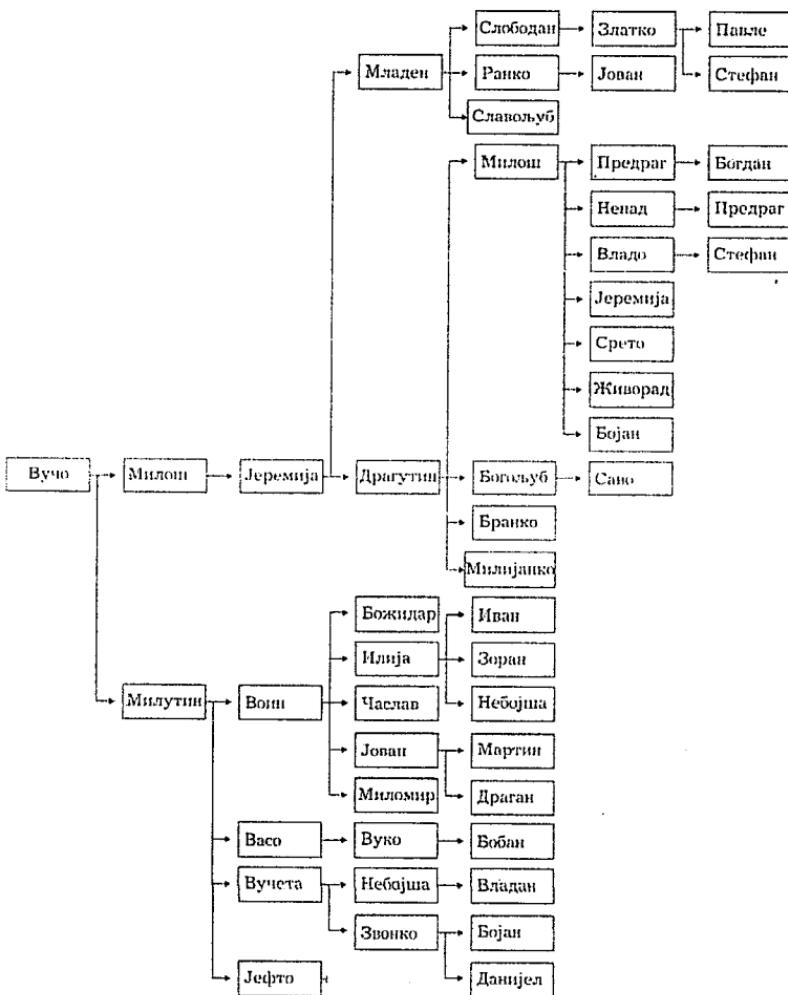

Јанчиковић

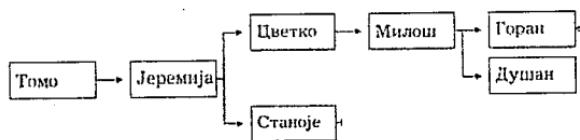

Јеремић 1

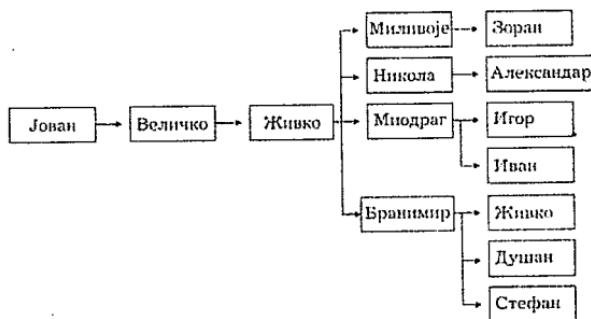

Јеремић 2

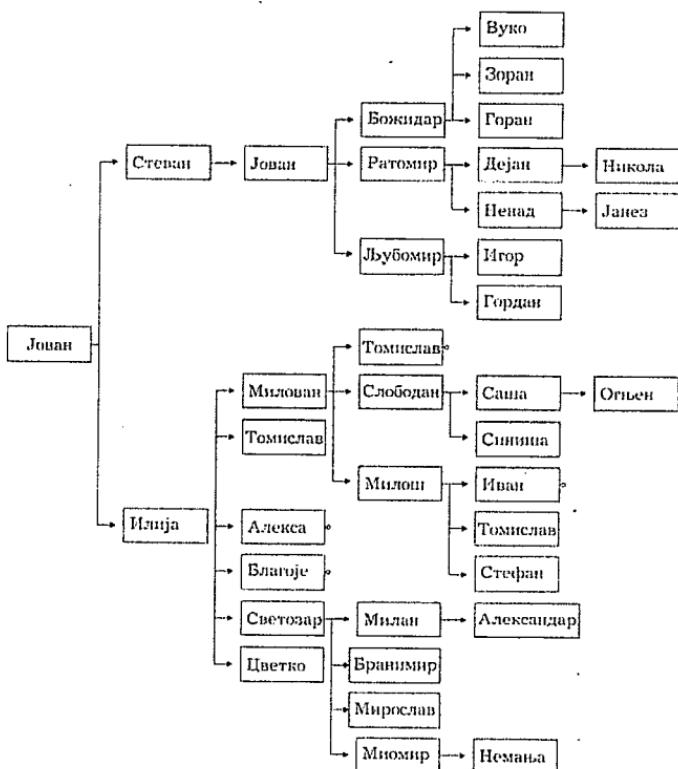
Јеремић

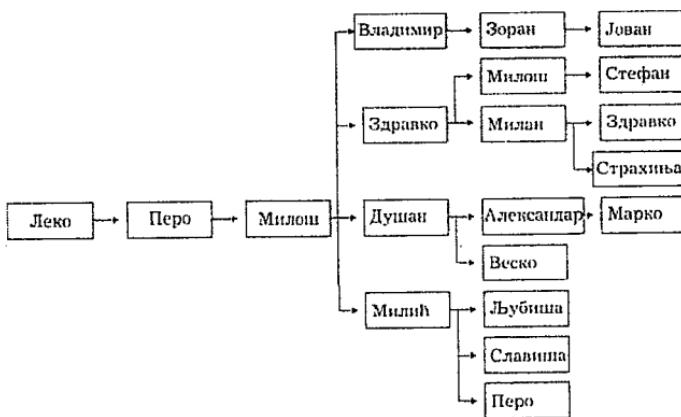
Јовановић

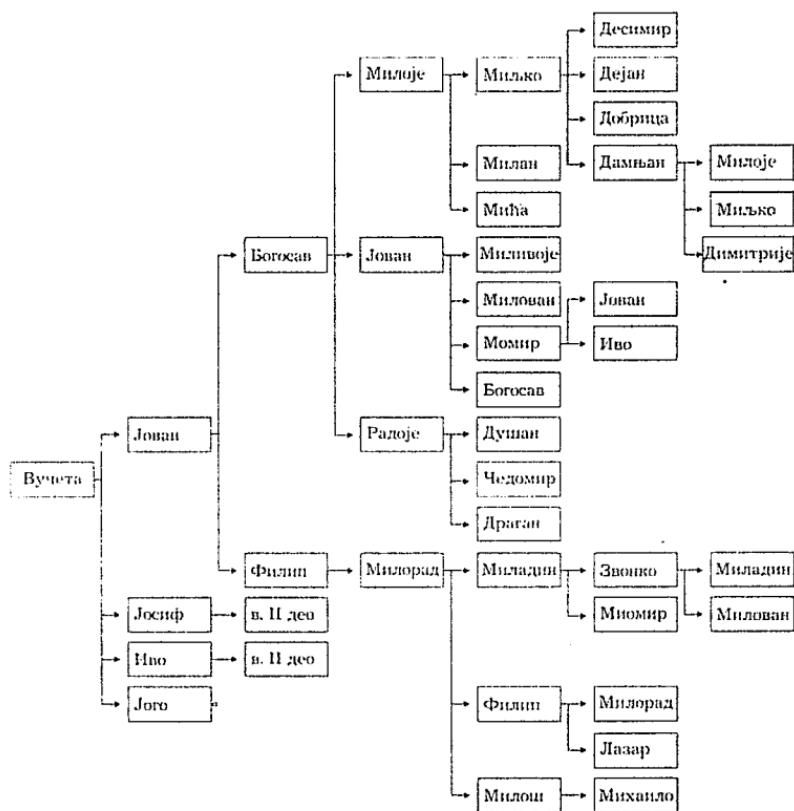
Јововић

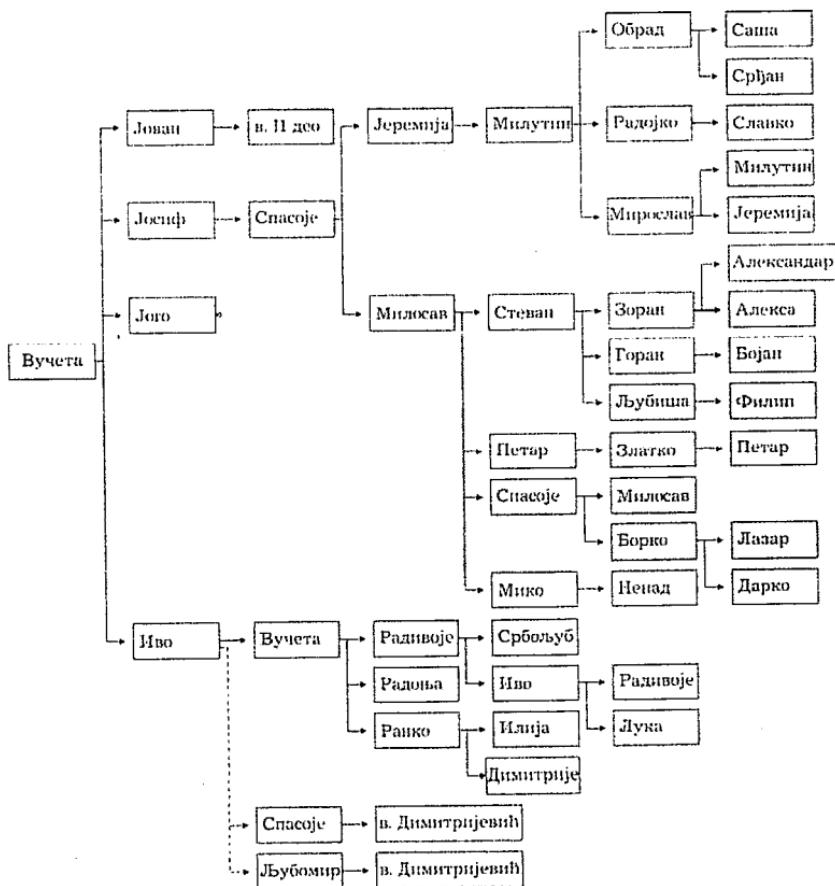
Кастратовић

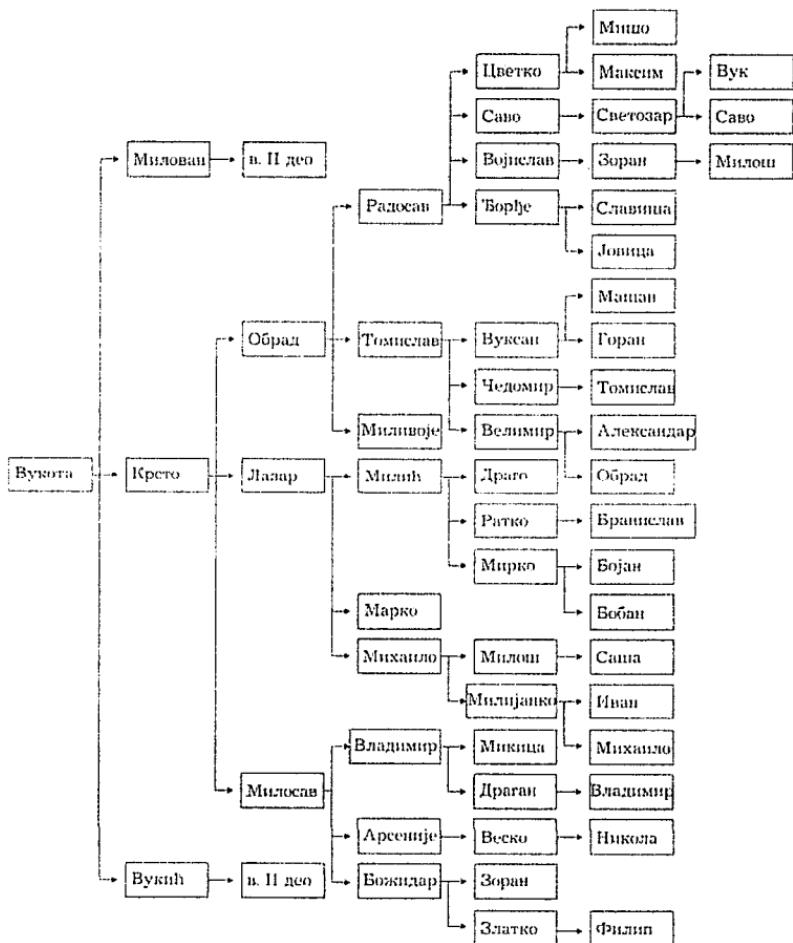
Колашинац 1 (и Јовановић)

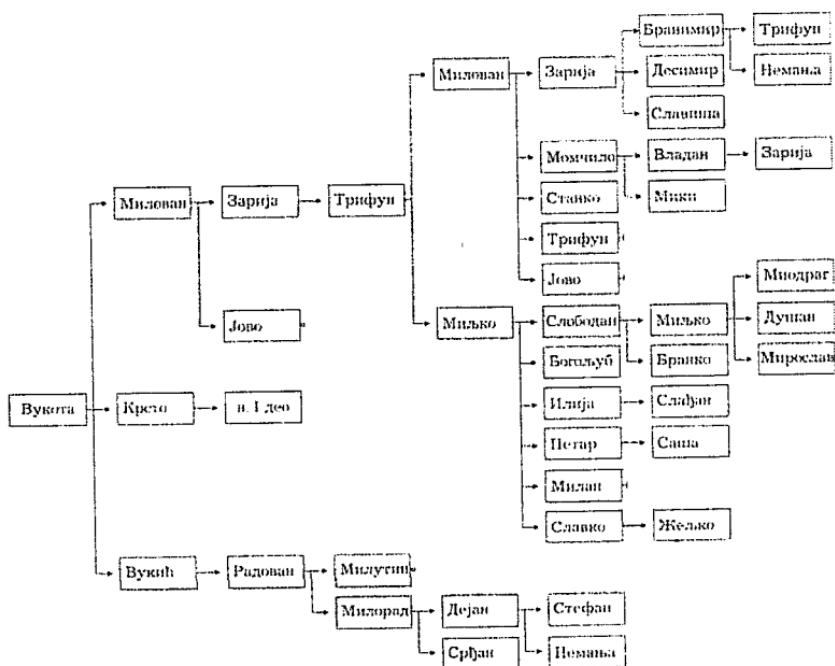
Колашинац 2

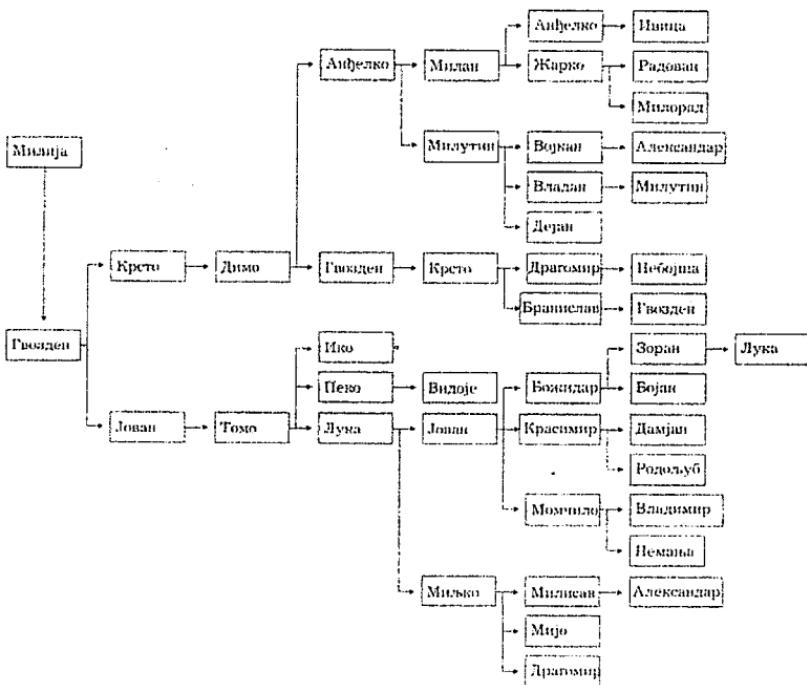
Крстић 1

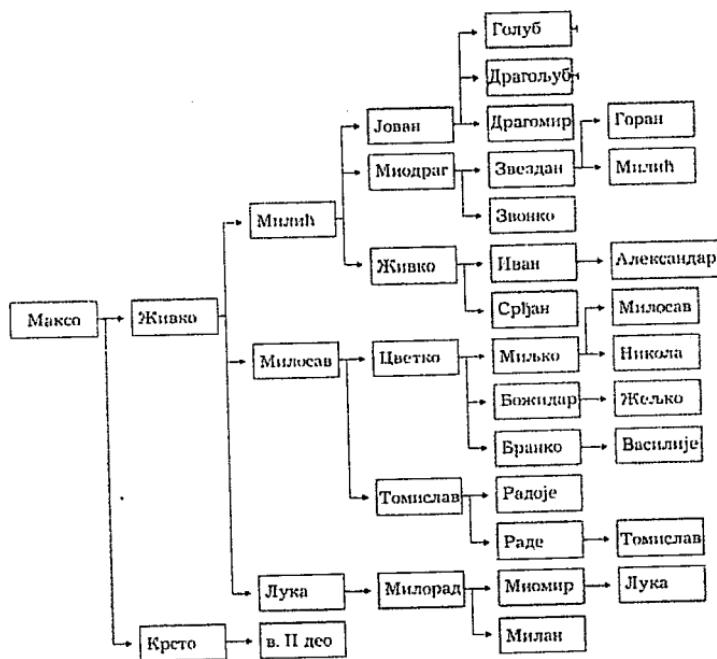
Крстић 2 (и Миловановић)

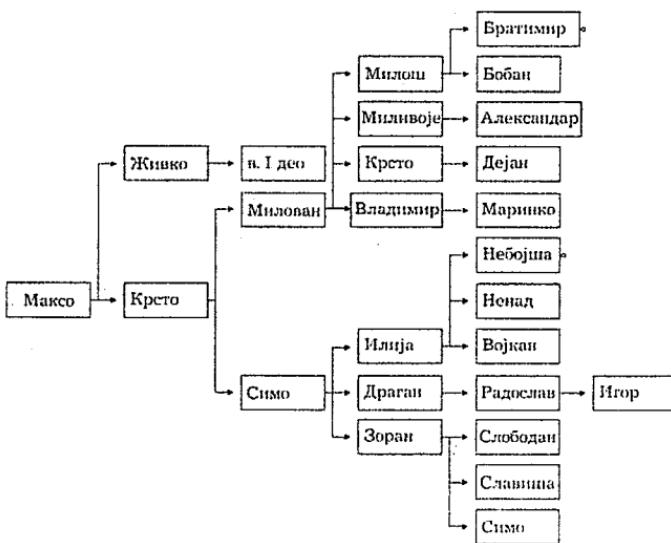

Крстовић

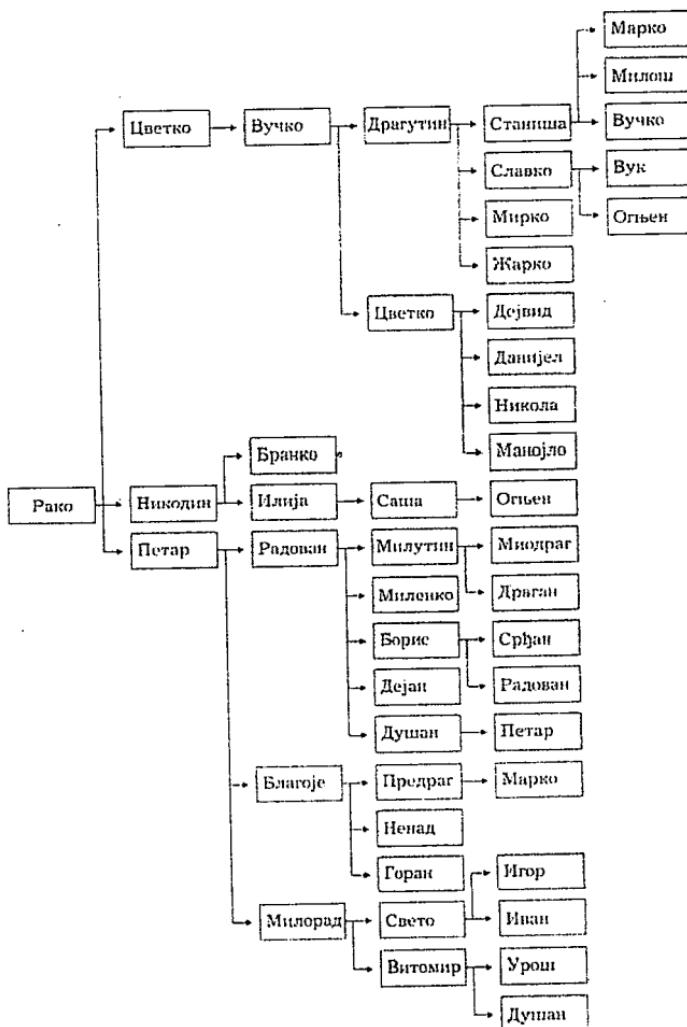

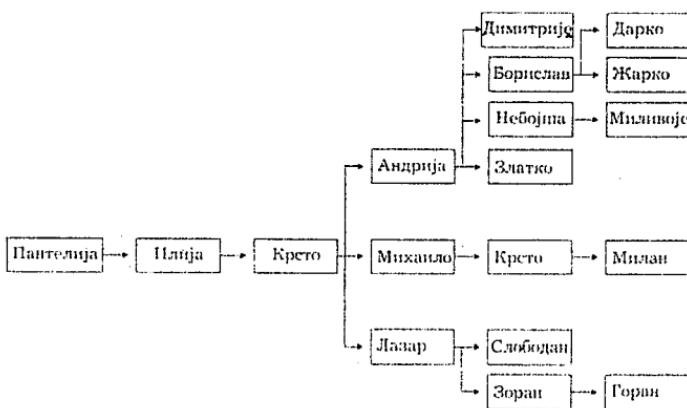
Максић 1

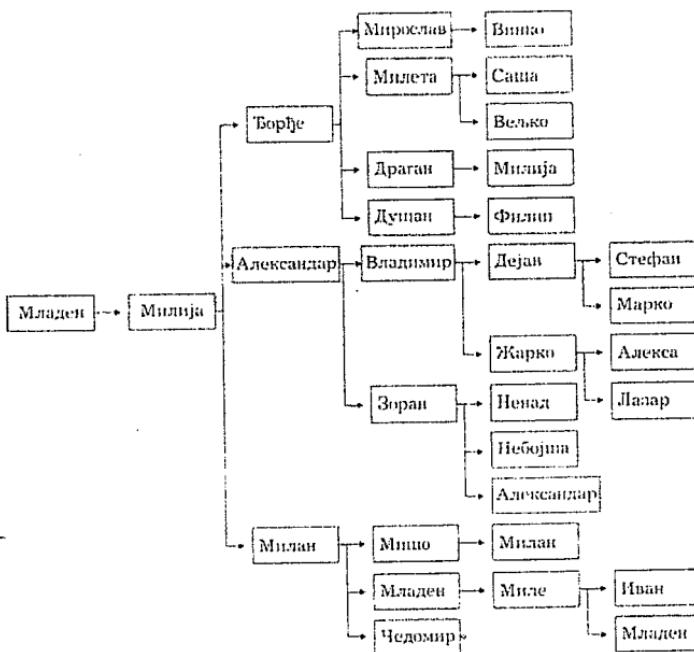
Максић 2

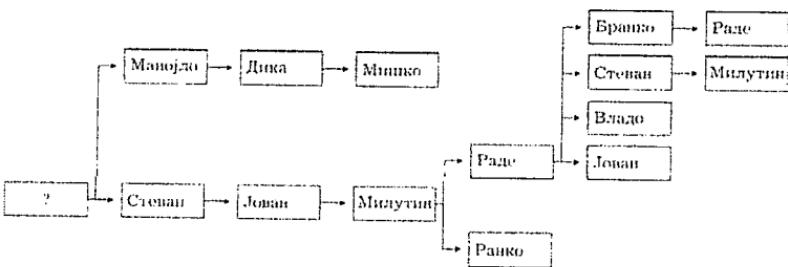
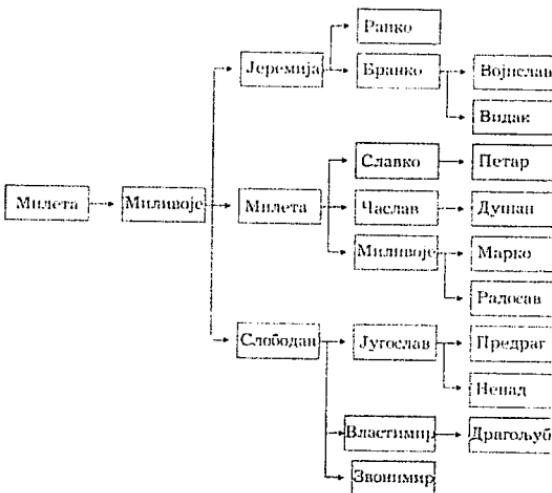
Манојловић 1

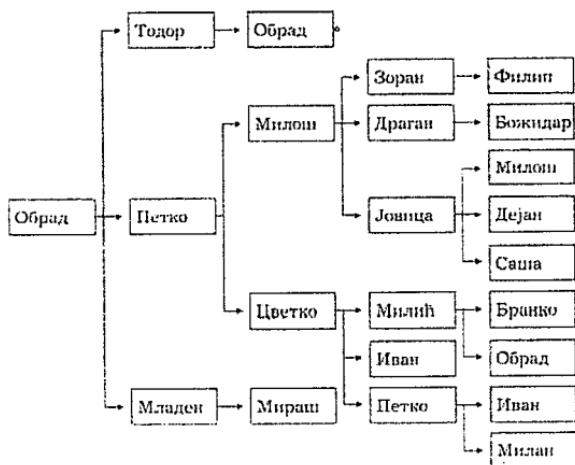
Манојловић 2

Манојловић 3

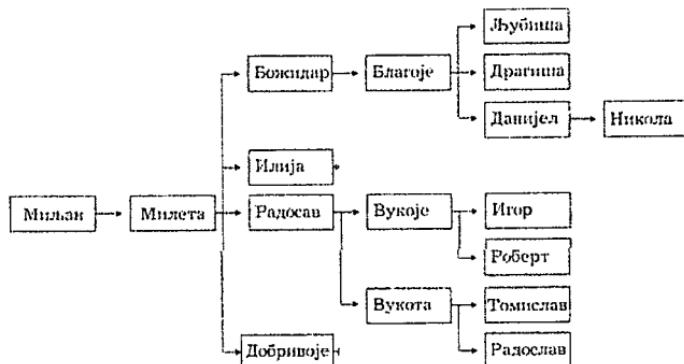

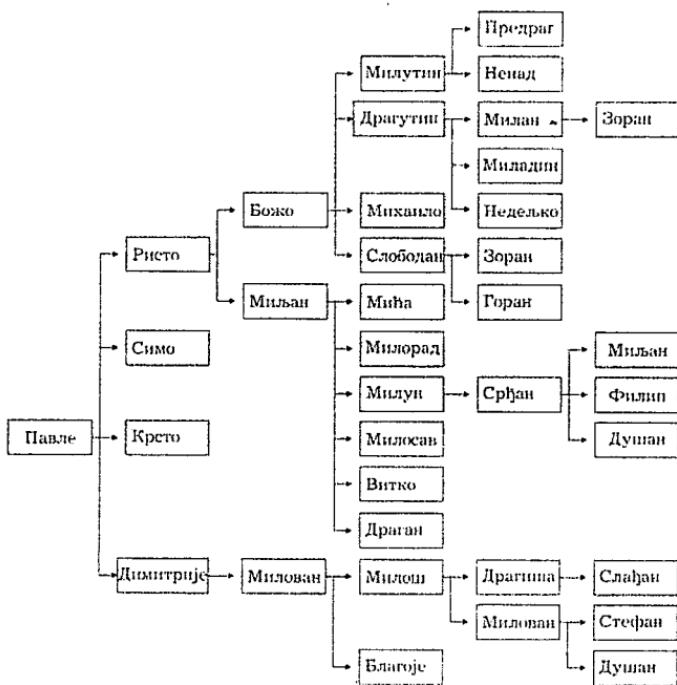
Манојловић 4**Милетић**

Милићевић

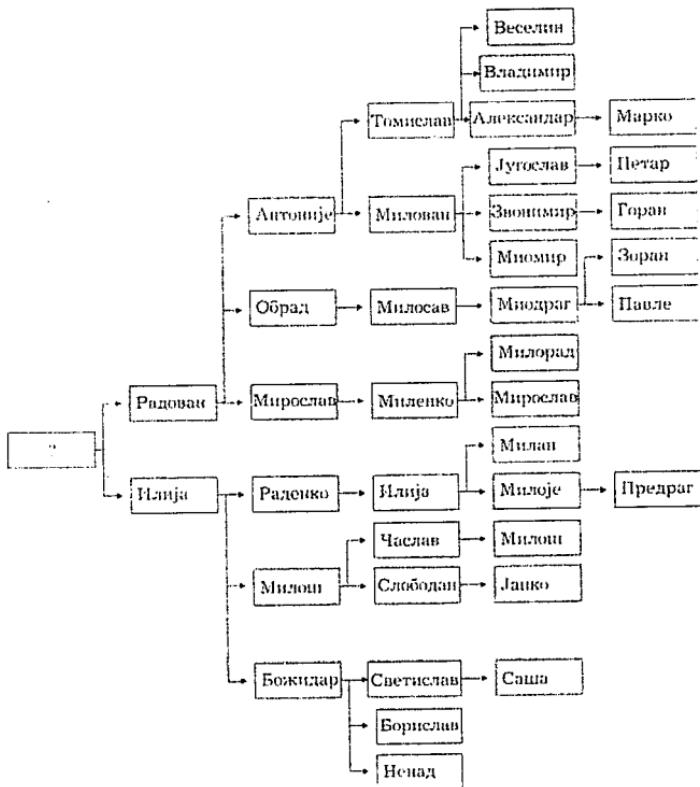

Миљановић

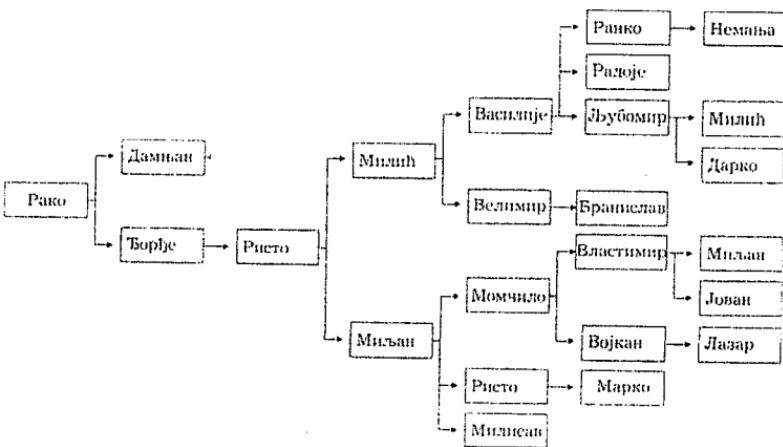

Павловић

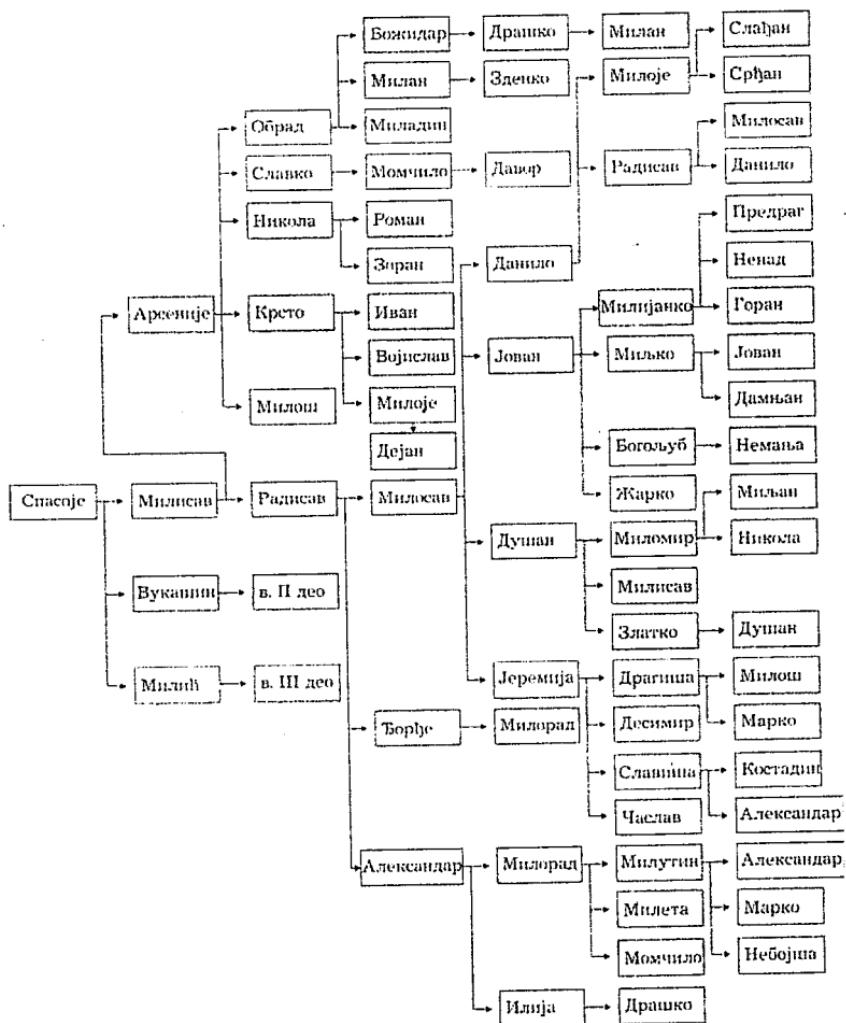
Петровић 1

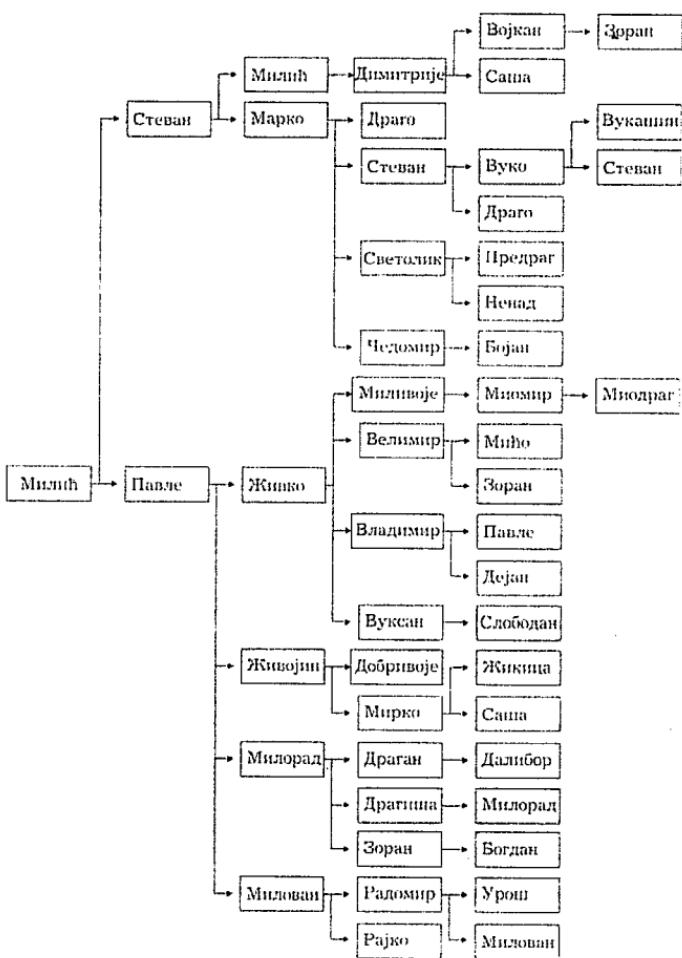
Петровић 2

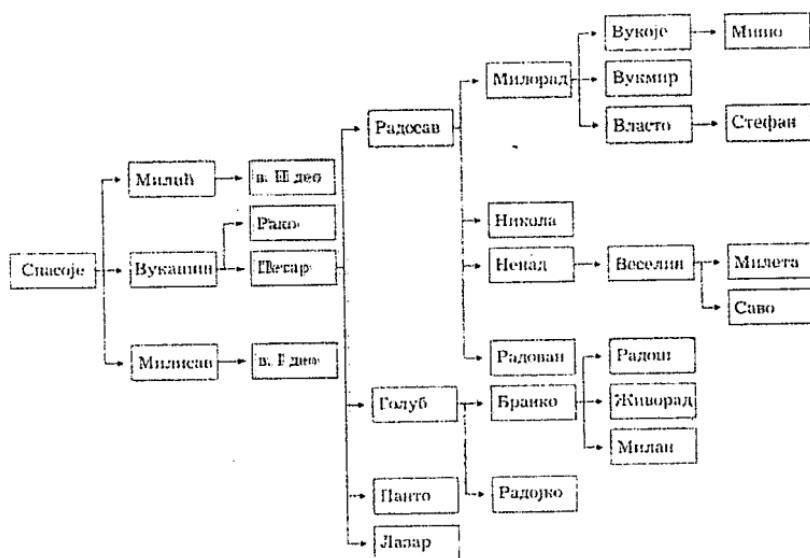
Портић 1

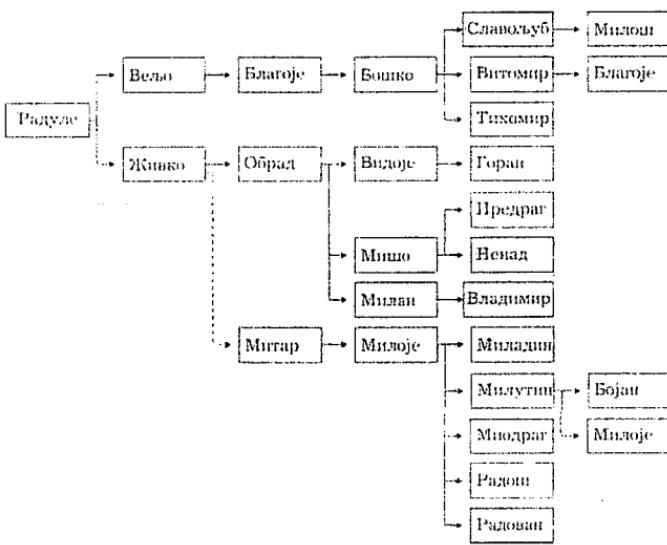
Портић 2

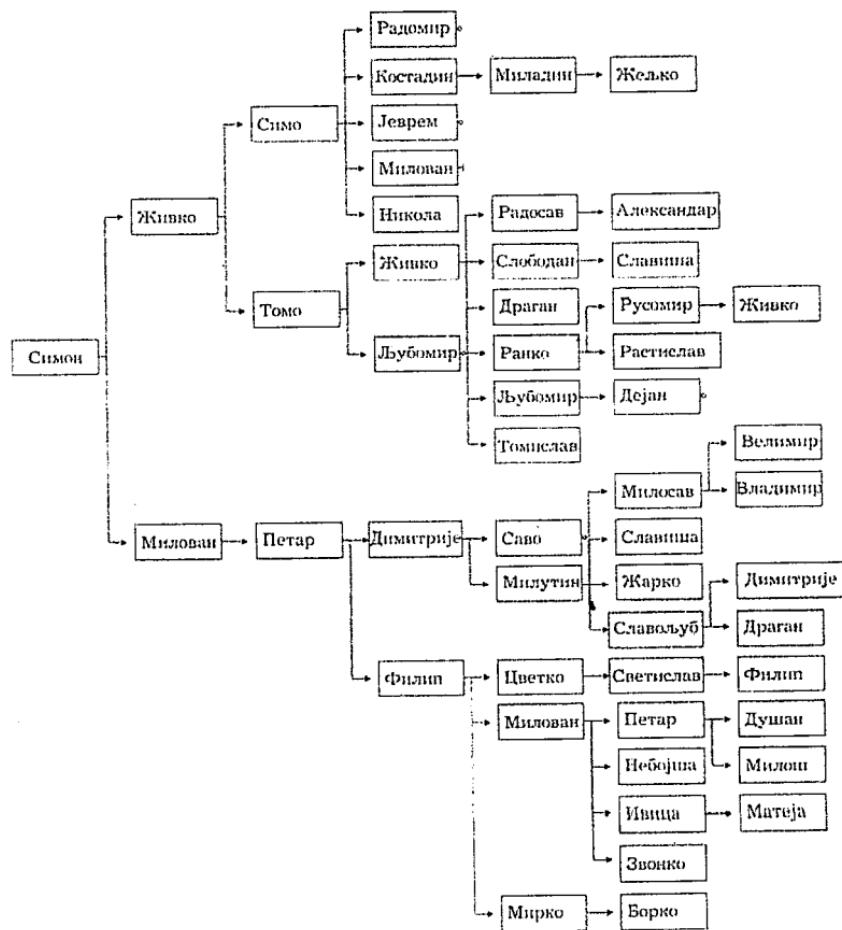
Портић 3

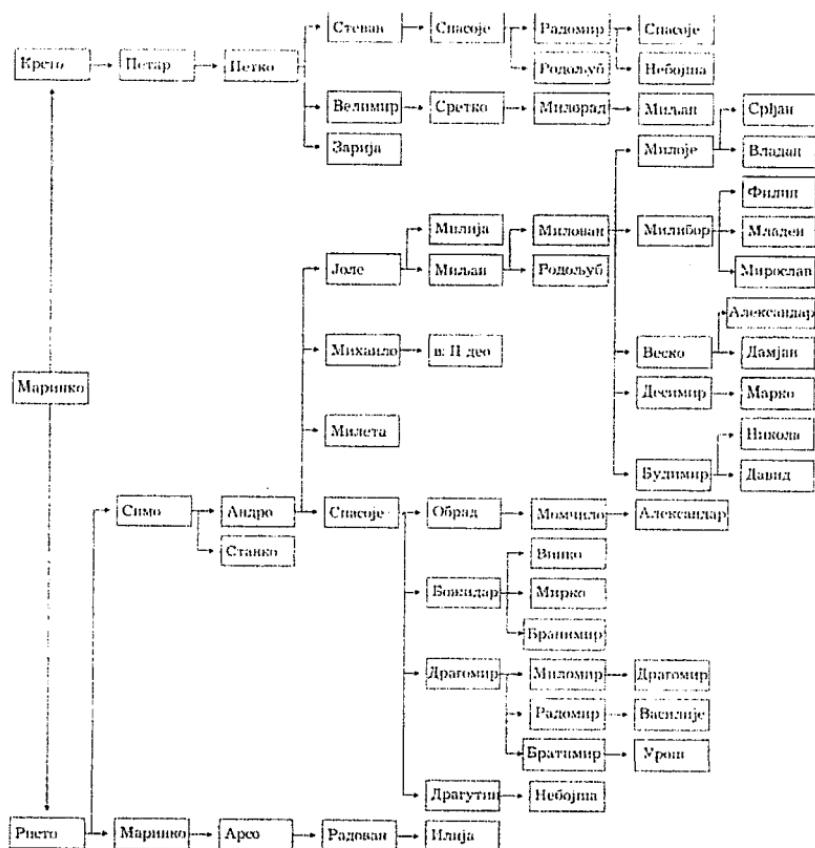
Радуловић

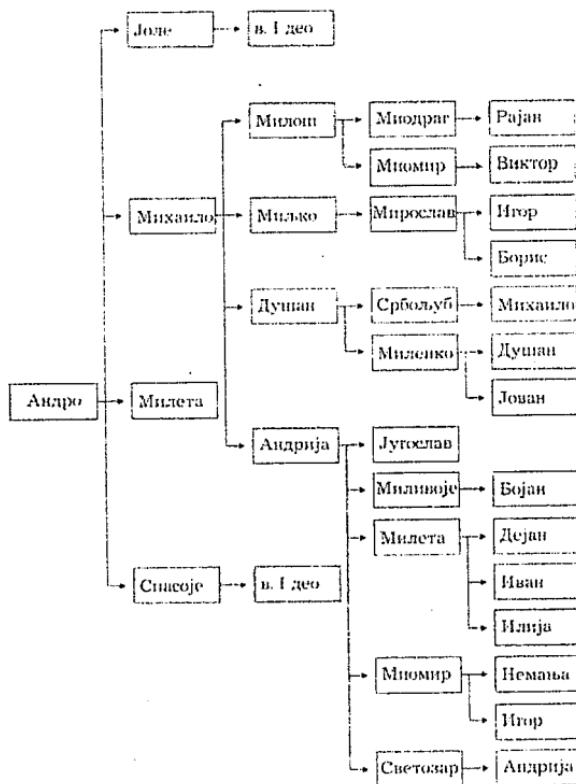
Симоновић

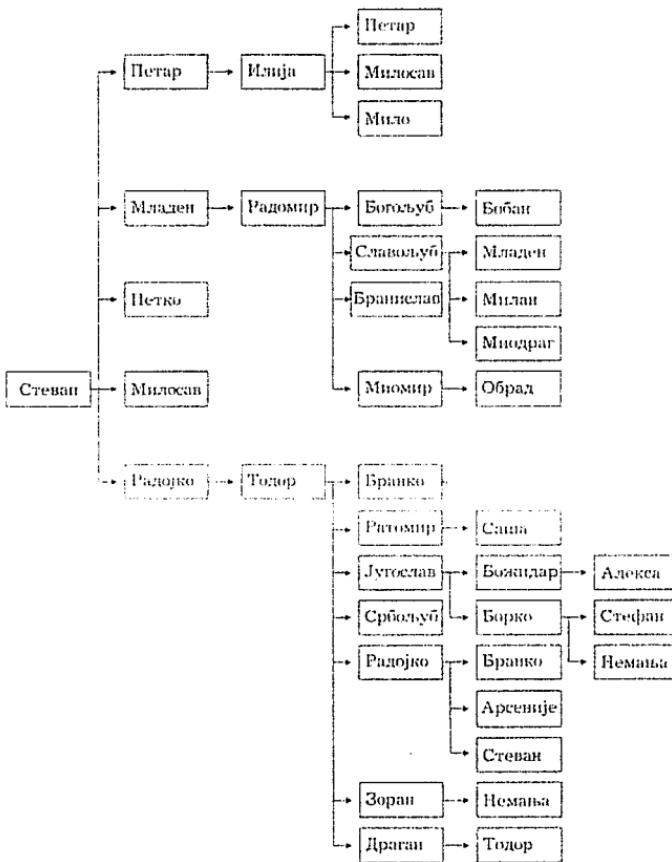
Србљак 1

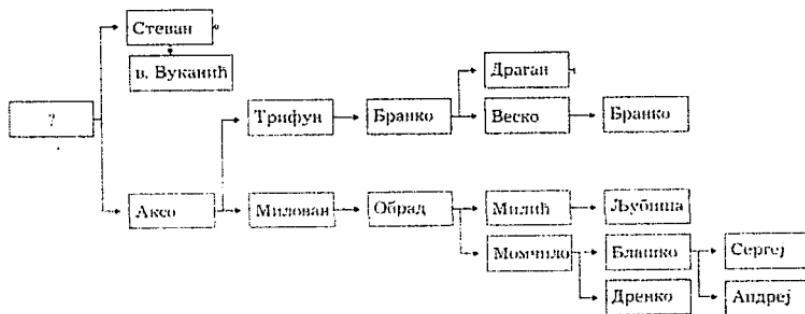
Србљак 2

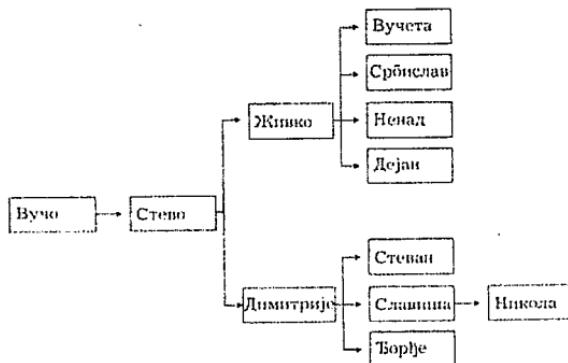
Стевановић (и Дунинћ)

Тодоровић

Угреновић

* * *

Гораждевац је највеће српско село у Метохији, у њему је најстарија црква брвнара у Србији. По доласку међународних снага показало се да је најстабилније, а временом и најизолованије село у јужној покрајини Србије. Ти атрибути наметали су потребу да се широј читалачкој публици пружи више података о селу, из којих се искристалисала његова невесела прошлост, несигурна садашњост и неизвесна будућност.

У ширем захвату чињеница нашле су се лингвистичке гране – ономастика и дијалектологија, које се уклапају у етнографску грађу, централну тему овог рада. Савремена збивања у селу, која представљају наставак свега онога што се догађало у Гораждевцу пред крај турске владавине, освежавају слику историјских збивања, кроз која је Гораждевац вековима пролазио.

Немогуће је прецизирати кад је Гораждевац настао, али се, на основу расположивог материјала, лако може закључити да је постојао пре 800 година. За разлику од неких метохијских села која се помињу кад и Гораждевац у средњовековним документима (*Жичкој повељи* из 1220. године, *Тефтеру Скадарског санџака* из 1485. године), Гораждевац је вековима показивао већу отпорност, чувао и сачувао национални идентитет. Чак и на самом kraју XX века, када су околину Гораждевца, и малтене читаву Метохију Срби напустили узмичући пред терором, склонивши се на подручје централне Србије или Црне Горе, тако да их две-три године није било 50 km унаоколо око Гораждевца, изузев монаха у Дечанима и монахиња у Пећкој патријаршији и Будисавцима код Клине, Гораждевац је наставио да живи.

Првих дана по доласку међународних снага било је језиво живети у њему – у потпуној изолацији, сабијени у централном делу села онемогућени да се обиђу, а камоли да обрађују своја имања. Понижавајуће су се осећали кад су гледали како се уништава имовина без могућности да је бране од разуларених ратних профитера албанске народности. Било је ужасно у доњем гробљу сахрањивати остатке тела непознатих Срба, страдалника из околине који су били сигурни у то да ником ништа не дугују и нису веровали да човек може толико подивљати и убијати све друге који се по вери или етничкој припадности разликују од њега.

Сабласна слика села изазивала је неодољиву жељу да се изађе из села као из неког ружног сна.

У центру села поред дома, пункт италијанских, моторизованих војника под пуном ратном опремом, са шлемовима и панцирима, аутоматским пушкама, оруђем и артиљеријом. Земља је подрхтавала, а крв се ледила у жилама док су тутњали тенкови пролазећи асфалтним путем према фабрици обуће на источној периферији села, где су били смештени, и док су из тог правца ишли према Пећи или другим punktovima распоређеним око села.

Кроз средишњи део села пролази асфалтни пут којим пролази саобраћај из суседних албанских села. Многи од њих су провокативни, те се обраћају дојучерашњим комшијама, колегама, познаницима повлачећи кажипрст испод грла, спремни да заподену кавгу ширих димензија. На несрећу, докони мештани који су изгубили посао у Пећи, где су радили до јуна 1999. године, да би одагнали слутње које их притискају, излазили су у центар села и врло често били згодна прилика многих пролазника кавгаџија. Просто је невероватно да се људи тако брзо мењају. Дојучерашњи комшија, с којим се деценијама живело у наизглед коректним комшијским односима, сада се

јавља као непријатељ спреман на све, у смислу народне пословице „Вук длаку мења, а ћуд не мења“.

У таквим условима живота где је најприоритетнији задатак био сачувати главу није се радило, нити се могло радити онолико колико би се радило у нормалним околностима. Није се производило, а трошило се, па су се залихе хране истањиле и нестале. Суочили су се и домаћини људи са страшном збиљом да живе од хуманитарне помоћи, те су прилазили шатору разапетом у дворишту Дома културе у центру села да узимају намирнице, које су повремено давали војници КФОР-а. Од помоћи се живело од средине лета, а и данас многе породице нису успеле да дођу до посла, нити су у могућности да зарађују средства за живот. Хуманитарна помоћ стизала је и од Владе Републике Србије, а делили су је и представници УНМИК-а.

Упочетку се делила конзервирана храна, а касније и семе житарица и повртарских култура, као и вештачко ђубриво за производњу хлебног жита и поврћа на имању које се налази непосредно уза село где је мања опасност, него што је на имању на периферији атара. Од хуманитарних организација остао је упамћен немачки Црвени крст, преко кога су сиромашнији мештани дуже време добијали хлеб, а неколико месеци и кувана јела.

Помоћ у репроматеријалу за производњу на имању није дала жељене резултате, јер се ни данас не обрађује читаво обрадиво земљиште у гораждевачкој катастарској општини, која се пружа од Брежаника до Ромуна, Почешћа и Милованца, и од Плављана и Захаћа, с једне, до Грабовца и Доброг Дола, с друге стране села. Периферни део атара не обрађује се ни после седам година боравка мировне мисије, јер тамо још увек није безбедно, иако се право на имовину не оспорава, као што се чини у неким случајевима у

суседним селима. Тамо се безбедност није изменила ни у 2006. години, те се имања не раде нити обилазе.

Поред наведеног, најважнијег, постоје и други разлози који онемогућавају пољопривреднике да раде као што су радили до лета 1999. године. Један од битних разлога је расходована и амортизована механизација и преполовљена радна снага, од које је већи број младих, способних за рад изашао из села у потрази за сигурнијим животом. Сем тога, народу којем је ограничена слобода кретања, ускраћена је могућност пласирања производа на тржиште, те се производња свела само за кућне потребе, без мотивације да се проширује, са тенденцијом да то стање потраје дуже време.

У таквим условима комуницирања било је акутно питање трговине робом широке потрошње, тј. питање: како се снабдевати животним намирницама и производима неопходним у домаћинству.

У почетку, а добрым делом и данас, у десетак продавница, колико их има у селу, роба се набављала у трговинским радњама на подручју централне Србије или северног Косова. Допремана је аутобусима и колима у конвоју, уз обезбеђење војске или полиције. Временом су тензије постепено попуштале, тако да се створила могућност да се кришом тргује са трговцима албанске националности и добавља роба из Пећи, те се последњих година продаје не само роба која је од њих набављена него и неки прехранбени производи које производе занатлије из Пећи (првенствено хлеб и неке прерађевине од меса). Тако је асортиман робе у сеоским продавницама проширен, а снабдевање мештана робом широке потрошње нешто побољшано.

У Гораждевцу је динар платежно средство, а с обзиром на то да се тргује и са пећким трговцима, који динар не признају, у оптицају је и евро, као

равноправна монета. Евро се обрачунава по курсу који важи на подручју централне Србије.

Основна привредна грана мештана села Гораждевца била је и остала пољопривреда, за коју због климатских и хидролошких карактеристика подручја постоје солидни услови. Наравно, уз ратарство мештани се подједнако баве и сточарством, док су повртарство и воћарство заступљени у оној мери у којој то потребе домаћинства налажу (да се шљива преради у ракију, а од поврћа спреми зимница за бројну породицу).

Ратарство и сточарство су неодвојиве гране привреде и функционисале су као једна, јер је једна без друге била немогућа. Обрада земље заснивала се на коришћењу запреге, без које је била незамислива све до седамдесетих година XX века. Тада су запрегу постепено почели потискивати трактори и употреба савременије механизације која је олакшавала обраду.

Становништво је умногоме зависило од стоке, која је представљала основни капитал сваког домаћинства. Зато се гајила у много већем броју него што се то чинило касније, крајем прошлог века – када је стандард нешто порастао, а фабрички производи – обућа, одећа и постельина били доступни купцима и знатно квалитетнији од производа у домаћој радиности.

Иако је пољопривреда била главна привредна грана, углавном се производило за сопствене потребе, јер релативно примитивна обрада није ни могла дати већи принос, који би се могао уновчiti и створити неки профит. Домаће сорте пшенице и кукуруза које су биле водеће пољопривредне културе, једва су покривале трошкове производње. Тада се није много ни рачунало на улагања, јер је у то време била јефтина радна снага, која се до Другог светског рата углавном налазила у сопственим кућним заједницама. Чланови кућне

задруге најчешће су били довољни за обим послова који су обављали, а тамо где фамилија није могла сама стићи да уради, узаямно помагање са суседима било је неизбежно и од обостране користи. У групном раду песма копача и жетелаца на њивама и косача на ливадама често је одлегала по пољу, а песма момака, младих жена и девојака који су се у свечаним оделима враћали из ливада где су скупљали сено, проламала се сутоном све до уласка у село, као да се није осећао умор од рада на врелом летњем сунцу. Песму неуморних радника допуњавала је уједначена звоњава звона на предводницима бројних стада оваца и крава, која се враћају са паше и доћаравала сеоску идилу.

Номадски тип сточарења омогућавао је најлакше и најјевтиније гајење домаћих животиња, јер су пространи планински пашњаци Шесте, Штедима, Русолије и Липе били надалеко чувени. На њима је стока лако долазила до квалитетне траве, те су се на њима напасала стада оваца и говеда у току летњих месеци, чиме се смањивао утрошак сточне хране у току године. Поред тога што је стока боље напредовала на планинама него што би на оскудним сеоским пашњацима, и планински смок био је знатно квалитетнији од смока који се лети скупљао у равници код куће, те је и та чињеница била врло значајан подстицај за излазак на планине.

Тај начин сточарења условљавао је гајење отпорних раса крава као што су буше, ситнометохијско говече, овце бардоке, брдскопланински коњи погодни и за товарење, презање, као и за седло. Иако те расе крава и оваца нису биле профитабилне као што су вискомлечне краве у стајском начину гајења, односно крупније расе оваца које се гаје првенствено ради производње меса, представљале су основни сточни фонд. Скромни приходи од млека, вуне и меса, оправдавали су незнатна улагања у процес производње,

где је каква таква добит била резултат рада свих чланова породичне заједнице од стараца до деце предшколског узраста.

Услови и начин живота утицали су на величину породичних задруга, што је било од пресудног значаја за однос у њима. Од великог значаја било је патријархално васпитање, које је подразумевало поштовање старијих, нарочито поштовање припадника мушкиог пола (тешко да се могло чути да старија жена по имениу позове било којег старијег човека из села, већ, без обзира на то да ли је у сродству са том кућом или није, испред имена лица којем се обраћа додаје неки атрибут с хипокористичним значењем, на пример: девер, брато и сл.). Патријархално васпитање се одражавало и на многе обичаје и радње, па и на животна питања, као што је ступање младих у брачну заједницу.

Култура мештана манифестовала се кроз понашање у кући, у раду, у мимогреду, што се доста добро види из забава: типа народних игара, садржине песама и пословица. У питању су претежно пастирске игре, које се играју на пашићима, приручним реквизитима – штаповима, које мора имати сваки пастир. Њима су пастири играли: *гуце, калинкоз, плиске, челикали се*. У репертоар прибора за игре улазио је рог у виду полумесеца или камен, који није било тешко пронаћи, нарочито на пашићима поред Бистрице.

Пословице представљају мудрост која је резултат искристализованог животног искуства. Оне су обично из домена послова које су Гораждевчани најчешће обављали, те у њима доминирају појмови са којима су најчешће имали контакта: *Један колац плот не заграђује; На мек прелаз говеда наваљују; Заједничка клобила иде боса; Једна шугава овца отруга цео буљук.*

Услови живота диктирали су и однос према школи, па је до Другог светског рата, и неколико година по његовом завршетку, мали број девојчица био обухваћен школовањем и похађао основну школу. Ако је требало неко дете одвратити од школе због обимних кућних послова, задржаване су девојчице, па је многим ускраћивано задовољство и право на школовање, те су остајале неписмене. Међутим, многе су временом саме, или уз неку минималну помоћ од стране старијих укућана, научиле да читају, рачунају и пишу, тако да последњих година у селу неписмених, практично, нема.

Колонизовани Црногорци на подручју Гораждевца између два светска рата били су јак фактор који је утицао на живот старијаца и постепено га мењао. Представљали су приближно половину укупног броја кућа (мада не и становништва), па нису били у ситуацији да се асимилују, већ су, напротив, били асимилатори. Њихов утицај најпре се одразио на ношњу, која је код старијих старијаца имала елементе албанске, односно турске народне ношње (код жена бошче, код мушкараца чакшире), што је избачено из употребе непосредно по завршетку Другог светског рата.

Делимично због нешто другачијег менталитета колониста у односу на менталитет старијаца, а нешто и због идеологије партије на власти, коју су колонисти лакше прихватали од старијаца, у селу се почeo мењати и однос према породичној задрузи и однос према религији. По завршетку Другог светског рата венчања у цркви била су прекинута, крштења новорођенчади постала реткост. Неколико породица под притиском Комунистичке партије престало је да слави славу, а однос власти према вери проширио се и на друге облике вероисповести, па је забрањено ношење крста о литијама за Јеремијиндан. Због тога је прве године по ослобођењу дошло до отвореног сукоба

упорних верника и заведених скојеваца, па и до хапшења старијих и угледнијих људи који се, негујући традицију, нису много обазирали на одлуку власти.

Ново време узроковало је промене у свим сферама живота мештана села Гораждевца. Узроковало је еманципацију жена, при чему се мења однос према припадницима женског пола, те се постепено повећава број девојчица које се школују и по завршетку обавезне основне школе. Девојчице у току школовања контактирају са друговима и другарицама, па се постепено почело уважавати и њихов став у погледу избора брачног друга. Школовани одлазе за послом у градове, што неминовно утиче на обим пољопривреде производње и раслојавање породичних задруга. Последице распада породичних заједница неминовно су се одражавале и на стандард, одевање и понашање људи, што мења слику породице, а самим тим и слику села.

Утицај колониста осећа се и у језику, тако да је у погледу појединих језичких појава гораждевачки говор сличнији суседним црногорским говорима, него говорима у насељима северне Метохије која се налазе северно и источно од Дрима, а удаљена су свега двадесетак километара од Гораждевца. У Гораждевцу је, на пример, непознато дуљење акцента пред сонантима типа: *Драгân*, *Стојân*, *казân*, *бостân*, *домаћîn*, а не бележи се ни затворен изговор дугог вокала, појава која је изразита у околини Клине: *mâjka*, *đâh*, *câm*. Двосложни мушки хипокористици се завршавају на -о, као у црногорским говорима: *Báco*, *Jóvo*, *Péro*, *Стéво*, за разлику од подручја околине Истока или Клине, где се завршавају на -а.

Гораждевачка презимена су установљена пре почетка XX века, тако да је незнатаан број мењан око Другог светског рата, са циљем да се уведе систем

презимена као што је у Русији. Промене су незнатне и последица су настојања учитеља да их систематизују тако што ће се на рођењу давати презиме по деди. Таквих случајева било је породици Колашинац, од којих су се неки њени чланови презивали *Вучетић*, затим у породици Дакић, где су се нека деца презивала *Николић*. У неким породицама промена презимена је заживела, па је ново презиме постало званично: *Миловановић* (из братства Крстић), *Јовановић* и *Вучетић* (из братства Колашинац), а вршene су и делимичне корекције, на пример додавањем наставка -ић: *Букумира* > *Букумирић*. Иначе, презимена су већином иста као што су била непосредно после досељавања у Гораждевац: *Дакић*, *Дашић*, *Србљак*. Јединствен је случај породице *Стевановић*, у којој деца од истих родитеља имају различита презимена. Део деце има то, а некима је на рођењу заведен породични надимак као званично презиме.

Језик није био имун на језике са којима је био у контакту или са којима се налази у контакту. Одомаћио се известан број посуђеница из турског: *ћұгум*, *ләғен*, *чакшир*, *шамадан*, *пәнџер*, затим из албанског језика: *горүжда*, *ћұкс*, *тәшe*. Међутим, и једне и друге се посуђенице истискују из употребе делом зато што су у питању називи предмета који се више не употребљавају, а делом и због утицаја школе и средстава јавног информисања, те се замењују лексиком која се употребљава у књижевном језику.

Велики део грађе изнете у овој књизи односи се на период до средине прошлог века, када се другачије живело, радило и забављало, него што се то чини у периоду после Другог светског рата, када се прекретница у животу села јасније испољавала кроз промену у породичној заједници, која се убрзано

раслојава и узрокује друге промене у привређивању, одевању, обичајима, што живот чини лакшим и лепшим, на штету традиције, која се нашла на маргинама и бива све сиромашнија и оскуднија.

Чињенице које илуструју савремену слику села односе се на време после доласка међународних снага средином јуна 1999. године. Оне стоје у потпуном контрасту према онима које одсликавају село из периода пре Другог светског рата. Предратни Гораждевац и Гораждевац по доласку међународне мисије представљају два света, која имају врло мало заједничког. Прогресивне промене у стандарду и култури узроковане индустријализацијом шире средине, применом савремене технологије, тренутно су само пријатне успомене из скорије прошлости. Регресивне пак промене, које се огледају у врло мучном и понижавајућем животу са предзнаком гета, последица су дејства страних сила, које су директни узрочници коренитих промена. Те промене прете да, са великим вероватноћом, у блиској будућности у Гораждевцу неће бити Срба.

LIFE OF SERBS IN GORAŽDEVAC

Summary

Goraždevac is the largest Serbian village in Metohija (western part of the Kosovo province); the village is a home to the oldest wooden church in Serbia. The village is specific for many reasons: upon the arrival of international peace keeping forces, it turned out to be the most stable, and in time, the most isolated village in the southern province of Serbia. For these reasons, we decided to present more information on this village to the wider audience, including linguistic characteristics and ethnographic material. The village itself, today faces not so bright future and definitely unstable present. Several linguistic features are therefore analyzed, along with presentation of ethnological data, the central theme of this manuscript. It appears that contemporary events related to the village are just a continuation of the village history at the end of Turkish rule.

It is impossible to determine the exact date of the Goraždevac foundation, but according to the available data, it could be estimated at around 800 years old. In contrast with some of the Metohija's villages mentioned in the Middle age documents (such as Ziča Charter from 1220, Notes from Skadar Sandžak from 1485) this village has managed to preserve the national identity, and show more resistance even at the end of the 20th century. At that time, many Serbs have left the area, fleeing in front of the terror toward Serbia and Monte Negro, so that in the next couple of years, Goraždevac and its surroundings were abandoned, with the exception of monks in Dečani, Peć Patriarchy and Budisavci near Klina.

In the first few days after the arrival of international peace keeping forces, the villagers of Goraždevac lived in total isolation, jammed in central part of the village and unable to attend their land. Their property was systematically destroyed by Albanians, while they were unable to defend or stand up against them. A lot of unknown fellow Serbs got buried at the lower cemetery, and international peace keeping forces acknowledge their presence in full war gears; these just contributed to the general atmosphere of sorrow, terror and shock. Also, intra-ethnic tension were on the rise, and for many people, the primarily task was to just to survive. All agricultural activities have stopped, and soon, all supplies were gone, making the locals dependent on humanitarian help offered by KFOR soldiers. Even today, many families are not back onto their feet, unable to earn for even basic life. Humanitarian help was received also from the Government of Serbia, given away by UNMIK representatives. In the beginning, the humanitarian help consisted of canned food, later on even some seeds for planting cereals; German Red Cross organization proven especially helpful in this situation, providing poorest with bread and cooked meals. In spite of all the efforts, agriculture in the area is still weak and undeveloped; some parts of the useful land are not in use even after seven years of the arrival of international peace keeping forces due to the general unsafe conditions. Also, the equipment for agriculture is old and unsafe, and there are not enough young people willing to the work on the land. Moreover, since the freedom of movement is limited, many people opted to produce just for the needs of their own households. It is very likely that this trend will continue in the future. Nevertheless, it was a real challenge to obtain goods and food: there were around ten grocery shops in the village, who managed to sells products imported from Central Serbia or northern Kosovo. The good were transported by buses and cars in convoy, secured and accompanied by police or armed forces. In time, as the tensions became elevated, a connection and

smuggler relationship was formed with Albanian traders, making life easier for the locals. Dinar is the currency used in Goraždevac, along with euro in dealings with Albanians.

The primary industry for the local population is agriculture and to a lesser extent also cattle breeding; fruit and vegetable growth are used by individual families for their own needs. Cereals were locally bred, and so were various breeds of cattle (beef, sheep, mountain horse, cows...).

The emphasis on agriculture, nomadic cattle-breeding and geographic conditions influenced the size of family units and their inner relationship. This included patriarchal system, respect for old members of the extended family (especially males), and structured gender relationships.

The local culture manifested in home upbringing and behavior, party events, folk games, folk sayings and poems. Mostly, the accent was on shepherd's games, played outdoors, with necessary objects such as sticks and stones. The local sayings represent folk wisdom accumulated over a long time periods, usually involving animals.

Until WW II, very few female children attended local school at all; many young girls stayed home, to help around the house, remaining illiterate. Many of them have managed to learn basic literacy without attending school regularly, so today, there are almost no illiterates.

In between the two world wars, the colonized population from Monte Negro made up half of the population of the village, being so an influential factor in shaping and dictating norm of dress and behavior. Their dress was characterized by mixed elements of Albanian and Turkish dress code, which was abandoned after WW II. The colonists had a different mentality than the native population, and also a different relationship toward the prevailing ideology of that time accepting it much faster; these in turn influenced the relationship concerning family

unions and religion. After the end of WW II, church weddings ceased and baptism of new born babies became rare. Under the pressure of the Communist party, several families even ceased to celebrate *slava*-holiday; several other measures were taken to break with the traditional religious celebrations, resulting in an open conflict with the believers in tradition and members of the Communist party. Some respected older people even ended up in prison, rejecting the new rule and ideology all together.

The new circumstances, brought about after WW II and the coming of the new order, have caused substantial changes in all spheres of life in the village of Goraždevac. The changes caused the emancipation of women in general, resulting in an increased number of girls attending local elementary school; some even continued their education beyond elementary school. The emancipation also meant that women were in a position to decide or at least to be asked in important matters, such as the choice of marriage partner. The educated youth started to immigrate toward bigger cities, which all reflected on the reduced agriculture and changes in family unions. These changes in family unions reflected also in the standard of living, dress and behavior of the people in Goraždevac, which in turn altered the village as a whole.

The influence of the colonists is reflected also in the spoken language, which became more similar to the nearby Montenegrin villages than to the neighboring villages in northern Metohija, in a close proximity to Goraždevac.

The last names of many families in the village of Goraždevac were established in the late 19th century, and only few have changed around WW II, with the aim to standardize last names as in Russia. These changes are minor, and a result of the effort made by schoolteachers; some children were named after their grandfathers. These cases are known to appear in the family Kolašinac, where several of its members bear the last name of Vučetić; in the family Dakić, where some children were given the last

name of Nikolić. Some families accepted the new last name all together, making it an official one: Milovanović (from the fraternity Krstić), Jovanović and Vučetić (from the fraternity Kolašinac); some families made only partial corrections, adding the suffix -ić: Bukumira Ć Bukumirić. All in all, the last names usually stayed the same, as in the time of the arrival of their bearers: Dakić, Dašić, Srbljak, while a unique case represent the family Stevanović, where children of the same parents have different last names, or some were given family nickname as an official last name.

The language was not immune to the surrounding language influences, resulting in a number of language borrowings from the Turkish and Albanian languages; however, these borrowings were shortly lived, partially because they designated objects no longer in use, and because of the influences of schools and various media that all emphasized the use of cultured language.

A substantial amount of the analyzed material in this manuscript refers to the period of mid-last century, when the people used to live differently than in the period after WW II. After the war, a turning point of the village life reflected in various changes within family unions, which in turn caused other modifications in subsistence, industry, way of life, dress, customs and so on. All these changes made life easier and better, but at the cost of tradition, which was now left on the margins, becoming so weak and obscure.

The facts illustrating the contemporary image of the village refer to the period after the arrival of international peace keeping forces (mid June 1999) and they stand out in opposition with the village life before WW II. The village before WW II and the same village after the arrival international peace keeping forces have very little in common. Progressive changes in standard of living, caused by industrialization of the wider area, usage of modern technology are at the moment just pleasant memories from the recent past. On the other hand, regressive changes

reflected in hardship and humiliating life of the present
time, are the consequences of impact of foreign forces;
these forces have caused substantial changes in all spheres
of existence, making it very likely that the future will not
be bright for the Serbs, if there is a future at all.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА И ЛИТЕРАТУРА

- Алекс. – Вуком., Жупа: Радомир Алексић и Славко Вукомановић, *Основне особине александровачког и бруског говора*, Анали Филолошког факултета, Београд, 1966, 291-319.
- Анђелковић et all, Дани терора: Аутори и уредници Зоран Анђелковић, Соња Шћепановић и Гульшен Прлинчевић, *Дани терора (у присуству међународних снага)*. Центар за мир и толеранцију (Београд), 2000.
- Арсовић, Блаце: Југослава Арсовић, *Главне фонетске особине говора Блаца и околине*, Прилози проучавању језика 9, Нови Сад, 1979, 55-77 + карта.
- Барј., Ибар: Данило Барјактаревић, *Средњоибарска говорна зона*, Зборник Филозофског факултета у Приштини II, Приштина 1964, 57-113.
- Барј., Колашин: Данило Барјактаревић, *Пресек развоја говорних особина Ибарског Колашина*, Дијалектолошка истраживања, Приштина (Јединство), 1977, 414-430.
- Барј., Лепосавић: Данило Барјактаревић, *Језичке особине лепосавићке комуне*, Гласник Музеја Косова и Метохије VII-VIII, Приштина 1964, 417-434.
- Барј., Метохија: Данило Барјактаревић, *Говор Срба у Метохији*, Приштина (Јединство), 1979.

Барј., НП-сјен.: Данило Барјактаревић, *Новопазарско-сјенички говори*, Српски дијалектолошки зборник XVI, Београд, 1966., I-XIV + 1-177.

Барј., Чумић: Данило Барјактаревић, *Гласовне и морфолошке особине у говору села Чумића*, Зборник за филологију и лингвистику Матице Српске IV-V, Нови Сад, 1961-62, 12-21.

Барјактаревић, Ругова: Мирко Барјактаревић, *Ругова*, Српски етнографски зборник LXXIV, Насеља и порекло становништва 36, Београд (САНУ), 1960, 163-241. + I - XIV.,

Белић, Деклинације: Александар Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 1: *Речи са деклинацијом*, Београд (Научна књига), 1965.

Белић, Конјугације: Александар Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 2: *Речи са конјугацијом*, Београд (Научна књига), 1969.

Белић, Фонетика: Основи историје српскохрватског језика, I: *Фонетика*, Београд (Народна књига), 1976.

Богићевић, Добри До: Богдан В. Богићевић, *Богићевићи, Добри До код Пећи, хроника и родослов*, Београд, 2002.

Богићевић, Братство: Јован Богићевић, *Братство Богићевићи, запис за наслеђе*, Београд, 2003.

Бојовић, Метохија: Бојко Бојовић, *Метохија* (монографија), Приштина (Јединство), 1979.

Букумирић, Ратарска лексика: Милета Букумирић, *Из ратарске лексике села Гораждевца (код Пећи)*, Прилози проучавању језика, књ. 19, Нови Сад, 1983, 71-105.

Букумирић, Прилог: Милета Букумирић, *Прилог познавању лексике села Гораждевца*. – Зборник Универзитета у Приштини I, Приштина 1991, 113-137.

Букумирић, Гораждевац: Милета Букумирић, *Пастирска лексика села Гораждевца*, Зборник за филологију и лингвистику Матице српске XXXVI/1, Нови Сад, 1992, 161-193.

Букумирић, Метохија: Милета Букумирић, *Говори северне Метохије*, Српски дијалектолошки зборник L, Београд, 2003.

Вујовић, Мрковић: Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекат (с кратким освртом на суседне говоре)*, Српски дијалектолошки зборник XVIII, Београд, 1969, 73-398 (с картом).

Вук, Речник: Вук Стефановић Карадић, *Српски речник* (1852), Београд (Просвета), 1986.

Вук, Описаније: Вук Стефановић Карадић, *Описаније Србије*, Београд (СКЗ), 1987.

Вук, Пословице: Вук Стефановић Карадић, *Српске народне пословице*, Београд (Нолит), 1969.

Вук, Списи: Вук Стефановић Карадић, *Етнографски списи*, Београд (Просвета), 1972.

Вукићевић, Лепеница: Милосав Вукићевић, *Говори крагујевачке Лепенице*, Приштина, 1995.

ГЗС, Годишњак задужбине Саре и Васе Стојановић, 1934-40, књ. I-VII (Београд).

Грковић, Луково: Милица Грковић, *Неке особине говора села Лукова*, Прилози проучавању језика 4, Нови Сад, 1968, 121-131.

Грковић, Речник: Милица Грковић, Речник личних имена код Срба, Београд (Вук Караџић), 1977.

Даничић, Акценти: Ђура Даничић, Српски акценти, СКА, Посебна издања LVIII, Философски и филолошки списи 16, Београд-Земун, 1925.

Даничић, Речник: Ђура Даничић, Речник из књижевних старина српских, Београд (Вук Караџић), 1975.

ДХ: Павле Ивић и Милица Грковић, Дечанске хрисовуље, Нови Сад, 1976.

Билас, Српске школе: Јагош Билас, Српске школе на Косову од 1856. до 1912. године, Приштина, 1969.

Елезовић, Извештај: Глиша Елезовић, Извештај са дијалектолошког путовања од Вучитрна до Пећи, Српски дијалектолошки зборник II, Београд, 1911, 464-473.

Елезовић, Речник I, III: Глиша Елезовић, Речник косовско-метохиског дијалекта, Св. I, Српски дијалектолошки зборник IV, Београд 1932, Св. II, Српски дијалектолошки зборник VI, Београд, 1935.

Ердељановић, Кучи: Др Јован Ердељановић, Кучи Братоножићи Шипери, Српски етнографски зборник VIII, Насеља српских земаља 4, Београд (Слово Љубаве), 1981.

Задужбине: Задужбине Косова. Споменици и знамења српског народа, Београд (Епархија рашко-призренска и Богословски факултет у Београду), 1987.

Ивић, Дијалектологија: Павле Ивић, Дијалектологија српскохрватског језика, Увод и штокавско наречје, Нови Сад (Матица српска), 1956.

Јовић, Трстеник: Душан Јовић, *Трстенички говор, Српски дијалектолошки зборник XVII*, Београд, 1968.

Klaić, Rječnik: Bratoljub Klaić, *Veliki rječnik stranih riječi*, Zagreb (Zora), 1972.

Лалевић - Протић, Вас.: Поп Богдан Лалевић и Иван Протић, *Васојевићи у црногорској и турској граници*, Српски етнографски зборник V, Насеља српских земаља 2, Београд (СКА), 1903.

Лутовац, Косово: Милисав Лутовац, *Географски и политичко-географски положај покрајине Косово у Србији*, Глас САНУ 282, Одељење природно-математичких наука, нова серија 34, Београд 1972, 1-39 + 2 карте.

Микић, Косовски Срби: Ђорђе Микић, *Друштвене и економске прилике Косовских Срба у XIX и почетком XX века од чифчијства до банкарства*, Српска академија наука и уметности, Посебна издања DLXXXVIII, Одељење историјских наука, Међуодељењски одбор за проучавање Косова 1, Београд, 1988.

Милојевић, Путопис: Милош Милојевић, *Путопис дела праве (Старе) Србије*, св. II, Београд, 1872.

Миљанић, Презимена: Вукота Миљанић и Аким Миљанић, *Презимена у Црној Гори*, Београд, 2002.

Ndreca, Fjalor: Mikel Ndreca, *Fjalor shqip-serbicroatish*, Prishtinë (Rilindija), 1980.

Николић, Колубара: Берислав М. Николић, *Колубарски Говор*, Српски дијалектолошки зборник XVIII, Београд, 1969, 1-71.

Николић, Мачва: Берислав М. Николић, *Мачвански говор*, Српски дијалектолошки зборник XVI, Боград 1966, 179-313 + карта.

Николић, Срем: Берислав М. Николић, *Сремски говор*, Српски дијалектолошки зборник XIV, Београд 1964, 201-412 + карта.

М. Николић, Гороб.: Мирослав Николић, *Говор села Горобиља (код Ужичке Пожеге)*, Српски дијалектолошки зборник XIX, Београд, 1972, 616-746.

Петровић, Врака I: Драгољуб Петровић, *Гласовне особине говора Врачана у Зети*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду XV/1, Нови Сад, 1972, 179-209 + карта.

Петровић, Врака II: Драгољуб Петровић, *Главније особине акценатског система у говору Врачана*, Зборник за филологију и лингвистику Матице српске XVI/2, Нови Сад 1973, 173-195.

Петровић, Врака III: Драгољуб Петровић, *Морфолошке особине у говору Врачана*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду XVI/1, Нови Сад, 1973, 201-233.

Петровић, Ровца: Драгољуб Петровић, *Гласовни систем ровачког говора*, Зборник за филологију и лингвистику Матице српске VIII, Нови Сад, 1965, 157-184.

Пецо – Милан., Ресава: Асим Пецо – Бранислав Милановић, *Ресавски говор*, Српски дијалектолошки зборник XVII, Београд, 1968, 241-366 + карта.

- Пешикан, СК-Љ: Митар Пешикан, *Староцрногорски, средњекатунски и љешански говори*, Српски дијалектолошки зборник XV, Београд, 1965.
- Пижурица, Колашин: Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*, Посебна издања ЦАНУ 12, Одјељење умјетности 2, Титоград, 1981.
- ППЈ: Прилози проучавању језика, Нови Сад (Катедра за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду), књ. 1-24.
- Предојевић, Брскут: Милорад Предојевић, *Мој Брскут*, Нови Сад (Школска књига) 1998.
- Реметић, Датив: Слободан Реметић, *Датив-инструментал (-локатив) множине именица -а основе са наставком -ема у говорима косовско-ресавског дијалекта*, Зборник за филологију и лингвистику Матице српске XXIV/1, Нови Сад, 1981, 165-169.
- Реметић, Призрен: Слободан Реметић, *Српски призренски говор I (Гласови и облици)*, Српски дијалектолошки зборник XLII, Београд, 1996, 318-614.
- Реметић, Шумадија: Слободан Реметић, *Говори централне Шумадије*, Српски дијалектолошки зборник XXXI, Београд, 1985.
- RJAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-XXIII, Zagreb (JAZU), 1880-1976.
- PMC: Речник српскохрватског књижевног језика, I-IV, Нови Сад (Матица српска), 1967-1976.
- РСАНУ: Речник српскохрватског књижевног и народног језика, I-XVI, Београд (САНУ – Институт за српски језик), 1959-2001.

Секулић, Сеобе: Томислав Секулић, Сеобе као судбина,
Приштина (Нови свет), 1994.

Симић, Левач: Радоје Симић *Левачки говор*, Српски
дијалектолошки зборник XIX, Београд, 1972.

Стевановић, Извештај: Михаило Стевановић,
*Извештај о дијалекатском испитивању
Метохије*, ГЗС, 1938 (1939), VI, 56-69.

Стевановић, Ђаковица: Михаило Стевановић,
Ђаковички говор, Српски дијалектолошки
зборник XI, Београд, 1950, IV + 1-152.

Стевановић, ИЦД: Михаило Стевановић,
Источноцрногорски дијалекат, Јужнословенски
филолог XIII, Београд, 1933-34, 1-128.

Стевановић, Пип. акц.: Михаило Стевановић, *Систем
акцентуације у пиперском говору*, Српски
дијалектолошки зборник X, Београд, 1940. 69-184.

Стевановић, Савр. I: Михаило Стевановић, *Савремени
српскохрватски језик. Граматички системи и
књижевнојезичка норма I*, Београд (Научна
књига), 1975.

Стевовић, Гружа: Игрутин Стевовић, *Шумадијски
говор у Гружи с особитим освртом на акценте*,
Српски дијалектолошки зборник XVIII, Београд,
1969, 401-635 + карта

Стијовић, С. Мет.: Данило Стијовић, *Ономастика дела
северне Метохије*, Ономатолошки прилози XIV,
Београд (САНУ), 1998, 157-257.

Стијовић, Хипок.: Светозар Стијовић, *Питање
корелације између замене јата и стандардне
хипокористичне формације Péra/Пéро у
штокавским говорима*, Научни састанак слависта
у Вукове дане 7, Београд (МСЦ), 1977, 49-55.

- Стијовић, Мет. подгор.: Светозар Стијовић, О хипокористицима на и у Метохијском (Пећком) подгору, Јужнословенски филолог XXXVII, Београд, 1981, 255-263.
- Стијовић, Оном.: Светозар Стијовић, *Ономастика западног дела Метохијског подгора*, Ономатолошки прилози II, Београд (САНУ), 1982.
- Стојичић, Изреке: Ђоко Стојичић, *Српске народне изреке 1 (А – М)*, Београд (Новости), 2006.
- Tefter: *Tefter Skadarskog sandžaka iz 1485. godine*, priredio Selami Pulaha, Tirana, 1974.
- Ђупић, Бјелоп.: Драго Ђупић, *Говор Бјелопавлића*, Српски дијалектолошки зборник XXIII, Београд, 1977, IX+ 226.
- Урошевић, Косово: Атанасије Урошевић, *Косово*, Српски етнографски зборник LXXVIII, Насеља и порекло становништва 39, Београд (САНУ), 1965.
- Филиповић, Живот: Миленко Филиповић, *Живот и обичаји народни у Височкој нахији*, Српски етнографски зборник LXI, *Живот и обичаји народни 27*, Београд (САНУ), 1949.
- ФО: *Fonoološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvacenih Opštесlovenskim lingvističkim atlasom*, Posebna izdanja ANUBiH LV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 9, Sarajevo, 1981.
- Фолић – Лукић: Милутин Фолић – Милосав Лукић, *Информативни преглед конзерваторских радова на споменицима културе Косова од 1962. до 1972. године*, извођачи радова Стојан Трајковић и Петар Чејовић, Стручни надзор др арх Бранислав Вуловић, Старине Косова VI – VII, Priština, 1972-1973, 237-260..

Цвијић, Основе: Јован Цвијић, *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије III*,
Београд, 1911.

Škaljić, Turcizmi: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom – hrvatskosrpskom jeziku*, треће издање, Sarajevo (Svjetlost), 1973.

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
ПОЛОЖАЈ И ЗНАМЕНИТОСТИ СЕЛА	5
Архитектура.....	11
Назив села и сведочанства о њему.....	18
ОНОМАСТИКА.....	25
ТОПОНИМИЈА.....	25
Семантика и творбени модели топонима	31
АНТРОПОНИМИЈА.....	35
Презимена.....	35
Презимена породица исељених после 1976. године.....	55
Презимена привремено досељених.....	57
Структурна и творбена анализа презимена.....	67
Мушки имена	71
Женска имена	73
Осврт на лична имена.....	75
Имена страног порекла	78
Избор имена	79
Мушки имена	80
Мушки хипокористици.....	84
Женски хипокористици.....	87
Творба хипокористика.....	90
Мушки хипокористици.....	90
Женски хипокористици.....	92
Мушки надимци	93
Женски надимци	93
Мотивација за надимке	93
ДРУШТВЕНИ ЖИВОТ.....	95
Школа	95
Културно-уметнички рад.....	97
Сродство и односи у њему.....	99
Кумство.....	100
Култ мушкарца	101
Породичне задруге	102

Сеоски службеници.....	104
Моба.....	105
Народне мере.....	106
ПРИВРЕДА	107
Ратарство.....	107
Жетва и вршидба.....	111
Повртарство.....	113
Индустријске биљке	113
Воћарство.....	115
Ливаде	117
Љубрење усева и ливада	119
Сточарство.....	120
Гајење домаћих животиња.....	121
Боравак на планинама.....	122
Сточарски производи	129
Живинарство	131
Пчеларство.....	132
Лов и риболов.....	133
Домаћа радиност	135
Ношња.....	140
Одржавање хигијене.....	142
ИСХРАНА.....	145
Спремање хране.....	145
Хлеб.....	145
Јела од брашна и зачина.....	146
Варива и јела од поврћа.....	148
Употреба меса.....	149
Млеко и млечни производи	149
Узимање хране	151
Зимница	152
Пића	153
Биљке за уживање	154
ДА СЕ НЕ ЗАБОРАВИ.....	155
СВАДБЕНИ ОБИЧАЈИ	155
Просидба.....	155
Веридба.....	156
Спремање невесте	159
Испитивање.....	160

Звање.....	161
Свадба.....	163
Прстеновање младе.....	166
Повратак сватова	168
Рођење.....	172
ВЕРСКИ ОБИЧАЈИ	172
Слава.....	172
Туциндан.....	179
Бадњи дан	180
Божић	181
Мали Божић.....	182
Ускрс.....	183
Крста.....	184
Богојављење	186
Ђурђевдан	187
Смрт и сахрана	188
Знаци жалости и помени.....	192
Задушнице	192
ОБИЧАЈИ У ОДНОСИМА МЕЂУ ЉУДИМА	193
Поздрављање	193
Клетве и заклете.....	194
Псовке	195
НАРОДНА ВЕРОВАЊА	197
Тумачење разних појава.....	197
Временске прогнозе.....	198
ЗАБАВЕ	199
ИГРЕ	204
Игре	204
Пл'йске	207
Чел'иканье.....	207
Петкаша	208
Ўрпе	209
Кл'ин-дӯпе	209
Кökê	210
Визé	210
Пул'йје.....	210
Ӧраса	210
Грбé	211

Пословице	211
ПОМЕНУЛО СЕ, НЕ ПОВРАТИЛО СЕ	217
Горе високо а доле тврдо	224
ФОНЕТСКЕ И МОРФОЛОШКЕ ОСОБИНЕ ГОВОРА	253
Акценат	253
Опште напомене	253
Дезакцентуација	258
ВОКАЛИЗАМ	259
Вокал а	259
Вокал е	261
Вокал о	262
Вокал и	263
Вокал у	264
Замена Ђ (јата)	264
Контракција вокала	266
Апокопа	269
Афереза	270
Синкопа	270
Вокално р	271
Елизија	272
КОНСОНАНТИЗАМ	273
Сонанти	273
Опиструенти	273
Сонант в	273
Сонанти л и љ	276
Сонанти н и њ	276
Сонант ј	277
СИСТЕМ ОПСТРУЕНАТА	282
Консонант ф	282
Консонант х	283
Африката с	285
Африкате ц и ч	286
Африкате ђ и ћ	286
Јотовање	288
КОНСОНАНТСКЕ ГРУПЕ	288
Консонантске групе у иницијалном положају	288
Консонантске групе у медијалној позицији	291
Уметање консонанта	296

Метатеза.....	296
Ситније појаве.....	297
ОБЛИЦИ ИМЕНИЦА	300
Именице мушких рода.....	300
Једнина.....	300
Множина.....	302
Појединачне именице и групе именица.....	304
Именице средњег рода И врсте.....	305
Особине појединачних именица.....	306
Именице женских рода на -а.....	307
Једнина.....	307
Множина.....	308
Именице женских рода на консонант.....	310
ЗАМЕНИЦЕ	311
Именичке заменице.....	311
Лична заменица 3. лица.....	312
Остале именичке заменице	312
Придевске заменице	314
Присвојне заменице	314
Показне заменице	314
Заменица сав	315
Односно-упитне заменице	315
ПРИДЕВИ Придевски вид	316
Поређење придева.....	317
Појединачне скупине придева.....	318
БРОЈЕВИ	319
ГЛАГОЛИ	320
Презент	321
Аорист	323
Имперфекат	324
Перфекат	325
Плусквамперфекат	325
Футур И	325
Футур ИИ	326
Глаголски начини	326
Императив	326
Потенцијал	327
Трпни придев	327

Глаголски прилог садашњи	329
Глаголски прилог прошли	329
Инфинитив	329
Глаголске основе	330
Глаголи прве врсте	330
Глаголи друге врсте	332
Глаголи треће врсте	332
Глаголи четврте врсте	333
Глаголи пете врсте	333
Глаголи шесте врсте	335
Глаголи седме врсте	336
Глаголи осме врсте	337
Помоћни глаголи	337
Глагол бити	337
Глагол јесам	338
Глагол хтети	338
НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ	339
Прилози	339
Прилози за место	339
Прилози за време	340
Прилози за начин	342
Прилози за количину	343
Предлози	344
Везници	345
Рече	345
Узвици	346
Закључна разматрања	347
РОДОСЛОВИ	351
* * *	393
LIFE OF SERBS IN GORAŽDEVAC	405
СПИСАК СКРАЋЕНИЦА И ЛИТЕРАТУРА	411
САДРЖАЈ	421

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(=163.41)(497.115)

811.163.41'282.3

811.163.41'373.23

929.522(=163.41)

908(497.115 Гораждевац)

БУКУМИРИЋ, Милета

Живот Срба у Гораждевцу / Милета Букумирић ;
уредник Драгана Радојичић ; [превод на енглески Јелена
Чворовић]. - Београд : Етнографски институт САНУ, 2007
(Београд : Академска издања). - 428 стр. : илустр. ; 29 см. -
(Посебна издања / Српска академија наука и уметности,
Етнографски институт ; књ. 61)

На спор. насл. стр.: Life of Serbs in Goraždevac / Milet
Bukumirić. - Тираж 500. - Напомене и библиографске
референце уз текст. - Summary: Life of Serbs in Goraždevac.
- Списак скраћеница и литература: стр. 413-422.

ISBN 978-86-7587-043-2

а) Народна култура - Срби - Гораждевац б) Српски језик -
Говори - Гораждевац ц) Антропонимија - Гораждевац
д) Породице, српске - Гораждевац е) Гораждевац
COBISS.SR-ID 143613708

